શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા—પુષ્પ ૨૬૫ મું.

શ્રી ઋગ્વેદસંહિતા

શ્રી સાયણાચાર્યભાષ્યાનુસાર.

અષ્ટક ૩ : વિભાગ પહેલો.

અનુવાદક

મોતીલાલ રવિશંકર ઘોડા

બી. એ., એલએલ. બી. વકીલ,

શાંકરાનંદી ભગવદ્ગીતા વિના અનુવાદક.

રે. જૂનાગઢ, હાલ નડિયાદ.

વિજ્ઞાપન.

આપણી દેશી ભાષાના સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ કરવાના સદુદ્દેશથી કે. શ્રીમંત પતિતપાવન મહારાજા સાહેબ શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડ ત્રીજા, સેનાખાસખેલ, સમશેર બહાદૂર, જી. સી એસ. આઇ. જી. સી. આઇ. ઇ. એલએલ. ડી, એઓશ્રીએ કૃપાવંત થઇ બે લાખ રૂપિયાની જે રકમ અનામત મુકેલી છે તેના વ્યાજમાંથી "શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા" રૂપે વિવિધ વિષયોને લગતાં પુસ્તકો તૈયાર કરવામાં આવે છે.

તદનુસાર આ "ઋગ્વેદસંહિતા અષ્ટક ૩ જું-વિભાગ પહેલો" નામનું પુસ્તક રા. મોતીલાલ રવિશંકર ઘોડા, વકીલ, બી. એ. એલએલ બી એમની પાસે તૈયાર કરાવવામાં આવેલું છે. અને તે ઉક્ત માળાના ૨૬૫ મા પુષ્પરૂપે, આથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

ભાષાંતર શાખા પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિર વડોદરા તા. ૨૦-૧૧-૩૯	ભા. પ્ર. કોઠારી, ભાષાંતર મદદનીશ	જયો. મા મહેતા, વિદ્યાધિકારી, વડોદરા રાજ્ય

ॐ तत्सत्परमात्मने नमः ।

પ્રસ્તાવના

(ઋગ્વેદના અન્તર્ગત વિષયો)

૧ ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદ એમ ચાર વેદ છે શાસ્ત્રમાં અમુક સ્થલમાં " વેદત્રયી " એમ પણ કહી ગયું છે, પરંતુ અથર્વવેદનો ઋગ્વેદમાં સમાવેશ કરીને આ વાક્ય ઉચ્ચાન્તિ કર્યું ગયું હોય એમ સમજાયુ જાય છે (અષ્ટક ૩-૮-૧૦ ઋચા ૩ માં " त्रयो अस्य पादा " ત્રણ વેદ છે એમ લખ્યું છે, તેની અનન્તર પુરૂષસૂક્તના ૮-૪-૧૮ મા ઋચા ૯ મા ત્રણ વેદ પ્રકટ થયા એમ લખ્યુ છે.)

૨ શાસ્ત્રીય રીતિયેં વેદ અ-પૌરૂષેય માન્યો જાય છે, અથવા કોઇ મનુષ્યનો કૃતિવિષય તે નથી પરંતુ બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્ (અધ્યાય ૨ બ્રાહ્મણ ૪ માં ૧૦) મા વેદ પરમાત્માના નિશ્વાસરૂપ કહ્યો ગયો છે, તે શ્રુતિ-" अस्य महतो भूतस्य निश्वसित मेतदृग्वेदोयजुर्वेद:सामवेदोऽथर्वाङ्गिरसइतिहास पुराणम् " (ઇત્યાદિ) આ તરાહની છે અને તેને લઇને વેદના પ્રત્યેક અધ્યાયના પ્રારંભમાં સાયણાચાર્યે પોતાના ભાષ્યમાં મંગલાચરણરૂપે લખ્યુ છે કે—

यस्य निश्वसित वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥

૩ બીજી તરફ પુરૂષસૂક્ત જે ઋગ્વેદમાં અષ્ટક ૮-૪-૧૭,૧૮, ૧૯ મા છે, તેના વર્ગ ૧૮ ના ૯ મંત્રમાં, અને જે પુરૂષસૂક્ત

યજુર્વેદમાં ૩૧ અધ્યાયના ૭ મંત્રમાં છે. જેમાં ઋગ્વેદની અપેક્ષાયે ૬ મંત્ર અધિક છે તેમ અને અથર્વવેદમાં કાંડ ૧૯–૨–૬ માં મંત્ર ૧૩ માં છે, જેમાં ૧૬ મંત્ર છે, પરંતુ મંત્રાન્તર્ગત શબ્દોની રચનામાં કાંઇ વિશેષ છે, તેમ પણ ઋગ્વેદમાં જેમ કહ્યું છે તેવુંજ બતાવ્યું છે. આ ઋગ્વેદનો મંત્ર છે કે–" **तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋच सामानिजज्ञिरे। छन्दांसि जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्माद जायत** " પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે જેમ આકાશાદિની ઉત્પત્તિ પરમાત્માથી થઇ છે તેમજ વેદોની ઉત્પત્તિ પણ પરમાત્માથી થઇ, પણ તેનો એવો અર્થ છે કે પ્રલયકાલમાં વેદ પણ પરમાત્માના સ્વરૂપમાં લીન થઇ જાય છે, અને પુન સૃષ્ટિના સમયે તેનો આવિર્ભાવ થાય છે. તે રીત્યે અર્થ કરવાથી બૃહદારણ્યક શ્રુતિની સાથ વિરોધ આવતો નથી આ વિષયમાં શ્રીમદ્ વેદવ્યાસભગવત્પ્રણીત વેદાન્તસૂત્રોના જગદ્ગુરુ શ્રીમચ્છંકરાચાર્યપ્રણીત ભાષ્યમાં અને " **બ્રહ્મામૃતવર્ષિણી** " નામક તે સૂત્રોની (સ્વતંત્ર) ટીકામાં સવિસ્તર નિર્ણય કર્યો છે (વેદાન્તસૂત્ર ૧–૩–૨૮ તથા ૨૯ માં જુઓ) અથવા વેદ કોઇ મનુષ્યની કૃતિ નથી કિન્તુ અ–પૌરૂષેય છે.

૪ વેદ અ–પૌરૂષેય હોવાપર પણ કોઇ એક સ્થાનમાં વેદોની રચના થઇ છે એમ કોઇ લોક માને છે દૃષ્ટાંત રૂપે કહ્યું જાય તો જેની વિપુલ શાસ્ત્રદર્શિતા પ્રતીત થાય છે તેવા લોકમાન્ય મરહૂમ શ્રી બાલગંગાધર તિલકે વેદોની રચનાના કાલનિર્ણયમાં પ્રયાસ કર્યો છે, અને તે પ્રસંગ તેણે રચેલા " Arctic Home' " " **आर्टिक होम** " નામક પુસ્તકમાં ઉપલબ્ધ થાય છે તેનો આ અભિપ્રાય સમઝયો જાય છે કે–કોઇ એક પ્રાચીન સમયમાં મનુષ્યનો નિવાસ ઉત્તરધ્રુવના નિકટના પ્રદેશમાં સંભવિત હોઇ શકે છે, અને તે સ્થાનમાં વેદોની રચના થઇ હોય તે ઉપપન્ન થાય છે તેમાં પ્રમાણભૂત ઋગ્વેદની ઋચા અને પારસીઓની ઝન્દ ભાષાના ગ્રંથમાંથી

ફકરાઓનું પરસ્પર મિલન કરીને તે પરથા એમ કહે છે કે-જેમાં લખેલ સૂર્યચંદ્રની ગતિ છત્રાકાર વર્તુલ દેખાતી હતી. અને તે વર્તુલ ગતિ ઉત્તરધ્રુવના નિકટ પ્રદેશમાં રહેનારાઓ લોકોને પ્રતીત હોય છે. એથી ઉત્તરધ્રુવની નિકટ મનુષ્યોનો નિવાસ સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ તે કલ્પના ઠીક જણાતી નથી એમ નિમ્ન-પ્રદર્શિત હકીકતથી માલમ પડે છે.

(૧) અષ્ટક ૧-૬-૨૫ ઋચા ૧૦ માં સૂર્યના ઉદય અને અસ્તનું વર્ણન છે. ઉત્તરધ્રુવના નિકટ પ્રદેશમાં તેમ હોવું દુર્ઘટ છે. (વસ્તુતઃ સૂર્યનો ઉદય અને અસ્ત હોતો જ નથી. કેવળ જ્યારે મનુષ્યોની દૃષ્ટિમર્યાદાથી બહાર તેની ગતિ છે ત્યારે અસ્ત માન્યો જાય છે.) વળી ૨-૭-૭ ઋચા ૯ મા પ્રદર્શિત કરેલ સૂર્યનાં વિશેષણોથી પણ તે વાત સિદ્ધ થાય છે. વળી ૪-૭-૩૪ ઋચા ૨૧ માં પણ જોવાથી સંશય નિવૃત્ત થઇ શકે છે.

(૨) ઋગ્વેદમાં કેટલાય સ્થલોમાં પાંચ ઋતુઓ હોવાનું બતાવ્યું છે અને અધિક માસ હોવાનો પણ વૃતાંત છે (૨-૮-૬ ઋચા ૩). પરંતુ ઉત્તરધ્રુવના પ્રદેશમાં પાંચ ઋતુઓ હોવાનો સંભવ નથી. ઋતુઓનો વિભાગ પણ સૂર્યની ગતિની અપેક્ષા રાખે છે. ત્યાંતો શિશિર મમય જ્યદેતર રહેવો જોઇએ. ૭ ઋતુઓની જગા પર પાંચ ઋતુ લખી છે તેનું સમાધાન એ છે કે હેમંત અને શિશિર ઋતુને એક જ માની છે (અષ્ટક ૨-૮-૬ ઋચા ૩ ના ભાષ્યમાં અને ઘ. શ્રા ૧-૧ દેખવાથી નિર્ણીત થશે.) અને અધિક માસને સંપ્તમ ઋતુ અષ્ટક ૨-૩-૧૬ ઋચા ૧૫ ના ભાષ્યમા કહ્યો છે.

(૩) પ્રસ્તુત વિષયમાં આવવા પર ઋગ્વેદમાં જહાજના ઉપયોગના

દષ્ટાંત અનેક સ્થલ પર છે. (૧–૨–૧૭ ઋચા ૭, ૧–૪–૨૧ ઋચા ૨, ૪–૩–૨૪ ઋચા ૨, ૮–૨–૨૪ ઋચા ૧૦.) તે પ્રકારથી ૯૯ નદીયો કહી છે, મુખ્ય ૨૧ તેમાં પણ પ્રધાન નદીયો ૭ કહી છે. જહાજેનો ઉપયોગ અને એટલી મોટી સંખ્યાવાળી નદીયોનો ઉત્તરધ્રુવપ્રદેશમા હોવાનો મલત્ર પ્રાપ્ત થતો નથી કેમકે વિશેષ બરફ હોવાથી તેમ હોવું અંભવિત નથી. નદીયોનાં ગંગાદિક નામ દીધાં છે. તેથી પુર્વકલ્પમાં પણ તેજ નામ હશે એમ સૂચિત કર્યું જાય છે. નદીયોની અધિક સંખ્યાના વિષયમાં ૧–૨–૩૮ ઋચા ૧૪ માં ૯૯ નદીયો હોવાનું બતાવ્યું છે અને ૭–૮–૨૪ ઋચા ૩ અને ૮–૨–૧૬ ઋચા ૧૨ માં ૭ નદીયો મુખ્ય છે એમ લખે છે, અને ૮–૨–૭ ઋચા ૮ માં ૨૧ નદીઓ હોવાનું લખ્યું છે. અને ૮–૬–૩ ઋચા ૧ અને ૫ માં પ્રધાન તો ૭ જ છે એમ નામ–નિર્દેશ કરી દેખાડયું છે. અને ૮–૩–૭ ઋચા ૮ માં ઉર્ણાવતી નદી કહી છે, જેના તીર ઉપર ઊર્ણામમાન રોમવાળાં પશુ થાય છે એમ પણ લખ્યું છે.

* (૪) અને મિ તિલક કહે છે કે કોઇ કાલમા હિમના અધિક પાતની મંભાવના કરી મનુષ્યલોક પોતાની જાનમિલમત બચાવવા ઉપરથી નીચે અનુક્રમે આવ્યા. મિ. તિલકનું આ કથન છે કે તેવા હિમપાતનો મમય અમુક વર્ષોની અનન્તર આવે છે, એથી આ અનુમાન છે કે મનુષ્યસૃષ્ટિ ઉત્તરધ્રુવની નિકટ અમુક સહસ્ર કિંવા અમુક લક્ષ વર્ષોની પહેલા હતી. કિન્તુ એમ હોય તોપણ તે હેતુથી વેદોની રચના પણ તે સ્થાનમાં અને તે સમયમા હોવી જોઇએ એમ શાઅવિરૂદ્ધ માનવાનું કારણ નથી. જ્યાંહાં પરમાત્માથી વેદોનો આવિર્ભાવ

માને છે, ત્યાં તે સ્થલનું તે પ્રકારનું વર્ણન વેદમાં ઉપલબ્ધ હોય તો કાંઇ આશ્ચર્ય નથી.

૫ વેદની અપૌરુષતાને લીધે મન્ત્રોના દ્રષ્ટા ઋષિઓ પણ ગણ્યા હતા તે વિષયપર માધવાચાર્યે લખ્યું છે તેથી પણ સમજાય છે—

" यस्य सूक्तस्य द्रष्टा तदीय ऋषिः । वेदमाप्यवर्गे तपोऽनुष्ठमः पुत्राप्स्यपमूर्धन्द्रुहृपः प्राप्नोत् । तथा च श्रूयते-अजान्ह वै पृश्नींस्तपस्यमानान्ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्त-ऋषयोऽभवन्निति । तथा अतीन्द्रियस्य वेदस्य परमेश्वरानुग्रहेणप्रथमतोदर्शनात्ऋषित्वमित्यभिप्रेत्यस्मर्यते युगान्तेऽन्तर्हितान्वेदान्सेतिहासान्महर्षयः । लेभिरे तपसा पूर्वमनुज्ञाताः स्वयंभुवेति ॥ "

अष्टक १-१-१ अनुक्रमणिका.

૬ વૈદિકમુનિ હરિપ્રસાદકૃત વેદસર્વસ્વમાં વેદના આવિર્ભાવ અને વિભાગના વિષયમાં લખ્યું છે કઃ—

" મનુષ્યસૃષ્ટિના આરંભમાં મનુષ્યમાત્રને માટે ઇશ્વરની અપાર દયાથી ઋષિયોના હૃદયમાં જે જ્ઞાનનો પ્રકાશ થયો તે જ્ઞાન ત્યાં વેદ શબ્દનો યથેષ્ઠ અર્થ વિવક્ષિત છે. તે જે આનુપૂર્વી-

* ઉપરના પેરેગ્રાફ ૪ મા " વેદ અપૌરુષેય છે " આ સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ લોકમાન્ય તિલકનો અભિપ્રાય અને તેની પુષ્ટિમાં દૃષ્ટાંત દીધા છે તે બતાવ્યા છે. આ વિષય તેના Arctic Home નામના પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૪૫ મા છપાયું છે. આ વરેહ અધિક હિમપાતની વજેહથી મનુષ્ય ઉત્તરધ્રુવના નિકટ પ્રદેશમાં રહેતા હતા ત્યાંથી નીચે આવ્યા તેનો સમય ઇ. સ. પૂ. દશહજાર વર્ષ પહેલાનો મિ. તિલક મુકરર કરે છે. (પૃષ્ઠ ૪૨૭) અને કોઇ મહર્ષિ ઇ. સ. પૂ. બે અથવા ૪ અબજ વર્ષ પહેલાં હોવાનો કહે છે. (પૃષ્ઠ ૪૨૨).

વિશેષયુકત શબ્દવિશેષથી મનુષ્યમાત્રમાં ફેલાઇ ગયું છે, તેને "वाक्" કહે છે. (પૃષ્ઠ ૪.)

આ વાઙ્મયમન્ત્રના ત્રણ વિભાગ કર્યાં છે. તેની પ્રતિપાદક શ્રુતિ આ છે "-सा वा एषा वाक् त्रेधा विहिता, ऋचो यजूंषि सामानि ।"

તે મંત્રોનું નામ ઋચા છે, જેમાં અર્થવશ પાદોની વ્યવસ્થા છે, અર્થાત્ જે મન્ત્રોમાં અર્થ અધૂરો ન રહે, પૂરો કહ્યો જાય, તે પ્રકારના અર્થબન્ધનને લઇ ' એક એક પાદમાં આટલા ૨ અક્ષર હોય, ન્યૂન વા અધિક ન હોય, તે પ્રકારે પાદોની મર્યાદા છે, તેને ઋચા કહે છે. " गीतिषु सामाख्या " (मी. २-१-३६.) જે મન્ત્ર ગાયો જાય છે તેની સંજ્ઞા સામ છે. "शेषे यजुः शब्दः" (मी. २-१-३७.) ઋચા અને સામથી શેષમન્ત્ર યજુઃશબ્દ વડે કહ્યો જાય છે. (પૃષ્ઠ ૧૧.)

જે મંત્રોને ઋચા નામથી કહ્યા ગયા છે, તે અવાન્તરભેદથી બે પ્રકારના છે, એક તે, જેનો યજ્ઞાદિક કર્મોમાં કથંચિત્ ઉપયોગ છે. બીજો તે-જેનો યજ્ઞાદિ કર્મમાં કથંચિત્ પણ ઉપયોગ નથી, કિન્તુ ભૈષજ્ય તથા રાજનીતિ આદિ અનેક સર્વજન-આધારણ લૌકિક વિષયોનું પ્રતિપાદન કરે છે. આ બીજા પ્રકારના મન્ત્રોની સંજ્ઞા " अथर्वाङ्गिरस " છે.

૭ ઋગ્વેદમાં આઠ અષ્ટક છે, ૧૦ મંડલ છે, ૬૪ અધ્યાય છે, ૧૦૧૭ સૂક્ત છે, ૨૦૦૬ વર્ગ છે, અને ઋચાઓ ૧૦૪૭૨ (પરિશિષ્ટ વર્જિત) છે, આ પ્રકારે ઋગ્વેદનું ' बह्वृच ' એવું નામ યથાર્થ છે.

૮ વેદોમાં કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાન આ ત્રણ કાંડોનો સમાવેશ થાય છે, યજુર્વેદમાં જોઇએ છીએ તો ચાલીસમા અન્તિમ અધ્યાયમાં ઇશાવાસ્ય ઉપનિષદ્નોજ ભાગ પ્રાપ્ત થાય છે, ઋગ્વેદના

અન્તિમ અષ્ટમ અષ્ટકમાં વેદાંતભાગજ અધિકરૂપથી ઉપલબ્ધ થાય છે, કિન્તુ તેથી અન્તિમ ભાગમાંજ અધ્યાત્મ વિષય હોવો જોઇયે એમ કહી શકતા નથી. પહેલા અષ્ટકોમાં પણ વેદાન્તવિષય અનેક ઋચાઓમાં માલમ પડે છે. જ્ઞાનભાગ અથવા વેદાન્તને વેદનો શિરોભાગ કહ્યો જાય છે, આથી વેદના અન્તભાગમાંજ તે વિષય હોવો જોઇયે એવો સંકુચિત અર્થ પ્રકારણ નથી, વેદની કાંડ-ત્રયીમાં અધ્યાત્મવિષય અપ્રતિમફલક હોવાથી શિરોભાગ કહેતા હોય તો અનુચિત નથી.

૯ ઋગ્વેદના અન્તર્ગત વિષયોની તલાશની પહેલાં આ વિષય અવશ્ય ધ્યાનગોચર કરવો જોઇયે, તે એ કે પૂર્વોક્ત પ્રકારે વેદ પરમેશ્વરના નિશ્વાસરૂપજ છે, મનુષ્યની કૃતિ નથી. આ વિષયમાં શાસ્ત્રોનાં વચનો પર અચલ શ્રદ્ધા હોવી જોઇયે, અને વેદમાં એવા વિષય, એવાં નામ, અને એવા ઇતિહાસોની ગાથા ઉપલબ્ધ થાય છે કે જેથી સાધારણ લોકોને વેદની અર્વાચીનતાનો ભ્રમ થઇ જાય છે. વિશેષમાં જનતામાં વિદ્યાના અધિક પ્રચારથી અને સુધારણામાં પ્રગતિના કારણે તે નામાદિકનો ઉપયોગ સંભવિત છે તેને લીધે વેદ પરમેશ્વરના નિશ્વાસરૂપ ન હોઇ આધુનિક છે એવી શંકા નિરવકાશ જ છે, તે નિમ્નપ્રદર્શિત વિષયથી સ્ફુટ થશે.

૧૦ ઋગ્વેદમાં આ વિષયનો નિર્ણય પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે અષ્ટક ૮–૮–૪૮ ની તૃતીય ઋચામાં સ્ફુટ છે, તેમાં "यथापूर्वम कल्पयत्" એવા શબ્દ છે. સાયણાચાર્ય તે પર ભાષ્યના રૂપથી લખે છે કે "यथापूर्वं पूर्वस्मिन्काले अकल्पयत् सृष्टवान् तथैवागामिन्यपि कल्पे कल्पयिष्यतीत्यर्थः" ॥ વ્યાસસૂત્રોમાં પણ આ વિષયની ચર્ચા છે, તે તેના ઉપરના શાંકરભાષ્યથી વિશદી-કરણ થાય છે. દેવતાઓને બ્રહ્મજ્ઞાનનો અધિકાર છે કે નહિ તે

વિષયમાં સંશય હોવા બાદ નિરાકરણ અર્થે વેદની નિત્યતાસિદ્ધિના પ્રસંગમાં સૂત્ર ૧-૩-૨૮ માં તે વિષયને સ્પષ્ટ કર્યો છે. ત્યાં એવો સિદ્ધાન્ત પ્રદર્શિત કર્યો છે કે—નામ અને રૂપ અથવા આકાર સર્વદા જે સનાતન અથવા અનાદિ છે તેજ નામરૂપને ચિત્તમાં યાદ કરીને સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ પ્રત્યેક કલ્પમાં ઇશ્વર કરે છે, " अनादि निधना नित्या वागुत्सृष्टा स्वयम्भुवा । आदौ वेदमयी दिव्या यत सर्वा प्रवृत्तय ॥ " સૂત્ર ૧-૩-૩૦ માં તે વિષય છે, ત્યાં પણ એવા શબ્દ છે કે ' समाननामरूपत्वाच्चाऽवृत्तावप्यविरोधोदर्शनात्स्मृतेश्च " આ સૂત્રની " ब्रह्मामृतवर्षिणी " નામક (૧-૩-૩૦ સૂત્રની) ટીકામાં મહાભારતમાંનો શ્લોક પ્રમાણ રૂપથી લીધો છે " यथर्तुष्वृतुलिङ्गानि नानारूपाणि पर्यये । दृश्यन्ते तानि तान्येव तथाभावा युगादिषु ॥ ऋषीणां नामधेयानि याश्च वेदेषु दृष्टय । सर्वर्यन्ते प्रसूताना तान्येवैभ्यो ददात्यज ॥ " ભગવાન્ ભાષ્યકાર પણ ૧-૩-૨૮ સૂત્રના ભાષ્યમાં લખે છે કે, " नामरूप च भूताना कर्मणा च प्रवर्तनम् । वेदशब्देभ्य एवादौ निर्ममे स महेश्वरः ॥ " આ સર્વ પ્રમાણોથી સ્પષ્ટ અવગમ થશે કે વેદમાં નામ, આકાર ઇત્યાદિક સર્વ પ્રત્યેક કલ્પથી તેના તેજ ચાલ્યા આવી રહ્યા છે, આથી વેદને આધુનિક કિંવા મનુષ્યોની કૃતિ કહેવાનો અવકાશ નથી

૧૧ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી સ્પષ્ટરૂપે અધ્યાત્મવિદ્યા કેટલીક ઋચામાં પ્રાપ્ત થાય છે. પરન્તુ બીજા પ્રકારથી પ્રાય અધિકરૂપે દેવતાઓને પરમેશ્વરસ્વરૂપથી વર્જિત કર્યા છે, એટલુ જ નહી કિન્તુ કોઇએક પ્રસંગે કોઇએક પદાર્થોને દેવતા રૂપે કહ્યા છે અને તે પદ્ધતિથી ગૂઢરૂપે તો સકલ દૃશ્ય પરમાત્મસ્વરૂપ જ છે એમ વેદનો હાર્દ પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નહી ગણી

જાય, તે બાદ અજાતવાદની તરફ, કિંવા વિવર્તવાદની તરફ અથવા લયચિન્તનની તરફ પ્રત્યેક દશ્યોના મૂલકારણમાં લય (ચિન્તન) કરવાથી તે દશ્ય પરમાત્મસ્વરૂપ જ છે એમ ભાન ઉપલબ્ધ થાય છે. તે પ્રકારે જે પુરૂષ જેવો અધિકારી હોય તે પોતાની અનુકૂલના અનુસાર તે પ્રક્રિયાને ગ્રહણ કરે એવા હેતુથી ભિન્નભિન્ન પ્રકાર આત્મજ્ઞાનાર્થ પ્રદર્શિત કર્યા હોય એમ માલમ થાય છે.

૧૨ આ અન્તિમ વિષયને સમગ્ર રૂપથી ખ્યાલમાં રાખીને સાયણાચાર્યના ભાષ્ય પરથી તેવી ક્રિયા જે જે ઋચામાં દેખાય છે તેનેતે અલગઅલગ તારણ કરીને " ઋગ્વેદતત્ત્વ " અથવા " વેદમાં વેદાન્ત " નામક આ પુસ્તકમાં પ્રદર્શન કરવાને યથાશક્તિ પ્રયાસ કર્યો ગયો છે.

૧૩ પૂર્વોક્ત ક્રમાનુસાર સર્વ મળી ઋગ્વેદમાં ૧૦૪૭૨ ઋચાઓ છે. વેદના અલગ અલગ પ્રસંગથી સાત વિભાગ નિમ્ન-પ્રદર્શિત વ્યવસ્થિત કર્યા છેઃ—

૧ શુદ્ધ વેદાન્ત કિંવા અધ્યાત્મવિદ્યામાં જે ઋચાઓનો અર્થ અમને સ્પષ્ટરીતિથી અવગત થયો છે તેવી ઋચાઓ.

૨ તેતે દેવતાઓનો ઉદ્દેશ કરીને કેટલાકને પરમાત્મા, અન્તર્યામી, નિયામક, વ્યાપક, ઇત્યાદિ રૂપથી જેમાં વર્ણન કર્યું છે એવી ઋચાઓ.

૩ મનુષ્યમાંથી તપ અને મંત્રના પ્રભાવથી જે લોક દેવત્વને પામ્યા છે તે વિષયોને બતાવવા વાળી ઋચાઓ.

૪ દેવતાઓની શક્તિ કિંવા પરાક્રમ બતાવનારી ઋચાઓ.

૫ વૈદિક મંત્રોનું જપથી અથવા પ્રકારાન્તરથી યથાવિધિ અનુષ્ઠાન કરવાથી પ્રાપ્ત હોવાવાળા પ્રભાવને બતાવવાવાળી ઋચાઓ.

૬ પુરાણોમાં કહેલ અવતારસરખા પ્રસંગોને બતાડવાવાળી ઋચાઓ.

૭ વ્યાવહારિક વિષયોને બતાડવા વાળી ઋચાઓ. પૂર્વોક્ત વિભાગોમાં કોઇ કોઇ રીતિથી પ્રસંગ અથવા વિષય પ્રદર્શિત કર્યાં છે તે નિમ્નભાગમાં પ્રદર્શિત કર્યા છે.

૧૪ પ્રથમ વિભાગમાં અધ્યાત્મતત્ત્વ અને તેને ઉપલબ્ધ કરવાના ઉપાય અને જ્ઞાનનો પ્રભાવ બતાડયો છે. પારમાર્થિક તત્ત્વને ઉપલબ્ધ કરવાને ઉત્સુક મુમુક્ષુજનોના અજ્ઞાનની નિવૃત્તિદ્વારા કામક્રોધાદિક વિકારોને નિર્મૂલ કરવાના અર્થે ચિત્તશુદ્ધિ સંપાદનાર્થ નિષ્કામ કર્મ કરવાની અત્યન્ત આવશ્યકતા છે, તે વિષય સંબંધમાં ૨–૨–૭ ઋચા ૧૨માં નિષ્કામ યજ્ઞયાગાદિ કર્મ ચિત્તશુદ્ધિની દ્વારા નિરતિશયાનંદરૂપ બ્રહ્મપ્રાપ્તિમાં સહાયક હોવાથી સંસાર સાગર ઉતરવાના સાધનરૂપે કહ્યાં ગયાં છે. કિંવા તેનું નૌકારૂપથી સામર્થ્ય પ્રદર્શિત કર્યું છે. ઋચા ૧ અને ૫, ૨–૨–૨૪ માં "વિષ્ણુ" શબ્દનો અર્થ સર્વતન્ત્ર સ્વતંત્ર અગાધ અને અચિન્ત્યશક્તિવાળો વ્યાપક પરબ્રહ્મ પરમાત્મા (અર્થરૂપથી) બતાવ્યો છે, અને તે તરેહ ૨–૩–૧૪ માં ઋચા ૧–૪–૫ માં પણ બ્રહ્મનું અચિન્ત્યશક્તિત્વ પ્રકટ કર્યું છે. અને બ્રહ્મ કોઇનું જ્ઞેય (જ્ઞાનવિષયીભૂત) નથી તે પણ નિર્દિષ્ટ કર્યું ગયું છે. ઋચા ૧૬, ૨–૩–૧૭ માં સ્ત્રીપુરૂષાદિક સંજ્ઞા (નામ)ને નિરવકાશત્વ–પ્રદર્શનસહિત સંપૂર્ણ તે જગત્ બ્રહ્મ સ્વરૂપજ છે એમ નિર્ણીત કર્યું છે. તે બાદ ઋચા ૨૦ અને વર્ગ ૧૮ ની ઋચા ૨૧–૨૨ માં જીવાત્મા અને પરમાત્માનો વાસ્તવિક અભેદ સ્પષ્ટ કહ્યો ગયો છે. (આ ત્રણે ઋચાસહિત ૧૬૪ સૂક્ત ૨–૩–૨૩ પર્યંત વામન--સૂક્ત કહ્યું જાય છે.) આ સર્વ અથર્વવેદ ૯ કાણ્ડના ૪ તથા ૫ અનુવાદની અંતર્ગત છે, તેમાં થોડોક વિશેષ છે. ઋચા ૩૦, ૨–૩–૧૯ માં વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરવાને માટે શરીરની

અસારતા અને ક્ષણિકતા બતાડીને તદન્તઃપ્રતીયમાન જીવાત્માને નિત્ય નિરૂપિત કર્યો છે. અને ૨૦ વર્ગની ૩૨ ઋચામાં ગર્ભવાસના અસહ્ય ક્લેશથી બચવા માટે આત્મજ્ઞાનની આવશ્યકતા સિદ્ધ કરી ગઇ છે. આ સર્વપ્રકાર, નિષ્કામ કર્મોથી ચિત્તશુદ્ધિ થયા બાદ વિરક્તિ થવાથી સાધનચતુષ્ટય સંપાદન કરીને બ્રહ્મના અપરોક્ષ વિજ્ઞાનમા પૂર્ણ ઉપકારક બતાડયો ગયો છે.

૧૫ આ પ્રકારે થયા બાદ સાધનચતુષ્ટય સંપાદન થઇને સાક્ષાદપરોક્ષ પરબ્રહ્મના સ્વરૂપનું ૨–૩–૨૧ ઋચા ૩૬ થી ૩૯ સુધી પ્રદર્શન કર્યું ગયું છે અને તે અપરોક્ષ જ્ઞાન અવશ્ય હોવું જોઇયે એમ સ્ફુટ કર્યું ગયું છે. અને ઋચા ૪૬ અષ્ટક ૨–૩–૨૨મા પરમાત્મા એક હોવા છતાં ઉપાધિના ભેદથી ભિન્નતયા પ્રતીત થાય છે એમ કહ્યુ છે અને તેની અનન્તર અધ્યારોપ અને અપવાદની પ્રક્રિયા બતાડીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ બતાડવા માટે સમગ્ર ભૂત-ભૌતિક જગત પરાત્માથી જ ઉત્પન્ન થયું છે એમ ૨–૫–૨ ઋચા ૧ માં નિદર્શિત કર્યું ગયું છે અને દ્યાવાપૃથિવીનું કારણ કોણ છે અને દ્યાવાપૃથિવીમાંથી પહેલું કયું ઉત્પન્ન થયુ છે એવો પ્રશ્ન કરીને સમસ્ત સ્થાવર જંગમાત્મક પ્રપંચ પરમાત્મામા ઓત-પ્રોત છે એમ સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કર્યું છે.

૧૬ અષ્ટક ૩–૪–૧૦ ઋચા ૧૦ માં ગાયત્રીમંત્ર છે. સાય-ણાચાર્યે તે મંત્રનું શાંકરભાષ્ય આપ્યું છે તેમા વ્યાહૃતિ અને અને શિરઃસહિત ગાયત્રીમંત્રના પ્રત્યેક પાદોનુ રહસ્ય પ્રકટ કર્યું છે. (તથાહિ) ' भूरिति सन्मात्रम् । ' લોકમાં જે કાંઇ સદ્રૂપથી અવ-સ્થિત છે તે ૐકારવાચ્ય બ્રહ્મજ છે. 'भुव इति चिद्रूपम्' પરમાત્મા સ્વયંપ્રકાશ હોવાથી સર્વને પ્રકાશિત કરે છે, એથી તે ચિદ્રૂપ છે, અને 'स्वरिति सुखस्वरूपम्' પરમાત્મા અખંડાનન્દરૂપ છે અથવા ભૂરાદિક ત્રણે વ્યાહૃતિયોથી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સચ્ચિદાનન્દરૂપ છે તે નિર્દિષ્ટ કર્યું ગયું છે. તે તરેહ ભૂરાદિલોક પણ ૐકારવાચ્ય બ્રહ્મરૂપજ છે.

પરમાત્મા વિના અન્ય કાંઇ છેજ નહિ તે સમુદિત અર્થ વિશદ કર્યો ગયો છે. વ્યાહૃતિ અને શિરોભાગથી પણ સર્વાત્મક અખંડ અદ્વિતીય સચ્ચિદાનંદરૂપ અર્થ સમજાવ્યો ગયો છે. અથવા સર્વવ્યાપક, સર્વપ્રકાશક, સર્વોત્કૃષ્ટ, નિત્યમુકત, આત્મરૂપ સચ્ચિદાનંદાત્મક ઓંકારવાચ્ય જે બ્રહ્મ છે તે હું છું આ તાત્પર્ય સૂચિત કરી દીધો છે.

૧૭ અષ્ટક ૩-૫-૨૫ અને ૨૬ આ સૂકત ૧૮ માં છે તેમાં ઋચા ૧૩ છે. તેમાં વામદેવ ઋષિને ગર્ભસ્થનમાં પણ જ્ઞાન થઇ ગયું હતું તે વૃત્તાંત પ્રદર્શિત કર્યો છે. વામદેવ ઋષિને ગર્ભસ્થીજ જ્ઞાન હોવાના સબબ ગર્ભવાસનો અને યોનિદ્વારા બહાર આવવાનો તિરસ્કાર હોવાથી અથવા ગર્ભસ્થિતિ અને યોનિદ્વારા અપસરણ— આ નાપસંદ હોવાથી યોનિદ્વારા બહાર આવવું તેણે નામંજૂર કર્યું અને પોતાની માતા શચીદેવીનો પાર્શ્વભાગ (કુક્ષિ) વિદારણ કરીને બહાર આવવા તત્પર થયા. એમ હોવાથી તે શચીદેવીએ પોતાના પ્રાણત્રાણાર્થ ઇન્દ્રની માતા અદિતિનું ધ્યાન કર્યું, તે સમય અદિતિ પણ ઇન્દ્રને સાથમાં જ લઇને અહીંયા આવી પહોંચી કે જે આશ્રમમાં વામદેવજીની માતા શચીદેવી તકલીફ પામી રહી હતી. ત્યાં ઉપસ્થિત હોઇને ઇન્દ્ર અને અદિતિયે વામદેવજીને સમજાવ્યા અને તેનાં વચનોને મંજુર કરી વામદેવજી તે યોનિમાર્ગથી જ બહાર આવવાનું સ્વીકાર કરતા થયા. વામદેવજીનો તેથી અનન્તર દ્વિતીય જન્મ થયો નથી. તેના અપરોક્ષાનુભવનું મહાત્મ્ય આ (૩) અષ્ટકમાં અધ્યાય ૬ વર્ગ ૧૫ અને ૧૬ માં પ્રદર્શિત કર્યું ગયું છે અને વામદેવજીએ " अहं मनुरभवं सूर्यश्च " ઇત્યાદિક મંત્રોમાં પોતાનો સાર્વાત્મ્યભાવ પ્રકટિત કર્યો છે. ગર્ભમાંથી જ જન્માન્તરાનુષ્ઠિત સાધનોથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત હોવા છતાં મહાત્માઓને પણ યોનિદ્વારાએ જ બહાર

આવતું પડે છે, તેવા અપરોક્ષજ્ઞાનવાળા મહાત્માપુરૂષ અવશિષ્ટ પ્રારબ્ધમાત્રના ઉપભોગ પર્યન્ત આ લોકમાં જીવન્મુક્તરૂપથી રહે છે તથાપિ તેનો બીજો જન્મ થતો જ નથી, આ તાત્પર્ય પણ તે અષ્ટકમાં બતાડી ગયો છે.

૧૮ અષ્ટક ૩-૭-૧૪ ની ૫ ઋચા આત્મિસ્વરૂપની પ્રત્યાયક માલમ થાય છે અને તે ઋચા ઇતર ઉદ્દેશથી પરબ્રહ્મનું સ્વરૂપકાર્ય નિરૂપણ કરે છે. અને તે મંત્ર કૃષ્ણયજુર્વેદીય કઠવલ્લી ઉપનિષદ્‌માં સુત્ર ૨-૨-૨ માં પણ છે.

૧૯ અષ્ટક ૪-૫-૧૧ ઋચા ૨ થી ૫ પર્યંતમાં પરમેશ્વરનું અત્યન્ત ગહનસ્વરૂપ કહ્યું છે અથવા, અપંચીકૃત પંચમહાભૂત અને પંચીકૃત મહાભૂતના કાર્ય સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ શરીર અને સકલ દશ્યવાળા સંસારમાં પણ પરમાત્મા વસ્ત્રોમા તંતુઓની માફક ઓતપ્રોત છે. પરન્તુ દરએક લોક તેને યથાર્થ સમજી શકતા નથી. જે કોઇનું અજ્ઞાનાત્મક આવરણ નષ્ટ થઇ ગયું છે તે સ્પષ્ટ સમજી શકે છે. અને તે અષ્ટક ૪-૭-૩૩ ઋચા ૧૮ માં ઇન્દ્રને પરમાત્મસ્વરૂપથી વર્ણિત કર્યો છે અને તેજ ઇન્દ્રશબ્દના લક્ષ્યાર્થ પરમાત્મા પોતાની માયા શક્તિથી પ્રત્યેક પ્રાણિમાત્રના અન્તઃકરણમાં પ્રતિબિંબ સ્વરૂપે ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપથી (સજ્ઞોને) પ્રતીયમાન થાય છે તે શ્રુતિ " બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્ " ૨-૫-૧૯ માં પણ છે

૨૦ પરિપૂર્ણ જ્ઞાનવાળા વસિષ્ઠઋષિના દષ્ટાન્તથી જ્ઞાનનું મહત્વ અધિક રૂપથી પ્રાપ્ત થાય છે. અષ્ટક ૫-૩-૨૩ ઋચા ૮ થી ૧૦ પર્યન્ત અને વર્ગ ૨૪ ઋચા ૧૧ થી ૧૪ પર્યન્ત કોઇ પ્રબલ સંસ્કારના પ્રભાવથી વસિષ્ઠઋષિને જ્યારે ઉર્વશીના ઉદરમાં ગર્ભરૂપથી પ્રવિષ્ટ હોવાનો સંકલ્પ થયો ત્યારે વસિષ્ઠજીએ પોતાના

જ્યોતિઃસ્વરૂપનું કયા પ્રકારે અતિક્રમણ કર્યું છે તે વૃત્તાન્તની ચર્ચા કરી ગઈ છે.

૨૧ અષ્ટક ૬–૭–૧૬ સૂક્ત ૧ મંડલ ૯ થી પવમાનનો પ્રારંભ થાય છે. તે અષ્ટક ૭–૨–૧૮ પર્યન્ત છે. એકાદશી કિંવા જયન્તી અથવા મરણોન્મુખ પ્રાણિની સમક્ષ આ પવમાનનો પાઠ કરવાથી મહાન્ પુણ્ય થાય છે અને મરણોન્મુખ પ્રાણિની સદ્દગતિ થાય છે. આ પવમાનમાં કોઈએક દેવતાઓનો નામનિર્દેશ કર્યો છે, અને કોઈએકને પરમેશ્વર સ્વરૂપ કહ્યા છે.

૨૨ અષ્ટક ૭–૭–૧૬ ઋચા ૯ અને ૧૦ મા અને વર્ગ ૧૭ ની ઋચા ૧૧–૧૨–૧૩ માં અધ્યાત્મવિષયનું નિરૂપણ કર્યું ગયું છે તેમાં ઇન્દ્રને પરમેશ્વર સ્વરૂપે કહ્યા ગયા છે અને હૃદયાકાશમાં અન્તર્યામી સ્વરૂપ જે પ્રત્યક્ ચૈતન્ય ઉપલબ્ધ થઈ રહ્યું છે તે રૂપથી પણ પરમેશ્વરને નિરૂપિત કર્યા છે. અને સ્થાવર–જંગમાત્મક સમગ્ર દૃશ્યમલિન આ જગતનો કર્તા પણ કહ્યો ગયો છે. સ્ત્રી સ્વરૂપે પણ તે પરમેશ્વર જ આવિર્ભૂત થયા છે એમ કહ્યું છે.

૨૩ અષ્ટક ૮–૨–૨૩ ઋચા ૧–૪ મા વેદનો આવિર્ભાવ કેવી તરેહ થયો તેના જ્ઞાનનું માહાત્મ્ય બૃહસ્પતિયે બતાડ્યું છે કે—

यज्ज्ञोति परमं ब्रह्म यद्योगात्समुपाश्नुते ।
तज्ज्ञानमभितुष्टाव सूक्तेनाथ बृहस्पतिः ॥

અને ૮–૩–૨૬ ઋચા ૧ થી ૬ માં પરમાત્માએ પોતાની માયાશક્તિદ્વારા વિશ્વકર્મસ્વરૂપે જગન્નિર્માણ કયી તરેહ કર્યું ? પહેલાં શું હતું ? પ્રલયકાલમાં શું હતું ? અને આ જગત્ દૃશ્ય–કોટિમાં કેમ આવ્યું ? અને પરમેશ્વરે જગતમાં પ્રવેશ કયી તરેહ કર્યો ? કિંવા ચૈતન્યરૂપથી કેવી રીતે તે સ્ફુરિત થયા ? આ સર્વે વૃત્તાન્ત વિસ્તારથી વિશદ કર્યો ગયો છે. અને સૃષ્ટિના પ્રારં-

ભમાં કયા પદાર્થની સહાયતા લઇકરીને જગતની રચના કરી ? કેમકે જેમ કુંભકાર ઘડો બનાવવામાં દંડ, ચક્ર, ચીવર, મૃતિકા, જલ ઇત્યાદિક પદાર્થોની મદદ લીધા વિના કાર્યારંભ કરી શકતો નથી, તેજ રીતે પરમાત્માએ કયા કયા પદાર્થોની મદદ લઇને રચના કરી ? ઇત્યાદિક વિષયોમાં પરમેશ્વરની અચિન્ત્ય શક્તિનું પરિણામ અને તેનો મહિમાજ છે એવો ઉત્તર દેવાઇ ગયો છે અને વિશેષરૂપે આ શું ગયું છે કે પરમેશ્વરને જગન્નિર્માણ કરવામાં કોઇ પદાર્થની સહાયતા લેવી પડી નહી. તેજ ખુદ તત્સ્વરૂપથી પ્રતીત થાય છે. સૃષ્ટિમા સર્વેને ચક્ષુ, મુખ, બાહુ, ચરણ ઇત્યાદિક સર્વેય છે. અને તે પણ કહ્યું છે કે એક મકાન બનાવવામાં શિલ્પી જંગલમાંથી મોટાં મોટાં કાષ્ટ કાપી કરીને પરિમાણાનુસાર તેને દુરસ્ત બનાવી કરીને મકાનના ઉપયોગમાં લાવે છે તેમ આ વિશ્વભવનને બનાવવામાં ઉપયુક્ત સાધનસામગ્રી તે પરમાત્મા કયાંથી લાવ્યા હશે ? એવો પ્રશ્ન કરીને તેનો ઉત્તર પણ દીધો ગયો છે કે બ્રહ્મ જ બ્રહ્મરૂપ જંગલમાંથી સમગ્ર સાધનસામગ્રી પોતાની શક્તિદ્વારા લઇ કરીને વિશ્વાત્મક ભવનને રચ્યું છે એમ પ્રતીત થાય છે. પરમેશ્વર એકજ હતા છતાં તેણે કયા પ્રકારે વિવિધ શરીરાત્મક ભુવનોને રચ્યાં આ પ્રશ્ન કરી રહેતો નથી. તેજ પરમેશ્વરની અચિન્ત્યશક્તિ છે, તે અધ્યાયના ૧૭ વર્ગની ૨ ઋચામાં પ્રાણિમાત્રનાં શુભાશુભ કર્મોનાં ફલોને દેવાવાળો પણ તેજ વિશ્વકર્માના લક્ષ્યભૂત પરમાત્મા છે એમ કહ્યું છે.

૨૪ પુરૂષસૂક્ત ૮-૪-૧૭ અને ૧૮ અને ૧૯ વર્ગમા છે તેની ૧૬ ઋચાઓ છે, તેજ પુરૂષસૂક્ત યજુર્વેદ અને અથર્વવેદમા પણ કાંઇક ન્યૂનાધિકરૂપથી પ્રદર્શિત કર્યું ગયું છે વેદાર્થનું ગૌરવ અને રહસ્યને યથાર્થ ન સમજી કઇએક લોક આ પુરૂષસૂક્તના ઉપરથી " નરમેધ (પુરુષયજ્ઞ) "ની કલ્પના કરીને વેદને દૂષિત

કરે છે. કિન્તુ, સાયનાચાર્યે આ વિષયને બહુજ સ્પષ્ટ કર્યો છે એમ ભાષ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે. આ પુરૂષસૂક્તનીદ્વારા વેદ પરમાત્માનું વ્યાપકત્વ નિરૂપણ કરે છે. તે "ઋગ્વેદતત્ત્વ" પુસ્તકના પૃષ્ટ ૭૬ થી ૮૫ પર્યન્ત દેખવાથી અવગંત થશે.

પુરૂષસૂક્તમાં નરમેધનું પ્રતિપાદન કરે છે તે મન્તવ્ય બીલકુલ નિર્મૂલ છે. એકજ પરમાત્મા મર્વવ્યાપક છે અને તેને આધીન રહેવાવાળી માયાની વજહથી આધ્યાસિક જગત્ અનુભૂયમાન થઇ રહ્યુ છે, અને તે માયાની વજહથી જગત્ ફરી લીન થાય છે. ઇત્યાદિ તે પુરૂષસૂક્તમાં પ્રતિપાદન કર્યું છે. અને યજ્ઞ, હવિષ્ય, અધ્વર્યુ, મમિધ્પ્રભૃતિ સકલસામગ્રી તથા યજમાન આ સર્વ પરમાત્મસ્વરૂપજ છે અને અન્ય કાંઇ છેજ નહી એમ પુરૂષસૂક્તનો અભિપ્રાય પ્રાપ્ત થાય છે. પુરૂષસૂક્તોક્ત સૃષ્ટિક્રમમાં મંદિગ્ધ વિષય પ્રાપ્ત થાય છે, અથવા તૈત્તિરિય ઉપનિષદ્‌માં પ્રથમ પંચમહાભૂતોની ઉત્પત્તિ હોવા બાદ તે ભૂતોમાંથી જગત્‌ની સૃષ્ટિ બતાડેલી છે, અને છાન્દોગ્ય ઉપનિષદ્‌માં કેવળ ત્રણ ભૂતોની અથવા તેજ, જળ, અન્ન (પૃથ્વી)ની ઉત્પત્તિ કહી ગઇ છે. અને ઐતરિય ઉપનિષદ્‌માં જૂદોજ પ્રકાર બતાડી ગયો છે આ મર્વ વિષયોમા શ્રી વ્યાસ ભગવાન્ અને જગદ્‌ગુરૂ આદ્યશંકરાચાર્ય વેદાન્તસૂત્રમાં એવો નિર્ણય કરે છે કે તે ઉપનિષદોની શ્રુતિઓનો ઉદ્દેશ સૃષ્ટિને બનાડવાનો નહી હતો કિન્તુ બ્રહ્મવિદ્યાનો બોધ કરવા માટે અને જગત્‌ની અસારતા અને ક્ષણિકતા પ્રદર્શિત કરવા માટે માત્ર કલ્પના કરી ગઇ છે. ભગવાનશ્રી શંકરાચાર્યજી ૨–૧–૩૩ સૂત્રના ભાષ્યમાં લખે છે કે "**न चेयं परमार्थविषया सृष्टिश्रुतिः अविद्याकल्पित नामरूपव्यवहारगोचरत्वात् । ब्रह्मात्मभावप्रतिपादन परत्वाच, इत्येतदपि न विस्मर्तव्यम्**" આથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે સૃષ્ટિક્રમ જે કાલમાં એવો અનુકૂળ થયો તેવો આગળ

પ'છળ વ્યુત્ક્રમથી પણ બતાડી ગયો છે. આ કેવળ અધ્યારોપ કરીને અપવાદ દ્વારા જ્ઞાન પ્રાપ્તિના અર્થે જ છે. આથી સૃષ્ટિપ્રકારના વ્યુત્ક્રમમાં લક્ષ્ય દેવાની આવશ્યકતા નથી. (વેદાન્ત સૂત્ર ૧-૪-૧૪ તથા ૧૫ જુઓ.)

૨૫. અષ્ટમ અષ્ટકના સપ્તમ અધ્યાયમાં બહુવર્ગોમાં અધ્યાત્મ વિષય ઉપલબ્ધ થાય છે. પ્રથમવર્ગમાં પરમાત્મા જ માયાદ્વારા જગત્‌નું કારણ છે એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે. તે તરફથી ૧૧ અને ૧૨ વર્ગમાં " अंभृणमहर्षि "ની દુહિતા (પુત્રી ; " वाग् "નામા બ્રહ્મવિજ્ઞાનવાળી પોતાના આત્માને ઉદ્દેશ કરીને, પરબ્રહ્મસ્વરૂપતા ભિન્નભિન્ન પ્રકારથી પ્રકટ કરે છે, અથવા સકળદેવતારૂપ હું જ છું, સોમ પણ હું જ છું. સર્વ લોક મારી જ સત્તાથી અન્નપ્રાશન કરે છે, મારી જ સત્તાથી લોકોની ચક્ષુરાદિ ઇન્દ્રિયો પોત પોતાના વ્યાપારમાં તત્પર થઇ શકે છે. શ્વાસોચ્છ્વાસનું પણ કારણ હું જ છું. સચરાચર વિશ્વનું ગૂઢ કારણ હું જ છું. રક્ષિતવ્યની રક્ષા હું જ કરું છું. બ્રહ્મદેવને જગતનો સ્રષ્ટા હું જ બનાવું છું અને ઋષિઓની અતીન્દ્રિય-દર્શિતા હું જ બક્ષીસ કરું છું. બુદ્ધિમત્તા પણ મારા તરફથી જ દીધી જાય છે. સર્વાન્તર્યામિતયા પ્રવિષ્ટ થઇ કરીને સર્વત્ર હું જ રહું છું. મહાદેવજીને ત્રિપુરાસુરના વિજયપ્રસંગમાં ધનુષ્બાણ મેં જ સજ્જ કરી દીધાં છે. પંચમહાભૂતોને પોતપોતાના કાર્યમાં તત્પર હું જ કરું છું, ઇત્યાદિક સાર્વાત્મ્યભાવને એ अंभृणऋषिની પુત્રી " वाग्देवी " પ્રકટ કરીને વિજ્ઞાનશક્તિથી લભ્યમાન સર્વશક્તિમત્ત્વ અને સર્વજ્ઞત્વને વિશદ કરે છે.

૨૬. આ (અષ્ટમ) અધ્યાયમાં (૮-૭-૧૭) માં " नासदासीत् " નામક સૂક્ત છે. જેને 'નાસદીય' (૧૨૯)

સૂક્ત કહે છે. વેદાન્ત પ્રક્રિયાથી સોપાધિક (માયાશબલિત) બ્રહ્મના સ્વરૂપનું પ્રવચન કરીને ભેદાભાસ–પ્રત્યાયક વાક્યોથી બ્રહ્મની શક્તિ, સત્તા અને સ્ફૂર્તિ આ બતાડી દીધાં અથવા વેદાન્તશાસ્ત્રના પ્રધાન પ્રકરણાનુસાર અધ્યારોપ કરીને હવે અગ્રિમ વિષયોથી અધ્યારોપિત પદાર્થોનો અપવાદ નિરૂપિત કરે છે. મતલબ એ છે કે બ્રહ્મસ્વરૂપ યદ્યપિ મન અને વાણીનું અવિષય છે તેને લીધે આ બ્રહ્મસ્વરૂપના અધિગમના માટે શબ્દની પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત નથી, તથાપિ વાચિકપ્રવૃત્તિ વિના સમજમાં આવવું અશક્ય હોવાથી તે સ્વરૂપ વાચિક પ્રવૃત્તિનું અગોચર હોવાથી પ્રથમ અધ્યારોપની કલ્પના કરીને તે અધ્યારોપની પહેલાં તે સ્વરૂપ કયી હાલતમાં હતું અને માયાદ્વારા અધ્યારોપ કલ્પિત કર્યા બાદ તે કેવી તરહ પ્રતીત થાય છે, અને જો તે અધ્યારોપિતનો અપવાદ કર્યો દીધો જાય તો અવશિષ્ટ કયું તથા કેવું રહે છે તે સર્વ વર્ણન કરે છે.

આ સૂક્તમાં સૃષ્ટિના આવિર્ભાવની પહેલાં અથવા મહાપ્રલય કાલમાં જે જગત્‌નું મૂળ કારણ હતું તે શશશૃંગની તરહ અત્યન્ત અસત્ થઇ શકતું નથી. અને આત્મતુલ્ય અબાધિત સદ્રૂપ પણ તે મૂળ કારણ નહોતું, અને ભૂરાદિ લોક પંચમહાભૂત, ભોક્તા, ભોગ્ય, મૃત્યુ, અમૃત, દિનરાતના નિમિત્ત સૂર્યચન્દ્ર, તન્નિમિત્તક માસઋતુનો સમષ્ટિરૂપ કાલ વગેરે નામરૂપાત્મક પ્રપંચ હતો જ નહી, કિન્તુ સકલ સિદ્ધાન્તસિદ્ધ પારમાર્થિક સત્ય બ્રહ્મતત્ત્વ જ હતું. વર્તમાન કાલમાં પરિદૃશ્યમાન જગત્ સૃષ્ટિનાં પૂર્વ કાલમાં હતું નહી. (પૂર્વ પક્ષ) જ્યારે આ દૃશ્યમાન જગત્ તે કાલમાં નહોતું તો તેની ઉત્પત્તિ કયા પ્રકારથી થઇ ? (સિદ્ધાન્ત) સૃષ્ટિના પૂર્વકાલમાં આ જગત્ ભાવરૂપ અજ્ઞાનથી આચ્છાદિત હતું, જે અજ્ઞાનને "માયા" પણ કહે છે. જ્યારે આ માયાથી " નામ " " રૂપ "નો આવિર્ભાવ થયો ત્યારે તેનો ઉત્પત્તિ શબ્દથી વ્યવહાર કર્યો ગયો છે. આની

પછીની ઋચાઓમાં પ્રપંચોત્પત્તિનો પ્રકાર પ્રદર્શિત કર્યો છે. આ પ્રકારે જ્યારે શુદ્ધ બ્રહ્મની સિવાય કાંઇપણ પ્રથમ નહોતું ત્યારે અધ્યારોપ દ્વારા સૃષ્ટિના પ્રાદુર્ભાવનો પ્રકાર કહ્યો ગયો છે. તેવી આ સૃષ્ટિ કયાંથી ઉત્પન્ન થઇ અને કોણે કરી તે યથાર્થ સમજવું દેવોને પણ દુર્લભ છે. કેમકે જે કાલમાં સૃષ્ટિનો આરંભ થયો તે સમયમાં કોઇ દેવાદિક હતાજ નહીં.

૨૭. આ અધ્યાયના ૨૩ વર્ગમાં કઠવલ્લીની આખ્યાયિકા કહી છે જેમાં યમરાજ અને નચિકેતાનો સંવાદ બીજરૂપથી પ્રદર્શિત કર્યો છે. નચિકેતા પોતાના પિતાજીની આજ્ઞાથી યમરાજની પાસે ગયા છે અને તેણે યમરાજને સંતુષ્ટ કરી તેના પાસેથી ત્રણ વરદાન પ્રાપ્ત કર્યાં છે તે મધ્યે અન્તિમ વરદાનથી બ્રહ્મવિદ્યાની યાચ્ના કરી છે. તે બ્રહ્મવિદ્યા ન દેવા માટે અને નચિકેતા તે બ્રહ્મવિદ્યાનો અધિકારી છે કે નહી તે વૃત્તાન્ત અવગત કરવા માટે યમરાજે દીર્ઘાયુષ્ય, દિવ્યભોગ, વગેરે પદાર્થોથી બહુપ્રકારે પ્રલોભન કર્યું; પરંતુ જ્યારે નચિકેતાએ વાસ્તવિક વૈરાગ્ય પ્રદર્શન કરીને ભોગોપરતિ બતાડી ત્યારે યમરાજે બ્રહ્મવિદ્યાનો બોધ કર્યો. આ સર્વે કઠ-વલ્લી-યજુર્વેદીય ઉપનિષદમાં છે. અને તે આ જગો (૨૩ વર્ગમાં) પણ કહ્યું મળુ છે.

૨૮. અષ્ટમ અધ્યાયના ૩૫ વર્ગની પ્રથમ અને દ્વિતીય ઋચામાં જીવાત્મા અને પરમાત્માનો અભેદ આહિત સંસ્કાર હોવાથી અન્તર્મુખ મનથી અવગત થઇ શકે છે, અથવા સાક્ષાત્કારની યોગ્યતા થઇ શકે છે એમ કહ્યુ ગયું છે. અને પરમાત્માએ જગન્નિર્માણ કરવા કયી તરેહ પર્યાલોચન કરીને જગદુત્પત્તિ કરી છે તે પણ સંક્ષેપથી કહ્યું ગયું છે. આ પ્રકારે પ્રથમ વેદાન્ત-વિભાગ સંપૂર્ણ થાય છે.

२९. બીજા વિભાગમાં કઈએક દેવતાઓને અને વિશેષે કરીને ઇન્દ્રને વારંવાર પરમાત્મરૂપથી વર્ણિત કર્યા છે. તે સંક્ષિપ્ત પ્રકારથી કહે છે.

અષ્ટક ૧–૧–૫ ચતુર્થ ઋચામાં ઇન્દ્રનું પરમાત્મરૂપથી વર્ણન કર્યું છે. તે ઋચામાં 'ઈદિ ' શબ્દની ભિન્નભિન્ન વ્યુત્પત્તિ કરીને તે નામાભિધાન પરમાત્માનું છે એમ કહ્યું ગયું છે. જેમકે "भूतानि प्राणिदेहान् इन्धे जीवचैतन्यरूपेण अन्तःप्रविश्य दीपयतीतीन्द्रः " બૃહદારણ્યકોપનિષદમાં ૪–૨–૨ માં " इन्द्र " શબ્દ इन्ध અર્થાત્ " પ્રકાશતાથી પ્રત્યક્ષ " આ શબ્દ ઉપરથી પરોક્ષ રીતિથી પ્રયુક્ત થાય છે એમ આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક પદ્ધતિથી અર્થાવગમ કરે છે. અને ઐતરેયોપનિષદમા ૧–૩–૧૪ મંત્રમા " इदन्द्र " એવું પરમેશ્વરનું નામ કહ્યું છે, અને તેજ પ્રમાણે " इन्द्र " શબ્દ પણ પરમાત્માને ઉદ્દેશ કરીને પ્રયુકત થાય છે, આથી તે બન્નેની સમાનતા (લક્ષ્યાર્થ રૂપથી) પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી સાયણાચાર્ય (૧–૧–૫ ઋ. ૪) ભાષ્યમાં લખે છે કે– " यद्यस्मात्कारणात् एनं परमात्मरूपमिन्द्र देव प्राणेचक्षुरादीन्द्रिये प्राणापानादिवायुमिश्च सहित समैन्धन् उपासकाः ध्यानेन सम्यक् प्रकाशितवन्तः तत्तस्मात्कारणादिन्द्रनाम संपन्नम् ". ઔપમન્યવનામક ઋષિ કહે છે કે " इदंदर्शनादिन्द्र इति निर्वचनमाह, इदमित्यापरोक्ष्यमुच्यते, विवेकेन हि परमात्मानमापरोक्ष्येण पश्यति इत्यादि. "

તે પ્રકારે અષ્ટક ૨–૧–૨૧ ની પાંચમી ઋચામાં ઇન્દ્રને અન્તર્યામી કહ્યા છે. અને ૩–૩–૧૨ ચતુર્થ ઋચામાં ઇન્દ્રદેવ કાર્યવશાત્ ભિન્નભિન્ન સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, એમ કહી કરીને

૩-૩-૨૦ ની અષ્ટમ ઋચા દેખવાનું કહે છે. અને આ ઋચામાં અષ્ટક ૪-૭-૧૩-૩૮ ઋચાનો નિર્દેશ કર્યો ગયો છે. જેમાં બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્‌ના ૨-૫-૧૯ મંત્ર બતાવ્યો છે. આ પ્રકારે વેદમંત્ર અને ઉપનિષદ્‌ની શ્રુતિ ઐકમત્ય કરીને ' ઇન્દ્રદેવ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ ધારણ કરે છે ' એમ સિદ્ધ કરે છે. તે ઇન્દ્રદેવને " तदेतद् ब्रह्मापूर्वमनपरमनन्तरमबाह्ममयमात्मा ब्रह्मसर्वानुभूरित्यनुशासनम् " આ શ્રુતિ આ પ્રકારે કહે છે. તે પ્રકારે અગ્નિદેવને ૧-૪-૨૫ ઋચા ૬ માં અને ૩-૧-૨૦ ઋચા ૪ માં અન્તર્યામી નિયામકરૂપથી કહ્યા છે. અને વર્ગ ૨૭ ની સપ્તમ ઋચામાં તેનું સર્વાત્મકત્વ પ્રતિપાદન કરીને બ્રહ્મત્વ સિદ્ધ કર્યું છે. તે તરેહ અષ્ટમ ઋચામાં તે અગ્નિદેવને પરમાત્મરૂપથી કહે છે, અને અંતર્યામી સર્વાત્મક પણ કહ્યા છે. વૈદિકમુનિ હરિપ્રસાદજીએ પોતાના વેદાન્ત-**દર્શન** નામક પુસ્તકમાં પૃષ્ઠ, ૧૩૮, ૧૩૯ માં આ વિષય પર પ્રત્યેક વેદમાંથી મંત્રોને બતાવ્યા છે-ઋગ્વેદમાંથી ૨-૩-૨૩ ઋચા ૪૬, યજુર્વેદમાંથી ૩૨-૧ અને અથર્વવેદમાંથી ૧૩-૪-૪, ૩-૪-૫.

૩૦. ત્રીજો ચોથો અને પંચમ વિભાગ માટે તો વેદભગવાન્‌ની ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાળો અધિકારીજ યોગ્યતાસંપન્ન કહ્યો જાય છે ત્રીજા વિભાગમાં મનુષ્ય તપોબલથી દેવકોટિને પણ પામી શકે છે તેનો દૃષ્ટાન્ત છે. બૃહદારણ્ય ઉપનિષદ્ (૪-૩-૩૩)મા અને તૈત્તિરીય ઉપનિષદ્‌માં (૨-૮) મનુષ્ય, પિતૃ, ગંધર્વ, કર્મદેવતા, દેવતા પ્રજાપતિ, ઇત્યાદિકના આનન્દમા ઉત્તરોત્તર શતગુણ ઉત્કૃષ્ટતા બતાડીને પરમાત્માનો આનન્દ તેથી પણ ઉત્કૃષ્ટતર છે એમ બતાડ્યુ છે. અને તે પ્રસંગમાં મનુષ્યકોટિમાથી તપના પ્રભાવથી દેવકોટિમાં પ્રવિષ્ટ થાય છે એમ બતાડ્યુ છે. વેદમાં પણ મનુષ્યમાંથી તપના પ્રભાવથી દેવકોટિને પામેલ ' ઋભુ ' નામક ત્રણ ભાઇઓનો વૃત્તાંત અષ્ટક ૧-૨-૧ અને ૨ જા વર્ગમાં પ્રરંભ થાય છે. અને

તેના પરાક્રમોનો પ્રભાવ કહ્યો છે તેણે પોતાનાં વૃદ્ધ માતાપિતાને સુવાવસ્થા મંત્રબળથી બક્ષીસ કરી અને તે લોક નિષ્કપટ અને નિષ્પાપ હતા તેથી તેને મંત્ર સિદ્ધિપ્રદ થતા (૧-૨-૧ ઋચા ૪).

૩૧ ચતુર્થ વિભાગમાં દેવતાઓના પરાક્રમ પ્રદર્શિત કર્યાં છે. જ્યારે " ઋભુ " નામક બધુઓએ મનુષ્ય હોવા છતાં પોતાના તપોબળથી દેવત્વને પામીને પૂર્વોક્ત પરાક્રમ કર્યાં છે ત્યારે સ્વત સિદ્ધ દેવત્વવાળા ઇન્દ્ર, અશ્વિનીકુમાર, મિત્રાવરૂણ, સૂર્ય પ્રત્યાદિક દેવોએ અસાધારણ પરાક્રમ કર્યાં હોય તેમા આશ્ચર્ય નહીં તે પરાક્રમોનો સક્ષિપ્ત પ્રકાર કહે છે (૧) કંઇ એક ભક્તોને સંતતિ નહોતી તો દેવતાઓએ તેનના માટે સંતતિનો પ્રબધ કર્યો છે, અને જેના ભાગ્યમા સતતિ નહોતી તેમને દેવોએ પુ અવતાર ધારણ કરીને સતાનવાળા બનાવ્યા છે આ વૃત્તાન્ત ૧-૧-૨૦ ઋચા ૧૧ અને ૩-૫-૨૩ ઋચા ૧૪ માં છે (૨) કોઇ એક મનુષ્યને કોઇ જળાશયમાં ફેંકી દેવાથી તે ગતાસુ થઇ ગયો ફરી તેને ત્યાથી નિકાળીને સજીવન કર્યો, આ વૃતાન્ત ૧-૭-૩૪ ઋચા ૬ અને ૨-૩-૧ અને ઋચા ૩ અને ૮-૨-૧૧ ઋચા ૧૨ માં છે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ પણ પોતાના ગુરૂ સાંદીપનિના સમુદ્રમાં ડુબેલા પુત્રને સજીવિત લાવી કરીને ગુરૂશ્રીને અર્પિત કર્યો હતો આ કથા શ્રી ભાગવતમા છે (૩) વૃદ્ધાવસ્થને પામી ગયેલા " ચ્યવન " ઋષિને અશ્વિનીકુમાર (દેવવૈદ્યે) સુવાવસ્થા બક્ષીસ કરી અને નેત્રોની વિકલતા દૂર કરવાની સાથે સાફલ્ય સપાદન પણ કર્યું હતુ અને કેઇ પુરૂષત્વહીન હતો તેને પુરૂત્વ પ્રાપ્ત કરાવી દીધુ આ ત્રણે વૃત્તાન્ત સૂકત ૧૧૬, અષ્ટક ૧-૮-૮ ઋચા ૧૦ અને ૧-૮-૧૦ ઋચા ૧૬ માં છે અને વળી શાપપ્રભાવથી સ્ત્રીત્વને પ્રાપ્ત થયેલને પુન પુરૂષત્વ પ્રદાનનું (૫-૯-૧૦ ઋચા ૧ થી ૪ સુધી) નિરૂપણ કર્યુ ગયુ છે. સ્ત્રીઓના ગર્ભાશયગત રોગોની નિવૃત્તિ (૬-૬-૧૪

ઋચા ૧ થી ૫ માં) અને હૃદયરોગની નિવૃત્તિ કહી ગઇ છે. (૪) અશ્વિનીકુમારનું પરાક્રમ એવું બતાડયું છે કે ગાયને પ્રસવ હોવા પહેલાં જ દૂધદેવાવાળી બનાવી છે. આ વૃત્તાન્ત ૧-૭-૩૩ ઋચા ૩ માં છે. એવી ગાય (કાઠિયાવાડ મંડલાન્તર્ગત) લખનર દરબારને ત્યાં હોવાની ખબર સાંભળી હતી. તે લખતર દરબારનો ભૃત્યવર્ગ તે ગાયને કામધેનુ કહ્યા કરતા હતા. તે પછી (કાઠિયાવાડ મંડલાન્તર્ગત) જેતપુર રિયાસતના દરબાર "મુળુવાળા" સાહેબની રાજધાનીમાં પણ તેવી ગાય મને બતાડવામાં આવી હતી. તેવી ગાય હોવી તે ઇશ્વરાનુગ્રહનું ચિન્હ છે. (૫) કોઇ એક " સપ્તવધ્રિ " નામક ઋષિને પોતાના બન્ધુઓએ દ્વેષના માર્યા કોઇ સન્દુકમાં બન્ધ કરી દીધા. તેણે અંદર ફસ્યા છતાં ભગવાન્ અશ્વિનીકુમારની સ્તુતિ કરી, અશ્વિનીકુમારે તે સપ્તવધ્રિ ઋષિને તે સમય તે સન્દુકમાંથી બહાર નિકાલ્યા. તે દેવવૈદ્યના ચરિત્રનો વૃત્તાન્ત ૪-૪-૨૦ ઋચા ૫ થી ૯ માં છે. અને તેવાં કઇ એક પરાક્રમ (અશ્વિનીકુમારનાં) ૮-૨-૧૭ ઋચા ૧૧ માં દીધા છે.

૩૨. પંચમ વિભાગમાં વૈદિકમંત્રોના પ્રભાવનો વૃતાન્ત કહ્યો ગયો છે. અથવા વૈદિકમંત્રોનો યથાવિધિ અનુષ્ઠાન અધિકારી કરે તો શાસ્ત્રપ્રદર્શિત ફલને તે અવશ્ય પામી શકે છે આ વિષયના દ્રષ્ટાન્ત દીધા ગયા છે (૧) ગૌતમ ઋષિને જલની જરૂરત પોતાના આશ્રમમાં જ હતી તેણે મંત્રોના પ્રભાવથી જલ પ્રકટ કર્યું હતું. (૨) દીર્ઘકાળના અનુષ્ઠાનથી ઇન્દ્રદેવનું દર્શન પ્રત્યક્ષ થાય છે. (૧-૬-૮ ઋચા ૧૮) (૩) કોઇ એક રાજાનો પુરોહિત રથારૂઢ થઇ કરીને પોતાના યજમાનની પાસે આવી રહ્યા હતા, માર્ગમાં કોઇ એક રાજકુમાર ચાલતાં રથની નીચે દબાઇ જવાથી મર્ગ ગયા. તેને મંત્રબળથી પુરોહિતજીએ સજીવન કર્યા. (૪) મંત્રબળથી

આગમમાં ગમન થઇ શકે છે પાતજલ યોગસૂત્રમાં પણ આકાશ વિહારને પ્રયોગ બતાડયો છે. (૫) અષ્ટક ૨-૫-૬ મંડલ ૧ સૂક્ત ૧૮૭ ના અનુષ્ઠાનમાં અન્નજન્ય રોગ નિવૃત્ત થાય છે, અને વિષ અમૃતાયમાન થાય છે. મીરાબાઇને પોતાના પતિએ (મેવાડ દેશના નરેશ માંડલિક રાણાએ) વિષપાત્ર પાન અર્થે મોકલ્યું હતુ. તેણે તે વિષનુ પાન કર્યું પણ કાંઇ પણ હાનિ થઇ નહોતી તે પણ મ ત્ર કિંવા ભકિતને પ્રભાવ છે. પ્રહલાદને પણ પોતાના પિતા હિરણ્યકશિપુએ વિષ્ણુભકિતની બહુ મનાઇ કરી પરતુ જ્યારે તેણે માન્યુ નહી ત્યારે અનેક ઉપદ્રવોની સાથ વિષમય ભોજન પણ કરાવ્યું પરન્તુ તે સર્વત્ર ભગવત્સ્વરૂપજ દેખી રહ્યો હતો તેથી વિષ અમૃતરૂપ થઇ ગયુ. આ કથા શ્રી મહાભાગવતમા છે (૬) અને ૧૮૯ સૂકતમાં, ૨-૫-૧૦ ઋચા ૧ માં, ઇશાવાસ્યોપનિષદ્‌ની ૧-૧૮ શ્રુતિ અક્ષરશ પ્રદર્શિત કરી છે તેમાં અગ્નિની પ્રાર્થના અવસાનકાલમાં ઉપાસક કરે છે (૭) '**विषनिर्हरिण्युपनिषद्**' ૧૯૧ સૂકતના ૧૪ થી ૧૬ વર્ગમા પ્રસિદ્ધ છે તેમા ભિન્નભિન્ન પ્રકારના વિષ બતાડયા છે. અને તેમા મર્પદશનો પણ સમાવેશ કર્યો ગયો છે. તે સૂકતને યથાર્થ સમજીને અનુષ્ઠાન કરવાથી વિષો-ત્તારણ થાય છે એમ પણ કહ્યુ ગયુ છે (૮) દુસ્વપ્નના નિરો ધાર્થ અષ્ટક ૨-૭-૯ અને ૧૦, સૂકત ૨૮ ના જપનુ વિધાન છે અને અનુષ્ઠાન કરવાનુ પણ કહ્યું છે. અષ્ટક ૩-૭-૧૪ ની ૫ ઋચામા કઠોપનિષદ્‌નો મ ત્ર છે, તે ૪ મ ડલના સૂકતમાં છે અવ-સાનકાલમાં તેનો જપ કરનાર્ને શાશ્વતિક સુખની પ્રાપ્તિ કહી છે. (૯) અષ્ટક ૪-૪-૨૭ મડલ ૫ ના ૮૩ સૂકતનો પઠ કરવાથી અનાવૃષ્ટિની નિવૃત્તિની સ થ વૃષ્ટિ થાય છે. અને ૨૮ વર્ગની ૧૦ ઋચામા અતિવૃષ્ટિ-ઉપદ્રવ નિવારણાર્થ જપને કહ્યો છે અષ્ટક ૮-૮-૨૨ નો નિત્ય જપ કરનારા દુસ્વપ્નનો નિરોધ થાય છે અને

જાગ્રત કિંવા સ્વપ્નકાલમાં કરેલ અઘટિતકાર્યજનિત પાપનો પ્રતિબંધ થાય છે. અષ્ટક ૫–૪–૩૦ ની ૧૨ ઋચામાં મૃત્યુંજયનો મહામંત્ર છે. તેનો જપ સકામ અનુષ્ઠાનાદિકમાં કર્યો જાય છે. (૧૦) અષ્ટક ૩–૩–૨૩ વસિષ્ઠજીના શિષ્યોએ ન પઢવાં જોઇએ તેનું કારણ એ છે કે વિશ્વામિત્રનો " સુદા " નામક એક શિષ્ય હતો, તે રાજર્ષિ હતો તે કોઇ કારણથી વસિષ્ઠજીનો સાથ દ્વેષ રાખતો હતો, તેમાં વિશ્વામિત્રે પોતાના શિષ્યના રક્ષણાર્થ વસિષ્ઠજીને આ વર્ગની ઋચાથી શાપ દીધો. આ રીતે વસિષ્ઠાનુયાયી શિષ્ય આ વર્ગનું પઠન પાઠન વા શ્રવણ કરતા નથી.

૩૩. ષષ્ઠ વિભાગમાં પુરાણોમાંના અવતાર અને કોઇ એક અલૌકિક કથાઓ પ્રદર્શિત કરી ગઇ છે તેના બીજરૂપથી વેદની જે કોઇ ઋચામાં કંઇ કહ્યું ગયું છે તે સંક્ષિપ્ત લખું છું. (૧) વિરોચનનો પુત્ર અને પ્રહ્લાદનો પૌત્ર બલિરાજાનો પરાજય કરવા માટે સમગ્ર દેવસહિત ઇન્દ્રે કરેલી વિષ્ણુ ભગવાનની સ્તુતિથી સ્વયં વામનાવતારથી વિષ્ણુ પ્રકટ થયા. અને બલિરાજાથી ચરણત્રય પરિમિત ભૂમિની યાચના કરી ત્યારે બલિરાજાએ કબૂલ કર્યું. તે સમય વિષ્ણુ ભગવાને વિરાટ્ સ્વરૂપ ધારણ કરીને એક ચરણથી પૃથિવી, દ્વિતીય ચરણથી અન્તરિક્ષને પરિમિત કરીને તૃતીય ચરણ બલિની છાતી ઉપર રાખીને તેને પાતાલમાં નિહિત કરી દીધો આ વૃત્તાન્તથી મળતો વૃત્તાન્ત અષ્ટક ૧–૨–૭ મા દેખાય છે, તે તરહ અષ્ટક ૬–૨–૨૬ માં પણ છે. (૨) અષ્ટક ૬–૧–૧૬ ઋચા ૧૩ માં નમુચિ નામક દૈત્ય સાથ ઇન્દ્રનું યુદ્ધ થયું, ત્યારે ઇન્દ્ર પકડાઇ ગયા તે સમય દૈત્યે પોતના મૃત્યુનું સાધન કહે કે– મારા મૃત્યુકાલમાં રાત્રિ અથવા દિવસ ન હોવો જોઇયે, શુષ્ક અથવા આર્દ્ર પદાર્થથી મારું મૃત્યુ હોઇ ન શકે ઇત્યાદિક સર્વ વૃત્ત મનન કરીને સમુદ્રફેનથી સંધ્યા સમયમાં તે દૈત્ય મારો ગયો. આ વાત

પ્રહ્લાદજીના પિતા હિરણ્યકશિપુને પરમાત્માએ નૃસિંહાવતાર ધારણ કરીને માર્યો હતો તેથી મલતી છે. તેને પણ બ્રહ્માજીએ વરદાન દીધું હતું કે મનુષ્યથી તું મરીશ નહિ, રાત્રિમાં અથવા દિનમાં અને શસ્ત્રથી તારૂં મૃત્યુ નહી થાય ઇત્યાદિ. એથી પરમાત્માએ બ્રહ્મદેવનાં વચનોને સત્ય કરવા માટે નૃસિંહ રૂપથી પ્રકટ હોઇ કરીને સંધ્યા સમયમાં પોતાના હાથોના નખથી તે હિરણ્યકશિપુને માર્યો હતો. (૩) અષ્ટક ૩-૮-૯ ઋચા ૬-૭ અને ૮-૪-૨૮ ઋચા ૧૪ માં લોકમાન્ય તિલકે પોતાના 'આર્કટિક હોમ' નામક ગ્રંથમાં રામાયણના તુલ્ય વૃત્તાન્ત છે એમ કહ્યું છે. (૪) અષ્ટક ૫-૪-૧૧ ઋચા ૧ માં અશ્વાભિમાનીની દેવતાનું આવાહન કરવાનું બતાવ્યું છે એથી નિષ્કલંકની જે ' કલ્કિ ' સ્વરૂપથી અશ્વાભિમાની દેવ પ્રકટ થવાના છે તેથી તે કથા મલતી છે. અથવા હયગ્રીવ કિંવા હયશિરાઃ સ્વરૂપ ભગવાને ધારણ કર્યું તે ઉદ્દેશથી આ પ્રસંગ હોય મહાભારતના શાંતિપર્વના મોક્ષધર્મપ્રકરણમા એવી કથા છે કે બ્રહ્મદેવની પાસેથી મધુકૈટભ નામક બે દૈત્ય વેદનું હરણ કરી ગયા હતા બ્રહ્મદેવની સ્તુતિથી પ્રસન્નતાને પામેલા વિષ્ણુએ હયશિરા'— સ્વરૂપ ધારણ કરીને વેદને પાછો લઇ આવ્યો હતો, તે પ્રસંગ પર તેનો તે અવતાર હતો. (૫) અષ્ટક ૮-૭-૩૦ ઋચા ૭ માં સતઅ- મિત્ર નામક કોઇ ઋષિના સ્થાનમાં આગ લાગવાથી તેણે પોતાનાં સ્થાનના રક્ષણાર્થ અગ્નિદેવની સ્તુતિ કરી છે. અને મહાભારતમા કહ્યું છે તે તરહ ખાડવવનમાં જેમ ઉત્તરોત્તર અગ્નિ વધતો જાતો હતો તે પ્રકારે વધતા અગ્નિને શાન્ત કરવા માટે ઋષિયે પ્રયાસ કર્યો છે ઇત્યાદિક વૃત્તાન્ત છે (૬) અષ્ટક ૮-૮-૧૩ ઋચા ૩ માં શ્રી જગન્નાથજીની પ્રતિમા અને તેના સ્થાન સંબંધી કાંઇ વિવેચન છે. કાષ્ટમય પ્રતિમાવાળા દેવ સમુદ્રતીર આવ્યા છે એમ લખવાથી આ શ્રી જગદીશજીનો વૃત્તાન્ત હોય એમ સમજાય છે,

વળી પુરાણોમાં મનુષ્યોને શિક્ષણ આપ્યું ગયું છે એ પણ વૈદિક પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ કે-(૧) અસત્યવાદી નષ્ટ થઇ જાય છે. (૫-૭-૬ ઋચા ૮), (૨) સત્યવાદી અનુકૂલ ફલને પામે છે. પુણ્યાત્મા પણ અનુકૂલ ફલને પામે છે. અને પાપાત્મા પ્રતિકૂલ ફલને પ્રાપ્ત થાય છે. પોતપોતાના શુભાશુભ કર્માનુમાર પરિણામ ભોગવવું પડે છે. (૭-૬-૧૪ ઋચા ૧) અને કરેલાં કર્મોને દેવદૂત દેખે છે, (૭-૬-૭ ઋચા ૮). (૩) રાત્રિસૂક્ત (૮-૭-૧૪) માં રાત્રિને દેવતાના રૂપકથી તે પ્રાણિમાત્રના શ્રમને દૂર કરવાવાળી છે એમ કહ્યું છે. (૪) અષ્ટક ૫-૪-૨૧, અને વર્ગ ૨૪, ૨૫, ૨૬ માં નવીન મકાનમા વાસ્તુ કરવાનો પ્રાસંગિક મંત્ર છે.

૩૪. આઠમ વિભાગમાં વ્યાવહારિક વિષયોનો નિર્દેશ છે. તેમાં પહેલો પ્રસંગ આ છે કે પહેલા ચાર વર્ણ હતા કે નહિ ? ભિન્ન ભિન્ન જાતિયો હતી કે નહિ ? આ વિષય પર ઋગ્વેદમાં અષ્ટક ૧-૭-૨૭ ઋચા ૭ માં બ્રાહ્મણાદિક વર્ણ હોવાનું સ્પષ્ટ પ્રાપ્ત થાય છે. અને ચારે વર્ણોને પરમાત્માએ બનાવ્યા છે એમ પુરૂષ સૂક્તમાં પણ (૮-૪-૧૯) કહ્યું છે. આ પ્રમાણ બૃહદારણ્યક ૧-૪ મંત્ર ૧૧-૧૨-૧૩ મા પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આ તરેહથી ચારે વર્ણ વૈદિક છે તે અસંદિગ્ધ છે, અને જ્ઞાતિવિભાગનો પ્રકાર પણ બૃહદારણ્યક ઉ. ૪-૩-૨૨ ના શ્રીમદ્‌જગદ્‌ગુરૂ ભગવાન્ શંકરાચાર્યજીના ભાષ્ય પરથી સ્પષ્ટ અવગત થાય છે. ચારે વર્ણોમાં આભ્યન્તર વિભાગના વિષયમાં સૂક્ષ્મ વિચાર કરવાની આવશ્યકતા છે. પવિત્રાદિક સદ્‌ગુણોથી ભ્રષ્ટ હોવાવાળાનો બહિષ્કાર હોવાથી તેની એક જ્ઞાતિ (મંડલી) બને, આ તરેહ ઉચ્ચનીચ જ્ઞાતિવાળાઓમાં લગ્નવ્યવહાર હોવાથી પણ અલગ જ્ઞાતિ બને, એમ હોતાં હોતાં તેવી અનેક જ્ઞાતિ હોઇ જવામા કૌતુક નથી.

૩૫. બીજો પ્રસંગ આ છે કે પૂર્વકાળમાં દેશમાં રાજા નહોતો એમ કોઈ એક લોકોનું મન્તવ્ય છે. અને તે વિચાર સદ્ગત સ્નેહી સાક્ષર ઉત્તમલાલ કેશવલાલ ત્રિવેદીએ પોતાના રાજ્યતંત્ર વ્યવસ્થાપક ગ્રન્થમાં પ્રદર્શિત કર્યો છે. પરંતુ ઋગ્વેદમાં રાજાથી રહિત દેશ ન હોવો જોઈએ એમ ૮-૮-૩૧ માં ૨૫૯૮ ઉપલબ્ધ થાય છે. આ વર્ગમાં રાજ્યાભિષેક પ્રસંગના મંત્ર આપ્યા છે. આ તરેહ "नराणां च नराधिपं" भ. गी. अ. १० श्लोक ૨૭ માં શ્રી કૃષ્ણભગવાને પણ નૃપની અસ્તિતા બતાવેલી છે. મતલબ વેદને અપૌરૂષેય માનવાથી આ રાજા અને રાજ્યનું પ્રકરણ અનાદિ છે એમ માનવું જ જોઈયે. મંત્રોમાં પણ પર્વતોની તરેહ રાજાનું રાજ્ય અચલ રહે એવો આશીર્વાદ ઉપલબ્ધ હોવાથી રાજા અનાદિ સિદ્ધ છે આ સૂચિત કર્યું જાય છે.

૩૬. શુદ્ધ વ્યવહાર પક્ષમાં જુવે તો વર્તમાન સમયમાં ભિન્ન ભિન્ન દેશમાં સુશિક્ષિત પ્રજામાં જ્યાં લગી ઉત્કર્ષ નજર આવે છે તેવોજ ઉત્કર્ષ વેદમાં પણ ઉપલબ્ધ હોવાથી પૂર્વકલ્પમાં ત્યાં લગી મનુષ્ય પહોચ્યો હતો એમ પ્રાપ્ત થાય છે. અને ભવિષ્યતમાં પણ બુદ્ધિવિકાસ ત્યાં લગી ઉત્કર્ષ કરશે એમ માનવુ જોઈયે. દૃષ્ટાન્ત રીતિથી (૧) સ્ત્રીવર્ગ માટે કયાલગી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હતી તે સમજવું યોગ્ય છે-તે પઠિત હતી (૧-૨-૨૫ ઋચા ૩), તેને ગાડી હાંકવી યાદ હતી (૮-૫-૨૦ ઋચા ૨), તથાપિ પરમ સારલ્ય રાખતી હતી. દેવાર્ચન માટે પુષ્પાવચય પોતે કરતી હતી (૧-૪-૨૧ ઋચા ૨), પોતાના લગ્ન પ્રસંગ માટે સ્ત્રી અચ્છી તરેહ તૈયારી કરતી હતી. પતિગૃહગમનપ્રસંગ પર આવશ્યક સંભાર તેજ પ્રયુક્ત કરતી હતી, આ સર્વ વિષય બહુ કરીને સૂર્યા વિવાહમાં આપ્યો ગયો છે, તે ૮-૩-૨૦ થી લઈ કરીને વર્ગ ૨૮ અને અધ્યયના વર્ગ ૧ થી ૪ લગી છે જે વર્ગ સૂક્ત ૮૫-૮૬

નો ભાગ છે. આ સૂક્ત કાઠીયાવાડ નાગરજ્ઞાતિમાં વિવાહની પૂર્વે કન્યાને સંભળાવ્યો જાય છે. નાગરોના બીજા નિવાસસ્થાનોમા પણ આ રીવાજ પ્રચલિત હશે. પવિત્ર વસ્ત્રપરિધાન, સાત્વિક હવિષ્યાન્ન ભોજન, અને એકસ્થાનનિવાસાદિક નિયમોનું સૂક્તશ્રવણ પર્યંત આ કન્યા પાલન કરે છે અને તે આઠ દિવસ સુધી સંભળાવ્યું જાય છે. વર્તમાનમા અલ્પ સમયમાં પણ સૂક્તનાં આઠ આવર્તન સંભળાવવાની પદ્ધતિ શરૂ થઇ છે. કોઇએક જગોપર પ્રમાદથી સંભળાવી જતાં પણ નહી હોય. સૂર્યાવિવાહની ઋચાઓ અથર્વવેદના ૧૮ કાંડમાં નજર આવે છે. પણ આ જગાયે અધિક ઋચા છે. અને બહુપ્રકારે લોમવિલોમ પણ માલમ થાય છે. પ્રકૃતમાં આ સૂક્તોમાં કન્યાના વિવાહ અનન્તર શ્વસુરગૃહ જવાને સમય પોતાના પતિની સાથ, અને તેના સંબન્ધિવર્ગની સાથ કેવું વર્તન તે કન્યાએ કરવુ જોઇએ તે વૃત્તાન્ત સવિસ્તર બતાડી ગયો છે. અને વળી પ્રસંગવશાત્ ઋગ્વેદમાં અનેક સ્થળોમા સ્ત્રીએ નીચી નિગાહથી ચાલવૂં, શરીરના અવયવોને જ્યાં લગી બને ત્યાં લાગી. છુપાવવા, સુંદરવસ્ત્રપરિધાન કરવાં ઇત્યાદિક (૬-૩-૧૦ ઋચા ૧૯ માં) વિસદરૂપથી બતાડયા છે. ગ્રામ્યધર્મની બાબતમાં ભિન્ન ભિન્ન ઋચામાં દ્દષ્ટાંતરૂપથી કહ્યુ ગયું છે આ સર્વ વાતોથી આ પ્રાપ્ત થાય છે. વિવાહ કાલમા કન્યા યોગ્ય વયની હોય, છોટી અર્થ (બેસમઝ) ન હોય, (૨) અતરંગ સબંધીઓમા કન્યાનો દાનાદાન વ્યવહાર અસંગત છે આ વાત પણ (૭-૬-૬ થી ૮ સુધી) યમયમીના સંવાદ રૂપથી પ્રદર્શિત કરી છે, તેમાં યમીએ પોતાના ભાઇ યમ સાથ (પોતાના જ) વિવાહની અનુચિત પ્રાર્થના કરી, યમે ઉપપત્તિ સાથ ઉત્તર દીધો અને તે તરેહના સંબંધની અયોગ્યતા, અપશ્રકરતા બતાડી કરીને સમાધાન કર્યું. તેથી નિકટ સંબંધીઓની કન્યાનું દાનાદાન ન હોવું ચાહીયે આ વેદથી

સિદ્ધ થાય છે. અને સ્ત્રી અને પુરૂષે નિકટ સબંધ હોવા પર પણ એમ ન્તમાં ન રહેવું જોઈએ એમ પણ પ્રાપ્ત થાય છે (૩) સ્ત્રીઓના સામાન્ય સ્વભાવથી ભિન્ન પ્રકારના વર્તનનું નિદર્શન લોપામુદ્રા અને અગસ્ત્યઋષિના સંવાદથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે વિવાહિત થયા પછી પણ વૃદ્ધાવસ્થા પર્યન્ત ગૃહસ્થાશ્રમમાં ગ્રામ્યધર્મ (વૈષયિક સુખ)નો ઉપયોગ ન કરવાથી સમયાનુસાર ઋષિપત્નીએ પોતાના પતિ અગસ્ત્યઋષિથી પ્રશ્ન કર્યો કે મહારાજ ! અન્ય ઋષિઓ મહાત્મા હોવા છતાં પણ સાંસારિક વ્યવહાર પરાયણ ઉપલબ્ધ થાય છે અને આપ હમેશાં સાંસારિક વ્યવહારથી ઉપરત કેમ છો ? ઋષિએ ઉત્તર દીધો કે દેવિ ! જ્યાંપર નિત્યકર્મ શ્રદ્ધાપૂર્વક હોતાં રહે છે ત્યાંપર તેવી વૃત્તિ હોતીજ નથી (૨-૪-૨૨) એથી નિત્યકર્મ અને તપ પરાયણ ઋષિમહર્ષિ લોકોની ધર્મપત્નીઓનું વર્તન સામાન્ય સ્ત્રીઓથી વિલક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે અને કોઈ સ્થનોમાં એવું પણ નજર આવે છે કે ઋતુકાલમાં સ્ત્રી સ્વય પોતાના પતિ પાસ જાય છે (૮-૨-૨૩ ઋચા ૪) (૪) સ્ત્રીઓને એકજ પતિ હોવો જોઈએ આ પ્રમાણ પણ ૫-૩-૧૦ ઋચા ૩ માં પ્રદર્શિત કર્યો છે. અને ૭-૬-૨૭ ઋચા ૭ અને ૭-૮-૧૮ ઋચા ૮ માં વિધવા શબ્દના પ્રયોગથી પુનર્લગ્નનો પ્રચાર ન હોવાનું સમજાય છે અને પતિની પાછળ સતી હેવાનું પણ વેદને માન્ય ન હોય એમ સિદ્ધ થઈ શકે છે ૭-૬-૨૭ ઋચા ૮ માં આ પણ વૃત્તાંત ઉપલબ્ધ થાય છે કે પતિના અવસાન અનન્તર તેની વિધવા સ્ત્રીને સ્મશાનમાંથી પોતાના રિસ્તદાર લઈ આવે છે કોઈક જાતિમાં દેવર પરિગ્રહ (પતિના અવસાન બાદ તેના કનિષ્ઠબંધુ સાથ સાંસારિક વ્યવહાર) કરવાનું પણ ૭-૮-૧૯ ઋચા ૨ માં નજર આવે છે અને ૭-૬-૨૭ ઋચા ૨ માં ધનુષ્બાણાદિ પદાર્થોનું વર્ણન છે અને ક્ષત્રિયોથી જાદેતર તેનો સંબંધ હોવાથી પ્રાચીન

સ્ત્રિયપ્રોક્ત ધનુર્ધર હતા એ પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. (૫) પુરૂષે પણ એક સ્ત્રી હોવા પર બીજી સ્ત્રીનો પરિગ્રહ ન કરવો જોઈએ એ વેદસિદ્ધ છે. આ પ્રસંગ ૭-૮-૧ ઋચા ૩ અને ૮-૮-૩ સુક્ત ૧૪૫ માં છે. ત્યાંપર સપત્નીનું દુઃખ, અને તન્નિવારણોપાય, પતિ અને પોતાની સપત્નીને પરસ્પર વિમુખ કરવાનો પ્રયાસ ઇત્યાદિક વૃત્તાન્ત છે. (૬) તે (પ્રાચીન) કાલમાં પણ સ્ત્રીઓમાં દુર્ગુણોની અવશ્ય સ્થિતિ ભિન્ન ભિન્ન ઋચામાં દૃષ્ટાન્ત રૂપથી વિશદ છે. અને જારકર્મજન્ય ગર્ભાધાનનિવૃત્તિના માટે દૂર દેશગમન, અને જારસ્તુતિ, જારથી એકાન્તસંમેલનપૂર્વક રહસ્યગોષ્ઠી, ઇત્યાદિક પ્રસંગ દૃષ્ટાંતરૂપથી આપ્યા ગયા છે. આ વિષયોનો ઉંચા એવી વાતોથી બચવા અર્થે શિક્ષણ રૂપથીજ છે એમ માનવું આવશ્યક છે. આ અષ્ટક ૨-૭-૧૧ ઋચા ૯ મા અને ૬-૮-૨૨ ઋચા ૫ અને વર્ગ ૨૮ ઋચા ૪ મા જોવાથી માલમ પડશે (૭) અષ્ટમ અષ્ટકના ૮૬ સુક્તમાં ઇન્દ્રના વૃષાકપિ નામના પુત્રને પોતાની સપત્ન માતા અઘટિત આક્ષેપનો પાત્ર બનાવી કરીને પોતાના પતિ પાસ તેના મિથ્યા દોષોને પ્રકટ કરવા લાગી આ બતાડયુ છે. તેથી આ સાર પ્રાપ્ત થાય છે કે સન્તાન થયા બાદ જો સ્ત્રીનું અવસાન થઇ જાય તો દ્વિતીય લગ્ન કરવું ન જોઇયે, અને સપત્ન માતા અનૌરસ પુત્રની તરફ દુર્ભાવદ્વારા કયા લગી દુર્વર્તન કરે છે તે પણ તત્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

૩૭. જેમ સ્ત્રીયોમા દુર્ગુણ ઉપલબ્ધ થાય છે તેમ જ પુરૂષોમા દુર્ગુણ હોવાનું વેદે પ્રદર્શિત કર્યું છે. ડાકુલોક પાન્થોને લૂટી લે છે, અને બન્ધનમા ફસાવે છે. વૈશ્ય (વણિક) લોક પણ વ્યાપારાદિક વ્યવહારમા એકમાંથી અનેક દ્રવ્ય બનાવી લે છે, અને પ્રસિદ્ધ રૂપથી આ તરેહ ચૌર્યનું કાર્ય કરે છે, અને તે લોક અત્યન્ત લોભી પ્રાપ્ત થાય છે તે કાલમાં શિકારનો પ્રચાર હોવાનું

પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. આ સર્વ વિષય અત્યન્ત અથવા હદથી જાહેતર હોવાથી દુર્ગુણ છે

૩૮. વર્તમાન કાલાનુસાર બીજા પણ કોઇએક સુધારણાનો પ્રચાર તે કાલમાં મોજુદ હતો એમ સમજાય છે. (૧) જેમ. મ્રિયમાણ માણસની જાયદાદનો હકદાર કોણ હોઇ શકે ? અને દૌહિત્ર (પુત્રીનો પુત્ર)ને ધર્મપુત્રરૂપથી સ્વીકાર કરવાનો કન્યાના વિવાહકાળમા મુકરર કર્યું જાય છે. જેને મન્વાદિ સ્મૃતિઓમાં ' પુત્રિકાવિધિ ' નામક વિવાહ વિધિ કહે છે. (૩-૨-૫ ઋચા ૧) એકમાતૃક પુરૂષને ભાઇ શબ્દથી વ્યવહાર કરવાનું પણ લખ્યુ છે (૪-૮-૨૫ ઋચા ૨). આ વિષય પણ મૃતક ભાગદારના વારસાના પ્રશ્નમા સાપત્ન અને ઔરસ ભાઇના સંબંધમા ઉપયુક્ત થાય છે. અથવા ઔરસ બન્ધુના અવમાનાન્તર સાપત્ન બન્ધુને હિસ્સાનો અધિકાર ન હોવાથી કેવળ ઔરસનેજ તે હિસ્સો મળે છે અને અતમા પિતામહાદિ વૃદ્ધોપાર્જિત, જનકોપાર્જિત અને જ્યેષ્ઠ-બન્ધૂપાર્જિત, એમ ત્રણ તરેહની જાયદાદ* માની છે, કે જે સાંપ્રત સમયમા હિસ્સેદારોના મુકદ્દમાઓમા સવાલજવાબમા ઉપયુક્ત છે (૫-૩-૨ ઋચા ૭) (૨) દુષ્કાળ, અતિવૃષ્ટિનો ભય અને તન્નિવારણોપાય ૪-૪-૨૭ વર્ગમાં અને ૨૮ વર્ગની ઋચા ૧૦ માં પ્રદર્શિત છે. અને જલરહિત દેશોમાં જનોની પ્રપાઓના (અબેડા વા પરબના) પ્રબંધનો પ્રકાર તે કાલમાં પણ હતો એમ પ્રાપ્ત થાય છે (૭-૫-૮૨ ઋચા ૧)

૩૯ ગોવિદ્યા અશ્વવિદ્યા, ખગોળવિદ્યા, જ્યોતિષવિદ્યા, ધનુર્વિદ્યા, શિલ્પશાસ્ત્ર, શરીરશાસ્ત્ર, શુકનપ્રચાર, અને આયુર્વેદ આ સર્વ તે કાલમાં પ્રચલિત હતાં એમ ઉપલબ્ધ થાય છે આ વિષયમાં રા ભાઇ મગનલાલ વિ. અમૃતલાલ શુચ (પ્રોફેસર

---

* જાયદાદ=મિલકત

બરોડા કોલેજ)કૃત " પ્રાચીન હિન્દુસ્થાનમાં કરકસર " વિષયનું પુસ્તક (Economic life of ancient India) જોવાથી માલમ પડશે. તેમાં વેદમંત્રોનો આધાર બતાવ્યો છે.

૪૦. વેદમાં બીજા વિષય પણ આ પ્રસંગમાં છે. જેમકે- (૧) ગોવધના પ્રતિબંધ સાથ ગોરક્ષણનું મહત્ત્વ બતાવ્યું છે. અને તેનો દેવતાની સાથ સંબંધ પ્રદર્શિત કરીને તેની પૂજ્યતા પ્રકટ કરી છે. તેની અનેકરૂપથી ઉપયુકતતા બતાવીને તેના રક્ષણાર્થ દેવોની પ્રાર્થના પણ કરી છે. (૬-૭-૮ ઋચા ૧૬, ૮-૮-૨૭ ઋચાઓ ૧ થી ૪). (૨) દુર્બલસ્થિતિવાળા ભિક્ષુકોને પ્રાતઃકાલમાં ભિક્ષાવૃત્તિ કરવાને જાવુ તે પણ (૧-૪-૪ ઋચા ૬ મા) પ્રદર્શિત છે અથવા પ્રાતઃકાલમાં ભિક્ષુકલોક ભિક્ષાવૃત્તિ અર્થે નીકળે છે તો કોઇલોક તે બિચારાનો તિરસ્કાર કરે છે તે અનુચિત છે. અશક્તો માટે ઉદરનિર્વાહ વેદને આ તરેહથી પણ માન્ય છે. યદ્યપિ ભિક્ષુકયૂથ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થવાથી દેનાવાળા લોક ગભરાતા હશે પરન્તુ દાન સમ અન્ય અધિક પુણ્ય નથી એમ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. (૩) તે કાલમાં ઉષ્ટ્ર (ઉંટ) બોજો વહન કરવા ઉપયોગી હતાં અને રાજલોકો દેવતાલોક સવારીનું કામ લેતા હતા. (૪) યુદ્ધકાલમાં ક્ષત્રિયલોક પરાઙ્મુખ ન થતા એમ નિયમિત રીતિથી પ્રચાર હતો. (૧-૩-૨ ઋચા ૧) (૫) મનુષ્યશરીરના અવસાન થવા પર તેને સ્મશાન લઇ જવાય છે અને તેને અગ્નિસંસ્કાર કરે છે અને અસ્થિસંચય કરે છે, આ સર્વ વર્ણન (૭-૬-૨૩ થી ૨૮ વર્ગ સુધી) ઉપલબ્ધ થાય છે. (૬) વ્યવહારિક વિષયોમાં સાધારણ વિષય પણ વેદમાં બતાવ્યો છે. જેમ કે દુર્બલ જમાતા હોય તો તેને પ્રાતઃકાલથી સાયંકાલ પર્યન્ત પોતાના શ્વસુરના મકાનમાં પણ પ્રસંગવશાત્ રોકવાનું થાય છે એમ ૫-૭-૨૦ ઋચા ૨૦ માં

બતાવ્યું છે. અને એમને આહેન જલ પસંદ છે. ને જલમાં એમે છે. (૬-૩-૧૫ ઋચા ૭), મૃગ-વૃષ-આદિક પશુ જલની-પ્યાસ શાન્ત કરવા જલ તરફ દોડી રહે છે (૬-૬-૧૦ ઋચા ૯ અને ૭-૫-૩૨ ઋચા ૫), ગવાદિક પશુ છોડવાથી ગોષ્ઠમાં જાય છે (૭-૫-૩૨ ઋચા ૩). અને શિશિરકાલમાં શીતનિવારણાર્થ આતપ (ઘામ) માં ઉભે, (૭-૫-૩૨ ઋચા ૨). અને પોતાના નૂતન બચ્ચાને ચાટે છે (૭-૫-૨૮ ઋચા ૭), નાનાં નાનાં વાછરડાં એક રસીથી બાંધ્યાં જાય છે. (૭-૬-૧૭ ઋચા ૪), એવી નાની નાની અનેક હકીકત વેદમાં ઉપલબ્ધ થાય છે.

૪૧. પૂર્વોક્ત પ્રકારથી વેદ અપૌરુષેય છે, અતિ ગહીર છે, એથી તેમાં કોઇ વિષયનો સમાવેશ ન હોય તે વિષયનું અવગાહન કરવું એ મારા સમાન અલ્પમતિ અને અલ્પશક્તિવાળાનો પ્રયાસ બુદ્ધિમત્તાપૂર્વક તો નહીં જ કહ્યો જાય, પણ સાહસીમાં જ ગણના થશે. તથાપિ કેટલાક દિવસો થયાં મનમાં વિચાર-તરંગ ઉઠવી રહ્યો હતો તેનું શમન કરવા અર્થે એવો પ્રસંગ પામીને લાગ લીધો છે.

આ પ્રસંગ પર (જુનાગઢના) રા. રા. ભાઇ મોતીલાલ વિ. રવિશંકર ઘોડાનો ઉપકાર માનું છું. નામદાર વડોદરા સરકારે ઋગ્વેદના સાયણભાષ્યનું ગુર્જર ભાષાન્તર કરવાનું તેને સુપ્રત કર્યું છે અને મુદ્રિત કરાવવાનું મંજુર કર્યું છે. રા મોતીલાલજીએ તે ગ્રન્થની પ્રસ્તાવના રૂપે વિષય ઉપયુક્ત થાય તે અર્થે નોટ કરીને મોકલવા મને સૂચના કરી મેં તે ઉદ્દેશથી આ વિષયની યથામતિ રચના કરી છે. પ્રમાદનો ક્ષમાપાત્ર હું છું

વકીલ ગુલાબરાય વિ છાયા-રાજકોટ.

અનુવાદકના બે બોલ [1]

આ ઋગ્વેદ સંહિતાના વિષયમાં વિસ્તારવાળી પ્રસ્તાવના પ્રસિદ્ધ કરવા મને ઘણા વખતથી ઉમેદ હતી અને તે ઉદ્દેશથી ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ આચાર્ય દા આનંદશંકર બાપુભાઇ ધ્રુવને મેં વિજ્ઞપ્તિ કરેલી પરંતુ સંયોગવશાત્ વ્યવસાયના અત્યંત દબાણના લીધે મારી ઇચ્છા સંતોષાઇ નહિ આ સંબંધમાં તેઓશ્રીએ તેમના તા. ૨૧-૮-૨૯ ના પત્રમાં નીચેની મતલબે લખેલું:—

ગ. રા. ભાઇ

તમારો પહેલો પત્ર અને બીજો એનું સ્મરણ આપનારો—બન્ને મળ્યા. અત્યાર સુધી ઉત્તર લખવામાં વિલંબ થયો તેનું કારણ ઉત્તરની બાબતમાં મનની ધાનમેન ઋગ્વેદ સંહિતાનું ભાષાન્તર કરવામાં તમે ગુજરાતને મોટી સેવા બજાવી અને હું એનો ઉપોદ્ઘાત પણ ન લખી આપું એમાં હું એક મોટો સેવાનો પ્રસંગ ગુમાવું છું મે બહુ વિચાર કર્યો પણ આખરે શોકભરી રીતે પણ નિશ્ચયપૂર્વક " ના " લખવી એજ માર્ગ ઉચિત જણાયો... ....

આવા સંયોગમાં મે રાજકોટના સુપ્રસિદ્ધ વૃદ્ધવર્ય વડનગરા નાગર ગૃહસ્થ તથા મારા સદ્ગત પિતાના પરમસ્નેહી સદ્ધર્મભાસ્કર વકીલ શ્રીયુત પરમપૂજ્ય મુરબ્બી ગુલાબરાય વ્રજેશંકર છાયાને ઋગ્વેદવિષયક પ્રસ્તાવના લખવા વિજ્ઞપ્તિ કરેલી હતી તેઓશ્રી ઋગ્વેદી છે તેથી તે વેદનો તેમણે સૂક્ષ્મતાથી અભ્યાસ કરેલો અને તેના પરિણામે " ઋગ્વેદતત્ત્વ " નામક ગ્રંથ પ્રકાશન કરેલો તેમાં તેમણે

ઋગ્વેદાન્તર્ગત સમગ્ર વિષયોનું દિગ્દિ ભાષાના વિદ્વત્તાપૂર્ણ દિગ્દર્શન કરેલું. તેઓશ્રીની સંમતિથી મેં તેનું ગુજરાતીમાં ભાષાન્તર કરેલ છે. મારી વિજ્ઞપ્તિથી પ્રેશાહ તેમણે જે પરિશ્રમ લીધેલો તે માટે હું તેમનો સદાને ઋણી છું.

મને આશા છે કે ઋગ્વેદ સંહિતાની આ સમરી ધ્યાનપૂર્વક વાંચવાથી વાચકવૃંદને અવશ્ય લાભ થશે એજ.

સં. ૧૯૯૫ આશ્વિન શુદી ૧૧
સોમવાર
તા. ૨૩-૧૦-૧૯૩૯
મુ. ધારી-શાંતિકુંજ.

વકીલ મોતીલાલ રવિશંકર ઘોડા.
બી એ. એલ એલ બી.
(વેદ-વેદાન્ત-વારિધિ)

श्रीगणेशाय नमः ।

श्री ऋग्वेदसंहिता.

અષ્ટક ૩ વિભાગ ૧ લો.

અધ્યાય ૧.

अ० ३-१-१ मं० ३-१-७

सूक्त ७.

ઋષિઃ—વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ—અગ્નિ; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

ॐ प्रयआरुःशितिपृष्ठस्यधासेरामातराविविशुःसप्तवाणीः ।
परिक्षितापितरासंचरेतेप्रसर्स्रातेदीर्घमायुःप्रयक्षे ॥१॥

प० प्र । ये । आरुः । शितिऽपृष्ठस्य । धासेः । आ । मातरा । विविशुः । सप्त । वाणीः । परिऽक्षिता । पितरा । सम् । चरेते इति । प्र । सर्स्राते इति । दीर्घम् । आयुः । प्रऽयक्षे ॥ १ ॥

અ० નીલવર્ણની પૃષ્ઠવાળા સર્વપ્રાણિઓના ધારયિતા અગ્નિ દેવનાં રશ્મિઓ પ્રકર્ષણપણે પ્રયાણ કરે છે. તે રશ્મિઓ,

द्यावापृथिवी विषे ચોમેર પ્રવિષ્ટ હોય છે. તેમજ, સર્પણ-સ્વભાવ વનનીય નદીઓ વિષે પ્રવિષ્ટ હોય છે. પરિતઃ વર્તમાન **દ્યાવાપૃથિવી,** તે અગ્નિવડે સમ્યક્ આવૃત્ત છે. તેમજ પ્રકર્ષપણે યજન કરવાને અગ્નિના ચિરંજીવનને વા પ્રભૂત અન્નને પ્રસરાવે છે-સંપાદન કરે છે. યદ્વા, **દ્યાવાપૃથિવી** યજનારાના આયુષ્યને પ્રકર્ષપણે સતત સંપાદન કરે છે. १

द्विवक्षसोधेनवोवृष्णोअश्वांदेवीरातस्थौमधुमद्वहन्तीः ।
ऋतस्यत्वासदसिक्षेमयन्तंपर्येकाचरतिवर्तनिंगौः ॥२॥

प० द्विवक्षसः । धेनवः । वृष्णः । अश्वाः । देवीः । आ । तस्थौ । मधुमत । वहन्तीः । ऋतस्य । त्वा । सदसि । क्षेमदयन्तम् । परि । एका । चरति । वर्तनिम् । गौः॥२॥

अ० કામોની વરસાવનારી, અગ્નિદેવની વાહનરૂપ આ રોહિતવર્ણની વડવાઓ દ્યુલોકવિષે વ્યાપ્ત થઇ પ્રીતિને ઉત્પન્ન કરાવનારી હોય છે; તે આ **અગ્નિદેવ,** માધુર્યોપેત ઉદકને વહન કરતી દ્યોતનશીલ નદીઓ પ્રતિ આસ્થિત હોય છે. માધ્યમિકા નામની એક વાણી, ઉદકના સ્થાન અન્તરિક્ષ વિષે આત્માવાસની ઇચ્છા કરનાર, જ્વાલાને પ્રવર્તાવનાર તૂંને હે અગ્ને ! સેવન કરે છે. २

आसीमरोहत्सुयमाभवन्तीःपतिश्चिकित्वान्त्रयिविद्रयीणाम् ।
प्रनीलपृष्ठोअतसस्यधासेस्ताअवासयत्पुरुधप्रतीकः ॥३॥

प० आ । सीम् । अरोहत । सुयमाः । भवन्तीः । पतिः । चिकि-

त्वान् । रयिऽवित् । रयीणाम् । प्र । नीलऽपृष्ठः । अतसस्य ।
धासेः । ताः । अवासयत् । पुरुऽप्रतीकः ॥ ३ ॥

अ० ધનોમધ્યે વિશિષ્ટ ધનનો લંભયિતા, જ્ઞાનવાન્, અશ્વોનો
પતિ, સર્વતઃ સુખે-નિયમન-શક્ય-વડવાઓનું આરોહણ
કરનાર, નીલપૃષ્ઠનો બહુધા વિક્ષિપ્ત અંગવાળો તે અગ્નિદેવ,
સતત-ગમનના પોષણાર્થે તે વડવાઓને પ્રકર્ષપણે વાસયિત
કરે છે અર્થાત્ નિવાસ-વિશ્રાન્તિ વડે શ્રમાપનયન કરે છે. ૩

महित्वाष्ट्रमूर्जयन्तीरजुर्यस्तंभूयमानंवहतोवहन्ति ।
व्यंगेभिर्दिद्युतानःसधस्थएकामिवरोदसीआविवेश ॥४॥

प० महि । त्वाष्ट्रम् । ऊर्जयन्तीः । अजुर्यम् । स्तभुऽयमानम् ।
वहतः । वहन्ति । वि । अंगेभिः । दिद्युतानः । सधऽस्थे ।
एकाम्ऽइव । रोदसी इति । आ । विवेश ॥ ४ ॥

अ० અબલને બલવાન્ કરનાર, વહનપરાયણ નદીઓ, મહાન્,
ત્વષ્ટાના પુત્ર, નાશ-કરવાને-અનર્હ, લોકોના ધારણ કરનાર
અગ્નિદેવને ધારણ કરે છે. જળોની સમીપ, અવયવો વડે
દેદીપ્યમાન સતો અગ્નિદેવ, પુરુષ જેમ કોઇ સ્ત્રીપ્રતિ પ્રવેશ
કરે તેમ વિવિધ રીતે દ્યાવાપૃથિવી પ્રતિ પ્રવેશ કરે છે. ૪

*जानन्तिवृष्णोअरुषस्यशेवमुतब्रध्नस्यशासनेरणन्ति ।
दिवोरुचःसुरुचोरोचमानाइळायेषांगण्यामाहिनागीः ॥५॥१॥

---

* (अध्यशासुद्भयासःसचन्तेइषिपम्नतउशिजो
येषमर्ता । ऋ. सं. १-४-२६). ५

प० जानन्ति । वृष्णः । अरुषस्य । शेवम् । उत । ब्रध्नस्य । शासने । रणन्ति । दिवःरुचः । सुरुचः । रोचमानाः । इळा । येषाम् । गण्या । माहिना । गीः ॥ ५ ॥ १ ॥

અ० જનો, કામોના વર્ષિતા શત્રુરહિતપતા વડે રોચમાન અગ્નિ સમ્બન્ધિ આશ્રયવિષયકસુખને જાણે છે વળી, જાણનારા તે જનો, મહાન્ અગ્નિની આજ્ઞામાં રમણ કરે છે. જે મનુષ્યોને અગ્નિવિષયક મહતી સ્તુતિ ગણનીયા–પૂજ્યા હોય, તેઓ દ્યુલોકના જેવા રોચક, શોભન–દીપ્તિવાળા દેદીપ્યમાન હોય છે. ५

इतितृतीयस्यप्रथमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

उतोपितृभ्यांप्रविदानुघोषंमहोमहद्भ्यामनयन्तशूषम् । उक्षाहयत्रपरिधानमक्तोरनुस्वंधामंजरितुर्ववक्ष ॥६॥

प० उतो इति । पितृभ्याम् । प्रविदा । अनु । घोषम् । महः । महत्भ्याम् । अनयन्त । शूषम् । उक्षा । ह । यत्र । परि । धानम् । अक्तोः । अनु । स्वम् । धाम । जरितुः । ववक्ष ॥ ६ ॥

અ० વળી યજનારાઓએ, મહાનના મહાન્ માતૃપિતૃભૂત દ્યાવાપૃથિવીથી પ્રવેદન–અનુભવ વડે અનુઘુષ્યમાણ–અત્યંત પ્રસિદ્ધ અગ્નિસુખ પ્રાપ્ત કરેલું, તે અગ્નિ, યજનારાઓ પરત્વે વૃષ્ટ્યુત્પાદન વડે સેકતા એવો, રાત્રિના પરિતઃ ધારક–આત્મીય તેજને સ્તોતાની સ્તુતિના શ્રવણાર્થ નિશ્ચે સમીપ વહન કરે છે અર્થાત્ સંનિહિત કરે છે. ६

अध्वर्युभिःपंचभिःसप्तविप्राःप्रियंरक्षन्तेनिहितंपदंवेः ।
प्राञ्चोमदन्त्युक्षणोअजुर्यादेवादेवानामनुहिव्रतागुः ॥७॥

प० अध्वर्युऽभिः । पञ्चऽभिः । सप्त । विप्राः । प्रियम् । रक्षन्ते । निऽहितम् । पदम् । वेरिति वेः । प्राञ्चः । मदन्ति । उक्षणः । अजुर्याः । देवाः । देवानाम् । अनु । हि । व्रता । गुरिति गुः ॥ ७ ॥

અ૦ સપ્ત મેધાવી હોત્રો પાંચ અધ્વર્યુઓ સહ, ગમન-સ્વભાવ-અગ્નિના પ્રિય, નિહિત આહવનીયાત્મક પદનું પરિપાલન કરે છે. સોમપાનાર્થ પ્રાઙ્મુખે ગમન કરનાર, નાશ કરવાને અશક્ય, સોમરસના સેક્તા દેવો-સ્તોતાઓ હર્ષિત થાય છે. તે દેવો, દેવો સંબંધી યજ્ઞોને અનુગમન કરે છે અર્થાત્ અગ્નિના પ્રસાદથી દેવો, નિશ્ચે યજ્ઞોને પ્રાપ્ત કરે છે. ૭

दैव्याहोतारात्रथमान्यृञ्जेसप्तपृक्षासःस्वधयामदन्ति ।
ऋतंशंसन्तऋतमित्तआहुरनुव्रतंव्रतपादीध्यानाः ॥८॥

प० दैव्या । होतारा । प्रथमा । नि । ऋञ्जे । सप्त । पृक्षासः । स्वधया । मदन्ति । ऋतम् । शंसन्तः । ऋतम् । इत् । ते । आहुः । अनु । व्रतम् । व्रतऽपाः दीध्यानाः ॥ ८ ॥

અ૦ મંત્રદ્રષ્ટા હું વિશ્વામિત્ર ઋષિ, દેવતારૂપ, હોમનિષ્પાદક મુખ્ય ઉભય અગ્નિને પ્રસાધિત કરું છું. સપ્તહોત્રો, સોમવડે હર્ષિત થાય છે, સ્તોત્ર-શંસન કરતા, યજ્ઞકર્મના રક્ષિતા દેદીપ્યમાન તે હોત્રો, યજ્ઞકર્મ વિષે અગ્નિને કેવળ સત્યરૂપે વદે છે. ૮

वृषायन्ते महे अत्याय पूर्वीर्वृष्णे चित्राय रश्मयः सुयामाः ।
देव होतर्मन्द्रतरश्चिकित्वान्महो देवान्रोदसी एह वक्षि ॥९॥

प० वृषऽयन्ते । महे । अत्याय । पूर्वीः । वृष्णे । चित्राय ।
रश्मयः । सुऽयामाः । देव । होतः । मन्द्रऽतर । चिकि-
त्वान् । महः । देवान् । रोदसी इति । आ । इह ।
वक्षि ॥ ९ ॥

अ० દેદીપ્યમાન દેવોના આહ્વાતા હે અગ્ને ! મહાન્, સર્વ પદાર્થોને અતિક્રમણ કરી વર્તનાર નાનાવિધ વર્ણના, યદ્વા દેવોવડે પૂજ્ય કામોના વર્ષિતા–તૂ અર્થ અતિશયે વિસ્તૃત રશ્મિઓ, સંયમની પેરે હોય છે યદ્વા મહાન્, વિચિત્ર, વર્ષિતા અગ્નિના બહુ રશ્મિઓ, વૃષાની પેરે આચરે છે અર્થાત વૃષ્ટિ-ઉત્પાદન દ્વારા પર્જન્યવત્ આચરે છે યજ-નારાનો અત્યંત માદયિતા જ્ઞાનોપેત તૂ, પૂજ્ય-યષ્ટવ્ય-દેવોને અને દ્યાવાપૃથિવીને આ વૈદિકકર્મ વિષે આવહન કર ૯

पृक्षप्रयजो द्रविणः सुवाचः सुकेतव उषसो रेवदूषुः ।
उतो चिदग्ने महिना पृथिव्याः कृतं चिदेनः सं महे दशस्य ॥१०॥

प० पृक्षऽप्रयजः । द्रविणः । सुऽवाचः । सुऽकेतवः । उषसः ।
रेवत् । ऊषुः । उतो इति । चित् । अग्ने । महिना ।
पृथिव्याः । कृतम् । चित् । एनः । सम् । महे ।
दशस्य ॥ १० ॥

અ० સતતગમન સ્વભાવવાળા હે અગ્ને ! હવિર્લક્ષણ અન્નો પ્રકર્ષપણે યજન કરવાનું જેવિષે આરંભાય છે,

પ્રાતઃકાલે અનુવાકાદિ શોભન વાણીઓ જે વિષે વ્યાપ્ત થાય તે મનુષ્યોના શબ્દો વડે સુપ્રતાન સ્વરૂપ ઉષાઓ, અમે ધનયુકત થઇએ તે પ્રકારે અમને પ્રકાશિત હો. વળી હે અગ્ને ! ત્હારી વિસ્તીર્ણ જ્વાલાના મહત્વવડે, જે કાંઇ પાપ કરેલું હોય તેને તું યજનાશ અર્થે સમ્યક્ નાશ કર. १०

इळामग्नेपुरुदंसंसनिंगोःशश्वत्तमंहवमानायसाध ।
स्यान्नःसूनुस्तनयोविजावाग्नेसातेसुमतिर्भूत्वस्मे ॥११॥२॥

प० इळाम् । अग्ने । पुरुदंसम् । सनिम् । गोः । शश्वतऽतमम् । हवमानाय । साध । स्यात् । नः । सूनुः । तनयः । विजाऽवा । अग्ने । सा । ते । सुऽमतिः । भूतु । अस्मे इति ॥ ११ ॥ २ ॥

अ० હે અગ્ને ! અનેક પરાક્રમકર્મોવાળી ગવાદિ-પશુઓ-પ્રદાત્રી-ઇળાદેવતાને તું-નિરંતર-હવમાન-યજનાર અર્થે, સિદ્ધ કર. અમને પુત્રપૌત્ર પ્રાપ્ત હો. તારી શોભન બુદ્ધિ, અમને પ્રાપ્ત હો. ११(२)

इतितृतीयस्यप्रथमेद्वितीयोवर्गः ॥२॥

सूक्त ७.

१ प्रारुः = प्रकर्षेण गच्छन्ति = પ્રકર્ષપણે પ્રયાણ કરતી.
२ शितिपृष्ठस्य = नीलपृष्ठस्य = નીલવર્ણની પીઠના.
३ धासेः = धारयितुः = ધારણ કરનારના.
४ परिक्षिता = परितोवर्तमाने = આસપાસ વર્તમાન.
५ वाणीः = वननीयानदीः ।

६ प्रयक्षे = प्रकर्षेणसततंयष्टुम् = પ્રકર્ષપણે સતત યજન કરવા.

७ द्विबर्हसः = द्विधं व्याप्य वर्तमानाः ।

८ वर्तनिम् = ज्वालाः प्रवर्तयन्तम् = જ્વાલાને પ્રવર્તાવતો.

९ अतसस्य = सततगमनस्य = સતત ગમનના.

१० धासेः = पोषणार्थम् ।

११ पुरुप्रतीकः = बहुधाविक्षिप्तांग = બહુધા વિક્ષિપ્ત અંગવાળો.

१२ अजुर्यम् = जरयितुमनर्हम् = નાશ કરવાને અનર્હ.

१३ अरुषस्य = रुषाहिंसकास्तद्रहितस्य = શત્રુરહિત.

१४ ब्रध्नस्य = महतः ।

१५ गण्या = गणनीया पूज्या ।

१६ माहिना = महती ।

१७ परिधानम् = परितः धारकम् = ચોમેર ધારક.

१८ अक्तोः = अज्यते सिच्यते नीहारेण जगदस्याम = रात्रिः = રાત્રિના.

१९ वेः = गमनस्वभावस्य ।

२० प्रांचः = प्राङ्मुखा गच्छन्तः = પ્રાઙ્મુખે ગમન કરનારા.

२१ अनुग्मुः = अन्वगच्छन् ।

२२ पृक्षासः = होमकाः ।

२३ अत्यायः = सर्वान् अतिक्रम्य वर्तमानायः = સર્વ પદાર્થને અતિક્રમણ કરી વર્તનાર.

२४ द्रविणः = सततगमनस्वभावः ।

२५ संदहस्व = संक्षपय = સમ્યક્ પ્રકારે નાશ કર.

२६ सनिम् = प्रदानीय ।

२७ विजावा = अपत्यया ।

सूक्त ८.

अ० ३-१-३ मं० ३-१-८

ઋષિઃ—વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ—૧૧ છિન્નયૂપમૂલભૂત સ્થાણુ, ૮ વિશ્વેદેવ કિંવા યૂપ. અવશિષ્ટ યૂપ. છન્દઃ—૩, ૭. અનુષ્ટુપ્. અવશિષ્ટ ત્રિષ્ટુપ્.

*अञ्जन्तित्वामध्वरेदेवयन्तोवनस्पतेमधुनादैव्येन ।
यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्रविणेहधत्ताद्यद्वाक्षयोमातुरस्याउपस्थे ॥१॥

१० अञ्जन्ति । त्वाम् । अध्वरे । देवऽयन्तः । वनस्पते । मधुना । दैव्येन । यत् । ऊर्ध्वः । तिष्ठाः । द्रविणा । इह । धत्तात् । यत् । वा । क्षयः । मातुः । अस्याः । उपऽस्थे ॥ १ ॥

अ० ખદિર–પલાશ–આદિ–લક્ષણ હે યૂપ ! યજ્ઞ વિષે દેવોની કામના કરનાર અધ્વર્યુ–આદિ–મનુષ્યો, દૈવીમધુ–ઘૃત વડે તને વ્યાપ્ત કરે છે અર્થાત્ તું વિષે ઘૃતસિંચન કરે છે. જ્યારે તું ઊર્ધ્વસ્થ થાય છે, યદિ વા માતૃભૂત પૃથિવીના ઉત્સંગ વિષે ત્હારો નિવાસ થાય છે, અર્થાત્ યદિ ઉર્ધ્વ હો,

* (यत्रहिमधुदैव्यं यदाज्यम० ऐ ब्रा. २-२ । अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्त इत्यध्वरे ह्येनं देवयन्तोऽञ्जन्ति वनस्पते मधुना दैव्येनेत्येतद्धिमधु दैव्यं यदाज्यंयदूर्ध्वस्तिष्ठाद्रविणेहधत्ताद्यद्वाक्षयोमातुरस्याउपस्थे इति यदिच तिष्ठासियदिचशयासेद्रविणमेवास्मासुधत्तादित्येवतदाह. ऐ. ब्रा. २-२. । १

યદિ વા ભૂમિ વિષે શયન કરનાર હો ઉભયથા પણ તું અંહિ અમો વિષે ધનનિધાન કર ૧

*समिध्यस्व श्रयमाण पुरस्ताद्ब्रह्म वन्वानो अजरं सुवीरम् ।
आरे अस्मदमतिं बाधमान उच्छ्रयस्व महते सौभगाय ॥२॥

प० सम्ऽइध्यस्व । श्रयमाण । पुरस्तात् । ब्रह्म । वन्वानः । अजरम् । सुऽवीरम् । आरे । अस्मत् । अमतिम् । बाधमान. । उत् । श्रयस्व । महते । सौभगाय ॥ २ ॥

अ० હે યૂપ ! દેદીપ્યમાન આહવનીયાગ્નિની પુરસ્તાત્ અર્થાત્ પ્રાચીદિશાવિષે વર્તનારો, જરારહિત–શોભનાપત્યયુક્ત અન્નને અર્પણ કરતો, અમારી અમતિને–શત્રુભૂતા અશનાયાને અપનોદિત કરતો, તું ધનાદિ મહાન્ સંપત્તિ અર્થે ઉચ્છ્રિત હો ૨

*उच्छ्रयस्व वनस्पते वर्ष्मन्पृथिव्या अधि ।
सुमिती मीयमानो वर्चो धा यज्ञवाहसे ॥ ३ ॥

---

* (समिध्यस्व श्रयमाण पुरस्तादिति समिध्यस्व ह्येष एतत्पुरस्तादुच्छ्रयते ब्रह्म वन्वानो अजरं सुवीरमित्याशिषमिवा शास्त आरे अस्मदमतिं बाधमान इत्यशनायायै वा अमतिस्ता मेवास्मादारान्नुदते यजमानाद्य उच्छ्रयस्व महते सौभगायेत्याशिषमेवाशास्ते—पे० ब्रा० २-२) । २

* (उच्छ्रयस्व वनस्पत इत्युच्छ्रीयमाणायाभिरूपा यद्यज्ञेऽभिरूपं तत्समृद्धं वर्ष्मन्पृथिव्या अधीत्येतद्वै वर्ष्म पृथिव्यै यत्र यूपमुच्छ्रयन्ति सुमिती मीयमानो वर्चो धा यज्ञवाहस इत्याशिषमाशास्ते—पे० ब्रा० २-२) । ३

प० उत । श्रयस्व । वनस्पते । वर्ष्मन् । पृथिव्याः । अधि ।
सुऽमिती । मीयमान । वर्चः । धाः । यज्ञऽवाहसे ॥ ३ ॥

अ० હે યૂપ ! તું પૃથિવીવિષે દેવયજનાખ્ય ઉત્કૃષ્ટદેશમધ્યે ઉચ્છ્રિત-ઉન્નત હો. શોભન બુદ્ધિ વા શોભન પરિમાણ વડે માપ કરાતો અર્થાત્ ધ્યત્નાપૂર્વક પરિચ્છેદ કરાતો તું યજ્ઞનિર્વાહક –યજનારા અર્થે અન્ન દે. ૩

*युवा सुवासाः परिवीत आगात्स उ श्रेयान्भवति जायमानः ।
तं धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो३ मनसा देवयन्तः ॥४॥

प० युवा । सुऽवासाः । परिऽवीतः । आ । अगात् । सः ।
ऊँ इति । श्रेयान् । भवति । जायमानः । तम् । धीरासः ।
कवयः । उत् । नयन्ति । सुऽआध्यः । मनसा । देवऽयन्तः ॥४॥

अ० દૃઢાંગવાળો અર્થાત્ અષ્ટાશ્ર-આદિ-લક્ષણ-લક્ષિત, સુંદર-રશના-યુક્ત, તે રશના વડે આવેષ્ટિત યૂપ આગમન કરે છે. તેજ યૂપ સર્વ વનસ્પતિઓથી ઉત્કૃષ્ટતાએ સંપદ્યમાન હોય છે મનવડે દેવોની કામના કરનાર, પ્રાજ્ઞ, સર્વતઃ-ધ્યાન-યુક્ત, ક્રાંતદર્શી અધ્વર્યુ આદિ, તે યૂપને ઉન્નત કરે છે. ૪

* (युवा सुवासाः परिवीत आगादित्युत्तमया परिदधा-
ति प्राणो वै युवा सुवासाः सोऽयं शरीरैः परिवृत स उ श्रेयान्भवति-
जायमान इति श्रेयाञ्छ्रेयान्ह्येष भवति जायमानस्तं धी-
रासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्त इति ये वा अनूचा-
नास्ते कवयस्त एवैनं तदुन्नयन्ति—ऐ० ब्रा० २-२) । ४

-*जातोजायतेसुदिनत्वेअह्नांसमर्यआविदथेवर्धमानः ।
पुनन्तिधीराअपसोमनीषादेवयाविप्रोउदियर्तिवाचम् ॥५॥३॥

प० जातः । जायते । सुदिनत्वे । अह्नाम् । सऽमर्ये । आ । विदथे । वर्धमानः । पुनन्ति । धीराः । अपसः । मनीषा । देवऽयाः । विप्रः । उत् । इयर्ति । वाचम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

अ० पृथिवी विषे प्रथमोत्पन्न यूप, मनुष्यो-सहित-यज्ञविषे चोमेर वधतो, अर्थात् घृताजन-रशनापरिव्ययण-आदि वडे सर्वतः शोभतो दिवसोना सुदिनत्व परत्वे प्राप्त थाय छे अर्थात् पशुनियोजन-आदि-द्वारा यज्ञनिर्वाहकताए करीने दिवसोने सुदिनरूपे संपादन करे छे. कर्मवंत-प्रज्ञान-वंत अध्वर्यु आदि, बुद्धिवडे ते यूपने पवित्र करे छे. अर्थात् प्रक्षालनादि कर्म वडे शोधित करे छे. देवोनुं यजन करनार, वा तेमने उद्यान प्राप्त करावनार मेधावी होता, यूपविषयक स्तुतिलक्षण वाणीने प्रेरित करे छे. ५

इतितृतीयस्यप्रथमेतृतीयोवर्गः ॥३॥

यान्वोनरोदेवयन्तोनिमिम्युर्वनस्पतेस्वधितिर्वाततक्ष ।
तेदेवासःस्वरवस्तस्थिवांसःप्रजावदस्मेदिधिषन्तुरत्नम् ॥६॥

* (जातो जायते सुदिनत्वे अह्नामिति जातो ह्येष एतज्जाय-
ते समर्य आ विदथे वर्धमान इति वर्धयन्त्येवैनं पुनन्ति धीरा अ-
पसो मनीषेति पुनन्त्येवैनं तद्देवया विप्र उदियर्ति वाचमिति
देवेभ्य एवैनमेतन्निवेदयति—ऐ० ब्रा० २-२) । ५

प० यान् । वः । नरः । देवऽयन्तः । निऽमिम्युः । वनस्पते । स्वऽधितिः । वा । ततक्ष । ते । देवासः । स्वरवः । तस्थिऽवांसः । प्रऽजावत् । अस्मे इति । दिधिषन्तु । रत्नम् ॥६॥

अ० हे यूपो ! देवकामनावाळा कर्मनेताओ–अध्वर्यु आदि मनुष्योए जे तमने अवट–कूप विषे प्रक्षिप्त करेला. वळी, हे वनस्पते ! परशुए त्हारा यूपोनो छेद करेलो. देदीप्यमान, पृथक् दृढकार्यंध उभेला यूपो, आ यजनारा–यजन करनाराने अपत्य तथा उत्तम धनधारण अर्पण करो. ६

येवृक्णासोअधिक्षमिनिमितासोयतस्रुचः ।
तेनोव्यन्तुवार्यंदेवत्राक्षेत्रसाधसः ॥ ७ ॥

प० ये । वृक्णासः । अधि । क्षमि । निऽमितासः । यतऽस्रुचः । ते । नः । व्यन्तु । वार्यम् । देवऽत्रा । क्षेत्रऽसाधसः ॥७॥

अ० भूमि विषे परशुवडे छिन्न जे यूपो ऋत्विजो वडे अवटो मध्ये निरन्तर प्रक्षिप्त होय छे. क्षेत्र–रचना ते यूपो अमारा वरणीय–संभजनीय हव्यान्नने देवो मध्ये प्राप्त करावो अर्थात् अमारां हव्यान्नने देवाधीन करो. ७

आदित्यारुद्रावसवःसुनीथाद्यावाक्षामापृथिवीअन्तरिक्षम् ।
सजोषसोयज्ञमवन्तुदेवाऊर्ध्वंकृण्वन्त्वध्वरस्यकेतुम् ॥८॥

प० आदित्याः । रुद्राः । वसवः । सुऽनीथाः । द्यावाक्षामा । पृथिवी । अन्तरिक्षम् । सऽजोषसः । यज्ञम् । अवन्तु । देवाः । ऊर्ध्वम् । कृण्वन्तु । अध्वरस्य । केतुम् ॥ ८ ॥

અ० યજ્ઞના સુષ્ઠુ નેતા રૂપ દ્વાદશ આદિત્યો, એકાદશ રૂદ્રો, અષ્ટ વસુદેવો, મહા સુંદર પ્રકારની સ્તુતિ કરાતા આદિત્યાદિક દેવો, દ્યાવાપૃથિવી દેવતા તથા વિસ્તીર્ણ અન્તરિક્ષ, આ સર્વ દેવો, એકમત્યવડે પરસ્પર સંગત થઇને અમારા યજ્ઞનું રક્ષણ કરો. યજ્ઞના હેતુ–ધ્વજભૂત વા પ્રજ્ઞાપક આ યૂપને ઉન્નિભૂત કરો ૮

हसाइवश्रेणिशोयतांनाःशुक्रावसांना स्वरवोनुआगुः ।
उन्नीयमांना कुविभिःपुरस्ताद्देवादवानामपियन्तिपार्थः ॥९॥

प० हसा इंव । श्रेणिइशः । यतांनाः । शुक्राः । वसांनाः । स्वरंवः । न । आ । अगुः । उतइनीयमांनाः । कुविइभिः । पुरस्तांत् । देवाः । अपिं । यन्ति । पार्थः ॥ ९ ॥

અ० દેદીપ્ત વસ્ત્રોને ધારણ કરનાર પંક્તિશ પ્રવર્તમાન–નભ વિષે પંક્તિશઃ પતન કરનારા હંસો શોભે તેમ શોભતા તે ટુકડાબંધ યૂપો અમને પ્રાપ્ત થયલા વળી, અધ્વર્યુ–આદિ–મેધાવી–મનુષ્યો વડે આહવનીય અગ્નિના પૂર્વભાગ વિષે ઉન્નીયમાણ દેદીપ્યમાન તે યૂપો, દેવોના સ્થાનરૂપ અન્તરિક્ષને પ્રાપ્ત કરે અર્થાત્ અતિદૈર્ઘ્યના લીધે તે યૂપો અન્તરિક્ષને વ્યાપ્ત કરે છે ૯

शृंगाणीवेच्छृंगिणांसंददृश्रेचुषालंवन्त स्वरंव पृथिव्याम् ।
वाघद्भिर्वाविहवेश्रोपमाणाअस्मॉअंवन्तुपृतनाज्येषु ॥१०॥

प० शृंगाणिइइव । इत् । शृंगिणांम् । सम् । ददृश्रे । चुषालंवन्तः-

वन्तः । स्वऽवः । पृथिव्याम् । वाघत्ऽभिः । वा । विऽहवे । श्रोषमाणाः । अस्मान् । अवन्तु । पृतनाज्येषु ॥ १० ॥

अ० ઢુકડાબંધ સ્વરુ-સમારેલ યૂપો, પૃથિવીવિષે અશ્વિ આદિનાં શૃંગો જેવા સમ્યક્ પ્રકારે દષ્ટ થાય છે. વળી, તે યજ્ઞ વિષે ઋત્વિજો વડે કરાતા સ્તુતિલક્ષણ શબ્દને શ્રવણ કરતા યૂપો, સંગ્રામ મધ્યે મજનારાઓનું રક્ષણ કરો. १०

वनस्पते शतवल्शो वि रोह सहस्रवल्शा वि वयं रुहेम ।
यं त्वामयं स्वधितिस्तेजमानः प्रणिनाय महते सौभगाय ॥११॥४॥

प० वनस्पते । शतऽवल्शः । वि । रोह । सहस्रऽवल्शाः । वि । वयम् । रुहेम । यम् । त्वाम् । अयम् । स्वऽधितिः । तेजमानः । प्रऽनिनाय । महते । सौभगाय ॥ ११ ॥ ४ ॥

अ० હે વનસ્પતે-છિન્નયૂપ-મૂલભૂત હે સ્થાણો ! શતશાખા વાળો સતો, તું વિશેષે પ્રાદુર્ભૂત હો. અમે પુત્રપૌત્રાદિ સન્તાન પરંપરાએ સેંકડો શાખાવાળા સતા, વિશેષે પ્રાદુર્ભૂત-વૃદ્ધિંગત થઇએ. હે સ્થાણો ! નિશિત-તીક્ષ્ણ ધારવાળા આ પરશુએ જે તુંને બહુશાખત્વ-લક્ષણ-સૌભાગ્ય પ્રકર્ષપણે પ્રાપ્ત કરાવેલું. ११

इति तृतीयस्य प्रथमे चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

सूक्त ८.

१ क्षयः = निवास. ।
२ बन्धानः = प्रयच्छन् = અર્પણ કરતો.
३ श्रयमाण = वर्तमानः ।
४ अमतिम् = अशनायाम् = ભુભુક્ષા.
५ वर्ष्मन = उत्कृष्टे देवयजनाख्ये देशे = ઉત્કૃષ્ટ દેવયજનાખ્ય ભાગ વિષે.
६ सुमिती = शोभमानया बुद्ध्या वा शोभमानेन परिमाणेन = શોભનબુદ્ધિ વા પરિમાણ વડે.
७ यज्ञवाहसे = यज्ञवाहकाय यजमानाय = યજ્ઞનિર્વાહક યજમાનાર્થ.
८ परिवीत = आवेष्टित. ।
९ निमिम्युः = अवटेषु प्रक्षिप्तु = કૂપ વિષે પ્રક્ષિપ્ત કર્યા.
१० वृक्णासः = परशुनाछिन्नाः = પરશુ વડે છેદેલા.
११ निमितासः = अवटेषु नितरां प्रक्षिप्ताः = ગર્ત વિષે ખેંક પ્રક્ષિપ્ત કરેલા.
१२ यतस्रुच. = ઋત્વિજો વડે.
१३ क्षेत्रसाधस = यज्ञस्य साधक = યજ્ઞના સાધક.
१४ यतानाः = प्रवर्तमाना ।
१५ स्वरव = स्वरुमन्तः = સ્વરૂમંત.
१६ पाथ. = स्थानम् ।
१७ वपालवतः = प्रतिमुक्तकटकाः ।
१८ श्रोषमाणाः = स्तुतिशब्दं शृण्वंतः = સ્તુતિને શ્રવણ કરતા
१९ विदथे = यज्ञे = યજ્ઞ વિષે
२० शतवल्शः = शतशाख. = સેંકડો શાખાવાળો.
२१ तेजमानः = निशितधारः = તીક્ષ્ણ ધારવાળો.

सूक्त ९.

ઋષિ:-વિશ્વામિત્ર; દેવતા:-અગ્નિ; છન્દ:-૧-૮ બૃહતી, ૯ ત્રિષ્ટુભ્.

सखा॑यस्त्वा ववृमहे दे॒वं मर्ता॑स ऊ॒तये॑ ।
अ॒पां नपा॑तं सु॒भगं॑ सु॒दीदि॑तिं सु॒प्रतू॑र्तिमने॒हस॑म् ॥ १ ॥

प० सखा॑यः । त्वा॒ । व॒वृ॒म॒हे॒ । दे॒वम् । मर्ता॑सः । ऊ॒तये॑ ।
अ॒पाम् । नपा॑तम् । सु॒ऽभगं॑म् । सु॒ऽदीदि॑तिम् । सु॒ऽप्रतू॑र्तिम् ।
अ॒ने॒हस॑म् ॥ १ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! અમે સખા ઋત્વિજો, જળોના નપ્તા-પૌત્ર, શોભન-ધન-યુક્ત, શોભન દીપ્તિવાળા, શોભન-પ્રતરણ અર્થાત કર્માનુષ્ઠાતાઓવડે-સુખે-ગન્તવ્ય ઉપદ્રવરહિત-તું-દેવને, રક્ષણાર્થે વરીએ-પ્રાર્થીયે છીએ. ૧

काय॑मानो व॒ना त्वं यन्मा॒तॄरज॑गन्न॒पः ।
न तत्ते॑ अग्ने प्र॒मृषे॑ नि॒वर्त॑नं॒ यद्दू॒रे सन्नि॒हाभ॑वः ॥२॥

प० काय॑मानः । व॒ना । त्वम् । यत् । मा॒तॄः । अज॑गन् ।
अ॒पः । न । तत् । ते॒ । अ॒ग्ने॒ । प्र॒ऽमृषे॑ । नि॒ऽवर्त॑नम् ।
यत् । दू॒रे । सन् । इ॒ह । अभ॑वः ॥ २ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! કાનનોનું રક્ષણ કરવા કામના કરાતો તું, જે કારણ ત્હારાં માતૃભૂત આપોજળ પ્રતિ પ્રાપ્ત થયેલો છે,

सूक्त ८.

१ क्षयः = निवासः ।
२ यन्तारः = प्रयच्छन् = અર્પણ કરતો.
३ श्रयमाणः = वर्तमानः ।
४ अमतिम् = अशनायाम् = બુભુક્ષા.
५ वर्ष्मन् = उत्कृष्टे देवयजनाख्ये देशे = ઉત્કૃષ્ટ દેવયજનાખ્ય ભાગ વિષે.
६ सुमिती = शोभमानया बुद्ध्या वा शोभमानेन परिमाणेन = શોભનબુદ્ધિ વા પરિમાણ વડે.
७ यज्ञवाहसे = यज्ञवाहकाय यजमानाय = યજ્ઞનિર્વાહક યજમાનાર્થે.
८ परिवीतः = आवेष्टितः ।
९ निमिम्युः = अवटेषु प्रक्षिप्तः = કૂપ વિષે પ્રક્ષિપ્ત કર્યો.
१० वृक्णासः = परशुनाछिन्नाः = પરશુ વડે છેદેલા.
११ निमितासः = अवटेषु नितरां प्रक्षिप्ताः = ગર્ત વિષે ઊંડે પ્રક્ષિપ્ત કરેલા.
१२ यतस्रुचः = ઋત્વિજો વડે.
१३ क्षेत्रसाधस = यज्ञस्य साधक = યજ્ઞના સાધક.
१४ यताना = प्रवर्तमानाः ।
१५ स्वरव = स्वरुमन्तः = સ્વરૂમંત.
१६ पाथः = स्थानम् ।
१७ चषालवंतः = प्रतिमुक्तचषकाः ।
१८ श्रोषमाणाः = स्तुतिशब्दं शृण्वंतः = સ્તુતિને શ્રવણ કરતા
१९ विदथे = यज्ञे = યજ્ઞ વિષે.
२० शतवल्शः = शतशाखः = સેંકડો શાખાવાળો.
२१ तेजमानः = निशितधारः = તીક્ષ્ણ ધારવાળો.

सूक्त ९.

ઋષિઃ-વિશ્વામિત્રઃ દેવતાઃ-અગ્નિ; છન્દઃ-૧-૮ બૃહતી, ૯ ત્રિષ્ટુભ્.

सखायस्त्वा ववृमहे देवं मर्तास ऊतये ।
अपां नपातं सुभगं सुदीदितिं सुप्रतूर्तिमनेहसम् ॥ १ ॥

प० सखायः । त्वा । ववृमहे । देवम् । मर्तासः । ऊतये ।
अपाम् । नपातम् । सुऽभगम् । सुऽदीदितिम् । सुऽप्रतूर्तिम् ।
अनेहसम् ॥ १ ॥

अ० હે અગ્ને ! અમે સખા ઋત્વિજો, જળોના નપ્તા-પૌત્ર, શોભન-ધન-યુક્ત, શોભન દીપ્તિવાળા, શોભન-પ્રતરણ અર્થાત કર્માનુષ્ઠાતાઓવડે-સુખે-ગન્તવ્ય ઉપદ્રવરહિત-તું-દેવને, રક્ષણાર્થે વરીએ-પ્રાર્થિયે છીએ. ૧

कायमानो वना त्वं यन्मातॄरजगन्नपः ।
न तत्ते अग्ने प्रमृषे निवर्तनं यद्दूरे सन्निहाभवः ॥२॥

प० कायमानः । वना । त्वम् । यत् । मातॄः । अजगन् ।
अपः । न । तत् । ते । अग्ने । प्रऽमृषे । निऽवर्तनम् ।
यत् । दूरे । सन् । इह । अभवः ॥ २ ॥

अ० હે અગ્ને ! કાનનોનું રક્ષણ કરવા કામના કરાતો તું, જે કારણ ત્હારાં માતૃભૂત આપોજળ પ્રતિ પ્રાપ્ત થયલો છે.

તેથી ત્હારૂ નિવર્તન-વિનાશ લક્ષિત થાય છે તે સહન કરાતો નથી. કેમકે, દૂર સતો મન્થનથી ક્ષણમાત્રે અમારી સમીપ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી ત્હારૂં દૂરત-વર્તન અમને રૂચતુ નથી. ૨

अतितृष्टंववक्षिथाथैवसुमनाअसि ।
प्रप्रान्येयन्तिपर्यन्यआसतेयेषांसख्येअसिश्रितः ॥३॥

प०, अति । तृष्टम् । ववक्षिथ । अथ । एव । सुऽमनाः । असि । प्रऽप्र । अन्ये । यन्ति । परि । अन्ये । आसते । येषाम् । सख्ये । असि । श्रितः ॥ ३ ॥

अ० હે અગ્ને । સ્તોતાની તૃષ્ણાભિલાષાને તદુચિત ફલપ્રદાન વડે સફલ કરવા તૂ અતિશયે તત્પર થાય છે. એથી જ, તૂં સંતુષ્ટ-મનસ્ક વર્તે છે તૂ જે સોળ ઋત્વિજોની મૈત્રતા પરત્વે શ્રિત હોય છે તે મધ્યે અધ્વર્યુપ્રભૂતિ અન્ય દ્વાદશ ઋત્વિજો હોમ કરવા પ્રકર્ષપૂર્વક ગમન કરે છે ઉદ્ગાતા પ્રભુતિ અન્ય ચાર ઋત્વિજો, પરિત-આસીન વર્તે છે. ૩

ईयिवांसमतिस्रिधः शश्वतीरतिसश्चतः ।
अन्वीमविन्दन्निचिरासोअद्रुहोप्सुसिंहमिवश्रितम् ॥४॥

प० ईयिऽवांसम् । अति । स्रिधः । शश्वतीः । अति । सश्चतः । अनु । ईम् । अविन्दन् । निऽचिरासः । अद्रुहः । अप्ऽसु । सिंहम्ऽइव । श्रितम् ॥ ४ ॥

અ૦ હે અગ્ને । દ્રોહ-ન-કરનાર નિરંતર-ચિરંતન-વિશ્વેદેવાએ, શોષકશત્રુઓને અતિક્રમણ કરી ગમનકરનાર, બહુ

સંગતિકારિણી સેનાઓને અતિક્રમણ કરી ગમનકરનાર, આપોજળ વિષે તિરોહિત, (એથી જ) ગુહાપ્રવિષ્ટ સિંહની પેરે ભયંકર–આ–તૂંને અનુગમન કરીને પ્રાપ્ત કર્યો. ૪

मुमुर्वांसमिश्रत्मनाग्निमित्यातिरोहितम् ।
ऐनंनयन्मातरिश्वापरावतोदेवेभ्योमथितंपरि ॥५॥५॥

प० सुमुश्चांसम्हइव । त्मनो । अग्निम् । इत्था । तिरःहहितम् ।
आ । एनम् । नयत् । मातरिश्वा । पराहवतः । देवेभ्यः ।
मथितम् । परि ॥ ५ ॥ ५ ॥

अ० સ્વાચ્છન્દ્યનાપૂર્વક ગમન કરતા પુત્રને પિતા જેમ ખલ મનુષ્યથી આનયન કરે તેમ માતરિશ્વા વાયુએ, આપ્રકારે સ્વેચ્છાએ આપોજળ વિષે નિલીન, પશ્ચિનઃ–મન્થન વડે નિષ્પાદિત આ અગ્નિને દેવાર્થ દૂર દેશથી આણ્યો. ૫

इति तृतीयस्यप्रथमेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

तंत्वामर्ताअगृभ्णतदेवेभ्योहव्यवाहन ।
विश्वान्यद्यज्ञाँअभिपासिमानुषतवक्रत्वायविष्ठय ॥६॥

प० तत् । त्वा । मर्ताः । अगृभ्णत । देवेभ्यः । हव्यहवाहन ।
विश्वान् । यत् । यज्ञान् । अभिहपासि । मानुष । तव ।
क्रत्वा । यविष्ठय ॥ ६ ॥

अ० હવ્યના વોઢા હે અગ્ને ! અધ્વર્યુપ્રભૃતિ મનુષ્યોએ, તાદૃશ તૂંને યષ્ટવ્ય દેવતાર્થ ગ્રહણ કરેલો. મનુષ્યોને હિતકારિન્ યુવતમ હે અગ્ને ! હારા માહાત્મ્ય વડે તૂં અમો વડે કરાતા

સર્વ યજ્ઞોને સર્વતઃ પરિપાલન કરે છે (તેથી તૂંને ગ્રહણ કરેલો છે.) ६

तद्भद्रंतवंदुंसनापाकायचिच्छदयति ।
त्वांयदंग्नेपशवंःसमासंतेसमिंद्धमपिशर्वरे ॥७॥

प० तत् । भद्रम् । तवं । दंसना । पाकाय । चित् । छदयति ।
त्वाम् । यत् । अग्ने । पशवंः । सम्ऽआसंते । सम् ।
इंद्धम् । अपिऽशर्वरे ॥ ७ ॥

अ० હે અગ્ને ! તૂંસંબંધી તે આ અગ્નિહોત્રાદિક કર્મ, અર્ભકવત્ અજ્ઞ યજનારને પણ સ્વફલ-પ્રદાન વડે આચ્છાદિત કરે છે અર્થાત્ પશુપુત્રાદિ વડે પરિવૃત કરે છે. શર્વરીમુખે અર્થાત્ અગ્નિ-વિહરણકાલે જ દેદીપ્યમાન તૂંને દ્વિપદો તથા ચતુષ્પદો પર્યુપાસન કરે છે. અર્થાત્, તે અગ્નિદેવ પશુ-આદિ-લક્ષણ-ફલને યજમાનાર્થ અર્પણ કરે છે. ७

आजुहोतास्वध्वरंशीरंपावकशोचिषम् ।
आशुंदूतमजिरंप्रत्नमीड्यंश्रुष्टीदेवंसपर्यत ॥८॥

प० आ । जुहोत । सुऽअध्वरम् । शीरम् । पावकऽशोचिषम् ।
आशुम् । दूतम् । अजिरम् । प्रत्नम् । ईड्यम् । श्रुष्टी ।
देवम् । सपर्यत ॥ ८ ॥

अ० હે ઋત્વિજો ! શોધક-દીપ્તિવાળા, કાષ્ઠો અને ઔષધિઓ વિષે અનુશાયી શોભન-યજ્ઞોપેત આ અગ્નિને, આહુતિઓ

વડે સમન્તાત્ તૃપ્ત કરો. વળી, કર્મવિષે વ્યાપ્ત, દેવોના દૂત રૂપ, ક્ષિપ્ર–શીઘ્ર જનારા, પુરાતન, સ્તોતવ્ય દ્યોતમાન અગ્નિદેવની ક્ષિપ્ર સપર્યા–પૂજન કરો. ૮

*त्रीणि॑ श॒ता त्री स॒हस्रा॑ण्य॒ग्निं त्रिं॒शच्च॑ दे॒वा नव॑ चासपर्यन् ।
औक्ष॑न्घृ॒तैरस्तृ॑णन्ब॒र्हिर॑स्मा॒ आदिद्धोता॑रं॒ न्य॑सादयन्त ॥९॥६॥

९० त्रीणि॑ । श॒ता । त्री । स॒हस्रा॑णि । अ॒ग्निम् । त्रिं॒शत् ।
च॒ । दे॒वाः । नव॑ । च॒ । अ॒स॒प॒र्य॒न् । औक्ष॑न् । घृ॒तैः ।
अस्तृ॑णन् । ब॒र्हिः । अ॒स्मै॒ । आत् । इत् । होता॑रम् ।
नि । अ॒सा॒द॒य॒न्त॒ ॥ ९ ॥ ६ ॥

અ० ત્રણ હજાર ત્રણસો ઓગણચાળીશ દેવોએ, આ અગ્નિદેવનું પૂજન કરેલું, તે દેવોએ, આ અગ્નિને ઘૃતવડે સિંચન કરેલું, તેમજ આ અગ્નિ અર્થે દર્ભાસન પાથરેલાં. તદનન્તરજ, તે દર્ભાસન વિષે અગ્નિને હોતા બનાવીને બેસાડેલો. ૯(૬)

इतितृतीयस्यप्रथमेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

---

* (દેવસંખ્યા બૃહદારણ્યક વિષે અભિહિત છે.

सूक्त ९

१ सुप्रतूर्तिम् = शोभनप्रतरणम् सुखेन गन्तव्यम् = સુખે ગન્તવ્ય
२ अनेहसम् = उपद्रवरहितम् ।
३ कायमान = कामयमान ।
४ चना = कामनानि ।
५ प्रभूषे = प्रभूष्यते सह्यते = સહન કરાય છે
६ तृष्टम् = तृष्णाभिलाषम् = તૃષ્ણાભિલાષા
७ ईयिवांसम् = गच्छन्तम् ।
८ जिविरास = नितराम् चिरन्तना = નિરન્તર ચિરતન
९ ससृवांसम् = समरन्तम् = સંસરણ-ગમન કરતા
१० पाकाय = अर्भकाय = अज्ञम् यजमानम् = અજ્ઞ યજમાનને
११ शीरम् = काष्ठेषुओषधीषुच अनुशायिनम् = કાષ્ઠ અને ઔષધિ વિષે અનુશાયી
१२ आशुम् = कर्मणिव्याप्तम् = કર્મ વિષે વ્યાપ્ત
१३ अजिरम् = क्षिप्रं गन्तारम् = શીઘ્રગન્તા.
१४ मक्षू = क्षिप्रम् = ક્ષિપ્ર

सूक्त १०.

ऋषिः—विश्वामित्र; देवता—अग्नि; छन्दः—उष्णिह्.

त्वामग्नेमनीषिणःसम्राजंचर्षणीनाम् ।
देवंमर्तासइन्धतेसमध्वरे ॥ १ ॥

प० त्वाम् । अग्ने । मनीषिणः । सम्ऽराजम् । चर्षणीनाम् ।
देवम् । मर्तासः । इन्धते । । सम् । अध्वरे ॥ १ ॥

अ० हे अग्ने ! अध्वर्यु-प्रभृति-श्रीमंत-मनुष्यो, प्रजाओना अधिपति, द्योतमान-तुंने यज्ञ विषे (सोम-आज्य-पय-प्रभृति वडे) सम्यक् देदीप्त करे छे. १

त्वांयज्ञेष्वृत्विजमग्नेहोतारमीळते ।
गोपाऋतस्यदीदिहिस्वेदमे ॥ २ ॥

प० त्वाम् । यज्ञेषु । ऋत्विजम् । अग्ने । होतारम् । ईळते ।
गोपाः । ऋतस्य । दीदिहि । स्वे । दमे ॥ २ ॥

अ० हे अग्ने ! अध्वर्यु-आदि-मनुष्यो, यज्ञोमध्ये होता नामना तुं ऋत्विजने स्तवन करे छे. ते तुं, सत्य वा यज्ञनो गोपायिता सतो स्वकीय गृह-यज्ञशाला विषे देदीप्त हो. २

सघायस्तेददाशतिसमिधाजातवेदसे ।
सोअग्नेधत्तेसुवीर्यंसपुष्यति ॥ ३ ॥

प० सः । घ । यः । ते । ददाशति । सम्ऽइधा । जातऽवेदसे ।
सः । अग्ने । धत्ते । सुऽवीर्यम् । सः । पुष्यति ॥ ३ ॥

अ० હે અગ્ને ! જે યજનાર, જાતપ્રજ્ઞ-તૂં-અર્થ સમિન્ધકારી પુરોડાશ આદિ હવ્યાન્ન દે છે તે નિશ્ચે શોભન-સામર્થ્યોપેત પુત્રને ધારણ કરે છે વળી, તેજ પશુપુત્રાદિ વડે સમૃદ્ધ થાય છે. ૩

सकेतुरध्वराणामग्निर्देवेभिरागमत् ।
अजानःसप्तहोतृभिर्हविष्मते ॥ ४ ॥

प० स । केतुः । अध्वराणाम् । अग्नि । देवेभि. । आ ।
गमत् । अंजान । सप्त । होतृदमि । हविष्मते ॥ ४ ॥

अ० યજ્ઞોનો પ્રજ્ઞાપક તે અગ્નિદેવ, સપ્ત વષટ્ કર્તાઓ દ્વારા સોમ-આજ્યની આહુતિઓ વડે વ્યાપ્ત સતો, યજમાનાર્થ યષ્ટવ્ય દેવોસહ આગમન કરો. ૪

प्रहोत्रेपूर्व्यवचोग्नयेभरताबृहत् ।
विपाज्योर्तीषिबिभ्रतेनवेधसे ॥५॥७॥

प० प्र । होत्रे । पूर्व्यम् । वर्च । अग्नये । भरत । बृहत ।
विपाम् । ज्योर्तीषि । बिभ्रते । न । वेधसे ॥ ५ ॥ ७ ॥

अ० હે હોતા-આદિ-મનુષ્યો ! અધ્વર્યુ આદિ મેધાવી મનુષ્યોના સત્કર્માનુષ્ઠાન-સંપાદ્ય-તેઓને નિમિત્તતાએ સંપાદન કરનારા, જગતના વિધાતા, દેવોના આહ્વાતા અગ્નિદેવ અર્થ પૂર્વકૃત મહાન્ સ્તોત્ર-શસ્ત્રાદિક વાક્યને પ્રકર્ષપણે સંપાદન કરો યદા, વિધાતા જેમ આદિત્યાદિક જ્યોતિને સંપાદન કરે તેમ સંપાદન કરો ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेसप्तमोवर्गः ॥७॥

अ॒ग्निर्व॑र्धन्तु॒नोगिरो॒यतो॒जाय॑तउ॒क्थ्यः॑ ।
म॒हेवाजा॑यद्रवि॑णायद॒र्श॒तः ॥ ६ ॥

प० अ॒ग्निम् । व॒र्धन्तु॑ । नः । गिरः॑ । यतः॑ । जाय॑ते । उ॒क्थ्यः॑ ।
म॒हे । वाजा॑य । द्रवि॑णाय । द॒र्श॒तः ॥ ६ ॥

अ० જે આ અગ્નિદેવ, સ્તુતિરૂપી જે ગિરાઓ વડે અતિશયે સ્તુત્ય થાય છે, જે મહાન્ અન્નાર્થ અને ધનાર્થ દર્શનીય રૂપ હોય છે તે આ અગ્નિદેવને અમારી સ્તુતિ-વાણીઓ વૃદ્ધિ ગત કરો અર્થાત્ પૂજન કરો. ૬

अग्ने॒यजि॑ष्ठोअध्व॒रेदे॒वान्दे॑वय॒तेय॑ज ।
होता॑म॒न्द्रोविरा॑ज॒स्यति॒स्रिधः॑ ॥७॥

प० अग्ने॑ । यजि॑ष्ठः । अ॒ध्व॒रे । दे॒वान् । दे॒व॒ऽय॒ते । य॒ज ।
होता॑ । म॒न्द्रः । वि । रा॒ज॒सि॒ । अति॑ । स्रिधः॑ ॥ ७ ॥

અ० હે અગ્ને ! અત્યંત યજ્ઞરૂપ તું યજ્ઞ વિષે દેવેચ્છુ યજનારાર્થ દેવોનું પૂજન કર. દેવોનો આહ્વાતા યજનારનો આહ્લાદયિતા તે તું, ક્ષપયિતા શત્રુઓનું અતિક્રમણ કરી વિશેષ શોભનારો છે. ૭

सनेपावकदीदिहिद्युमद॒स्मेसु॒वीर्य॑म् ।
भवा॑स्तो॒तृभ्यो॒अन्त॑मःस्व॒स्तये॑ ॥८॥

प० सः । नः॒ । पा॒व॒क॒ । दी॒दि॒हि॒ । द्यु॒ऽमत् । अ॒स्मे इति॑ ।
सु॒ऽवीर्य॑म् । भव॑ । स्तो॒तृऽभ्यः॑ । अन्त॑मः । स्व॒स्तये॑ ॥८॥

अ० અમારાં પાપના શોધક હે અગ્ને ! તે તું, કાન્તિયુક્ત, શોભન-સામર્થ્યોપેત દાનભોગાર્હ ધન અમને દે. ત્હારી સ્તુતિ કરનાર હોત્રાદિના કલ્યાણાર્થે અતિશય સમીપ વર્તનારો હો. ૮

संत्वाविप्राविपन्यवोजागृवांसःसमिन्धते ।
हव्यवाहममर्त्यंसहोवृधम् ॥९॥८॥

१० तम् । त्वा । विप्राः । विपन्यवः । जागृऽवांसः । सम् । इन्धते । हव्यऽवाहम् । अमर्त्यम् । सहःऽवृधम् ॥९॥८॥

अ० હે અગ્ને ! સ્તુતિના પ્રેરક, અગ્નિહોત્રાદિક કર્મ વિષે અપ્રમત્તાએ પ્રબુદ્ધ મેધાવી સ્તોતાઓ, હવ્યવોઢા, અમર, *મથન રૂપ-બલ વડે-વર્ધમાન-તાદૃશ-તૂને, સોમાજ્ય-આદિ-*આહુતિઓ વડે સમ્યક્ દેદીપ્ત કરે છે. ૯ (૮)

इतितृतीयस्यप्रथमेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

सू० १०

१ ददाशति = ददाति = દે છે.
२ विपाम = विप्राणाम् मेधाविनाम् = મેધાવી મનુષ્યોના.
३ दर्शतः = दर्शनीयः ।
४ स्त्रिधः = क्षपयितॄन् शत्रून् = ક્ષપયિતા શત્રુઓને.
५ अन्तमः = अन्तिकतमः = અતિશય સમીપ વર્તનાર.
६ सहोवृधम् = महद्सामथनरूपेण बलेन वर्धमानम् = મથન રૂપ બલવડે વર્ધમાન.

सूक्त ११.

ઋષિઃ—વિશ્વામિત્રઃ દેવતાઃ—અગ્નિઃ છન્દઃ—ગાયત્રી.

अग्निर्होता पुरोहितोऽध्वरस्य विचर्षणिः ।
स वेद यज्ञमानुषक् ॥ १ ॥

प० अग्निः । होता । पुरःऽहितः । अध्वरस्य । विऽचर्षणिः ।
सः । वेद । यज्ञम् । आनुषक् ॥ १ ॥

અ० દેવોના આહ્વાતા, પુરતઃએવ (અભિમત-ફલ-સંપાદકત્વ વડે) હિતકારી યદ્વા, આહવનીયાદિ રૂપે પૂર્વભાગે નિહિત-સ્થાપિત યજ્ઞનો વિ-દ્રષ્ટા અગ્નિદેવ, અગ્નિષ્ટોમાદિક-સતત-યજ્ઞને જાણનારો છે. ૧

स हव्यवाळमर्त्य उशिग्दूतश्चनोहितः ।
अग्निर्धिया समृण्वति ॥ २ ॥

प० सः । हव्यऽवाट् । अमर्त्यः । उशिक् । दूतः । चनःऽहितः ।
अग्निः । धिया । सम् । ऋण्वति ॥ २ ॥

અ० હવ્યાન્નોનું વહન કરનાર, મરણધર્મરહિત, હવિઃ-કામયમાન, દેવદૂત, હવિર્લક્ષણ-અન્નાર્થ-નિહિત, યદ્વા હવિર્લક્ષણ અન્ન હિતરૂપ છે જેને તે અગ્નિદેવ, કર્મવિષયક-પ્રજ્ઞાન્વિત છે. તે અમને તાદૃક્ પ્રજ્ઞા વડે અન્વિત-યુક્ત કરો. ૨

अग्निर्धियासचेततिकेतुर्यज्ञस्यपूर्व्यः ।
अर्थंह्यस्यतरणि ॥ ३ ॥

प० अग्निः । धिया । सः । चेतति । केतुः । यज्ञस्य । पूर्व्यः ।
अर्थम् । हि । अस्य । तरणि ॥ ३ ॥

अ० અગ્નિષ્ટોમાદિ યજ્ઞનો કેતુ-પ્રજ્ઞાપક ચિરન્તન અગ્નિદેવ, પ્રજ્ઞાવડે
સર્વ જગતને જાણનારો છે. એવા અગ્નિનું ગમનસ્વભાવ
તેજ, આ આકાશ વિષે દશ્યમાન તમોન્ધકારનું નિશ્ચે છેક
નિવર્તક છે. ૩

अग्निसूनुंसनंश्रुतंसहसोजातवेदसम् ।
वह्निंदेवाअकृण्वत ॥ ४ ॥

प० अग्निम् । सूनुम् । सनत्श्रुतम् । सहसः । जातवेदसम् ।
वह्निम् । देवाः । अकृण्वत ॥ ४ ॥

अ० બલપુત્ર, સનાતનત્વ-પ્રસિદ્ધ સંજાતપ્રજ્ઞક તે આ અગ્નિને
હવિર્ભોજન કરનારા દેવોએ હવ્યવોઢા કરેલો. ૪

अदाभ्यःपुरएताविशामग्निर्मानुषीणाम् ।
तूर्णीरथःसदानवः ॥५॥९॥

प० अदाभ्यः । पुरःऽएता । विशाम् । अग्निः । मानुषीणाम् ।
तूर्णिः । रथः । सदा । नवः ॥ ५ ॥ ९ ॥

अ० મનુષ્ય પ્રજાને સન્માર્ગપ્રદર્શન વડે અગ્રતઃ જનાર, વૈદિકમ
પ્રવર્તકત્વવડે અનુગ્રહ કરવા ત્વરાયુક્ત-આલસ્ય રહિત,

હવ્યાન્નને વહન કરવાથી રથસદૃશ, સદાસર્વદા નૂતનસ્વરૂપ અર્થાત્ પુનર્મંથનથી અભિનવ-સ્વરૂપ અગ્નિદેવ, કોઇ પણ વડે તિરસ્કાર્ય નથી. ૫ (૯)

इतितृतीयस्यप्रथमेनवमोवर्गः ॥९॥

साह्वान्विश्वांअभियुजःक्रतुर्देवानाममृक्तः ।
अग्निस्तुविश्रवस्तमः ॥ ६ ॥

प० सह्वान् । विश्वाः अभिऽयुजः । क्रतुः । देवानाम् । अमृक्तः । अग्निः । तुविश्रवःऽतमः ॥ ६ ॥

अ० અભિયોગ-ચઢાઇ કરનારી સર્વ સેનાઓને સ્વબલ વડે નિરસ્કાર કરનાર, શત્રુઓ વડે અહિંસિત, દેવોનો કર્તા-હવિપ્રદાન વડે પોષક-અગ્નિદેવ, અતિશયે બહુવિધ અન્નોપેત હોય છે તેથી અમને પણ બહુવિધાન્નોપેત કરો. ૬

अभिप्रयांसिवाहसादाश्वाँअश्नोतिमर्त्यः ।
क्षयंपावकशोचिषः ॥ ७ ॥

प० अभि । प्रयांसि । वाहसा । दाश्वान् । अश्नोति । मर्त्यः । क्षयम् । पावकऽशोचिषः ॥ ७ ॥

अ० હવ્યાન્નનો દાતા યજનાર, હવિઓના વાહક અગ્નિ વડે અન્નને સર્વતઃ પ્રાપ્ત કરે છે. વળી તે, શોધક દીપ્તિવાળા અગ્નિ સકાશાત્ ગૃહને પ્રાપ્ત કરે છે ૭

परिविश्वानिसुधितान्नेरश्यामुमन्मभिः ।
विप्रासोजातवेदसः ॥ ८ ॥

प० परिं । विश्वानि । सुदधिता । अग्नेः । अश्याम । मन्मंऽभिः । विप्रास । जातऽवेदसः ॥ ८ ॥

अ० જાતપ્રજ્ઞ મેધાવી હોતા આદિ અમે, અગ્નિ સબંધી મનનીય સ્તોત્રો વડે સુષ્ઠુ પ્રકારે હિતસ્વરૂપ–અભિલષિત સર્વ વસુ–સંપત્તિઓને સર્વતઃ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. ૮

अग्नेविश्वानिवार्यावाजेषुसनिषामहे ।
त्वेदेवासएरिरे ॥ ९ ॥१०॥

प० अग्ने । विश्वानि । वार्या । वाजेषु । सनिषामहे । त्वे इति । देवासः । आ । ईरिरे ॥ ९ ॥ १० ॥

अ० હે અગ્ને ! અમે વરણીય–સંસેવ્ય ધનોને યુદ્ધો વિષે સંભજીએ છીએ. કેમકે, અમારી પૂર્વે ઋષ્ટદેવો અભિમત–ફલ–પ્રદાનાર્થ સર્વત આગત થયલા છે. ૯(૧૦)

इतितृतीयस्यप्रथमेदशमोवर्गः ॥१०॥

सूक्त ११.

१ उशिक् = हवि कामयमानः (वशकांतौ) = હવિની કામના કરતો.
२ समृण्वति = सगच्छते = સંગાથ કરે છે.
३ अर्यम् = गमनस्वभावमृतेजः = ગમન સ્વભાવ (તેજ).
४ तरणि. = तारक नियतकम = નિયર્તક.
५ पुरोयता = अग्रतोगन्ता = અગ્રે જનાર.
६ तूर्णिः = त्वरायुक्तः आलस्यरहित ।

७ अभियुजः = अभियोक्त्रीः = પ્રહાર કરનારી.
८ सहवान् = सहमानः = સ્વબળ વડે તિરસ્કાર કરનાર.
९ अमृक्तः = अहिंसितः (शत्रुभिः) ।
१० तुविम्रक्षतमः = बहुविधान्नोपेतः ।
११ वाहसा = वाहकेन = વાહક વડે.

सुक्त १२.

ઋષિઃ—વિશ્વામિત્ર; દેવતા.—ઇન્દ્રાગ્નિ; છન્દઃ—ગાયત્રી.

इन्द्राग्नीआगतंसुतंगीर्भिर्नभोवरेण्यम् ।
अस्यपातंधियेषिता ॥ १ ॥

प० इन्द्राग्नी इति । आ । गतम् । सुतम् । गीःऽभिः । नभः ।
वरेण्यम । अस्य । पातम् । धिया । इषिता ॥ १ ॥

अ० હે ઇન્દ્રાગ્નીદેવ ! અભિષવાદિ-સંસ્કારોવડે સંસ્કૃત વરણીય
આ સોમ પ્રતિ અમારી સ્તુતિ રૂપી વાણીવડે આહૂત થતા,
સ્વર્ગસ્થાનથી આગમન કરો. અમો વડે કરાતા કર્મવિષે પ્રેરિત
તમે, આ સોમનું પાન કરો. યદ્વા, અમારી બુદ્ધિવડે પ્રાપ્ત
અર્થાત્ અમારી ભક્તિવડે પ્રેરિત આ સોમનું પાન કરો. १

इन्द्राग्नीजरितुःसचायज्ञोजिगातिचेतनः ।
अयापातमिमंसुतम् ॥ २ ॥

प० इन्द्राग्नी इति । जरितुः । सचा । यज्ञः । जिगाति ।
चेतनः । अया । पातम् । इमम् । सुतम् ॥ २ ॥

અ૦ હે ઈન્દ્રાગ્નીદેવ ! સ્તોતાજનને સ્વર્ગાદિલક્ષણ ફલ-પ્રાપ્તિમાં સહાયભૂત, જ્યોતિષ્ટોમાદિ-યજ્ઞસાધનભૂત, ઇન્દ્રિયોનો ચેતાવનાર, આપ્યાયન-વૃદ્ધિકારી સતો આ સોમ, તમારી પ્રતિ અભિપ્રાપ્ત થાય છે અમારી આ સ્તુતિલક્ષણ વાણીવડે આહૂત સતા, અભિષવાદિ સંસ્કારોપેત આ સોમનું પાન કરો ૨

इन्द्रमग्निं कविच्छदा यज्ञस्य जूत्या वृणे ।
ता सोमस्येह तृम्पताम् ॥ ३ ॥

प० इन्द्रम् । अग्निम् । कविऽछदा । यज्ञस्य । जूत्या । वृणे ।
ता । सोमस्य । इह । तृम्पताम् ॥ ३ ॥

અ૦ યજ્ઞના સાધનભૂત આ સોમની પ્રેરણાવડે પ્રેરિત હું સ્તોતાઓને ઉચિત ફલપ્રદાન વડે ઉપચ્છન્દક આ ઇન્દ્રાગ્નીદેવતા આ કર્મ વિષે સોમપાનાર્થ આગમન કરે એમ ઇચ્છાથી સંસેવન કરું છું તે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા આ કર્મ વિષે સોમપાન વડે તૃપ્ત હો ૩

तोशा वृत्रहणा हुवे सजित्वानापराजिता ।
इन्द्राग्नी वाजसातमा ॥४॥

प० तोशा । वृत्रऽहना । हुवे । सऽजित्वाना । अपराऽजिता ।
इन्द्राग्नी इति । वाजऽसातमा ॥ ४ ॥

अ० શત્રુના બાધક, પાપઘંતા, પરસ્પરાપેક્ષાએ જયથાલી, કોઇ પણ વડે અ-તિરસ્કૃત, અન્નના-અતિશય-દેનાર તમે-ઇન્દ્રાગ્ની-દેવતાને આ કર્મ વિષે સોમપાનાર્થ હું આહ્વાન કરૂં છું. ४

प्रवामर्चन्त्युक्थिनोनीथाविदोजरितारः ।
इन्द्राग्नीइषआवृणे ॥५॥११॥

प० प्र । वाम् । अर्चन्ति । उक्थिनः । नीथऽविदः । जरितारः । इन्द्राग्नी इति । इषः । आ । वृणे ॥ ५ ॥ ११ ॥

अ० હે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા ! હોત્રાદિક-ઋગ્સંપન્ન-(સ્તોત્ર-સમ્પન્ન) મનુષ્યો આ કર્મવિષે તમને સ્તુતિરૂપી વાણી વડે પૂજન કરે છે. સ્તોત્રાભિજ્ઞ-સામગાનકુશલ ઉદ્ગાતા-આદિ-સ્તોતાઓ, અભિલષિત-ફલપ્રાપ્તિ અર્થ તમારી અર્ચા કરે છે. હું પણ અન્નલાભાર્થ તમને સર્વતઃ પૂજિત કરૂં છું. ५(११)

इतितृतीयस्यप्रथमेएकादशोवर्गः ॥११॥

इन्द्राग्नीनवतिंपुरोदासपत्नीरधूनुतम् ।
साकमेकेनकर्मणा ॥६॥

प० इन्द्राग्नी इति । नवतिम् । पुरः । दासऽपत्नीः । अधूनुतम् । साकम् । एकेन । कर्मणा ॥ ६ ॥

अ० હે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા ! શત્રુઓ જેના પાલકો છે તેવી શત્રુની નેવું નગરીને કેવળ એક ઉદ્યોગે તમે યુગપત્ કંપાવેલી (તે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતાને હું આહ્વાન કરૂં છું.) ६

इन्द्राग्नीअपसस्परिउपप्रयन्तिधीतयः ।
ऋतस्यपथ्याअनु ॥७॥

प० इन्द्राग्नी इति । अपसः । परि । उप । प्र । यन्ति । धीतयः । ऋतस्य । पथ्याः । अनु ॥ ७ ॥

अ० हे इन्द्राग्नी देवता ! होता आदि सोमना धाताओ-पाताओ कर्मफलना मार्गोने अनुलक्षी अमोनाडे कराता कर्मनी समीप प्रकर्षपणे वर्ते छे. एथी तमे स्तोतव्यताए करीने आगमन करो. ७

इन्द्राग्नीतविषाणिवांसधस्थानिप्रयांसिच ।
युवोरप्तूर्यंहितम् ॥८॥

प० इन्द्राग्नी इति । तविषाणि । वाम् । सधस्थानि । प्रयांसि । च । युवोः । अप्तूर्यम् । हितम् ॥ ८ ॥

अ० हे इन्द्राग्नी देवता ! तमारा बल तथा अन्नो परस्पर अवियुक्त वर्तनारां होय छे, तेमज, वृष्टिद्वारा जळोनुं प्रेरकत्व, केवळ तमारा विषे निहित-स्थापित होय छे. (तेथी सोमपान प्रभुति सर्व कर्मो विषे, इन्द्राग्नी देवता केवळ एक साथे होवापणुं छे एम भाव छे.) ८

इन्द्राग्नीरोचनादिवःपरिवाजेषुभूषथः ।
तद्वांचेतिप्रवीर्यम् ॥९॥१२॥

प० इन्द्राग्नी इति । रोचना । दिवः । परि । वाजेषु । भूषथः ।
तत् । वाम् । चेति । प्र । वीर्यम् ॥ ९ ॥ १२ ॥

અ० હે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા ! સ્વર્ગના પ્રકાશક તમે, સંગ્રામો વિષે સર્વતઃ અલંકૃત છો. અર્થાત, શત્રુનો પરાજય કરીને સર્વતઃ વિજયમાન રૂપે વર્તનારા છો. તમારું સામર્થ્યતેજ, તાદૃશ સંગ્રામ વિજયને પ્રકર્ષપણે જ્ઞાપિત કરે છે. યદ્વા, તમે સંગ્રામો મધ્યે શત્રુનો પરાભવ કરનારા છો. શેષપૂર્વવત્. ૯

इतितृतीयस्यप्रथमेद्वादशोवर्गः ॥१॥

सूक्त १२.

१ इषिता = प्रेरितौ = પ્રેરિત.
२ कविच्छदा = कवीनांस्तोतॄणांउचितफलप्रदाने उपच्छन्दकौ = ઉચિત ફલપ્રદાન વડે ઉપચ્છન્દક.
३ जूत्या = जूतिःप्रेरणंतेन = પ્રેરણા.
४ तृम्पताम् = तृप्यताम् = તૃપ્ત હો.
५ तोशा = शत्रूणांबाधकौ = શત્રુના બાધક.
६ सनिस्थाना = समानजेतारौ = પરસ્પરાપેક્ષાયે જયશાલી.
७ नीथविदः = स्तोत्राभिज्ञाः सामगानकुशलाः = સામગાન કુશલ.
८ दासपत्नीः = दासपत्निरुपक्षपयन्तिइतिदासाउपक्षपयितारः = शत्रव तेपालका.यासाम् = શત્રુઓ વડે પાલિત.
९ अप्तूर्यम् = अपांप्रेरकत्वम् (वृष्टिद्वारा) = જળોનું પ્રેરકપણું.

सूक्त १३.

ઋષિઃ—ઋષભ વૈશ્વામિત્ર. દેવતાઃ—અગ્નિ; છન્દઃ—અનુષ્ટુભ્.

प्रवोदेवायाग्नयेबर्हिष्ठमर्चास्मै ।
गमद्देवेभिरासनोयजिष्ठोबर्हिरासदत् ॥ १ ॥

प० प्र । वः । देवाय । अग्नये । बर्हिष्ठम् । अर्च । अस्मै ।
गमत् । देवेभिः । आ । सः । नः । यजिष्ठः । बर्हिः ।
आ । सदत् ॥ १ ॥

अ० હે હોતા આદિઓ ! તમારા દ્યોતમાન અગ્નિ અર્થે આ
વૃદ્ધતમ–પ્રભૂતસ્તુતિરૂપ સ્તોત્ર–શસ્ત્રાદિ વા ઉકથ્ય ઉચ્ચારો.
તે અગ્નિદેવ, યષ્ટવ્ય દેવો સહિત અમારા પ્રતિ આગમન
કરો. યષ્ટ્રતમ તે અગ્નિદેવ, દર્ભાસન ઉપર ઉપવિષ્ટ હો. १

ऋतावायस्यरोदसीदक्षंसचन्तऊतयः ।
हविष्मन्तस्तमीळतेतंसनिष्यन्तोवसे ॥ २ ॥

प० ऋतऽवा । यस्य । रोदसी इति । दक्षम् । सचन्ते । ऊतयः ।
हविष्मन्तः । तम् । ईळते । तम् । सनिष्यन्तः । अवसे ॥२॥

अ० જેને આ દ્યાવાપૃથિવી વશ હોયછે તે અગ્નિની
પ્રકાશતાએ તે પ્રકાશવાળાં હોય છે, યજનારાને (ફલપ્રદાનવડે)
રક્ષિતા દેવો જે અગ્નિના બલનું સેવન કરે છે તે અગ્નિદેવ,
સત્યકર્મા–સત્યસંકલ્પક હોય છે. હવ્યાન્નને ધારણ કરનાર

યજનારાઓ, હવિર્દનાર્થ તેજ અગ્નિને સ્તુતિરૂપા વાક્‌વડે પૂજિત કરે છે, ધનાદિ લાભને ઇચ્છતા, તેજ અગ્નિદેવનો રક્ષણાર્થ આશ્રય કરે છે. ૨

सयन्ताविप्रंएषांसयज्ञानामथाहिषः ।
अग्नितवोदुवस्यतदातायोवनितामघम् ॥ ३ ॥

प० सः । यन्ता । विप्रः । एषाम् । सः । यज्ञानाम् । अथ । हि । सः । अग्निम् । तम् । वः । दुवस्यत । दाता । यः । वनिता । मघम् ॥ ३ ॥

अ० તે કર્માભિજ્ઞ અગ્નિદેવ, યજનારાઓને યથોક્ત-કર્મ-પ્રવર્તક હોય છે વળી, તે યજ્ઞોનો નિશ્ચે નિયામક છે. વળી, તે કર્મનો ફલદાતા અને મંહનીય ધનને અર્પણ કરનાર હોય છે. હે ઋત્વિજો ! તાદશ અગ્નિને, તમે આહુતિપ્રદાન વડે પરિચરણ કરો. ૩

सनःशर्माणिवीतयेग्निर्यच्छतुशन्तमा ।
यतोनःप्रुष्णवद्वसुदिविक्षितिभ्योअप्स्वा ॥ ४ ॥

प० सः । नः । शर्माणि । वीतये । अग्निः । यच्छतु । शम्ऽतमा । यतः । न । प्रुष्णवत् । वसु । दिवि । क्षितिऽभ्यः । अप्ऽसु । आ ॥ ४ ॥

अ० તે અગ્નિદેવ, અમે હવિ-પ્રદાતાઓ અર્થ, પશુપુત્રાદિ-સમૃદ્ધિ વડે અતિશય સુખકર ગૃહો અગ્નિહોત્રાદિ કર્મપ્રાપ્ત્યર્થ

અર્પણ કરો. જે અગ્નિના પ્રસાદથી ધુલોકવિષે, ભૂલોકવિષે અને અન્તરિક્ષ વિષે, સમુત્પન્ન સમૃદ્ધિમત્ વસુસંપત્તિ, યોગેશ્વરથી અમને પ્રાપ્ત થાય છે તે અગ્નિ દેવ ગૃહો અર્પણ કરો ૪

दीदिवांसमपूर्व्यंवस्वीभिरस्यधीतिभिः ।
ऋक्वाणोअग्निमिन्धतेहोतारंविश्पतिंविशाम् ॥५॥

प० दीदिवांसम् । अपूर्व्यम् । वस्वीभि । अस्य । धीतिऽभिः ।
ऋक्वाण । अग्निम् । इन्धते । होतारम् । विश्पतिम् ।
विशाम् ॥ ५ ॥

अ० હોત્રાદિ મનુષ્યો, સંદીપ્યમાન-તેજસ્વિતાએ કરીને-પ્રતિક્ષણ-અભિનવ સ્વરૂપ, દેવોના આહ્વાતા, પ્રજાના-અતિશય-પાલયિતા તે અગ્નિને, પ્રશસ્ત સ્તુતિવાણીઓવડે, યદ્વા વસુસંપન્નકર્મોવડે અર્થાત્ સ્તોત્રકરણ તથા હવિઃપ્રદાન આદિ વ્યાપારવડે સમૃદ્ધ કરે છે. ૫

उतनोब्रह्मन्नविषउक्थेषुदेवहूतमः ।
शंनःशोचामरुद्वृधोग्नेसहस्रसातमः ॥६॥

प० उत । नः । ब्रह्मन् । अविष । उक्थेषु । देवऽहूतमः ।
शम् । नः । शोच । मरुत्ऽवृध । अग्ने । सहस्रऽसातमः ॥६॥

अ० હે અગ્ને ! અમે-યજ્ઞકારી-મનુષ્યોને, સ્તોત્ર પરત્વે-સ્તોત્રવિષયક ન્યૂનાતિરેક દોષ ન થાય તેમ પાલન

કર. દેવોનો શ્રેષ્ઠ આહ્વાતા તું, આજ્ય-પ્રઉગ-આદિ સ્તોત્રો પરત્વે પાલન કર. મરૂદ્દેવોવડે વર્ધમાન સહસ્રસંખ્યાક ધનનો અતિશય-દાતા-તું, અમારાં ઐહિક-આમુષ્મિક-સુખને દેદીપ્ત કર અર્થાત્ વધાર. ૬

नूनोंरास्वसृहस्रवत्तोकवत्पुष्टिमद्वसुं ।
द्युमदंग्नेसुवीर्यंवर्षिष्ठमनुपक्षितम् ॥ ७ ॥१३॥

प० नु । नः । रास्व । सहस्रवत् । तोकवत् । पुष्टिमत् । वसु । द्युमत् । अग्ने । सुवीर्यम् । वर्षिष्ठम् । अनुप-क्षितम् ॥ ७ ॥ १३ ॥

अ० હે અગ્ને ! સહસ્રસંખ્યોપેત, પુત્રપૌત્રાદિસહિત-પોષણ કરનારૂં, દીપ્તિવાળું, શોભન-સામર્થ્ય-યુક્ત, અતિશય વૃદ્ધ-પ્રભૂત, અનુપક્ષીણ ધન અમને અવિલંબે અર્પણ કર. ૭

इतितृतीयस्यप्रथमेत्रयोदशवर्गः ॥ १३ ॥

सूक्त १३.

१ यन्ता = नियामकः ।
२ वनिता = प्रयच्छन् = અર્પણ કરતો.
३ वीतये = संभजनाय अग्निहोत्रादिकर्मप्राप्त्यर्थम् = અગ્નિહોત્રાદિ કર્મની પ્રાપ્ત્યર્થ.
४ पुष्णवत् = समृद्धिमत् (पुषस्नेहनसेचनपूरणेषु) = સમૃદ્ધિમત્.
५ ऋग्मवाणः = स्तुतिकुर्वाणाः = સ્તુતિ કરનારા.
६ रास्व = दास्व = દે.

सूक्त १४.

ऋषिः—ऋषभ. देवता:—અગ્નિ; છન્દ; ત્રિષ્ટુબ્.

आहोता॑मन्द्रो वि॒दथा॑न्यस्थात्स॒त्यो यज्वा॑ क॒वित॑मः॒ स वे॒धाः ।
वि॒द्युद्र॑थः॒ सह॑सस्पु॒त्रो अ॒ग्निः शो॒चिष्के॑शः पृथि॒व्यां पाजो॑ अश्रेत् ॥१॥

प० आ । होता॑ । म॒न्द्रः । वि॒दथा॑नि । अ॒स्था॒त् । स॒त्यः । यज्वा॑ । क॒विऽत॑मः । सः । वे॒धाः । वि॒द्युत्ऽर॑थः । सह॑सः । पु॒त्रः । अ॒ग्निः । शो॒चिःऽके॑शः । पृ॒थि॒व्याम् । पाजः॑ । अ॒श्रे॒त् ॥ १ ॥

अ० દેવોનો આહ્વાતા, સ્તોતાજનનો આહ્લાદયિતા, સત્યકર્મા, અતિશય મેધાવી, દેવોનો યષ્ટા, સર્વજગતનો વિધાતા તે અગ્નિદેવ, યજ્ઞોને પ્રાપ્ત કરે છે. વિદ્યોતમાન યાનમાર્ગવડે યુક્ત, પ્રકાશિત જ્વાલામય કેશોપેત બલપુત્ર તે અગ્નિદેવ, વિસ્તીર્ણ અન્તરિક્ષવિષે સ્વકીય પ્રભાને પ્રાપ્ત કરે છે, યદ્વા, ભૂમિવિષે વર્તમાન એવો બલસેવન કરે છે. १

अया॑मि ते॒ नम॑ उक्तिं जु॒षस्व॒ ऋता॑व॒स्तुभ्यं॒ चेत॑ते सहस्वः ।
वि॒द्वाँ आ व॑क्षि वि॒दुषो॒ नि ष॑त्सि॒ मध्य॒ आ ब॒र्हिरू॒तये॑ यजत्र ॥२॥

प० अया॑मि । ते॒ । नम॑ःऽउक्तिम् । जु॒षस्व॑ । ऋत॑ऽवः । तुभ्य॑म् । चेत॑ते । सह॑स्वः । वि॒द्वान् । आ । व॒क्षि॒ । वि॒दुषः॑ । नि । स॒त्सि॒ । मध्ये॑ । आ । ब॒र्हिः । ऊ॒तये॑ । य॒ज॒त्र॒ ॥ २ ॥

अ० मतभूत ब्रह्मवान् हे अग्ने ! त्वद्विषयक नमस्कार वाक्यनुं हुं उच्चारण करूं छुं. हे बलरत् अग्ने ! कर्मनो नेतपिता–प्रज्ञापक तूं अर्थ नमस्कारोच्चार कराय छे तेनुं सेवन कर. अभिज्ञ तूं, कर्माभिज्ञदेवोने आ–वहन कर. हे बष्टव्य अग्ने ! अमारा रक्षणार्थे आस्तीर्ण दर्भासन मध्ये चोमेर बेस. २

द्रवतांतउपसांत्राजयन्तीअग्नेवातस्यपथ्याभिरच्छं ।
यत्सींमंजन्तिपूर्व्यंहविर्भिरावन्धुरेवतस्थतुर्दुरोणे ॥ ३ ॥

प० द्रवताम् । ते । उषसा । वाजयन्ती इति । अग्ने । वातस्य । पथ्याभिः । अच्छ । यत् । सीम् । अंजन्ति । पूर्व्यम् । हविःऽभिः । आ । वन्धुराऽइव । तस्थतुः । दुरोणे ॥ ३ ॥

अ० हे अग्ने ! अन्न संपादन करनारां अहोरात्र, तूने अभिप्राप्त करे छे. तूं पण वायुना मार्गोवडे ते अहोरात्रने शीघ्र अभिप्राप्त हो. सायंप्रातःकाले ऋत्विजो, पुरातन तूंने आज्यादिवडे सर्वतः सिंचन करे छे. कुब्बरस्थान–रथनी बेठक–जेम परस्पर संसक्त अहोरात्र अमारा गृहविषे अग्निहोत्रादि कर्मसिद्धयर्थ पुनः पुनः आवर्तमान सत्ता प्राप्त हो. ३

मित्रश्चतुभ्यंवरुणःसहस्वोग्नेविश्वेमरुतःसुम्नमर्चन् ।
यच्छोचिषासहसस्पुत्रतिष्ठाअभिक्षितीःप्रथयन्त्सूर्योनॄन् ॥४॥

प० मित्रः । च । तुभ्यम् । वरुणः । सहस्वः । अग्ने । विश्वे । मरुतः । सुम्नम् । अर्चन् । यत् । शोचिषा । सहसः । पुत्र । तिष्ठाः । अभि । क्षितीः । प्रथयन् । सूर्यः । नॄन् ॥४॥

અ૦ હે બલવન્ અગ્ને ! મિત્રાવરુણ અને સર્વદેવો ત્વદર્થ સ્તોત્રને વહન કરે છે. યદ્વા, સર્વદેવો તૂંને સુખવડે પૂજન કરે છે. કેમકે, હે બલપુત્ર ! સુષ્ઠુપ્રકારના સ્વામી યષ્ટા, સર્વાન્તર્યામિતયા સુષ્ઠુપ્રેરક, યષ્ટા શોભન વીર્યવાળા હે અગ્ને ! મનુષ્યોને માર્ગદર્શકત્વવડે નેતારૂપ પોતાના રશ્મિઓને સર્વત વિસ્તારતો, તૂં દીપ્તિવડે સમાન સ્વરૂપ સતો ઉભે છે તેથી આ દેવો તૂંને પૂજન કરે છે. ૪

व॒यंते॑अ॒द्यर॑रि॒माहि॒काम॑मुत्ता॒नह॑स्ता॒नम॑सोप॒सद्य॑ ।
यजि॑ष्ठेन॒मन॑सायक्षि॒दे॒वान॒स्रे॑धता॒मन्म॑ना॒विप्रो॑अग्ने ॥ ५ ॥

प० व॒यम् । ते॒ । अ॒द्य । र॒रि॒म । हि । काम॑म् । उ॒त्ता॒नऽह॑स्ताः । नम॑सा । उ॒प॒ऽसद्य॑ । यजि॑ष्ठेन । मन॑सा । य॒क्षि॒ । दे॒वान् । अस्रे॑धता । मन्म॑ना । विप्र॑ । अ॒ग्ने॒ ॥ ५ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! હવિ.સ્વીકરણને લઇ ઉત્તાન-હસ્તવાળા-અમે, તૂને પુરોડાશાદિ હવ્યાન્ન આજે આ કર્મ વિષે દઇએ છઇએ. નમસ્કારવડે પ્રસન્ન થઇને, યાગેચ્છાસંપન્ન અન્તઃકરણવડે યજનીય દેવોનું યજન કર. કર્માભિજ્ઞ તૂં, અક્ષીણ-પ્રભૂત મન્તવ્ય સ્તોત્રવડે દેવોનું પૂજન કર. ૫

त्वद्धिपु॑त्रसहसो॒विपू॒र्वीर्दे॒वस्य॒यन्त्यू॒तयो॒विवाजाः॑ ।
त्वंदे॑हिस॒हस्रिणं॑र॒यिंनो॑ऽद्रो॒घेण॒वच॑सास॒त्यम॑ग्ने ॥ ६ ॥

प० त्वाम् । हि । पु॒त्र॒ । स॒ह॒स॒ । वि । पू॒र्वीः । दे॒वस्य॑ ।

यन्ति । उतयः । वि । वाजाः । त्वम् । देहि । सहस्रिणम् ।
रयिम् । नः । अद्रोघेण । वचसा । सत्यम् । अग्ने ॥६॥

अ० હે બલપુત્ર અગ્ને ! દેવનશીલ-કર્મકરણપ્રવૃત્ત યજનાર અર્થે તું સકાશથી કર્મપરિપાલનરૂપ અનેક કૃપારક્ષા, નિશ્ચે તે આ યજનારને વિવિધરીતે પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ અન્નો આ યજનારાને પ્રાપ્ત થાય છે. હે અગ્ને ! અમને સહસ્રસંખ્યાક ધન દે. પાપશૂન્ય વચનવડે યુક્ત સત્યશીલ સન્માર્ગનિષ્ઠ પુત્ર દે. ६

तुभ्यंदक्षकविक्रतोयानीमादेवमर्तासोअध्वरेअकर्म ।
त्वंविश्वस्यसुरथस्यबोधिसर्वंतदग्नेअमृतस्वदेह ॥७॥१४॥

प० तुभ्यम् । दक्ष । कविक्रतो इति कविऽक्रतो । यानि ।
इमा । देव । मर्तासः । अध्वरे । अकर्म । त्वम् । विश्वस्य ।
सुरथस्य । बोधि । सर्वम् । तत् । अग्ने । अमृत ।
स्वद । इह ॥ ७ ॥ १४ ॥

अ० સામર્થ્યોપેત સર્વજ્ઞ દેદીપ્યમાન હે અગ્ને ! અમે યજનારાઓ ત્વદર્થે જે આ હવ્યાન્નને યજ્ઞવિષે સંપાદન કરીએ છીએ અર્થાત્ હવિષ્યાગ કરીએ છીએ. અને તું શોભનયાનોપેત સર્વયજનારાનો હું ગોપાયિતા થાઉં છું એમ જાણ. હે અમર અગ્ને ! આ કર્મ વિષે અમે દત્તેલાં સર્વ હવ્યાન્નને તું આસ્વાદન કર. ७

इतितृतीयस्यप्रथमेचतुर्दशोवर्गः ॥१४॥

सूक्त १४

१ विद्युद्रथः = विद्योतमानयानोपेतः = વિદ્યોતમાન યાન-માર્ગ વડે યુક્ત.
२ पाजः = बलम् ।
३ अयामि = प्रेरयामि = ઉચ્ચારણ કરું છું.
४ क्षितीः = मनुष्यान् अभिलक्ष्य = મનુષ્યો પ્રત્યે.
५ सूर्यः = सुष्ठु अर्यः- स्वामी यद्वा सर्वान्तर्यामितया सुष्ठुप्रेरकः वा शोभनवीर्यः = સુંદર સ્વામી; વા સુંદર પ્રેરક.
६ अस्रेधता = अक्षीणेन प्रभूतेन ।

सूक्त १५.

ઋષિઃ—કૃતગોત્રોત્પન્ન ઉત્કીલ. દેવતા —અગ્નિ; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુબ્.

विपाजसापृथुनाशोशुचानोबाधस्वद्विषोरक्षसोअमीवाः ।
सुशर्मणोबृहतःशर्मणिस्यामग्नेरहंसुहवस्यप्रणीतौ ॥ १ ॥

प० वि । पाजसा । पृथुना । शोशुचानः । बाधस्व । द्विषः । रक्षसः । अमीवाः । सुऽशर्मणः । बृहतः । शर्मणि । स्याम् । अग्नेः । अहम् । सुऽहवस्य । प्रऽनीतौ ॥ १ ॥

अ० હે અગ્ને ! વિસ્તીર્ણ તેજવડે અત્યર્થ દેદીપ્યમાન તું, કર્માનુષ્ઠાનને વિઘ્નકારક શત્રુનો વિશેષ નાશ કર. રોગરહિત સામર્થ્યોપેત રાક્ષસોનો બાધ કર કર્મ-વિઘ્નકારક-તેમને અપનોદન-દૂર કર, યદ્વા અભિમુખે-આગમન-પરા-

ગમન-પરાયણ-પિશાચિકાનો બાધ કર. સ્વર્ગાદિ લક્ષણ શોભન સુખ હેતુભૂત. મહાન્ અર્થાત્ શત્રુવિજયવડે પ્રાપ્ત મહિમા-વાળા, સુષ્ઠુ-આહ્વાન-યુક્ત અગ્નિના અમારા સુખહેતુ પરત્વે-પ્રણીત-ઉત્તરવેદિ-આદિ-સ્થાનોવિષે પ્રણયનપૂર્વક કૃત્યનુષ્ઠાન પરત્વે અમે યુક્ત થઇએ. १

त्वंनोअस्याउषसोव्युष्टौत्वंसूरउदितेबोधिगोपाः ।
जन्मेवनित्यंतनयंजुषस्वस्तोमंमेअग्नेतन्वासुजात ॥ २ ॥

प० त्वम् । नः । अस्याः । उषसः । विऽउष्टौ । त्वम् । सूरे । उत्ऽइते । बोधि । गोपाः । जन्मऽइव । नित्यम् । तनयम् । जुषस्व । स्तोमम् । मे । अग्ने । तन्वा । सुऽजात ॥ २ ॥

अ० હે અગ્ને ! તું આ ઉષાનો પ્રકાશ તથા સૂર્યનો ઉદય સતે, અગ્નિહોત્રાદિ કર્મ વિષે પ્રવૃત્ત અમે તેનો ગોપાયિતા થાઉં એમ કરી જાગૃત હો. સુષ્ઠુજાત-દેદીપ્યમાન અથવા સ્વયંભૂ-તું, પિતા જેમ પોતાના ઔરસ પુત્રને પરિષ્વંગ-આદિ વડે સેવે તેમ અમારા સ્તોત્રનું નિત્યસેવન કર. २

त्वंनृचक्षावृषभानुपूर्वीःकृष्णास्वग्नेअरुषोविभाहि ।
वसोनेषिचपर्षिचात्यंहःकृधीनोरायउशिजोयविष्ठ ॥ ३ ॥

प० त्वम् । नृऽचक्षाः । वृषभ । अनु । पूर्वीः । कृष्णासु । अग्ने । अरुषः । वि । भाहि । वसो इति । नेषि । च । पर्षि । च । अति । अंहः । कृधि । नः । राये । उशिजः । यविष्ठ ॥ ३ ॥

અ० કામોના વર્ષિતા હે અગ્ને ! મનુષ્યોનાં શુભાશુભ કર્મનો
દ્રષ્ટા રાત્રિ વિષે આ-રોચમાન તૂં, અનુક્રમે બહુ જ્વાલાઓને
વિશેષે પ્રકાશિત કર. સર્વજગત્‌ને પ્રકાશપ્રદાનવડે સ્વ-સ્વસ્થાન
વિષે વાસયિતા, હે અગ્ને તૂં અમને કર્માનુરૂપ ફલો પ્રાપ્ત
કરાવ અમારાં દારિદ્ર્યલક્ષણ પાપને અતિપાર કરાવ.
હે યુવતમ અગ્ને ! અમને ધનની કામના કરનારા કર
અર્થાત્ અભિલષિત ફલપ્રદાનવડે પ્રાપ્તકામ કર. ૩

-*अपांळ्ळीअग्नेवृषुभोदिंदीहिपुरोविश्वाःसौभंगासंजिगीवान् ।
युज्ञस्यंनेताप्रथमस्यंप्रायोर्जातंवेदोबृहुतःसुंप्रणीते ॥ ४ ॥

प० अपाह्ळ । अग्ने । वृषभः । दिदीहि । पुरः । विश्वाः ।
सौभंगा । सम्ऽजिगीवान् । युज्ञस्यं । नेता । प्रथमस्यं ।
पायोः । जातंऽवेद । बृहुतः । सुऽप्रनीते ॥ ४ ॥

અ० હે અગ્ને ! શત્રુઓવડે અ-પરાજિત, કામોનો-વરસાવનાર-
તૂં, શત્રુની સર્વપુરીઓને, ઉત્તમ ધનોને સમ્યક્
પ્રકારે જિતતો જ્વાલાઓ વડે સર્વત દેદીપ્ન કર શોભનપ્રણ-
નયન. સર્વજ્ઞ હે અગ્ને ! ઉપદિષ્ટ તથા અતિદિષ્ટ દ્વિવિધ
કર્તવ્યતા-કલાપ વડે મહાન્ તત્વનપ્રદાનવડે રક્ષક, મુખ્ય
યજ્ઞનો નેતા અર્થાત્ હવિર્વહન-દેવતાહ્વાન-આદિ-ક્રિયા વડે
યાગનિર્વાહક થા. ૪

अच्छिंद्राशर्मंजरित पुरूणिंदेवाँअच्छाँदीद्यान सुमेधाः ।
रथोनसस्निरभिवंक्षिवाजुमग्नेत्वंरोदसीनःसुमेकें ॥ ५ ॥

---

* (एषवावप्रथमोयज्ञोयज्ञानांयज्ज्योतिष्टोमः ।)

प० अच्छिद्रा । शर्म । जरितरिति । पुरूणि । देवान् । अच्छ । दीद्यानः । सुमेधाः । रथः । न । सस्निः । अभि । वृक्षि । वाजम् । अग्ने । त्वम् । रोदसी इति । नः । सुमेके इति सुमेके ॥ ५ ॥

अ० અન્તકાળે સર્વ જગતના જરયિતા હે અગ્ને ! શોભન-પ્રજ્ઞાયુકત, સ્વતેજવડે પ્રકાશમાન તું, યષ્ટવ્ય દેવોને અભિલક્ષી સ્વર્ગાદિના સુખસાધનભૂત-અગ્નિહોત્રાદિ અનેક કર્મોને અચ્છિદ્રરૂપે સિદ્ધ કર. અર્થાત્ કર્તા, કર્મ તથા સાધનના વૈકલ્યથી રહિત-સંપૂર્ણ કર. હે અગ્ને સ્વકીય સતતગમનનો નિરોધ કરી હવિપ્રક્ષેપપર્યંત વર્તમાન તું, હવિર્લક્ષણઅન્નને દેવોપ્રતિ પ્રાપ્ત કરાવ. ધાન્યાદિકને વહન કરી જેમ રથ પોતાના સ્વામિને પ્રાપ્ત કરાવે તેમ તે અન્નને પ્રાપ્ત કરાવ તું આ શોભનરૂપ-યુકત દ્યાવાપૃથિવીને પ્રકાશયુકત કર. ૫

प्र पीपय वृषभ जिन्व वाजानग्ने त्वं रोदसी नः सुदोघे ।
देवेभिर्देव सुरुचा रुचानो मा नो मर्तस्य दुर्मतिः परि ष्ठात् ॥ ६ ॥

प० प्र । पीपय । वृषभ । जिन्व । वाजान् । अग्ने । त्वम् । रोदसी इति । नः । सुदोघे इति । देवेभिः । देव । सुरुचा । रुचानः । मा । नः । मर्तस्य । दुःमतिः । परि । स्थात् ॥ ६ ॥

अ० કામોના વર્ષિતા હે અગ્ને ! તું અમારાં અભિલષિત ફલોને પ્રવૃદ્ધ કર અને અન્ન અર્પણ કર. દેદીપ્યમાન હે અગ્ને ! શોભન દીપ્તિવડે શોભમાન તું, યજનીય દેવો સહિત અમારાં આ દ્યાવાપૃથિવીને વૃષ્ટિદ્વારા અભિમત ફલપ્રદાનવડે સુષ્ઠુપ્રકારે દોહનકરનારાં કર. શત્રુમનુષ્યનો દુષ્ટબુદ્ધિ–પ્રયુક્ત–અભિભવ, અમારી આસપાસ મ પ્રાપ્ત હો. ६

इळा॑मग्ने पुरु॒दंसं॑ स॒निं गोः श॑श्वत्त॒मं हव॑मानाय साध । स्यान्नः॑ सू॒नुस्तन॑यो वि॒जावाग्ने॒ सा ते॑ सुम॒तिर्भू॑त्व॒स्मे ॥७॥१९॥

(જુઓ સૂ० ७-११).

इतितृतीयस्यप्रथमेपंचदशोवर्गः ॥१८॥

सूक्त १९.

१ सूरे = सूर्ये = સૂર્ય.
२ अषाळ्हः = शत्रुभिः असोढः = શત્રુવડે અ-પરાજિત.
३ संजिगीवान् = सम्यक्जयन् = સમ્યક્ પ્રકારે જીતનો.
४ पायोः = रक्षकस्य = રક્ષક.
५ सन्निः = संभक्तासंभजनीयः यद्वा संजातः संनिरुद्धः स्वकीयंसततगमनं संनिरुध्य = સ્વકીય સતત ગમનનો નિરોધ કરી.
६ सुमेके = शोभनरूपोपेते = શોભનરૂપવડે યુક્ત.
७ प्रपीपय = प्रवर्धय = પ્રવૃદ્ધ કર.

सूक्त १६.

ઋષિઃ—ઉત્કીલ. દેવતાઃ—અગ્નિ; છન્દઃ—વિષમ બૃહતી, સમ-સતોબૃહતી.

अयमग्निः सुवीर्यस्येशे महः सौभगस्य ।
राय ईशे स्वपत्यस्य गोमत ईशे वृत्रहथानाम् ॥ १ ॥

प० अयम् । अग्निः । सुऽवीर्यस्य । ईशे । महः । सौभगस्य । रायः । ईशे । सुऽअपत्यस्य । गोऽमतः । ईशे । वृत्रहऽथानाम् ॥ १ ॥

अ० આ અગ્નિદેવ, શોભન-સામર્થ્યોપેત-મહાન્-સૌભાગ્યનો નિયંતા છે. તે, ગવાદિપશુયુક્ત-શોભન-અપત્યનો અને ધનનો નિયંતા છે. એ રીતનો અગ્નિદેવ, શત્રુભૂત-પાપ-વિનાશનનો પણ સ્વામી છે. ૧

इमं नरो मरुतः सश्चता वृधं यस्मिन्रायः शेवृधासः ।
अभि ये सन्ति पृतनासु दूढ्यो विश्वाहा शत्रुमादभुः ॥२॥

प० इमम् । नरः । मरुतः । सश्चत । वृधम् । यस्मिन् । रायः । शेवृधासः । अभि । ये । सन्ति । पृतनासु । दुःऽध्यः । विश्वाहा । शत्रुम् । आऽदभुः ॥ २ ॥

अ० કર્મનેતા હે મરૂદ્દેવો ! પશુપુત્રાદિ-વર્ધક આ અગ્નિદેવનું હવિ.-આનયનાર્થ સેવન કરો. જે દૈવવિષે ધનો, દાનભોગ-આદિ-ઉપયોગવડે સુખના વર્ધક હોય છે. જે દેવો, સગ્રામોવિષે દુષ્ટધ્યાન-યુક્ત-આત્મહિંસક શત્રુઓના અભિભવ કરનારા છે, અને જે અખંડકાલ-સર્વદા આત્મદ્વેષ્ટા શત્રુઓનો વધ કરેછે તે સર્વેય મરૂદ્દેવો આ અગ્નિનું સેવન કરો. ૨

सत्यंनोराय शिशीहिमीढ्वोअग्नसुवीर्यस्य ।
तुविंद्युम्नवर्षिष्ठस्यप्रजावतोनमीवस्यंशुष्मिणः ॥३॥

प० स. । त्वम् । नः । रायः । शिशोहि । मीढ्वः । अग्ने । सुवीर्यस्य । तुविद्युम्न । वर्षिष्ठस्य । प्रजावतः । अनमीवस्य । शुष्मिणः ॥ ३ ॥

अ० હે અગ્ને ! તું અમને ધનવડે તીક્ષ્ણ-સમૃદ્ધ કર. બહુધનોપેત, કામોના સેક્તા હે અગ્ને ! તું વૃદ્ધતમ-પ્રભૂત, અપત્યયુક્ત, આરોગ્ય-હેતુરૂપ, બલહેતુરૂપ, શોભનસામર્થ્યયુક્ત અન્ન સાથ અમને સંબંધવાળા કર. ૩

*चक्रियोविश्वाभुवनाभिसासहिश्चक्रिर्देवेष्वादुवंः ।
आदेवेषुयततआसुवीर्यआशंसउतनृणाम् ॥ ४ ॥

प० चक्रिः । यः । विश्वा । भुवना । अभि । ससहिः । चक्रिः ।

---

* (तस्तूपात्देवानुप्राविशत् ।)

देवेषु । आ । दुवः । आ । देवेषु । यतते । आ । सुवीर्ये ।
आ । शंसे । उत । नृणाम् ॥ ४ ॥

અ૦ જે આ અગ્નિદેવ, સર્વ જગતનો કર્તા છે તે અખિલ ભુવનો વિષે અભિવેશ કરે છે. કર્તારૂપ તે અગ્નિદેવ, પુરોડાશ આદિ હવિર્ભારને સહન કરવાના સ્વભાવવાળો મતો, અમો વડે દત્ત હવ્યાન્નને યજનીય દેવો મધ્યે આનયન કરે છે. તે અગ્નિદેવ, દેવનશીલ સ્તોતાઓ મધ્યે આભિમુખ્યતાએ ગમન કરે છે. વળી, યજ્ઞનેતા સ્તોતાઓના સ્તોત્ર પરત્વે તે અગ્નિદેવ આગમન કરે છે. વળી, તે મનુષ્યોના શોભનવીર્યોપેત યુદ્ધ વિષે રક્ષણાર્થ આગમન કરે છે. ૪

मानोअग्नेऽमतयेमावीरतायैरीरधः ।
मागोतायैसहसस्पुत्रमानिदेऽपद्वेषांस्याकृधि ॥ ५ ॥

प० मा । नः । अग्ने । अमतये । मा । अवीरतायै । रीरधः ।
मा । अगोतायै । सहसः । पुत्र । मा । निदे । अप ।
द्वेषांसि । आ । कृधि ॥ ५ ॥

અ૦ હે બલપુત્ર અગ્ને ! તું અમને શત્રુભૂત-દારિદ્રના વિષયભૂત મ કર. અમને અપુત્રતાના વિષયભૂત મ કર. ગવાદિ-પશુ-સંપત્તિના-અભાવના વિષયભૂત મ કર. નિન્દાના વિષયભૂત મ કર. તું કર્માપરાધનિમિત્ત-શત્રુઓનું નિવારણ કર. ૫

शग्धिवाजस्यसुभगप्रजावतोऽग्नेबृहतोअध्वरे ।
संरायाभूयसासृजमयोभुनातुविद्युम्नयशस्वता ॥६॥१६॥

प० शुग्धि । वाजस्य । सुऽभग । प्रजाऽवंत । अग्ने । बृहत ।
अध्वरे । सम् । राया । भूयसा । सृज । मयःऽभुवा ।
तुविऽद्युम्न । यशस्वता ॥ ६ ॥ १६ ॥

अ० શોભનધનોપેત હે અગ્ને ! તૂ આ અગ્નિષ્ટોમાદિ કર્મ વિષે મહાન્–પ્રભૂત અપત્યોપેત અન્નનો નિયન્તા છે તેવુ અન્ન આ યજ્ઞવિષે તૂ અમને દે બહુધનયુક્ત હે અગ્ને ! તૂં સુખભાવક અતિપ્રભૂત–ધનવડે અમને સંયુક્ત કર ૬

इतितृतीयस्यप्रथमेषोडशोवर्गः ॥ १८ ॥

सूक्त १६

१ वृत्रहथानाम् = हनन हथ शत्रुभूतपापविनाशनानाम् = શત્રુભૂત પાપવિનાશનનો
२ शेवृधा = सुखस्यवर्धका = સુખના વર્ધક
३ आदभु = आदम्नुवन्तिर्हिंसन्ति = વધ કરે છે
४ चक्रि = कर्ता ।
५ अमतये = शत्रुभूतायदारिद्याय = શત્રુભૂત દારિદ્ર
६ अगातायै = गवादिपशुसपत्त्यभावस्य = ગવાદિ સંપત્તિના અભાવના વિષયભૂત
७ अवीरतायै = अपुत्रतायै = અપુત્રતાના વિષયભૂત
८ मयोभुवा = सुखस्यभावकेन = સુખના ભાવક

सूक्त १७.

ઋષિઃ—કત વૈશ્વામિત્રઃ   દેવતા—અગ્નિ;   છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

समिध्यमानः प्रथमानु धर्मा समक्तुभिरज्यते विश्ववारः ।
शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान् ॥१॥

प० समित्ऽध्यमानः । प्रथमः । अनु । धर्म । सम् । अक्तुऽभिः । अज्यते । विश्वऽवारः । शोचिःऽकेशः । घृतऽनिर्णिक् । पावकः । सुऽयज्ञः । अग्निः । यजथाय । देवान् ॥ १ ॥

અ૦ યજ્ઞનો ધારણ કરનાર, અનુક્રમે સમુજ્જવલિત, યજ્વા ધર્મસાધનભૂત યજ્ઞોવિષે પ્રથમ સમુજ્જવલિત, સર્વ યજનારા વડે વરણીય, પ્રકાશમાન-જ્વાલારૂપી કેશોવાળો, ઘૃતના તાપન દ્વારા વિલેપનવડે શોધક, અમારો પાપશોધક, શોભનયજ્ઞોપેત તે અગ્નિદેવ, યજનીય દેવોને યજન કરવા ઘૃતાદિવડે સમ્યક્ પ્રકારે સિંચાય છે. ૧

यथायजो होत्रमग्ने पृथिव्या यथा दिवो जातवेदश्चिकित्वान् ।
एवानेन हविषा यक्षि देवान्मनुष्वद्यज्ञं प्र तिरेममद्य ॥ २ ॥

प० यथा । अयजः । होत्रम् । अग्ने । पृथिव्याः । यथा । दिवः । जातऽवेदः । चिकित्वान् । एव । अनेन । हविषा । यक्षि । देवान् । मनुष्वत् । यज्ञम् । प्र । तिर । इमम् । अद्य ॥ २ ॥

અ० હે અગ્ને ! યજમાનભૂતા પૃથિવીદેવતાના હોતા સતા તેં પૂર્વે હોમસાધન હવ્યાન્નવડે જેમ યજન કરેલું, જાતપ્રજ્ઞ હે અગ્ને ! હે કર્મવિષયજ્ઞાનવાન્ દેવ ! દ્યુદેવતાનો હોતા થઇ તેં જેમ યજન કરેલું, એ રીતે તું અમારા કર્મ વિષે હોતા સતો, આ હવ્યાન્નવડે દેવોનું યજન કર. મનુના યજ્ઞની પેરે, અમારા યજ્ઞને અનુષ્ઠાન–સંપૂર્તિ દ્વારા પાર ઉતાર. ૨

त्रीण्यायूंषि तव जातवेदस्तिस्र आजानीरुषसस्ते अग्ने ।
ताभिर्देवानामवो यक्षि विद्वानथा भव यजमानाय शं योः ॥३॥

प० त्रीणि । आयूंषि । तव । जातऽवेदः । तिस्रः । आऽजानीः । उषसः । ते । अग्ने । ताभिः । देवानाम् । अवः । यक्षि । विद्वान् । अथ । भव । यजमानाय । शम् । योः ॥ ३ ॥

અ० હે જ્ઞાનપ્રજ્ઞ દેવ ! (આજ્ય–ઓષધિ–સોમાત્મક) ત્રિવિધ અન્ન ત્હારા આહારરૂપે કલ્પિત છે. હે અગ્ને ! ઉષાભિમાનિ ત્રણે દેવતા, ત્હારી જનયિત્રી–માતારૂપે છે. યજ્વા, તે ત્રણે દેવતા ત્હારી પશ્ચાત્ જન્મેલા છે તે ઉષોભિમાની દેવતા સહિત તું હવિર્લક્ષણ અન્ન, યષ્ટવ્ય દેવોને અર્પણ કર. તદનંતર વિદ્વાન તું, યજનારાર્થ સુખહેતુરૂપ હો. સુખનો મિશ્રયિતા હો. ૩

अग्निं सुद्योतिं सुदृशं गृणन्तो नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः ।
त्वां दूतमरतिं हव्यवाहं देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम् ॥४॥

प० अग्निम् । सुऽद्योतिम् । सुऽदृशम् । गृणन्तः । नमस्यामः ।

त्वा । ईड्यम् । जातऽवेदः । त्वाम् । दूतम् । अरतिम् ।
हव्यऽवाहम् । देवाः । अकृण्वन् । अमृतस्य । नाभिम् ॥४॥

अ० सर्वभूतजातना वेदिता हे अग्ने! त्वद्विषया स्तुतिने संपादन करनार अमे, अंजनादि गुणोपेत, सुंदर दीप्तिवाळा, सर्व कोईवडे सुंदर दर्शनवाळा स्तुत्य तूंने, हविवडे पूजित करीए छीए. अमोवडे यजनीय इन्द्रादिक देवोए, जेने अमृतत, देवान्नभूतसुधाना—नाभिस्थानभूत—तूंने, हव्यवहन करनार दूतरूपे कर्यो. ४

यस्त्वद्धोता पूर्वो अग्ने यजीयान्द्विता च सत्ता स्वधया च शंभुः ।
तस्यानु धर्म प्र यजा चिकित्वोऽथा नो धा अध्वरं देववीतौ ॥५॥१७॥

प० यः । त्वत् । होता । पूर्वः । अग्ने । यजीयान् । द्विता ।
च । सत्ता । स्वधया । च । शम्ऽभुः । तस्य । अनु ।
धर्म । प्र । यज । चिकित्वः । अथ । नः । धाः । अध्वरम् । देवऽवीतौ ॥ ५ ॥ १७ ॥

अ० हे अग्ने! ताराथी पण प्रथमभावी अतिशये यष्टा जे होता, मध्य तथा उत्तम स्थान विषे सोमाख्य अन्न सह निषण्ण सतो यष्टाओने सुख कर थयो. धर्मविषयक चेतनावाळा हे अग्ने! ते होताना धर्मोने उपलक्षी प्रकर्षपणे देवोनुं पूजन कर. तदनन्तर, हे अग्ने! तूं अमारा आ यज्ञनुं देवोनी प्रीत्यर्थ विधान कर. ५

इति तृतीयस्य प्रथमे सप्तदशो वर्गः ॥ १७ ॥

सूक्त १७.

१ अक्तुभिः = अंजनसाधनैः घृतादिभिः = घृतादि वडे.
२ समज्यते = सम्यक्सिच्यसे = सम्यक् सिंचाय छे.
३ निर्णिक् = शोधकः ।
४ यजथाय = यष्टुम् = यजन करवा.
५ प्रतिर = पारगमय = पार उतार.
६ आजानीः = जनयित्र्यः = माता
७ योः = सुखस्यमिश्रयिता = सुखने अर्पण करनार.

सूक्त १८.

ऋषिः—वैश्वामित्र; देवता —अग्नि; छन्दः—त्रिष्टुभ्.

भवानोअग्नेसुमनाउपेतौसखेवसख्येपितरेवसाधुः ।
पुरुद्रुहोहिक्षितयोजनानांप्रतिप्रतीचीर्दहतादरातीः ॥ १ ॥

प० भव । नः । अग्ने । सुऽमनाः । उपऽइतौ । सखाऽइव ।
सख्ये । पितराऽइव । साधुः । पुरुऽद्रुहः । हि । क्षितयः ।
जनानाम् । प्रति । प्रतीचीः । दहतात् । अरातीः ॥ १ ॥

अ० हे अग्ने ! तूं प्रवर्ग्याख्य कर्मनी अभिमुख आगमन करवा अनुकूलमनस्क थइ अमारो कर्मसाधक हो. सुहृत् जेम मित्रार्थे हितोपदेशवडे साधुरूप होय, मातपिता जेम पुत्रार्थे

સન્માર્ગના ઉપદેશ આદિવડે સાધકરૂપે હોય તદ્વત્ તૂં, કર્મ-
સાધક હો. મનુષ્યો, પરસ્પર ક્રોધયુકત હોય છે તેથી તૂં,
અભિમુખે આગમન કરનારા શત્રુઓને પ્રતિકૂલ સતો
ભસ્મીભૂત કર. ૧

तपोष्वग्ने अन्तराँ अमित्रान्तपाशंसमररुषःपरस्य ।
तपोवसोचिकितानोअचित्तान्वितेतिष्ठन्तामजरा अयासः ॥२॥

प० तपो इति । सु । अग्ने । अन्तरान् । अमित्रान् । तप ।
शंसम् । अररुषः । परस्य । तपो इति । चिकितानः ।
अचित्तान् । वि । ते । तिष्ठन्ताम् । अजराः । अयासः ॥२॥

अ० हे अग्ने ! अभिभावुक शत्रुओनो सुष्ठु प्रकारे बाध कर.
તૂંને હવ્યાન્ન-અનર્પણ-કરનાર-પરશત્રુના સમભિલાષનો નાશ
કર. સર્વ પ્રાણિઓના વાસયિતા હે અગ્ને ! કર્માભિજ્ઞ તૂં,
સત્કર્મ વિષે અનાસકત પુરૂષોને સંતપ્ત કર. તારાં રશ્મિઓ,
જરારહિત-પ્રતિબંધરહિત સર્વત્ર ગમન સ્વભાવવાળાં વિશેષે
સ્થિત હો ૨

इध्मेनाग्न इच्छमानोघृतेनजुहोमिहव्यंतरसेबलाय ।
यावदीशेब्रह्मणावन्दमानइमांधियंशतसेयायदेवीम् ॥ ३ ॥

प० इध्मेन । अग्ने । इच्छमानः । घृतेन । जुहोमि । हव्यम् ।
तरसे । बलाय । यावत् । ईशे । ब्रह्मणा । वन्दमानः ।
इमाम् । धियम् । शतऽसेयाय । देवीम् ॥ ३ ॥

सूक्त १७.

१ अपतुभिः = अंजनमाधनैः घृतादिभिः = ઘૃતાદિ વડે
२ समद्यते = सम्यक्सिच्यसे = સમ્યક્ સિંચાય છે.
३ निणिक् = शोधकः ।
४ यजथाय = यष्टुम् = યજન કરવા.
५ प्रतिर = पारगमय = પાર ઉતાર.
६ आजानी = जनयित्र्य = માતા
७ योः = सुखस्यमिश्रयिता = સુખને અર્પણ કરનાર.

सूक्त १८.

ऋषि—વૈશ્વામિત્ર, દેવતા—અગ્નિ; છન્દ—ત્રિષ્ટુભ્.

भवानोअग्नेसुमनाउपेतौसखेवसख्येपितरेवसाधुः ।
पुरुद्रुहोहिक्षितयोजनानांप्रतिप्रतीचीर्दहतादरातीः ॥ १ ॥

प० भव । नः । अग्ने । सुऽमनाः । उपऽइतौ । सखाऽइव । सख्ये । पितराऽइव । साधु । पुरुऽद्रुहः । हि । क्षितयः । जनानाम् । प्रति । प्रतीचीः । दहतात् । अरातीः ॥ १ ॥

अ० હે અગ્ને ! તૂં પ્રવર્ગ્યાખ્ય કર્મની અભિમુખ આગમન કરવા અનુકુલમનસ્ક થઇ અમારો કર્મસાધક હો, સુહૃદ્ જેમ મિત્રાર્થ હિતોપદેશવડે સાધુરૂપ હોય, માતપિતા જેમ પુત્રાર્થ

સન્માર્ગના ઉપદેશ આદિવડે સાધકરૂપે હોય તદ્વત્ તું, કર્મ-
સાધક હો. મનુષ્યો, પરસ્પર ક્રોધયુકત હોય છે તેથી તૂ,
અભિમુખે આગમન કરનારા શત્રુઓને પ્રતિકૂલ સતો
ભસ્મીભૂત્ કર ૧

तपोष्वग्ने अन्तराँ अमित्रान्तपाशंसमररुषःपरस्य ।
तपोवसोचिकितानोअचित्तान्वितेतिष्ठन्तामजराअयासः ॥२॥

प० तपो इति । सु । अग्ने । अन्तरान् । अमित्रान् । तप ।
शंसम् । अररुषः । परस्य । तपो इति । चिकितानः ।
अचित्तान् । वि । ते । तिष्ठन्ताम् । अजराः । अयासः ॥२॥

अ० હે અગ્ને ! અભિભાવુક શત્રુઓનો સુષ્ઠુ પ્રકારે બાધ કર
તૂ ને હવ્યાન્ન-અનર્પણ-કરનાર-પરશત્રુના મમભિલાષનો નાશ
કર. સર્વ પ્રાણિઓના વાસયિતા હે અગ્ને ! કર્માભિજ્ઞ તું,
સત્કર્મ વિષે અનાસકત પુરૂષોને સંતપ્ત કર. તારાં રશ્મિઓ,
જરારહિત-પ્રતિબંધરહિત સર્વત્ર ગમન સ્વભાવવાળાં વિશેષે
સ્થિત હો ૨

इध्मेनाग्नइच्छमानोघृतेनजुहोमिहव्यंतरसेबलाय ।
यावदीशेब्रह्मणावन्दमानइमांधियंशतसेयायदेवीम् ॥ ३ ॥

प० इध्मेन । अग्ने । इच्छमानः । घृतेन । जुहोमि । हव्यम् ।
तरसे । बलाय । यावत् । ईशे । ब्रह्मणा । वन्दमान ।
इमाम् । धियम् । शतऽसेयाय । देवीम् ॥ ३ ॥

अ० हे अग्ने ! धननी-कामनाकरनार तु, अभिष-स्वरूप धृतवडे दध्यान्न-वेगार्थं, सततगमन-सिद्धयर्थं, सामर्थ्यार्थं तथा हविर्भारवहन-सिद्धयर्थं हवि सिंचन करछु स्तोत्रद्वारा स्तवन करतो, वन्दन करवाने शक्त होउ तावत् अर्पणु कर वगी तु स्तुतिने अ-परिमित-धन-धपवसानार्थं अतिप्रभूता कर ३

उच्छ्रोचिषांसहसस्पुत्रस्तुतोबृहद्वयं शशमानेषुधेहि ।
रेवदंग्ने विश्वामित्रेषुशंयोर्मर्मृज्माते तन्वं भूरिकृत्वः ॥ ४ ॥

प० उत । शोचिषा । सहसः । पुत्र । स्तुत । बृहत् । वयः । शशमानेषु । धेहि । रेवत् । अग्ने । विश्वामित्रेषु । शम् । योः । मर्मृज्म । ते । तन्वम् । भूरि । कृत्वः ॥ ४ ॥

अ० हे बलपुत्र अग्ने ! दीप्तिवडे उद्दीप्त हो. स्तुत तु विषयशमन करनार अमे-विश्वामित्र-ऋषि परत्वे, धनयुक्त प्रभूतअन्न विधान कर रोगशमन कर भयोनु अभिश्रय कर कर्मकर्तारूप हे अग्ने ! तारा तनुने अमे पुन पुन आहुतिओवडे सिंचिये छीये ४

कृधिरत्नंसुसनितर्धनानांसघेदंग्नेभवसियत्समिद्धः ।
स्तोतुर्दुरोणेसुभगस्यरेवत्सृप्राकरस्नादधिषेवपूंषि ॥५॥१८॥

प० कृधि । रत्नम् । सुसनितः । धनानाम् । स । घ । इत । अग्ने । भवसि । यत् । समिद्धः । स्तोतुः । दुरोणे

सुहमाग्न्य । रेवन् । सुष्ठो । कुरैस्नी । दधिषे ।
वपूंषि ॥ ५ ॥ १८ ॥

अ० અભિલષિત ધનોના સુષ્ઠુદાતા હે અગ્ને ! ધનોમધ્યે અમારા પ્રતિ ઉત્તમ-રત્ન-વિધાન કર જ્યારે સોમાજ્યાદિવડે સમ્યક્ દેદીપ્ત થઇ વર્તે છે ત્યારે તૂં, નિશ્ચે ધનદાતા થાય છે વળી, સ્તુતિવડે, શોભન ધનયુક્ત સ્તોતા-યજનારાના ગૃહવિષે કર્મકરણાર્થ પ્રસન્ન તૂં બાહુઓને અને ભાસ્વર જ્યોતિઓને ધનયુક્તપૂર્વક ધારણ કરે છે. ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेऽष्टादशोवर्गः ॥१८॥

सूक्त १८.

१ उपेतौ = आभिमुख्येनागमने = અભિમુખ આગમન કરવા.

२ प्रतीचीः = प्रतीच प्रतिकूलतयास्मदाभिमुख्येनागच्छतः = પ્રતિકૂળપણે અભિમુખ આગમન કરનાર.

३ अन्तरान् = अभिभावुकान् = અભિભાવુક.

४ अररुषः = अप्रयच्छत. = અનર્પણ કરનાર.

५ अचित्तान् = अनासक्तमनस्कान् = અનાસક્ત મનવાળા.

६ अयासः = सर्वत्रगमनस्वभावाः = સર્વત્ર ગમન સ્વભાવ-વાળી.

७ तवसे = वेगाय = વેગાર્થ.

८ शतसेयाय = अपरिमितधनपर्यवसानाय = અપરિમિત ધનપર્યવસાનાર્થ.

९ शशमानेषु = शंसनंकुर्वाणेषु = શંસન કરનાર.
१० योः = भयानांयावनमअभिश्रणम् = ભયોનું અ-મિશ્રણ.
११ कृत्व = कर्ता = કર્મકર્તા.
१२ सुसनितः = अभिलषितधनानांसुष्ठुदाता = અભિલા-
षित ધનના સુષ્ઠુદાતા
१३ सुप्रा = प्रसर्पणशीलौ-प्रसृतौ = કર્મકરણાર્થ પ્રસૃત.
१४ करस्ना = कर्मणांप्रस्नातारौ = કર્મોના પ્રસ્નાતા.

सूक्त १९.

ઋષિ —ગાથિન્; દેવતા —અગ્નિ, છન્દ —ત્રિષ્ટુભ્

अग्निंहोतारम्प्रवृणेमियेधेगृत्संकविंविश्वविदममूरम् ।
सनोयक्षद्देवतातायजीयान्रायेवाजायवनतेमघानि ॥ १ ॥

प० अग्निम् । होतारम् । प्र । वृणे । मियेधे[1] । गृत्सम्[2] । कविम् ।
विश्वऽविदम् । अमूरम् । सः । नः । यक्षत् । देवऽताता ।
यजीयान् । राये । वाजाय । वनते । मघानि ॥ १ ॥

अ० હે અગ્ને ! દેવોની સ્તુતિ કરનાર, મેધાવી, સર્વવિષયજ્ઞાનોપેત,
અમૂઢ, અંગનાદિ ગુણોપેત, યજ્ઞવિષે હોતારૂપ તને, હું પ્રકર્ષ-
પણે સમજું છું તે અગ્નિદેવ યષ્ટતમ સતો, અમારા યષ્ટવ્ય
દેવોનું યજન કરો. વળી તે અગ્નિ ધનાર્થ અને અન્નાર્થ
મંહનીય હવ્યાન્નને સંસેવન કરો ૧

प्रतेंअग्नेहविष्मतीमियर्म्यच्छांसुद्युम्नांरातिनींघृताचीम् ।
प्रदक्षिणिद्देवतातिमुराणःसंरातिभिर्वसुभिर्यज्ञमश्रेत् ॥ २ ॥

प० प्र । ते । अग्ने । हविष्मतीम् । इयर्मि । अच्छ । सुद्यु-
म्नाम् । रातिनीम् । घृताचीम् । प्रदक्षिणित् । देवतातिम् ।
उराणः । सम् । रातिभिः । वसुभिः । यज्ञम् । अश्रेत् ॥२॥

અ० હે અગ્ને ! હું સુંદરતેજવાળી હવિર્યુક્તા–હવિર્દાત્રી ઘૃતવ્યાપ્તા જુહૂ વા ઉપભૃતને તારી અભિમુખ પ્રેરું છું. તું, દેવોનો વિસ્તાર કરનાર અમને દેવાયોગ્ય ધનોસહિત પ્રાદક્ષિણ્યપૂર્વક આ યજ્ઞને સમ્યક્ પ્રકારે સેવન કર. ૨

सतेजीयसामनसात्वोतउतशिक्षस्वपत्यस्यशिक्षोः ।
अग्नेरायोनृतमस्यप्रभूतौभूयामतेसुष्टुतयश्चवस्वः ॥ ३ ॥

प० सः । तेजीयसा । मनसा । त्वाऽऊतः । उत । शिक्ष ।
सुऽअपत्यस्य । शिक्षोः । अग्ने । रायः । नृऽतमस्य ।
प्रऽभूतौ । भूयाम । ते । सुऽस्तुतयः । च । वस्वः ॥ ३ ॥

અ० હે અગ્ને ! જે તું વડે રક્ષ્યમાણ હોય તે, અતિશય-સત્કર્મ-વિષયક તીક્ષ્ણબુદ્ધિયુક્ત અન્તઃકરણવડે યુક્ત થાય છે. વળી, તેને શોભન-અપત્યયુક્ત ધન અર્પણ કર. હે અગ્ને ! અભિમત ફલપ્રદાન પરત્વે શક્તિમાન્ થવાની ઇચ્છા-વાળો ધનનો અતિશય દેનાર તું તેના પ્રભાવ પરત્વે અમે વિષયભૂત હોઇએ. વળી. શોભન-સ્તુતિ-સંપન્ન-અમે વસ્તુ-સંપત્તિના ભાજનરૂપ થઇએ. ૩

भूरींणिहित्वेदंधिरेअनीकाग्नेंदेवस्ययज्यवोजनासः ।
सआवहदेवतांतिंयविष्ठशर्धोयदद्यदिव्यंयजासि ॥ ४ ॥

प० भूरींणि । हि । त्वे इति । दधिरे । अनीका । अग्ने । देवस्यं । यज्यवः । जनासः । सः । आ । वह । देवतातिम् । यविष्ठ । शर्धः । यत् । अद्य । दिव्यम् । यजासि ॥ ४ ॥

अ० હે અગ્ને ! દ્યોતમાન તૂંના અધ્વર્યુ-પ્રભૃતિ-યજ્ઞાજનો. બહુ અનીકો-સેનારૂપે સર્વત્રપ્રસૃત જ્વાલારૂપ તેજોને તૂં વિષે નિશ્ચે વિધાન કરે છે. તે તૂ, યજ્ઞવ્યદેવોને આ કર્મવિષે આહ્વાન કર. હે અત્યંત યુવાન દેવ ! તૂ આ કર્મપરત્વે દ્યુલોકવિષે હોનાર દેવસંબંધી તેજને યજન કરે છે તેથી દેવોનું આહ્વાન કર. ૪

यत्त्वाहोतांरमनजन्मियेधेनिषादयंन्तोयजथांयदेवाः ।
सत्वनोअग्नेवितेहबोध्यधिश्रवांसिधेहिनस्तनूषुं ॥५॥१९॥

प० यत् । त्वा । होतारम् । अनजन् । मियेधे । निसादयन्तः । यजथाय । देवाः । सः । त्वम् । नः । अग्ने । अविता । इह । बोधि । अधि । श्रवांसि । धेहि । नः । तनूषु ॥५॥१९

अ० હે અગ્ને ! યજનાર્થ નિવાસકરનાર દેદીપ્યમાન ઋત્વિજોએ, યજ્ઞ વિષે દેવોના આહ્વાતા તૂને ઘૃતાહુતિઓવડે સિક્ત કરેલો છે. યષ્ટા, હોતારૂપ તૂને દર્ભાસન વિષે ઉપવિષ્ટ ઋત્વિજોએ

घृतोवडे सिंचन करेछे. हे. ते तूं, आ कर्म परत्वे अमारो पालयिता थाउं एम जाणनारो था. तूं अमारा अपत्यो-परत्वे अविछ-धननिदान-करनार हो. ५ (१८)

इतितृतीयस्यप्रथमेपञ्चोनविंशोवर्गः ॥१९॥

सूक्त १९.

१ मियेधे = यज्ञे ।
२ गृणन्तम् = गृणंतमृदेवानांस्तुतिंकुर्वन्तम = देवोनी स्तुति करनार.
३ देवताता = यज्ञव्यतयासंबंधिनोदेवान् = यज्ञव्यत ए-म बंधना ना देवोए.
४ मघानि = मंहनीयानिहवींषि = मंहनीय हव्यान्न.
५ रातिनीम् = हविर्दात्रीम ।
६ घृताचीम = घृतान्वितास्नुहमुपभत था = घृतव्याप्त जुहू वा उपभृत.
७ प्रदक्षिणत् = प्रादक्षिण्येन = प्रादक्षिण्य वडे.
८ शिश्नो. = अभिमतफलप्रदानेशक्तुमिच्छे॰ = अभिमत फलप्रदान करवा शकितमान थवानी इच्छावाळो.
९. अक्षन् = औक्षन् = भिक्त करेलो छे.

सूक्त २०.

ઋષિ-ગાથિન; દેવતાઃ-વિશ્વેદેવ; અવશિષ્ટ, અગ્નિ. છન્દઃ-ત્રિષ્ટુભ્.

*अग्निमुषसमश्विनादधिक्रांव्युष्टिषुहवतेवह्निरुक्थैः ।
सुज्योतिषोनःशृण्वन्तुदेवाःसजोषसोअध्वरंवावशानाः ॥ १ ॥

प० अग्निम् । उषसम् । अश्विना । दधिऽक्राम् । विऽउष्टिषु । हवते । वह्निः । उक्थैः । सुऽज्योतिषः । न । शृण्वन्तु । देवाः । सऽजोषसः । अध्वरम् । वावशानाः ॥ १ ॥

अ० હવ્યાન્નોનો પ્રાપયિતા અગ્નિદેવ, ઉષાનો ઉદય થતા ઉષાના અભિમાની ભજનીય દેવ અગ્નિને, અશ્વિનદેવોને તથા દધિક્રા દેવને ઉકથોવડે આહ્વાન કરે છે. સારું પ્રકારે દ્યોત-માન યજ્ઞની કામના કરનાર, પરસ્પર-સંગત આ સર્વદેવો, તે આહ્વાનનું શ્રવણ કરો. ૧

×अग्नेत्रीतेवाजिनात्रीषधस्थातिस्रस्तेजिह्वाऋतजातपूर्वीः ।
तिस्रउतेतन्वोदेववातास्ताभिर्नःपाहिगिरोअप्रयुच्छन् ॥ २ ॥

प० अग्ने । त्री । ते । वाजिना । त्री । सधऽस्था । तिस्रः । ते । जिह्वा । ऋतऽजात । पूर्वीः । तिस्रः । ऊं इति । ते । तन्वः । देवऽवाताः । ताभिः । न । पाहि । गिरः । अप्रऽयुच्छन् ॥ २ ॥

*(यथासुज्योतिषोअक्तवन्तां अभिष्युः ऋ. म. ८-४-१६)।
× त्रयोवाअग्नयोहव्यवाहनोवैदेवानांकव्यवाहनः पितॄणां· सहरक्षाअसुराणाम् ।

અ૦ હે અગ્ને ! (આજ્ય ઓષધિ તથા સોમાત્મક) ત્રણ પ્રકારનાં
અન્નો, આગ્નીધ્રીય આદિ ધિષ્ણ્યસ્થાનો, અથવા એકાહાદીન
સત્રાખ્ય ત્રણ સ્થાનો, અથવા ત્રણે લોકો તથા તે સત્યભૂત
યજ્ઞો મધ્યે સમુત્પન્ન હે અગ્ને ! માન્તિકાદિભેદે તારી પૂર્વી
જિહ્વાઓ હોય છે. અથવા, હવ્યવાહન-કવ્યવાહન આદિ ત્રણ
પ્રકારની તારી જીહ્વાઓ છે. અથવા, ગાર્હપતિ-આદિ ત્રણ
જીહ્વા છે. હે અગ્ને ! ત્હારાં દેવોવડે અભિલષિત (પવમાન,
પાવક, શુચ્યાત્મક) ત્રણ પ્રકારનાં તનુઓ છે.
તું, અપ્રમાદી-સાવધાન થઇ તે તનુઓવડે અમે સ્તોતાઓનાં
ગિરા-સ્તોત્રરૂઆદિ વાક્યોનું પાલન કર. ૨

अग्ने॒भूरी॑णि॒तव॑जातवेदो॒देव॑स्वधावो॒मृत॑स्य॒नाम॑ ।
याश्च॒माया॑मा॒यिनां॑विश्वमिन्व॒त्वे॒पूर्वीः॑सन्द॒धुः॒पृ॑ष्टबन्धो ॥३॥

प० अग्ने॑ । भूरी॑णि । तव॑ । जात॒ऽवे॒दः॒ । देव॑ । स्व॒धा॒ऽव॒ः ।
अ॒मृत॑स्य । ना॒म॑ । याः॑ । च॒ । मा॒याः॑ । मा॒यिना॑म् ।
वि॒श्व॒म्ऽइ॒न्व॒ । त्वे इति॑ । पू॒र्वीः॑ । स॒म्ऽद॒धुः॑ । पृ॒ष्ट॒ब॒न्धो॒
इति॑ पृ॒ष्टऽब॒न्धो ॥ ३ ॥

અ૦ દ્યોતમાન જાતપ્રજ્ઞ અન્નવન્ હે અગ્ને ! અમર-તું-અબંધિ-
દેવો, અનેક તેજોનું સંધાન કરે છે. વિશ્વના સંતર્પક હે
દેવ ! અપેક્ષિત ફલપ્રશ્નવિષયક સ્તોતાઓના હે બન્ધો !
અસુરોની જે અનેક માયા છે તે તું વિષે હોય છે તેથી,
તું યજ્ઞવિઘ્નકારક માયિઓની માયાનો પરિહાર કરીને અમારા
યજ્ઞનું પાલન કર. ૩

अग्निर्नेता भग इव क्षितीनां दैवीनां देव ऋतुपा ऋतावा ।
स वृत्रहा सनयो विश्ववेदाः पर्षद्विश्वाति दुरिता गृणन्तम् ॥४॥

प० अग्निः । नेता । भगःऽइव क्षितीनाम् । दैवीनाम् । देवः ।
ऋतुऽपाः । ऋतऽवा । सः । वृत्रऽहा । सनयः । विश्वऽवेदाः ।
पर्षत् । विश्वा । अति । दुःऽइता । गृणन्तम् ॥ ४ ॥

अ० વસન્તાદિ ઋતુઓના પાલક, સર્વ જગતને પ્રકાશપ્રદાનવડે પ્રવર્તક સૂર્યની પેરે જે આ અગ્નિદેવ, મનુષ્યો અને દેવો સંબંધી પ્રજાઓનો નેતા-અન્તર્યામિતાએ નિયામક હોય છે, અને જે સત્યકર્મક, પાપહન્તા, સનાતન-પુરાણ, સર્વ વિષયનો જ્ઞાનવાન્-સર્વજ્ઞ, દ્યોતમાન હોય છે તે સ્તુતિ કરનારાને નિખિલ પાપોની પાર ઉતારો. ४

दधिक्रामग्निमुषसं च देवीं बृहस्पतिं सवितारं च देवम् ।
अश्विना मित्रावरुणा भगं च वसून्रुद्राँ आदित्याँ इह हुवे ॥५॥२०॥

प० दधिऽक्राम् । अग्निम् । उषसम् । च । देवीम् । बृहस्प-
तिम् । सवितारम् । च । देवम् । अश्विना । मित्रावरुणा ।
भगम् । च । वसून् । रुद्रान् । आदित्यान् । इह ।
हुवे ॥ ५ ॥ २० ॥

अ० દધિક્રાવા આદિ હે સર્વ દેવો ! હું અગ્નિને, દધિક્રાદેવને, ઉષાભિમાની દેવતાને, બૃહસ્પતિ દેવતાને, સવિતા દેવને, અશ્વિન દેવોને. મિત્રાવરુણને અને સૂર્યદેવને, અષ્ટવસુઓને.

એકાદશરુદ્રોને તથા દ્વાદશ આદિત્યોને, આ સર્વ હવિર્ભોજન કરનાર તમને આ કર્મ વિષે હવિઃસ્વીકરણાર્થ આહ્વાન કરું છું. ૫ (૨૦).

इतितृतीयस्यप्रथमेविंशोवर्गः ॥२०॥

मूक्त २०.

१ देवयाता. = देवैरभिलषिता: = દેવો વડે અભિલષિત.
२ विश्वमिन्व = विश्वस्यसंतर्पक = વિશ્વના સંતર્પક.
३ पृष्टबन्धो = अपेक्षितफलप्रश्नविषयाणांस्तोतृणामबन्धो = અપેક્ષિત ફલપ્રશ્નવિષયક સ્તોતાના બન્ધુ.
४ पर्षत् = पारं नयतु = પાર ઉતારો.

सूक्त २१.

ઋષિઃ—ગાથિન્ કૌશિક. દેવતા—અગ્નિ; છન્દ—૧-૪ ત્રિષ્ટુભ્, ૨-૩ અનુષ્ટુભ્, ૫ સતોબૃહતી.

*इमंनोयज्ञममृतेषुधेहीमाहव्याजातवेदोजुषस्व ।
स्तोकानामग्नेमेदसोघृतस्यहोतःप्राशानप्रथमोनिषद्य ॥१॥

१० इमम् । नः । यज्ञम् । अमृतेषु । धेहि । इमा । हव्या । जातऽवेदः । जुषस्व । स्तोकानाम् । अग्ने । मेदसः । घृतस्य । होतः । प्र । अशान । प्रथमः । निऽसद्य ॥१॥

* (अग्निदेवानांहोता. ए. ब्रा. २-११) ।

અ૦ હે જાતપ્રજ્ઞ અગ્ને ! અમારા આ યજ્ઞને–પશુયાગને અમર–યષ્ટવ્યદેવો મધ્યે નિધાન–સમર્પિત કર. તું આ હવ્યાન્નોને સેવન કર. દેવોના આહ્વાતા હે અગ્ને ! વેદિ વિષે ઉપવિષ્ટ થઈ સર્વ ઋત્વિજો મધ્યે આદિમ સતો, વપાખ્ય હવ્યાન્નને તથા આજ્યના બિંદુઓને ભક્ષણ કર ૧

घृतवन्तःपावकतेस्तोकाश्चोतन्तिमेदसः ।
स्वधर्मन्देववीतयेश्रेष्ठंनोधेहिवार्यम् ॥ २ ॥

प० घृतऽवन्तः । पावक । ते । स्तोकाः । श्चोतन्ति । मेदसः ।
स्वऽधर्मन । देवऽवीतये । श्रेष्ठम् । नः । धेहि । वार्यम् ॥२॥

અ૦ પાપશોધક હે અગ્ને ! સાંગસ્વરૂપ આ યજ્ઞ વિષે યજ્ઞા સ્વયમેવ–ધારક હે અગ્ને ! તુ અને યજનીય દેવોના ભક્ષણાર્થ, ઘૃતોપેત મેદોરૂપ હવ્યાન્નનાં બિન્દુઓ ક્ષરણ કરે છે. (તેથી,) વરણીય–સભજનીય શ્રેષ્ઠ ધન અમને દે. ૨

तुभ्यंस्तोकाघृतश्चुतोग्नेविप्रायसन्त्य ।
ऋषिःश्रेष्ठःसमिध्यसेयज्ञस्यप्राविताभव ॥ ३ ॥

प० तुभ्यम् । स्तोकाः । घृतऽश्चुतः । अग्ने । विप्राय । सन्त्य ।
ऋषिः । श्रेष्ठः । सम् । इध्यसे । यज्ञस्य । प्रऽअविता ।
भव ॥ ३ ॥

અ૦ યષ્ટાઓ વડે સંભજનીય યષ્ટા યષ્ટાઓ અર્થ ફલપ્રદ હે અગ્ને ! મેધાવી તું અર્થ બિન્દુઓ ઘૃતક્ષરણયુક્ત હોય છે.

અતીન્દ્રિયાર્થદર્શી–શ્રેષ્ઠ–સર્વાતિશાયી તૂં, ઘૃતયુક્ત મેદો–બિન્દુઓ વડે સમ્યક્પ્રકારે પ્રજ્વલિત કરાય છે. તે તૂં, યજ્ઞનો પ્રકર્ષપણે પાલક હો. ૩

तुभ्यं॑श्चोतन्त्यध्रिगोशचीव स्तोकासो॑अग्नेमेद॑सोघृतस्य॑ ।
कविशस्तोबृ॑हताभानुनागाहव्याजुषस्वमेधिरे ॥ ४ ॥

प० तुभ्य॑म् । श्चोतन्ति । अ॒ध्रि॒गो इत्य॑ध्रिऽगो । शचीऽवः । स्तोकास॑ः । अग्ने । मेद॑सः । घृतस्य॑ । कविऽशस्तः । बृहता । भानुना॑ । आ । अगाः । हव्या । जुषस्व । मेधिर ॥ ४ ॥

અ० સતતગમન–સ્વભાવવાળા શક્તિમન્ હે અગ્ને ! મેદોરૂપ હવિના અને ઘૃતના બિન્દુઓ તૂંઅર્થ સ્રવણ કરે છે. કર્માભિજ્ઞ હોતાઆદિઓવડે સ્તુતિ કરાયલ તૂ, પ્રભૂત તેજ-વડે સહિત સતો અમારા યજ્ઞયાગ પ્રતિ અભ્યાગમય કર. પ્રજ્ઞાવન્ હે અગ્ને ! વપાદિ હવ્યાન્નનું સેવન કર. ૪

ओजिं॑ष्ठंतेमध्यतोमेद॒उद्भृ॑तंप्रतेव॒यंद॑दामहे ।
श्चोत॑न्तितेवसोस्तोका अधि॑त्वचिप्रतितान्दे॑वशोवि॑हि ॥५॥२१॥

प० ओजि॑ष्ठम् । ते । मध्यतः । मेद॑ः । उत्ऽभृ॑तम् । प्र । ते । वयम् । ददामहे । श्चोत॑न्ति । ते । वसो इति॑ । स्तोकाः । अधि॑ । त्वचि । प्रति॑ । तान् । देवऽशः । विहि ॥५॥२१॥

અ० હે અગ્ને ! અતિશય સારયુક્ત હવ્યાન્ન પશુના મધ્ય ભાગ-માંથી ત્હારર્થ ઉદ્ધૃત કરેલું છે. અમે અધ્વર્યુઆદિઓ તે

હવ્યાન્ત તૂને અર્પણ કરીએ છીએ. હે અગ્ને ! વપા ઉપર જે ઘૃતમિશ્ર-બિન્દુઓ ત્વદર્થે સ્રવે છે ત્થવા, ત્હારા જ્વાલા નામના શરીર ઉપર સ્રવે છે તે પ્રત્યેક બિન્દુને દેવો વિષે વિશેષ રીતે પ્રાપ્ત કરાવ ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेएकविंशोवर्गः ॥२१॥

सूक्त २१

१ स्तोक = बिन्दु ।
२ सत्य = सभजनीय ।
३ अध्रिग = अधृतगमनसततगमनस्वभाव = સતત ગમન સ્વભાવવાળો
४ उद्भृतम् = उध्धृतम् ।
५ देवत्रा = देवेषु = દેવો વિષે
६ प्रतिविहि = प्रत्येक विभजस्व = પ્રત્યેકને વિશેષ રીતે પ્રાપ્ત કરાવ

सूक्त २२.

ઋષિ —ગાથિન્ (કૌશિક) દેવતા:—પુરીષ્ય, અગ્નિ, છન્દ — ૪ અનુષ્ટુભ્ અવશિષ્ટ ત્રિષ્ટુભ્

अयंसोअग्निर्यस्मिन्त्सोममिन्द्रःसुतंदधेजठरेवावशानः ।
सहस्रिणंवाजमत्यंनसप्तिंससवान्त्सन्त्स्तूयसेजातवेदः ॥१॥

प० अयम् । सः । अग्निः । यस्मिन् । सोमम् । इन्द्रः । सुतम् । दधे । जठरे । वावशानः । सहस्रिणम् । वाजम् । अत्यम् । न । सप्तिम् । ससवान् । सन् । स्तूयसे । जातवेदः ॥१॥

अ० ઉત્તરવેદિવિષે આહવનીયરૂપે દેખાતો આ અગ્નિ નિશ્ચે તેવો છે. જે વિષે સવનકરેલા સોમને (સોમની) કામના–કરનારો–ઇન્દ્રદેવ સ્વોદર વિષે ધારણ કરે છે તેથી તે અગ્નિ મહિમાવડે યુક્ત છે. હે જાતપ્રજ્ઞ દેવ! યુદ્ધ વિષે નાનાસ્વરૂપને સેવનાર તૂ, વેગવશાત્ અશ્વનીપેરે, વા આજ્ય–ઔષધિ તથા સોમ–આદિ–સહસ્રસંખ્યાક હવિલક્ષણ અન્નને સેવનાર સતો, અમો વડે સ્તુતિ કરાતો રહેલો છે. १

अग्ने यत्ते दिवि वर्चः पृथिव्यां यदोषधीष्वप्स्वा यजत्र ।
येनान्तरिक्षमुर्वाततन्थ त्वेषः स भानुरर्णवो नृचक्षाः ॥२॥

प० अग्ने । यत् । ते । दिवि । वर्चः । पृथिव्याम् । यत् । ओषधीषु । अप्ऽसु । आ । यजत्र । येन । अन्तरिक्षम् । उरु । आऽततन्थ । त्वेषः । सः । भानुः । अर्णवः । नृऽचक्षाः ॥ २ ॥

अ० હે યજનીય અગ્ને! દ્યુલોક વિષે જે આદિત્યાખ્ય જ્યોતિ છે તે તારૂં જ છે. પૃથિવી વિષે વર્તનારૂં જે તેજ તે તારૂં જ છે. અરણિપ્રભૃતિ કાષ્ઠો મધ્યે જે તેજ છે તે યદ્વા વનસ્પતિ આદિ મધ્યે જે સોમાખ્ય તેજ છે, જલો વિષે જે ઔર્વાખ્ય

તેજ છે તે સર્વેય સર્વત્ર વર્તનારૂં તેજ તારૂં જ છે. જે વાયુરૂપ તેજવડે વળી તૂં આકાશને વિસ્તીર્ણ કરે છે. તૂં દીપ્તિમાન્, ભાસમાન્, નરોનો દ્રષ્ટા -તથા સમુદ્રવત્ મહાન છે. ૨

अग्ने दिवो अर्णमच्छां जिगास्यच्छा देवाँ ऊचिषे धिष्ण्या ये ।
या रोचने परस्तात्सूर्यस्य याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त आपः ॥३॥

प० अग्ने । दिवः । ऊर्णम् । अच्छं । जिगासि । अच्छं । देवान् । ऊचिषि । धिष्ण्याः । ये । याः । रोचने । परस्तात् । सूर्यस्य । याः । च । अवस्तात् । उपतिष्ठन्ते । आपः ॥ ३ ॥

प्र० હે અગ્ને : તૂં દ્યુલોકવિષે વર્તનારાં અંભોજળને અભિલક્ષી પ્રયાણ કરે છે. તેને ધૂમદ્વારા પ્રાપ્ત કરે છે. વળી તૂં, બુદ્ધિ વડે ઉપહિત દેહને ઉષ્ણીભૂત કરે છે. યદ્વા, પ્રાણાભિમાની દેવોને અનુક્રમે સમવેત કરે છે–સમવેત થાઓ એમ કહેનારો છે. સૂર્યલોકના ઉપર રોચનાખ્ય લોકવિષે જે વિદ્યમાન હોય છે, અને સૂર્યલોકથી અધસ્તાત્ અન્તરિક્ષ લોક વિષે જે વર્તે છે તે ઉભય પ્રકારનાં જળોને તૂં પ્રેરનારો છે. ૩

पुरीष्यासो अग्नयः प्रावणेभिः सजोषसः ।
जुषन्तां यज्ञमद्रुहोऽनमीवा इषो महीः ॥ ४ ॥

प० पुरीष्यासः । अग्नयः । प्रवणेभिः । सजोषसः । जुषन्ताम् । यज्ञम् । अद्रुहः । अनमीवाः । इषः । महीः ॥ ४ ॥

અ૦ સિકતાસંમિશ્ર-ચિત્યાગ્નિઓ મૃત્ખનનના સાધનભૂત અગ્નિ આદિ સહિત પરસ્પર સંગત સતા, આ સોમયાગનું અગ્નિચયનપૂર્વક સેવન કરો. અદ્રોગ્ધા, રોગાદિથી વર્જિત તમે, મહાન્-રોગાદિથી રહિત પ્રભૂત અન્નો અમને અર્પણ કરો. ૪

इळामग्ने पुरुदंसं सनिं गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।
स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥५॥२२॥

અ૦ (જુઓ સૂ૦ ૧૯-૭).

सूक्त २२.

१ अत्यम् = अतनशीलम् ।
२ सप्तिम् = अश्वम् = અશ્વ.
३ ससवान् = भेजिवान् = સેવનાર છે.
४ अर्णम् = अन्न. = જળને.
५ पुरीष्यासः = पुरीषमर्हन्ति पुरीषे भवा वा पुरीष्याः ।
सिकतासंमिश्राः = રેતીવડે મિશ્રિત.
६ प्रवणेभिः = मृत्खननसाधनभूतैः = માટી ખોદવાના સાધનભૂત.

सूक्त २३.

ઋષિઃ—ભરતપુત્ર દેવશ્રવા અને દેવવાત; દેવતાઃ—અગ્નિ; છન્દઃ—
૩ સતોબૃહતી, અવશિષ્ટ, ત્રિષ્ટુભ્

निर्मथितः सुधित आ सधस्थे युवा कविरध्वरस्य प्रणेता ।
जूर्यत्स्वग्निरजरो वनेष्वत्रा दधे अमृतं जातवेदाः ॥१॥

પ૦ निःऽमथितः । सुऽधितः । आ । सधऽस्थे । युवा । कविः ।
अध्वरस्य । प्रऽनेता । जूर्यत्ऽसु । अग्निः । अजरः ।
वनेषु । अत्र । दधे । अमृतम् । जातऽवेदाः ॥ १ ॥

અ૦ અગ્નિષ્ટોમાદિ કર્મ વિષે અરણિના કાષ્ઠમાંથી નિરંતર મથિત અને યજનારના ગૃહ વિષે ગાર્હપત્યાદિ કુંડોમધ્યે સુષ્ઠુ પ્રકારે-નિહિત-સ્થાપિત, કાષ્ઠપ્રક્ષેપવડે પ્રજ્વાલ્યમાન, નિત્ય તરુણ-પ્રબુદ્ધસ્વરૂપ, યજ્ઞનો પ્રકર્ષપણે નેતા-નિર્વાહક, ક્રાન્તદર્શી, સર્વવિષયોના અભિજ્ઞાનવાન્, દાવાગ્નિથી મહારણ્યો નાશ પામે તથાપિ પોતે જરા-નાશરહિત અગ્નિદેવ, યજનારા પ્રત્યે ક્ષયરહિત પ્રભૂત અન્ન નિધાન-સ્થાપન કરે છે. ૧

अमन्थिष्टां भारता रेवदग्निं देवश्रवा देववातः सुदक्षम् ।
अग्ने वि पश्य बृहताभि रायेषां नो नेता भवतादनु द्यून् ।२॥

પ૦ अमन्थिष्टाम् । भारता । रेवत् । अग्निम् । देवऽश्रवाः ।
देवऽवातः । सुऽदक्षम् । अग्ने । वि । पश्य । बृहता ।
अभि । राया । इषाम् । नः । नेता । भवतात् । अनु ।
द्यून् ॥ २ ॥

અ० હે અગ્ને ! ભરતના પુત્રો દેવશ્રવા તથા દેવવાત ઉભય, શોભન-સામર્થ્ય-યુક્ત, ધનવાન્, અંગનાદિગુણોપેત-તૂંને અગ્નિષ્ટોમાદિ કર્મની પ્રાપ્ત્યર્થ મંથનવડે ઉત્પાદન કરેલો. તે તૂં પ્રભૂત ધનવડે સહિત સતો, અભિમુખ થઇ અમોને વિશેષ અનુગ્રહદૃષ્ટિવડે જો. વળી, સર્વ દિવસો પરત્વે અમારાં અન્નનો તૂં આનેતા હો. ૨

दशक्षिपःपूर्व्यंसीमजीजनन्त्सुजातंमातृषुप्रियम् ।
अग्निंस्तुहिदैववातंदेवश्रवोयोजनानामसद्वशी ॥३॥

प० दश । क्षिपः । पूर्व्यम् । सीम् । अजीजनन् । सुऽजातम् । मातृषु । प्रियम् । अग्निम् । देवऽश्रवः । यः । जनानाम् । असत । वशी ॥ ३ ॥

અ० હે અગ્ને ! દશ અંગુલિઓએ, પુરાતન-આ-તૂંને ઉત્પાદન કરેલો છે. હે દેવશ્રવ ! માતૃભૂત અરણિઓમધ્યે સુષ્ઠુપ્રકારે-ઉત્પન્ન, કમનીય, મારા ભ્રાતા દેવવાત વડે મથિત અગ્નિની સ્તુતિ કર. જે અગ્નિદેવ યજનારાઓના કર્મોનો સ્વતંત્ર પ્રવર્તક છે. ૩

*नित्वादधेवरआपृथिव्याइळायास्पदेसुदिनत्वेअह्नाम् ।
दृषद्वत्यांमानुषआपयायांसरस्वत्यांरेवदग्नेदिदीहि ॥४॥

प० नि । त्वा । दधे । वरे । आ । पृथिव्याः । इळायाः । पदे । सुदिनऽत्वे । अह्नाम् । दृषत्ऽवत्याम् । मानुषे । आपयायाम् । सरस्वत्याम् । रेवत् । अग्ने । दिदीहि ॥४॥

* (ऋषयोवैसरस्वत्यांसत्रमासत—ऐ. ब्रा. २-१९) ।

અ० હે અગ્ને ! ગોરૂપધારી ભૂમિના શ્રેષ્ઠપદ (નાભિસ્થાનરૂપ વેદિસ્થાન વિષે) જે દિવસોવિષે શ્રેષ્ઠ દેવોનું યજન કરાય છે તે સુદિનાર્થ, દષદ્વતી નદી વિષે, મનુષ્યસંચારવિષય નામના તીર વિષે આપયાયા તથા સરસ્વતી નદી વિષે તૂંને ધારણ કરૂં છું. તું ધનયુક્ત થાય તે પ્રકારે દેદીપ્ત હો. ४

इळामग्नेपुरुदंसंसनिंगोःशश्वत्तमंहवमानायसाध ।
स्यान्नं.सूनुस्तनयोविजावाग्नेसातेंसुमतिर्भूत्वस्मे ॥५॥२३॥

(પૂર્વે વ્યાખ્યાતા) ५

इतितृतीयस्यप्रथमेत्रयोविंशोवर्गः ॥२३॥

सूक्त २३.

१ जूर्यंत्सु = जूर्यमाणेषु = जरांनाशंप्राप्नुवत्सु = નાશ પામે તથાપિ.
२ सीम् = धनम् = આ
३ वशी = वशवर्तीकर्मणांस्वातन्त्र्येणप्रवर्तकः = કર્મોનો સ્વતંત્ર પ્રવર્તક.

सूक्त २४.

ऋषिः—ગાથિન્, વિશ્વામિત્ર, દેવતા—અગ્નિ; છન્દ—१ અનુષ્ટુભ્, અવશિષ્ટ, ગાયત્રી.

अग्नेसहस्वपृतनाअभिमातीरपास्य ।
दुष्टरस्तरन्नरांतीर्वर्चोधायज्ञवाहसे ॥ १ ॥

प० अग्ने । सहस्व । पृतनाः । अभिऽमातीः । अप । अस्य । दुःऽतरः । तरन् । अरातीः । वर्चः । धाः । यज्ञऽवाहसे ॥ १ ॥

અ० હે અગ્ને ! તું અભિયોગ કરનારી સેનાઓનો અભિભવ કર. કર્મવિઘ્નકારક શત્રુઓનું અપનોદન કર. ઉલ્લંઘન કરવાને અશક્ય, સ્વતેજવડે શત્રુઓનો તિરસ્કાર કરતો તું, યજ્ઞનિર્વાહક યજમાનાર્થે અન્ન સંપાદન કર. ૧

अग्न इळा समिध्यसे वीतिहोत्रो अमर्त्यः ।
जुषस्व सू नो अध्वरम् ॥ २ ॥

प० अग्ने । इळा । सम् । इध्यसे । वीतिऽहोत्रः । अमर्त्यः । जुषस्व । सु । नः । अध्वरम् ॥ २ ॥

અ० હે અગ્ને ! યજ્ઞો વિષે પ્રીતિમાન્, મરણધર્મરહિત, ઉત્તરવેદિ વિષે આજ્યાહુતિના પ્રક્ષેપવડે સમ્યક્ પ્રકારે પ્રજ્વલિત કરાય છે તે તું, અમારા યજ્ઞનું સેવન કર. ૨

अग्ने द्युम्नेन जागृवे सहसः सूनवाहुत ।
एदं बर्हिः सदो मम ॥ ३ ॥

प० अग्ने । द्युम्नेन । जागृवे । सहसः । सूनो इति । आऽहुत । आ । इदम् । बर्हिः । सदः । मम ॥ ३ ॥

અ० સ્વતેજવડે યુક્ત, લોકરક્ષાર્થે સર્વદા જાગરણોપેત, દેવતાઓના આહ્વાનાર્થે આહૂત બલપુત્ર હે અગ્ને ! તું મારા આ દર્ભાસન ઉપર બેસ ૩

अग्नेविश्वेभिरग्निभिर्देवेभिर्महयागिरः ।
यज्ञेषुयउंचायवं ॥ ४ ॥

प० अग्ने । विश्वेभि । अग्निऽभिः । देवेभि । महय । गिरः ।
यज्ञेषु । ये । ऊँ इति । चायवं ॥ ४ ॥

अ० हे અગ્ને ! ઘોતમાન, યષ્ટવ્ય સર્વ અગ્નિઓ સહિત સ્તુતિ-રૂપા વાક્વડે અનન્યમનસ્ક જે પૂજકો વિદ્યમાન હોય છે તેમના યજ્ઞો મધ્યે, સ્તોત્ર-શસ્ત્રાદિક-વાક્યોનું પૂજન કર. ૪

अग्नेदाद्दाशुषेरयिंवीरवंन्तंपरीणसम् ।
शिशीहिनः सूनुमतः ॥ ५ ॥ २४ ॥

प० अग्ने । दाः । दाशुषे । रयिम । वीरवंन्तम् । परीणसम् ।
शिशीहि । नः । सूनुऽमत ॥ ५ ॥ २४ ॥

अ० हे અગ્ને ! હવિર્દાન કરનારા યજનારાર્થે પુત્રયુક્ત પ્રભૂત ધન દે પુત્રપૌત્રાદિ સહિત અમને ધનપ્રદાનવડે તીક્ષ્ણ કર. ५ (२४)

इतितृतीयस्यप्रथमेचतुर्विंशोवर्गः ॥२४॥

सूक्त २४.

१ अभिमातीः = कर्मविघ्नकारिण शत्रून् = કર્મવિઘ્નકારક શત્રુઓને.
२ वीतिहोत्र = वीति.प्रीतिविषयहोत्रमग्निहोत्रादिकं-यस्यासौ = યજ્ઞો વિષે પ્રીતિમાન્
३ चायव = पूजका. ।
४ परीणसम् = प्रभूत = પુષ્કળ.

सूक्त २५.

ઋષિઃ—વિશ્વામિત્ર; દેવતા—૪ ઇન્દ્રાગ્ની, અવશિષ્ટ અગ્નિ; છન્દઃ—વિરાજ્. અવશિષ્ટ ગાયત્રી.

अग्ने॑ दि॒वः सू॒नुर॑सि॒ प्रचे॑ता॒स्तना॑ पृथि॒व्या उ॒त वि॒श्ववे॑दाः ।
ऋध॑ग्दे॒वाँ इ॒ह य॑जा चिकित्वः ॥ १ ॥

प० अग्ने॑ । दि॒वः । सू॒नुः । अ॒सि॒ । प्रऽचे॑ताः । तना॑ । पृ॒थि॒व्याः । उ॒त । वि॒श्वऽवे॑दाः । ऋध॑क् । दे॒वान् । इ॒ह । य॒ज॒ । चि॒कि॒त्वः॒ ॥ १ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! સર્વવિષયજ્ઞાનવાન્ કર્મવિષયજ્ઞાનવાન્ તૂ, દ્યુલોકા-ભિમાની દેવતાનો પુત્ર થાય છે. વળી તૂં પૃથિવી–અભિમાની–દેવતાનો તનય થાય છે. ચેતનાવાન્ હે અગ્ને ! કર્મ વિષે યજનીય દેવોને ક્રમે હવિઃપ્રધાનવડે પૂજિત કર. ૧

अ॒ग्निः स॑नोति वी॒र्या॑णि वि॒द्वान्त्स॒नोति॒ वाज॑म॒मृता॑य॒ भूष॑न् ।
स नो॑ दे॒वाँ एह व॑हा पुरुक्षो ॥ २ ॥

प० अ॒ग्निः । स॒नो॒ति॒ । वी॒र्या॑णि । वि॒द्वान् । स॒नोति॑ । वाज॑म् । अ॒मृता॑य । भूष॑न् । सः । नः॒ । दे॒वान् । आ । इ॒ह । व॒ह॒ । पु॒रु॒क्षो॒ इति॑ पुरुऽक्षो ॥ २ ॥

અ૦ કર્માભિજ્ઞ જે અગ્નિદેવ પશુપુત્રાદિ સંપદ્રૂપ સામર્થ્યો યજ-માનને દે છે, અને જે સ્વતેજવડે સર્વ જગતને અલંકૃત

કરતો, મરણધર્મરહિત ઇન્દ્રાદિ દેવાર્થે હવિર્લક્ષણ અન્ન અર્પણ કરે છે. પુરાડાશાદિ–બહુવિધ–અન્નવડે–યુક્ત હે અગ્ને ! તું અમારા આ યજ્ઞવિષે યજનીય દેવોને આહ્વાન કર. ૨

अग्निर्द्यावापृथिवीविश्वजन्येआभातिदेवीअमृतेअमूरः ।
क्षयन्वाजैःपुरुश्चन्द्रोनमोभिः ॥ ३ ॥

પ૦ अग्निः । द्यावापृथिवी इति । विश्वजन्ये इति विश्वऽजन्ये । आ । भाति । देवी इति । अमृते इति । अमूरः । क्षयन् । वाजैः । पुरुऽचन्द्रः । नमःऽभिः ॥ ३ ॥

અ૦ અમૂઢ–સર્વજ્ઞ સર્વજગતનો નિયંતા, બહુ–હિરણ્ય–યુક્ત, યદ્વા બહુદીપ્તસ્વરૂપ, જલ તથા અન્નવડે યુક્ત તે અગ્નિદેવ વિશ્વની જનયિતા, યદ્વા, વિશ્વ જેથી ઉત્પાદ્ય હોય એવા દ્યોતમાન મરણધર્મરહિત દ્યાવાપૃથિવીને સમન્તાત પ્રકાશિત કરે છે. ૩

अग्नइन्द्रश्चदाशुषोदुरोणेसुतावतोयज्ञमिहोपयातम् ।
अमर्धन्तासोमपेयायदेवा ॥ ४ ॥

પ૦ अग्ने । इन्द्रः । च । दाशुषः । दुरोणे । सुतऽवतः । यज्ञम् । इह । उप । यातम् । अमर्धन्ता । सोमऽपेयाय । देवा ॥४॥

અ૦ હે અગ્ને ! તું અને ઇન્દ્ર ઉભય દેવો યજ્ઞહિંસા ન કરતા સતા, સોમાભિષવ કરનાર, હવિર્દાન કરનાર, યજનારાના ગૃહ વિષે કરાતા આ યજ્ઞને અભિલક્ષી સોમપાનાર્થે સમીપમાં આગમન કરો. ૪

अग्नेअपांसमिध्यसेदुरोणेनित्यःसूनोसहसोजातवेदः ।
सधस्थानिमहयमानऊती ॥ ५ ॥ २५ ॥

प० अग्ने । अपाम् । सम् । इध्यसे । दुरोणे । नित्यः । सूनो इति । सहसः । जातऽवेदः । सधऽस्थानि । महयमानः । ऊती ॥ ५ ॥ २५ ॥

अ० બલપુત્ર સર્વવિષય-જ્ઞાનવાન્ હે અગ્ને ! અવિનાશી રક્ષણ વડે પ્રાણિઓના નિવાસભૂત લોકો પ્રતિ પરિચરણ કરતો તું, આપોજળના સ્થાનરૂપ અન્તરિક્ષ વિષે સમ્યક્ પ્રકારે દેદીપ્યમાન થાય છે. ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेपंचविंशोवर्गः ॥२५॥

सूक्त २५

१ अनुषक् = पृथक् क्रमेण = પૃથક્ ક્રમે.
२ पुरुक्षो = बहुविध अन्नोपेत = બહુવિધ અન્નવડે યુક્ત.
३ विश्वजन्ये = विश्वस्य जनयित्र्यौ यद्वा विश्वं जन्यं उत्पाद्यं याभ्याम = વિશ્વના જનયિતા; યદ્વા વિશ્વ જે થકી ઉત્પાદ્ય હોય તે.
४ अमर्धन्ता = अनागमनेनयज्ञहिंसामकुर्वन्तौ = અનાગમન વડે યજ્ઞહિંસા ન કરતા સતા.
५ महयमानः = परिचरन् = પરિચરણ કરતો.

-

सूक्त २६.

ઋષિઃ—પરબ્રહ્મ કિંવા વિશ્વામિત્ર, બાકી વિશ્વામિત્ર; દેવતાઃ—૧-૩ વૈશ્વાનરઅગ્નિ; ૪-૬ મરૂત, ૭-૮ અગ્નિ કિંવા પરબ્રહ્મ, ૯ વિશ્વામિત્ર; છન્દઃ—૧-૬ જગતી, ૭-૯ ત્રિષ્ટુભ્.

वैश्वानरंमनसाग्निंनिचाय्याहविष्मन्तोअनुषत्यंस्वर्विदम् ।
सुदानुंदेवंरथिरंवसूयवोगीर्भीरण्वंकुशिकासोहवामहे ॥१॥

प० वैश्वानरम् । मनसा । अग्निम् । निऽचाय्य । हविष्मन्तः । अनुऽसत्यम् । स्वःऽविदम् । सुऽदानुम् । देवम् । रथिरम् । वसुऽयवः । गीःऽभिः । रण्वम् । कुशिकासः । हवामहे ॥१॥

અ० હે અગ્ને ! હવ્યાન્નને સંભૃત કરનારા ધનેચ્છુ કુશિકગોત્ર વિષે ઉત્પન્ન અમે, સત્યાનુગત-કર્માનુરૂપ ફલપ્રદાન પરત્વે સત્ય પ્રતિજ્ઞ, સ્વર્ગાદિ લક્ષણફલના જ્ઞાતા, સુષ્ઠુ ફલના દાતા, રથવંત તથા યજ્ઞોપ્રતિ ગમન કરનાર દ્યોતમાન અગ્નિદેવને જાણીને સ્તુતિ લક્ષણા વાણીઓવડે આહ્વાન કરીએ છીએ. ૧

तंशुभ्रमग्निमवसेहवामहेवैश्वानरंमातरिश्वानमुक्थ्यम् ।
बृहस्पतिंमनुषोदेवतातयेविप्रंश्रोतारमतिथिंरघुष्यदम् ॥२॥

प० तम् । शुभ्रम् । अग्निम् । अवसे । हवामहे । वैश्वानरम् । मातरिश्वानम् । उक्थ्यम् । बृहस्पतिम् । मनुषः । देवऽतातये । विप्रम् । श्रोतारम् । अतिथिम् । रघुऽस्यदम् ॥ २ ॥

અ० તે દ્યોતમાન વૈશ્વાનર, વિદ્યુતાદિરૂપે અન્તરિક્ષ વિષે ચેષ્ટા કર-
નાર માતરિશ્વા નામના અગ્નિને. શસ્ત્રો-સ્તોત્રોવડે શંસનીય,
યજ્ઞસ્વામી, મેધાવી, સ્તોત્રશસ્ત્રાદિ મંત્રવાક્યનું શ્રવણ કરનાર
આતિથેય-પૂજાર્હતાએ યદૃચ્છાપ્રાપ્ત, ક્ષિપ્રગન્તા અગ્નિને
અમારા રક્ષણાર્થ આહ્વાન કરીએ છીએ. મનુષ્યોના યજ્ઞાર્થ
આહ્વાન કરીએ છીએ. २

अश्वोनक्रन्दञ्जनिभिः समिध्यतेवैश्वानरःकुशिकेभिर्युगेयुगे ।
सनोअग्निःसुवीर्यंस्वश्व्यंदधातुरत्नममृतेषुजागृविः ॥३॥

१० अश्वः । न । क्रन्दन् । जनिऽभिः । सम् । इध्यते ।
वैश्वानरः । कुशिकेभिः । युगेऽयुगे । सः । नः । अग्निः ।
सुऽवीर्यम् । सुऽअश्व्यम् । दधातु । रत्नम् । अमृतेषु ।
जागृविः ॥ ३ ॥

અ० જન્મેલો અશ્વ જેમ હેષારવ કરતો, તેની જનયિત્રી વડવાઓ
(ઘોડીઓ) વડે સ્તન્યપ્રદાન દ્વારા પ્રતિદિન સમ્યક્ પ્રકારે
પોષિત કરાય છે તદ્વત્ જે વૈશ્વાનર અગ્નિદેવ, સ્તોત્ર કરનારા
હોતાદિઓવડે આજ્યાદિ-આહુતિ-પ્રક્ષેપદ્વારા પ્રતિદિન સમ્યક્
રીતે પ્રદીપ્ત થાય છે. અમર દેવો મધ્યે જ્વાલાવડે દેદીપ્યમાન
અગ્નિદેવ, શોભન-અપત્યયુક્ત, શોભન-અશ્વાદિપશુયુક્ત ઉત્તમ
ધન અમને અર્પણ કરે. ३

प्रयन्तुवाजास्तविषीभिरग्नयःशुभेसंमिश्लाःपृषतीरयुक्षत ।
बृहदुक्षोमरुतोविश्ववेदसःप्रवेपयन्तिपर्वताँअदाभ्याः ॥४॥

प० प्र । युन्तु । वाजाः । तविषीभिः । अग्नयः । शुभे । सम्ऽमिश्लाः । पृषतीः । अयुक्षत । बृहत्ऽउक्षः । मरुतः । विश्वऽवेदसः । प्र । वेपयन्ति । पर्वतान् । अदाभ्याः ॥४॥

अ० વેગવંત અગ્નિઓ જળને અભિલક્ષી ગમન કરો. ગમન કરેલા અગ્નિઓ, બલયુકત મરુતોવડે જલવિષે પરસ્પર સંગત સતા, જળબિંદુઓને યુકત-સંપાદન કરે છે. યદ્વા, (૨) વેગવંત અગ્નિઓ બલયુકત મરુતોવડે જલને અનુલક્ષી પ્રયાણ કરો. તે મરુતો જલવિષે અગ્નિઓ સહિત સંગત સતા, ચિત્રવર્ણની વાહનરૂપી વડવાઓને રથવિષે યુકત કરે છે. રથારુઢ, પ્રાપ્તિરૂત કર્માભિજ્ઞાનવડે યુક્ત, કોઇપણ વડે અ-તિરસ્કાર્ય તે મરુતો, પ્રભૂતજલસેકતા મેઘોને પ્રભૂતાવૃષ્ટિ જે પ્રકારે થાય તે પ્રકારે ચલાયમાન કરે છે. ૪

अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टय आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयम् ।
ते स्वानिनो रुद्रिया वर्षनिर्णिजः सिंहा न हेषक्रतवः सुदानवः ॥५॥२६

प० अग्निऽश्रियः । मुरुतः । विश्वऽकृष्टयः । आ । त्वेषम् । उग्रम् । अवः । ईमहे । वयम् । ते । स्वानिनः । रुद्रियाः । वर्षऽनिर्निजः । सिंहाः । न । हेषऽक्रतवः । सुऽदानवः ॥५॥२६॥

अ० વૈદ્યુતાગ્નિનો આશ્રય કરનારા તથા વૃક્ષાદિનું આકર્ષણ-નમનોન્નમન કરનાર મરુતો વિદ્યમાન હોય છે. તેવા મરુતોના દેદીપ્ત ઉદ્ગૂર્ણ-પ્રગલ્ભ રક્ષણની અમે ચોમેર યાચના કરીએ છીએ. રુદ્રપુત્રરૂપ, વર્ષક, હેષારવ કરનારા, સિંહોની પેરે શબ્દગર્જના કરનારા તે મરુતો, સુષ્ઠુ પ્રકારે જળના દેનારા થાય છે. ૫

इति तृतीयस्यप्रथमेषड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

व्रातंव्रातंगणंगणंसुशस्तिभिरग्नेर्भामंमरुतामोजईमहे ।
पृषदश्वासोअनवभ्रराधसोगन्तारोयज्ञंविदथेषुधीराः ॥६॥

प० व्रातम्ऽव्रातम् । गणम्ऽगणम् । सुशस्तिऽभिः । अग्नेः । भामम् । मरुताम् । ओजः । ईमहे । पृषत्ऽअश्वासः । अनवभ्रऽराधसः । गन्तारः । यज्ञम् । विदथेषु । धीराः ॥६॥

અ० કુશિક ગોત્રના અમે ભામક મરૂતોના તેજની પ્રત્યેક તથા મહાન્ સમુદ વિષે કરાતી સુંદર મંત્રપ્રાર્થનાવડે યાચના કરીએ છઇએ. વળી મરૂતોના સપ્તગણુ પાશવારક બળની યાચના કરીએ છઇએ વિચિત્ર વર્ણના અશ્વોવાળા અનવભ્રષ્ટ–સંપૂર્ણ ધનવાળા કર્માભિજ્ઞ તે મરૂદેવો યજ્ઞો વિષે યજનીય હવ્યાન્ન પ્રત્યે ગમનશીલ હોય છે. ૬

*अग्निरस्मिजन्मनाजातवेदाघृतंमेचक्षुरमृतंमआसन् ।
अर्कस्त्रिधातूरजसोविमानोजस्रोघर्मोहविरस्मिनाम ॥७॥

---

* (भोक्तृभोग्यभावेनद्विविधमिदंसर्वंजगदेतावद्वाइदमन्नंचैवान्नादश्चसोमएवान्नमग्निरन्नाद) અર્થ—આ સર્વ જગત્ ભોક્તા–ભોગ્યભાવે દ્વિવિધ પ્રકારનું છે. તત્ર સકલ ભોક્તૃવર્ગરૂપે અન્નાદ અગ્નિ છે. તે અગ્નિ, અગ્નિ, વાયુ તથા આદિત્યભેદે ત્રિધા થઇને પૃથિવી, અન્તરિક્ષ અને દ્યુલોકને અધિષ્ઠિત કરે છે. તેની ઉક્તિ વાજસનેયક વિષે કરેલી છે–सत्रेधात्मानं व्यभजत् आदित्य तृतीयं वायुतृतीयम् इति । (જુઓ) तस्यार्चत आपोनायन्तअर्चतेवैमेकमभूदिति तदेवार्कस्यार्कत्वम्) ।

१० अग्निः । अस्मि । जन्मना । जातऽवेदाः । घृतम् । मे । चक्षुः । अमृतम् । मे । आसन् । अर्कः । त्रिऽधातुः । रजसः । विऽमानः । अजस्रः । घर्मः । हविः । अस्मि । नाम ॥ ७ ॥

अ० (પરતત્ત્વ સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરનારો અગ્નિ બે ઋચાવડે પોતાની સર્વાત્મકતાના અનુભવનો આવિષ્કાર કરે છે.)—

હે કુશિક ગોત્રના વંશજો ! શ્રવણ મનન આદિ સાધનની નિરપેક્ષાએ કેવળ સ્વભાવતઃ પરતત્ત્વ સ્વરૂપનો મેં—તે—અગ્નિએ સાક્ષાત્કાર કરેલો છે. આ વિશ્વનું વિભાસક મારૂં સ્વભાવભૂત પ્રકાશાત્મક ચક્ષુ ઘૃત છે. અત્યન્ત દેદીપ્ત અમૃત—દિવ્યાદિવ્ય વિવિધ—વિષયોપભોગાત્મક—કર્મફલ, મારા મુખવિષે વર્તે છે. (વાયુસ્વરૂપે તેની અંતરિક્ષાધિષ્ઠાતૃતાનું અભિધાન કરે છેઃ—) જગત્સ્રષ્ટા પ્રાણ હું છું. વાયુસ્વરૂપ અન્તરિક્ષનો વિમાતા—અધિષ્ઠાતા હું છું. (તે રીતે આદિત્યરૂપે દ્યુલોકની અધિષ્ઠાતૃતાનું કથન કરે છેઃ—) અનુપક્ષીણ ધર્મ—પ્રકાશાત્મા દ્યુલોકનો અધિષ્ઠાતા આદિત્ય હું છું. (એ રીતે પોતાના ભોક્તૃરૂપતાનું અનુસંધાન કરીને ભોગ્યરૂપતાનું પણ અનુસંધાન કરે છેઃ—) જે પ્રસિદ્ધ હવિ—ભોગ્ય પદાર્થ છે તે પણ હું જ છું. અથવા, હું દેવોના હવ્યાન્નનું પ્રાપણ કરાવવાથી અગ્ન્યાદિ ગુણયુક્ત છું. ઉત્પત્તિવડે જાતવેદા છું. કેવળ ઉત્પત્તિલક્ષણ હું સર્વદા છું. અથવા, હું સર્વ જાત પદાર્થને સ્વાત્મરૂપતાએ જાણનાર—સર્વાત્મકરૂપ છું. (તે કેવી રીતે તે કહે છેઃ—) આ ઘૃત મારાં ચક્ષુઃસ્થાનીય છે. પ્રભારૂપ અમૃત—અવિનાશી જ્યોતિ મારા મુખ વિષે વર્તે છે. ત્રિધાતુ—પ્રાણ અપાન અને વ્યાનસ્વરૂપે ત્રિધા વર્તમાન અર્ચનીય પ્રાણ

તે પણ હું છું. અન્તરિક્ષનો વિમાન-વિશેષ માતા-પરિછેત્તા વાયુ પણ હું છું, નૈરન્તર્યે સતાપકારક સૂર્ય પણ હું જ છું. કિંબહુના ? આજ્ય પુરોડાશાદિરૂપ આ હવ્યાન્નવડે ઉપ-લક્ષિત સર્વ ભોગ્યવસ્તુ પણ હું છું. ७

×त्रिभि प्रवित्रैरपुपोद्ध्यर्कंहृदामतिंज्योतिरनुंप्रजानन् ।
वर्षिष्ठंरत्नंमकृतस्वधाभिरादिद्यावापृथिवीपर्यपश्यत् ॥८॥

प० त्रिऽभिः । पवित्रैः । अपुपोत् । हि । अर्कम् । हृदा । मतिम् । ज्योतिः । अनु । प्रऽजानन् । वर्षिष्ठम् । रत्नम् । अकृत । स्वधाभिः । आत् । इत् । द्यावापृथिवी इति । परि । अपश्यत् ॥ ८ ॥

અ० સર્વાત્મક અગ્નિએ, અન્તઃકરણવૃત્તિવડે મનનીય જ્યોતિ-સ્વ-પ્રકાશરૂપ-પરબ્રહ્માખ્ય-તેજને, શ્રવણ-મનન-આદિ ક્રમે પ્રકર્ષ-પણે સંશય તથા વિપર્યાસ ભાવના નિરાસવડે સ્વાત્મ-રૂપતાપૂર્વક જાણતાં, અગ્નિ, વાયુ અને સૂર્ય ત્રણ પાવન પદાર્થોવડે અર્ચનીય-નિરતિશયાનંદ લક્ષણ સ્વાત્માને, દશા-પવિત્રવડે સોમને પાવન કરે તેમ તેથી પણ નિર્મલતાએ નિશ્ચે પાવન કરેલો એ રીતે વિદ્વાન-જાણનાર અગ્નિએ પોતાના ઉત્તમ સ્વાત્માને, પોતાના સ્વાત્માવડે લોકોને ધારણ કરનાર અગ્નિ-વાયુ-તથા સૂર્યસ્વરૂપ વિષે રમણીય કરેલો અનન્તરજ

× (आत्मनिविज्ञातेसर्वमिदंविज्ञातमभवति અર્થ — આત્મતત્ત્વનું વિજ્ઞાન પ્રાપ્ત સતે આ સર્વ જગત વિજ્ઞાત થાય છે).

અર્થાત્ પોતાના આત્માને વિજ્ઞાત સતે દ્યાવાપૃથિવી વિષે કલ્પિત દ્યાવાપૃથિવી તથા તદુપલક્ષિત સર્વ જગતને પરિત—સર્વત. સ્વાત્માપૂર્વક જોયાં ૮

*शतधारमुत्समक्षीयमाणंविपश्चितंपितरंवक्त्वानाम् ।
मेळिमदन्तंपित्रोरुपस्थेतंरोदसीपिपृतंसत्यवाचम् ॥९॥२७॥

१० शतऽधारम् । उत्सम् । अक्षीयमाणम् । विपःऽचितम् । पितरम् । वक्त्वानाम् । मेळिम् । मदन्तम् । पित्रोः । उपऽस्थे । तम् । रोदसी इति । पिपृतम् । सत्यऽवाचम् ॥ ९ ॥ २७ ॥

અ૦ હે દ્યાવાપૃથિવી ! અપરિમિત જલધારાવડે યુક્ત સતત પ્રવાહોપેત સ્રોતની પેરે અવિચ્છિન્ન વાક્યસરણીવડે મેધાવી—સકલ શાસ્ત્રવિદ, શિષ્યોના—વિદ્યોપદેશવડે પાલક, વક્તવ્ય વેદવાક્યોના મેલક—નાના પ્રકારની શાખાગત વાક્યોને એક અર્થ વિષે સંકલિત કરીને ઉક્તિ કરનાર, દ્યાવાપૃથિવીની સમીપ જ્ઞાનાતિશયે હર્ષતા, સત્યવાદી તે આ ઉપાધ્યાયને, અપેક્ષિત દ્રવ્યપ્રદાનવડે સંપૂર્ણ કરો, સદા પાલન કરો ૯

* (જે ઉપાધ્યાય પાસેથી વિશ્વામિત્ર ઋષિએ વૈશ્વાનરાખ્ય પરબ્રહ્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલું તે આ ઉપાધ્યાયનું આ ઋચાવડે સ્તવન કરે છે.)

इतितृतीयस्यप्रथमेसप्तविंशोवर्गः ॥२७॥

सूक्त २६.

१ मिधाय्य = ज्ञात्वा = જાણીને.
२ सुदानुम् = सुष्टुफलस्य दातारम् = સુષ્ઠુફલના દાતા.
३ रथिरम् = रथवन्तम् ।
४ रण्यम् = यज्ञाग्गन्छन्तम् = યજ્ઞો પ્રતિ ગમન કરનાર.
५ रघुस्यदम् = क्षिप्रगन्तारम् = ક્ષિપ્રગન્તા.
६ जनिभिः = जनयित्रीभिः वडवाभि: = ઘોડીઓવડે.
७ कुशिकेभिः = स्तोत्रंकुर्वाणैर्होत्रादिभिः = સ્તોત્ર કરનારા હોતા આદિ વડે.
८ वाजाः = वेगवन्तः = વેગવાળા.
९ शुभे = जले = જળને અભિલક્ષી.
१० वृहदुक्षः = प्रभूतजलसेक्तन् = પુષ્કળ જળના સેકતા.
११ अदाभ्याः = केनापि अतिरस्कार्या. = કોઇવડે અતિરસ્કાર્ય.
१२ विभ्वकृष्टय. = वृक्षादे. कृष्टिः आकर्षणं येभ्योवपतिते = વૃક્ષાદિનું આકર્ષણ કરનાર.
१३ स्वानिनः = शब्दवन्तः = ગર્જના કરનાર.
१४ धर्पनिर्णिजः = धर्षकाः ।
१५ हेषक्रतवः = हेषारवस्यक्रतुःकरणं येषां ते = હેષારવ કરનારા.
१६ व्रातंव्रातम् = प्रतिसमूहम = પ્રત્યેક સમૂહ.
१७ मामम् = मासकम ।
१८ अनवभ्रराधसः = नविद्यतेअवभ्रशोयस्यतदनवभ्र अनवभ्रं राधोधन येषांते अनवभ्रहधनाः संपूर्णधनाः = સંપૂર્ણ ધનવાળા.

१९. अर्कः = जगत्स्रष्टाप्राणः = જગતના સ્રષ્ટા પ્રાણરૂપ.
२० घर्म = प्रकाशात्मा = પ્રકાશાત્મા.
२१ स्वधाभिः = स्वेमलोकान्दधाति इति स्वधा: तैरग्नि वायुसूर्यैः = લોકોના ધારણકરનાર અગ્નિ, વાયુ તથા સૂર્ય વડે.
२२ रत्नम् = रमणीयम्।
२३ अपुनात् = (पुञ्पवने) = પાવન કર્યો.
२४ उत्सम् = सततप्रवाहोपेतस्रोत = સતત પ્રવાહોપેત સ્રોત–ઝરણ.
२५ वक्त्वानाम् = वक्तव्यानाम् वेदवाक्यानाम् = વક્તવ્ય વેદવાક્યોના.
२६ मेलिम् = मेलकम्।

सूक्त २७.

ઋષિ —વિશ્વામિત્ર, દેવતા —૧ અગ્નિ કિંવા ઋતુ, અવશિષ્ટ અગ્નિ; છન્દ —ગાયત્રી.

×प्रवोवाजाअभिद्यवोहविष्मन्तोघृताच्या।
देवाञ्जिगातिसुम्नयुः ॥ १ ॥

१० प्र। वः। वाजाः। अभिऽद्यवः। हविष्मन्तः। घृताच्या।
देवान्। जिगाति। सुम्नऽयुः ॥ १ ॥

× (देवाहविष्मन्तोगोघृताची ते स २–५–७ प्रवो ऽश्वाइत्यश्वाइमासावैवाजाअभेमासाअभिद्यवोदेवाहवि-ष्मन्तोगोघृताचीयज्ञोदेवाञ्जिगातियजमानसुम्नयुः । तै. सं. २–५–७)।

અ० હે ઋતુઓ ! માસો, અર્ધમાસો, હવિર્ભાજ દેવો, ઘૃતને ક્ષરણ કરનારી ગાય યદ્વા, ક્ષીરાદિના-પ્રદાતા-પશુઓ, સ્રુક્-સહિત હવિષ્મન્ત દેવો, પશુઓ, માસો અને અર્ધમાસો આ સર્વેય તમારા યજનારા અર્થે પ્રભવે છે. તે માસાદિનો પ્રભવ-ઉત્પત્તિ સતે પોતાના સુખને ઇચ્છનાર-યજનાર યજ્ઞદ્વારા દેવોને પ્રાપ્ત કરે છે. (અગ્નેયપક્ષ-) હે અગ્ને ! અભિગત દીપ્તિવાળા હવિષ્મન્ત-ચરૂપુરડાશાદિ સહિત સમિધ્-લક્ષણ અન્નો, જુહૂ સહ ત્વદર્થ પ્રક્રમણ કરે છે. ૧

ईळेअ॒ग्निंवि॒प॒श्चितं॑गि॒राय॒ज्ञस्य॒साध॑नम् ।
श्रु॒ष्टीवानं॑धि॒तावा॑नम् ॥ २ ॥

प० ईळे॑ । अ॒ग्निम् । वि॒पःऽचित॑म् । गि॒रा । य॒ज्ञस्य॑ । साध॑नम् । श्रु॒ष्टीऽवा॑नम् । धि॒तऽवा॑नम् ॥ २ ॥

અ० હુ વિશ્વામિત્ર ઋષિ મેધાવી, યજ્ઞના નિર્વાહક, સુખવંત યદ્વા વેગવંત, વનનીય ધન નિહિત છે જેનુ તે આ અગ્નિ-દેવની સ્તુતિ-લક્ષણ-વાચાવડે સ્તુતિ કરૂં છું ૨

अग्ने॑श॒केम॑ते॒व॒यंयमं॑दे॒वस्य॑वा॒जिनः॑ ।
अति॒द्वेषां॑सितरेम ॥ ३ ॥

प० अग्ने॑ । श॒केम॑ । ते॒ । व॒यम् । यम॑म् । दे॒वस्य॑ । वा॒जिनः॑ । अति॑ । द्वेषां॑सि । त॒रे॒म ॥ ३ ॥

અ० હે અગ્ને ! હવ્યાન્નને સમ્યક્પ્રકારે ધારણકરનારા વા

વેગવાન અમે દ્યોતમાન તું, તેનું યમન-યજ્ઞસમાપ્તિ પર્યંત અન્ન-અવસ્થાન-કરવાને શક્ય થઇએ. અમે તે કારણથી અમારાં પાપોને ઉત્તીર્ણ કરીએ. ૩

समिध्यमानोअध्वरे॑ग्निःपावकईड्यः ।
शोचिष्केशस्तमीमहे ॥ ४ ॥

प० समऽइध्यमानः । अध्वरे । अग्निः । पावकः । ईड्यः ।
शोचिःऽकेशः । तम् । ईमहे ॥ ४ ॥

अ० જે અગ્નિ યજ્ઞવિષે ધૃતાદિ આહુતિઓવડે સમ્યક્-પ્રજ્વાલ્યમાન-જ્વાલારૂપી કેશવાળો, શોધક, તથા સ્તોતાઓવડે પ્રશસ્ય હોય છે. તે આ અગ્નિને અમે અભિમત-ફલાર્થ યાચના કરીએ છઇએ. ૪

पृथुपाजाअमर्त्योघृतनिर्णिक्स्वाहुतः ।
अग्निर्यज्ञस्यहव्यवाट् ॥ ५ ॥ २८ ॥

प० पृथुऽपाजाः । अमर्त्यः । घृतऽनिर्निक् । सुऽआहुतः ।
अग्निः । यज्ञस्य । हव्यऽवाट् ॥ ५ ॥ २८ ॥

अ० પ્રભૂતતેજોરૂપ, અમર ધૃતના વિલપન દ્વારા શોધક, હોતા-આદિવડે-સમ્યક્-ઇષ્ટ-અગ્નિદેવ, જ્યોતિષ્ટોમાદિ હવ્યાન્નોનો વોઢા થાય છે. ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेऽष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

तमुवाधोयतस्रुचइत्थाधियायज्ञवन्तः ।
आचक्रुरग्निमूतये ॥ ६ ॥

प० तम् । सुदबाधः । यतऽस्रुचः । इत्था । धिया । यज्ञऽवन्तः । आ । चक्रुः । अग्निम् । ऊतये ॥ ६ ॥

अ० स्तोत्र मंत्रोच्चारण वडे, बाधासह वर्तनारा यजनीय हविर्युक्त ऋत्विजो, स्तुतिवडे तेअग्निने, राक्षसवधथी रक्षणार्थ अभिमुख करे छे. ६

होतादेवोअमर्त्यःपुरस्तादेतिमायया ।
विदथानिप्रचोदयन् ॥ ७ ॥

प० होता । देवः । अमर्त्यः । पुरस्तात् । एति । मायया । विदथानि । प्रऽचोदयन् ॥ ७ ॥

अ० होतारूप, अमर, द्योतमान वेदितव्य-कर्मोने-प्रकर्षपणे प्रेरतो ते अग्निदेव, कर्मविषयाभिज्ञान वडे युक्त सतो कर्मप्रारंभकालेज अमारा प्रति आगमन करे छे. ७

वाजीवाजेषुधीयतेध्वरेषुप्रणीयते ।
विप्रोयज्ञस्यसाधनः ॥ ८ ॥

प० वाजी । वाजेषु । धीयते । अध्वरेषु । प्र । नीयते । विप्रः । यज्ञस्य । साधनः ॥ ८ ॥

अ० बलवान् अग्निदेव, युद्धोमध्ये देवोवडे अनुग्रहनार्थ निधान-स्थापन कराय छे. यज्ञोमध्ये ते अध्वर्यु-आदिवो-प्रकर्षपणे आहवनीय-आदि-स्थानो विषे प्रक्षिप्त थाय छे. बुद्धिशाली अग्निदेव, अग्निहोत्रादि यज्ञनो साधक होय छे ८

*धियाचक्रेवरेण्योभूतानांगर्भमादधे ।
दक्षस्यपितरंतना ॥ ९ ॥

प० धिया । चक्रे । वरेण्य । भूतानाम् । गर्भम् । आ । दधे ।
दक्षस्य । पितरम् । तना ॥ ९ ॥

अ० જે અગ્નિદેવ આધાન-પવમાન તથા ઇષ્ટિરૂપ કર્મવડે આવહનીય રૂપે સંપાદિત થયો તે સર્વ યજનારાઓને કર્માભિત્વ વડે વરણીય છે. જે અગ્નિદેવ, ભૂતપ્રાણિઓના ગર્ભરૂપે છે અર્થાત્ પોતાનેજ ગર્ભરૂપે સર્વત્ર ધારણ કરે છે સર્વ જગતના પાલક તે આ અગ્નિને, દક્ષપ્રજાપતિની તનયા-વેદિરૂપા ભૂમિ, દર્શપૂર્ણમાસ તથા અગ્નિહોત્રાદિક કર્મ-સિદ્ધયર્થ ધારણ કરે છે. ૯

नित्वादधेवरेण्यंदक्षस्येळासहस्कृत ।
अग्नेसुदीतिमुशिजम् ॥ १० ॥ २९ ॥

प० नि । त्वा । दधे । वरेण्यम् । दक्षस्य । इळा । सहःकृत ।
अग्ने । सुदीतिम् । उशिजम् ॥ १० ॥ २९ ॥

अ० મથનાખ્ય બલવડે નિષ્પન્ન હે અગ્ને ! શોભનદીપ્તિયુક્ત, પુરોડાશાદિ-હવિની કામના કરનાર, યદ્વા કર્માર્થી મનુષ્યોવડે કામના-કરાતા વરણીય તૂંને, દક્ષદુહિતા અગ્નિહોત્રાદિ કર્મની સમૃદ્ધયર્થ નિરંતર ધારણ કરે છે. ૧૦

इति तृतीयस्यप्रथमेपञ्चोनत्रिंशोवर्गः ॥२९॥

---

*(अदितिर्ह्यजनिष्टदक्षयादुहितातव ऋ. सं. ८-३-१)।

अग्निं यन्तुरमप्तुरमृतस्य योगे वनुषः ।
विप्रा वाजैः समिन्धते ॥ ११ ॥

प० अग्निम् । यन्तुरम् । अप्ऽतुरम् । ऋतस्य । योगे ।
वनुषः । विप्राः । वाजैः । सम् । इन्धते ॥ ११ ॥

અ૦ કર્મ-(યજ્ઞ)-સિધ્ધ્યર્થ-સંભેવનકરનાર મેધાવી અધ્વર્યુ-
આદિ-મનુષ્યો, સર્વના નિયન્તા, યદ્વા ક્ષિપ્રગન્તા,
જળના પ્રેરક તે આ અગ્નિને, જ્યોતિષ્ટોમાદિ-સત્યભૂત-યજ્ઞ-
પ્રયોગાર્થ, હવિર્લક્ષણ અન્નોવડે સમ્યક્ પ્રકારે પ્રજ્વલિત
કરે છે. ૧૧

ऊर्जो नपातमध्वरे दीदिवांसमुप द्यवि ।
अग्निमीळे कविक्रतुम् ॥ १२ ॥

प० ऊर्जः । नपातम् । अध्वरे । दीदिऽवांसम् । उप । द्यवि ।
अग्निम् । ईळे । कविऽक्रतुम् ॥ १२ ॥

અ૦ હવિર્લક્ષણ અન્નવડે સમ્યક્ પ્રજ્વલિત, અન્નપુત્રરૂપ અન્ત-
રિક્ષ સમીપ અતિશય દેદીપ્યમાન, અધ્વર્યુ આદિ મેધાવી
મનુષ્યો મંથનવડે જેના કર્તાઓ છે તે અર્થાત્ અધ્વર્યુ આદિ
મનુષ્યોવડે નિષ્પદ્યમાન આ અગ્નિને, આ યજ્ઞવિષે સ્તુતિ-
લક્ષણા વાણીઓવડે હું સ્તવન કરું છું. ૧૨

ईळेन्यो नमस्यस्तिरस्तमांसि दर्शतः ।
समग्निरिध्यते वृषा ॥ १३ ॥

प० ईळेन्यः । नमस्यः । तिरः । तमांसि । दर्शतः । सम् । अग्निः । इध्यते । वृषा ॥ १३ ॥

અ૦ સ્તોતાઓવડે સ્તુત્ય, સર્વકોઇવડે નમસ્કાર્ય, અન્ધકારને-સ્વપ્રભાઓવડે-તિરસ્કૃત-કરનાર, કમનીયતાપૂર્વક સર્વવડે દર્શનીય અગ્નિદેવ યજનારાની કામનાનો વરસાવનાર એવો તે આહુતિપ્રક્ષેપ દ્વારા પ્રજ્વલિત થાય છે. ૧૩

वृषोअग्निःसमिध्यतेश्वोनदेववाहनः ।
तंहविष्मन्तईळते ॥ १४ ॥

प० वृषो इति । अग्निः । सम् । इध्यते । अश्वः । न । देवऽवाहनः । तम् । हविष्मन्तः । ईळते ॥ १४ ॥

અ૦ અશ્વ જેમ રાજાને સ્વપુરપ્રતિ પ્રાપ્ત કરાવે તેમ કામોનો વર્ષિતા, દેવોને હવ્યાન્ન પ્રતિ પ્રાપ્ત કરાવનાર જે અગ્નિદેવ આહુતિ-પ્રદાનવડે સમ્યક્ પ્રકારે દેદીપ્ત કરાય છે તેને હવ્યાન્નને ધારણ કરનારા યજનારાઓ કર્મસિદ્ધ્યર્થ સ્તુતિ કરે છે. ૧૪

वृषणंत्वावयंवृषन्वृषणःसमिधीमहि ।
अग्नेदीद्यतंबृहत् ॥ १५ ॥ ३० ॥

प० वृषणम् । त्वा । वयम् । वृषन् । वृषणः । सम् । इधीमहि । अग्ने । दीद्यतम् । बृहत् ॥ १५ ॥ ३० ॥

અ૦ કામોના વરસાવનાર હે અગ્ને ! ઘૃતાદિ આહુતિઓના સેકતા અમે, આહુતિ દ્વારા ઉદકના સેકતા, દેદીપ્યમાન, મહાન્ આ અગ્નિદેવને સમ્યક્ પ્રકારે દેદીપ્ત કરીએ છીએ. ૧૫

इतितृतीयस्यप्रथमेत्रिंशोवर्गः ॥३०॥

सूक्त २७.

१ याजाः = यान्ति गच्छन्ति इति याजाः मासाः = માસો.
२ अमिथयः = अमितोयथोदितसायेषु = अर्धमासाः = અર્ધમાસો.
३ सुम्नयुः = सुखमात्मनः इच्छन् = પોતાનું સુખ ઇચ્છનાર.
४ श्रुष्टियानम् = सुखयन्तम् ।
५ धितयानम् = धानंयननीयंधननिहितयस्यतम् = જેનું વનનીય ધન સ્થાપિત છે તે.
६ यमम् = यमनम्
७ पृथुवाजाः = प्रभूततेजोरूपः ।
८ यतस्रुचः = यता संयताःस्रुचोजुह्वाद्यायैःते यतस्रुचः ऋत्विजः = ઋત્વિજો.
९ विद्यानि = वेदितव्यानि कर्माणि = વેદિતવ્ય કર્મો.
१० तना = तनया वेदिरूपाभूमिः = તનયા, વેદિરૂપી ભૂમિ.
११ उशिजम् = हविः कामयमानम् = હવિની કામના કરનાર.
१२ यन्तुरम् = सर्वस्यनियन्तारम् यद्वा क्षिप्रगन्तारम = સર્વનિયંતા, વા ક્ષિપ્રગન્તા.
१३ अतुरम = अपांप्रेरकम् = જળના પ્રેરક.
१४ योगे = प्रयोगार्थम् ।
१५ वनुषः = कर्मसिध्यर्थं संभजमानाः = કર્મસિધ્યર્થ સંસેવન કરનાર.
१६ दीदिवांसम् = अतिशयेनदीप्यमानम् = અતિશય દેદીપ્યમાન.
१७ तिरः = तिरस्कुर्वन् = તિરસ્કૃત કરનાર.

सूक्त २८.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા—અગ્નિ; છન્દ—૧-૨-૬ ગાયત્રી, ૩ ઉષ્ણિહ્, ૪ ત્રિષ્ટુભ્, ૫ જગતી.

अग्नेजुषस्वनोहविःपुरोळाशंजातवेदः ।
प्रातःसवेधियावसो ॥ १ ॥

प० अग्ने । जुषस्व । नः । हविः । पुरोळाशम् । जातऽवेदः ।
प्रातःऽसवे । धियाऽवसो इति धियाऽवसो ॥ १ ॥

अ० सर्वज्ञ, स्तोत्रवडे जेथी वसुसंपत्ति प्राप्त थाय छे तेवा कर्मानुरूप धनप्रद हे अग्ने! अग्निष्टोम परत्वे प्रातःसवनवेळा तुं अमारा पुरोडाशाख्य हव्यान्ननुं सेवन कर. १

पुरोळाअग्नेपचतस्तुभ्यंवाघापरिष्कृतः ।
तंजुषस्वयविष्ठ्य ॥ २ ॥

प० पुरोळाः । अग्ने । पचतः । तुभ्यम् । वा । घ । परिऽकृतः ।
तम् । जुषस्व । यविष्ठ्य ॥ २ ॥

अ० हे युवतम–अत्यंत तरुण अग्ने! कपाल मध्ये जे पुरोडाश पकव छे ते, त्वदर्थं अग्निकरण आदि वडे निश्चये अलंकृत छे. ते आ पुरोडाशनुं तुं सेवन कर. २

अग्नेवीहिपुरोळाशमाहुतंतिरोअह्न्यम् ।
सहसःसूनुरस्यध्वरेहितः ॥ ३ ॥

प० अग्ने । वीहि । पुरोळाशम् । आऽहुतम् । तिरःऽअह्न्यम् ।
सहसः । सूनुः । असि । अध्वरे । हितः ॥ ३ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! દિવસ તિરોહિત અને. તું ચોમેર આહુત-પુરોડાશાખ્ય હવ્યાન્નનું ભક્ષણ કર. આ યજ્ઞવિષે બલપુત્ર તું, આહવનીયાદિ સ્થાનોમાં નિહિત-સ્થાપિત છે. ૩

माध्यंदिने सवने जातवेदः पुरोळाशमिह कवे जुषस्व ।
अग्ने यह्वस्य तव भागधेयं न प्र मिनन्ति विदथेषु धीराः ॥ ४ ॥

प० माध्यंदिने । सवने । जातऽवेदः । पुरोळाशम् । इह । कवे । जुषस्व । अग्ने । यह्वस्य । तव । भागऽधेयम् । न । प्र । मिनन्ति । विदथेषु । धीराः ॥ ४ ॥

અ૦ હે મેધાવિન્ સર્વજ્ઞ દેવ ! આ અગ્નિષ્ટોમાખ્ય કર્મવિષે, માધ્યંદિન સવન પરત્વે, પુરોડાશનું સેવન કર. હે અગ્ને ! યજ્ઞોમધ્યે કર્મકુશલ અધ્વર્યુઆદિ, જે વડે દેવો હવ્યાન્નને પ્રાપ્ત કરે છે તે મહાન્-તું-અગ્નિના આ ભાગતા-કલ્પિત પુરોડાશનો નાશ કરતા નથી; કિન્તુ, તુંને અર્પણ કરે છે તેને સેવન કર. ૪

अग्ने तृतीये सवने हि कानिषः पुरोळाशं सहसः सूनवाहुतम् ।
अथा देवेष्वध्वरं विपन्यया धा रत्नवन्तममृतेषु जागृविम् ॥ ५ ॥

प० अग्ने । तृतीये । सवने । हि । कानिषः । पुरोळाशम् । सहसः । सूनो इति । आऽहुतम् । अथ । देवेषु । अध्वरम् । विपन्यया । धाः । रत्नऽवन्तम् । अमृतेषु । जागृविम् ॥ ५ ॥

अ० બલપુત્ર હે અગ્ને ! તૃતીય સવન વિષે હોમાતા પુરોડાશની
તૂં કામના કરે છે. અનન્તર, અવિનાશી, સ્વર્ગાદિ-ઉત્તમફલ-
સંપન્ન, ફલપ્રદ, સ્વપ્નનિવારક તે સોમને, સ્તુતિલક્ષણા-
વાચાવડે-સ્તુત-તૂ, અમર ઇન્દ્રાદિ દેવોવિષે નિધાન કર. ५

अग्नेवृधानआहुतिंपुरोळाशंजातवेदः ।
जुषस्वतिरोअंहन्यम ॥ ६ ॥ ३१ ॥

प० अग्ने । वृधान । आऽहुतिम् । पुरोळाशम् । जातऽवेदः ।
जुषस्व । तिरः ऽअंहन्यम् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

अ० હે સર્વજ્ઞ અગ્ને ! આહુતિઓવડે વર્ધમાન તૂ, રાત્રિકાલે
આહુત પુરોડાશાખ્ય હવ્યાન્નનું સેવન કર. ६

इतितृतीयस्यप्रथमेएकत्रिंशोवर्गः ॥३१॥

सूक्त २८.

१ प्रात सवि = अग्निष्टोमे प्रातःसवने = પ્રાતઃસવનવેળા
२ परिष्कृत = पर्यग्निकरणादिभिरलंकृत = પર્યગ્નિકરણ
આદિ વડે અલંકૃત.
३ वीहि = भक्षय = ભક્ષણ કર
४ तिरोअहन्यम् = अह्नितिरोहितेसति = દિવસ તિરો-
હિત સતે.
५ सहवस्य = यान्ति प्राप्नुवन्ति देवाहवींषि अनेनइति
महान् तस्य = મહાન્
६ कामिषः = कामयसे = કામના કરે છે
७ विपन्यया = स्तुतिलक्षणया वाचा = સ્તુતિરૂપી વાચાવડે

सूक्त २९.

ऋषि—વિશ્વામિત્ર, દેવતા —૫ અગ્નિ; કિંવા ઋત્વિજ, અવશિષ્ટ, અગ્નિ: છન્દ—૧-૪-૧૦-૧૨ અનુષ્ટુભ્, ૨-૩-૫-૭-૯-૧૩-૧૬ ત્રિષ્ટુભ્, ૬-૧૧-૧૪-૧૫ જગતી.

*अस्तीदमधिमन्थनमस्ति प्रजननं कृतम् ।
एतां विश्पत्नीमा भराग्निं मन्थाम पूर्वथा ॥ १ ॥

प० अस्ति । इदम् । अधिऽमन्थनम् । अस्ति । प्रऽजननम् । कृतम् । एताम् । विश्पत्नीम् । आ । भर । अग्निम् । मन्थाम । पूर्वऽथा ॥ १ ॥

अ० અન્વર્થ આ યૂપશકલ રહ્યો. અરણી ઉપર નિધેય-સ્થાપન-યોગ્ય મન્થન-સાધનભૂત દંડ-રજ્જુ-આદિ આ રહ્યા. અગ્નિ-જનન-સાધનભૂત દર્ભપિંજૂલ આ સંપાદિત રહ્યું, યદ્વા, મન્થનદંડને વિન્યાસ-સ્થાપન કરેલ છે. યૂપશકલ આદિ અગ્નિનાં મન્થન-સાધનો આણેલાં છે. પ્રજાઓને અગ્નિસાધ્ય અગ્નિહોત્રદ્વારા સ્વર્ગાદિફલ-સંપાદનવડે-પાલયિત્રી આ અરણીને આણો. હે અધ્વર્યુ! જેમ આધાનકાલે અગ્નિને મન્થન કરીએ અથવા, પૂર્વે મહર્ષિઓએ જેમ મન્થન કરેલ તેમ અમે, આ અગ્નિને આ યાગકર્મવિષે મન્થનવડે નિષ્પન્ન કરીએ છઇએ. ૧

---

* (યજનાર અધ્વર્યુઆદિ પ્રતિ કહે છે;)—

अरण्योर्निहितोजातवेदागर्भइवसुधितोगर्भिणीषु ।
दिवेदिवईड्योजागृवद्भिर्हविष्मद्भिर्मनुष्येभिरग्निः ॥ २ ॥

प० अरण्योः । निऽहितः । जातवेदाः । गर्भः इव । सुऽधितः । गर्भिणीषु । दिवेऽदिवे । ईड्यः । जागृवत्ऽभिः । हविष्मत्ऽभिः । मनुष्येभिः । अग्निः ॥ २ ॥

अ० सर्व विषयनो ज्ञानवान् आ अग्निदेव, अरणीओ मध्ये देवोवडे यथार्थ निरंतर स्थापित होय छे. गर्भिणी स्त्रीओ विषे जेम गर्भ सुष्ठु-निहित होय तेम ते स्थापित होय छे ते रीतनो अग्निदेव, हव्यान्नने धारण करनार कर्मोमां जागरूक मनुष्योवडे प्रतिदिन उत्पत्यर्थ स्तुतिरूपा गिराओवडे स्तोतव्य होय छे. २

उत्तानायामवभरा चिकित्वान्त्सद्यः प्रवीता वृषणं जजान ।
अरुषस्तूपो रुशदस्य पाज इळायास्पुत्रो वयुनेजनिष्ट ॥ ३ ॥

प० उत्तानायाम् । अव । भर । चिकित्वान् । सद्यः । प्रऽवीता । वृषणम् । जजान । अरुषऽस्तूपः । रुशत् । अस्य । पाजः । इळायाः । पुत्रः । वयुने । अजनिष्ट ॥ ३ ॥

अ० ज्ञानवान्-अध्वर्यु-तूं, उत्तरारणिने अधोमुखे धारण कर. अनन्तर ते अधरा अरणी शीघ्र निषिक्त-रेतस्का सती. कामवर्षक अग्निने जन्मावो. अनन्तर, आ अग्निनुं तमोन्धकार-विनाशकरनार तेजोमात्र उत्पन्न थयुं. अनन्तर, आरोचमान तेज संयुक्त, इळा देवीनो पुत्र, उत्तरवेदि विषे उत्पन्न अग्निदेव, अरणी-योनिस्थानविषे जन्मने पाम्यो ३

*इळायास्त्वापदेवयंनाभापृथिव्याअधि ।
जातवेदोनिधीमह्यग्नेहव्यायवोढ्हवे ॥ ४ ॥

प० इळायाः । त्वा । पदे । वयम् । नाभा । पृथिव्याः । अधि । जातऽवेदः । नि । धीमहि । अग्ने । हव्याय । वोढ्हवे ॥ ४ ॥

अ० જ્ઞાનવાન્ હે અગ્ને ! અમે અધ્વર્યુઆદિ, ભૂમિ ઉપર ઉત્તર-વેદિવિષે નાભિ-ઇળાપદરૂપ ઉત્તરવેદ્યાત્મક-સ્થાને પુરોડાશાદિ લક્ષણ હવ્યાન્ન વહન કરવા તૂંને નિહિત કરીએ છીએ. ૪

मन्थतानरःकविमद्वयन्तमप्रचेतसममृतंसुप्रतीकम् ।
यज्ञस्यकेतुंप्रथमंपुरस्तादग्निंनरोजनयतासुशेवम् ॥५॥३२॥

प० मन्थत । नरः । कविम् । अद्वयन्तम् । प्रऽचेतसम् । अमृतम् । सुऽप्रतीकम् । यज्ञस्य । केतुम् । प्रथमम् । पुरस्तात् । अग्निम् । नरः । जनयत । सुऽशेवम् ॥५॥३२॥

अ० હે કર્મનેતા અધ્વર્યુ-આદિ-મનુષ્યો ! ક્રાંતદર્શી, કપટભાવ-આચરણ-ન-કરનાર, મનવાણીવડે-કેવળ-એકવિધ-કર્મ-કરનાર, પ્રકૃષ્ટજ્ઞાનયુક્ત, અમર, શોભન અંગો-જ્વાલાઓવડે યુક્ત આ

---

* (इळायास्त्वापदेवयंनाभापृथिव्याअधीत्येषावाइळा यास्पदंयदुत्तरवेदीनाभिर्जातवेदोनिधीमहीतिनिधास्यन्तो ह्येनंभवन्त्यग्नेहव्यायवोढ्हवइतिहव्यंहिवक्ष्यन्भवति । ऐ। ब्रा. १२८)

અગ્નિદેવને, મન્થનકર્મવડે નિષ્પાદિત કરો. હે કર્મનેતાઓ !. તમે જ્યોતિષ્ટોમાદિ–યજ્ઞના–પ્રજ્ઞાપક, મુખ્યાગભૂત, શોભન- સુખોપેત અગ્નિદેવને, કર્મના પ્રારંભમાં ઉત્પન્ન કરો. તે આ અગ્નિને એવવિધ ગુણયુક્ત કરો. ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेद्वात्रिंशोवर्ग. ॥३२॥

यदीमन्थन्तिबाहुभिर्विरोचतेश्वोनवाज्यरुषोवनेष्वा ।
चित्रोनयामन्नश्विनोरनिवृतःपरिवृणक्त्यश्मनस्तृणादहन् ॥६॥

प० यदि । मन्थंसि । बाहुऽभिः । वि । रोचते । अश्वः । न । वाजी । अरुषः । वनेषु । आ । चित्रः । न । यामन् । अश्विनोः । अनिऽवृतः । परि । वृणक्ति । अश्मनः । तृणा । दहन् ॥ ६ ॥

અ० અધ્વર્યુ આદિ મનુષ્યો, જ્યારે હસ્તોવડે અગ્નિને મન્થન કરે છે ત્યારે ઉત્પન્ન થયથો. તે અગ્નિદેવ, અશ્વ જેમ વનનીય વાહાલીસ્થાનો વિષે વેગવાળો આરોચમાન વર્તે, જેમ વેગગમન વિષે અશ્વિનદેવોનો નાનાવિધ વર્ણનો રથ આરોચમાન વર્તે તેમ શીઘ્રગમનવાળો તથા સર્વ- કોઇને પ્રીતિકર સતો ચોમેર વિશેષ દેદીપ્ત થાય છે. કોઇપણ વડે અપ્રતિબદ્ધ ગમનવાળો તે અગ્નિદેવ, ઉપલો તથા તૃણોને ભસ્મસાત્ કરતો દગ્ધસ્થાનોને પરિતઃ વર્જિત કરે છે (તે રીતનો અગ્નિ ચોમેર દેદીપ્ત થાય છે). ૬

जातोअग्नीरोचतेचेकितानोवाजीविप्रःकविशस्तःसुदानुः ।
यंदेवासईड्यंविश्वविदंहव्यवाहमदधुरध्वरेषु ॥ ७ ॥

प० जातः । अग्निः । रोचते । चेकितानः । वाजी । विप्रः । कविऽशस्तः । सुऽदानुः । यम् । देवासः । ईड्यम् । विश्वऽविदम् । हव्यऽवाहम् । अदधुः । अध्वरेषु ॥ ७ ॥

अ० મથનાન્તર ઉત્પન્ન, સર્વ જગતને જાણનારો, સતતગમન સ્વભાવવાળો, કર્માભિજ્ઞ, મેધાવી, હોતાઓવડે સ્તુત, સુષ્ઠુકર્મફલનો દાતા અગ્નિદેવ દેદીપ્ત થાય છે. ઇન્દ્રાદિ દેવો હોતા આદિવડે સ્તુત્ય, સર્વ જગતના વેદિતા એવા જેને જ્યોતિષ્ટોમ–આદિ–યજ્ઞોવિષે હવ્યવોઢારૂપે ધારણ કરે છે તે અગ્નિદેવ દેદીપ્ત થયો છે. ७

*सीदं होतः स्व उं लोके चिकित्वान्त्सादयां यज्ञं सुकृतस्य योनौ । देवावीर्देवान्हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः ॥ ८ ॥

प० सीदं । होतः । स्वे । ऊँ इति । लोके । चिकित्वान् । सादयं । यज्ञम् । सुऽकृतस्य । योनौ । देवऽअवीः । देवान् । हविषा । यजासि । अग्ने । बृहत् । यजमाने । वयः । धाः ॥ ८ ॥

अ० હે હોમનિષ્પાદક અગ્ને ! સ્વકીયલોક–ઉત્તરવેદિમાં નાભિવિષે તું હોમનિમિત્ત અવશ્ય ઉપવિષ્ટ હો. જ્ઞાનવાન્ તું સુકૃતજન્ય ઉપભોગના યોનિસ્થાન–ઉત્તમલોકવિષે યજ્ઞકર્તા–યજનારાને સ્થાપિત કર. હવિ પ્રદાનદ્વારા દેવોનું અવન કરનારો તું, પુરોડાશાદિલક્ષણ હવ્યવડે દેવોનું યજન કરનાર હો.

* (યજનારો કહે છે.)—

અનન્તર, તું યાગકર્મ-કરનાર-હું-યજનારને પશુપુત્રાદિ સમેત પ્રભૂત અન્નનું વિધાન કર. ८

×कृणोतधूमंवृषणंसखायोस्रेधन्तइतनवाजमच्छ ।
अयमग्निःपृतनाषाट्सुवीरोयेनदेवासोअसहन्तदस्यून् ॥ ९ ॥

प० कृणोत । धूमम् । वृषणम् । सखायः । अस्रेधन्तः । इतन । वाजम् । अच्छ । अयम् । अग्निः । पृतनाषाट् । सुवीरः । येन । देवासः । असहन्त । दस्यून् ॥ ९ ॥

अ० કર્મસહકારી હે અધ્વર્યુ-આદિ-મનુષ્યો ! તમે કામવર્ષિતા કમ્પાયમાન અગ્નિને મન્થનવડે ઉત્પાદન કરો. અક્ષીણ સામર્થ્યવાળા તમે, અન્ધનલક્ષણયુદ્ધ અગ્ન્યાભિમુખપૂર્વક પ્રાપ્ત કરો. શોભન-સામર્થ્ય-યુક્ત આ અગ્નિદેવ, યુદ્ધ-મહમાન થાય છે તે. અગ્નિવડે દેવો અસુરોને અભિભવ કરનારા થયલા તેથી તમે મન્થન કરો. ९

अयन्तेयोनिर्ऋत्वियोयतोजातोअरोचथा ।
तंजानन्नग्नआसीदाथानोवर्धयागिरः ॥ १० ॥ ३३ ॥

प० अयम् । ते । योनिः । ऋत्वियः । यतः । जातः । अरोचथाः । तम् । जानन् । अग्ने । आ । सीद । अथ । नः । वर्धय । गिरः ॥ १० ॥ ३३ ॥

× (યજનારો અધ્વર્યું આદિ પ્રતિ કહે છે:)—

અ૦ હે અગ્ને ! વસંતાદિ ઋતુ વિષે હોનાર આ અશ્વત્થાદિમય અરણિ ત્હારું ઉત્પત્તિસ્થાન છે જેથી ઉત્પન્ન થયેલો તું શોભી રહેલ છે. જાણનારો તું, અરણિ કાષ્ઠને પ્રાપ્ત થા. તે અરણિકાષ્ઠ વિષે આરોપિત સતો નિરન્તર સ્થિત હો અનન્તર, અમારી સ્તુતિલક્ષણ વાણીઓને વધાર યદ્વા, અમે-સ્તોતાઓને પશુપુત્રાદિવડે સમૃદ્ધ કર ૧૦

इतितृतीयस्यप्रथमस्यत्रिंशोवर्गः ॥१३॥

तनूनपांदुच्यतेगर्भंआसुरोनराशंसोंभवतियद्विजायते ।
मातरिश्वायदमिमीतमातरिवातस्यसर्गोअभवत्सरीमणि ॥११॥

प० तनूऽनपात । उच्यते । गर्भः । आसुरः । नराशंसः । भवति । यत् । विऽजायते । मातरिश्वा । यत् । अमिमीत । मातरि । वातस्य । सर्गः । अभवत् । सरीमणि ॥११॥

અ૦ જે અગ્નિ અરણીકાષ્ઠો મધ્યે ગર્ભરૂપે વર્તે છે તે તનૂનપાત્-યજનારાઓના શરીરોનો પાત-દહન કરે નહિ તે અથવા જળપૌત્ર કહેવાય છે. તથા તે અગ્નિ જ્યારે વિશેષતાએ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તે કર્મ-વિઘ્નકારક અસુરોનો હણનારો, કર્મનેતાઓવડે શંસનીય થાય છે. અન્તરિક્ષ વિષે જ્યારે પોતાના તેજને નિર્મિત કરે છે ત્યારે તે માતરિશ્વારૂપે થાય છે એવિધ અગ્નિના શીઘ્રગમન પરત્વે વાયુની સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય છે ૧૧

सुनिर्मथानिर्मथितःसुनिधानिहितःकविः ।
अग्नेस्वध्वराकृणुदेवान्देवयतेयज ॥ १२ ॥

प० सुनिःमथा । निःमथितः । सुनिधा । निःहितः । कविः ।
अग्ने । सुअध्वरा । कृणु । देवान् । देवयते । यज ॥ १२ ॥

अ० હે અગ્ને ! મેધાવી તું શોભન મન્થનવડે નિર્મથિત છે. તું શોભન પ્રકારે નિહિત હોય છે. અર્થાત્, ઉત્તરવેદિ આદિ સ્થાનો વિષે નિરંતર પ્રક્ષિપ્ત છે. તું અમોવડે કરાતાં કર્મોને સુષ્ઠુ–હિંસારહિત કર. દેવોની કામના કરનારા યજમાનાર્થે ઇન્દ્રાદિક યજનીય દેવોનું પૂજન કર. १२

अजीजनन्नमृतंमर्त्यासोऽस्रेमाणंतरणिंवीळुजम्भम् ।
दशस्वसारोअग्रुवःसमीचीःपुमांसंजातमभिसंरभन्ते ॥ १३ ॥

प० अजीजनत् । अमृतम् । मर्त्यासः । अस्रेमाणम् । तरणिम् ।
वीळुजम्भम् । दशस्वसारः । अग्रुवः । समीचीः । पुमांसम् । जातम् । अभि । सम् । रभन्ते ॥ १३ ॥

अ० હે ઋત્વિજો ! અમર, ક્ષયરહિત, હવિર્ભક્ષણાર્થે દૃઢ દાંતવાળા, પાપતારક તે અગ્નિદેવ, મન્થનવડે ઉત્પાદન થયેલો છે જન્મેલા તે અગ્નિને અભિલક્ષીને, સ્વયં–સંસરણ–કરનાર, કર્મકરણાર્થે અગ્રે અંગન–ચેષ્ટિત કરનાર દશ અંગુલિઓ પરસ્પર સંગત સતી, પિતા આદિ જ્યેષ્ઠપુરૂષો જન્મેલા અગ્નિને જોઇને હર્ષથી હસ્તદ્વયસંપુટવડે શબ્દગર્જના કરે તેમ ગર્જના કરે છે. १३

प्रसप्तहोतासनकादरोचतमातुरुपस्थेयदशोचदूधनि ।
ननिमिषतिसुरणोदिवेदिवेयदसुरस्यजठरादजायत ॥ १४ ॥

प० प्र । सुप्तऽहोता । सनकात् । अरोचत । मातुः । उपऽस्थे ।
यत् । अशोचत । ऊधनि । न । नि । मिषति । सुऽरणः ।
दिवेऽदिवे । यत् । असुरस्य । जठरात् । अजायत ॥ १४ ॥

अ० सनातन अग्निदेव, अग्निहोतासंपन्न सतो गार्हपत्यस्थाने दैदीप्त थाय छे. पृथिवीना उत्संग विषे उत्तर वेदिमां शोभी रहेलो ते अग्निदेव सुष्ठु प्रकारे शब्दध्वनि करनार, सर्ववडे कमनीयतापूर्वक दृश्यमान सतो प्रतिदिन निद्रा करतो नथी. किन्तु, सर्वदा यथार्थ अवश्य जागरूक होय छे. प्रेरक, अरणीरूप काष्ठना जठरथी कर्मार्थ उत्पन्न थयलो होय छे तेथी ते निमिषमात्र निद्रा करतो नथी. १४

अमित्रायुधो मरुतामिव प्रयाः प्रथमजा ब्रह्मणो विश्वमिद्विदुः ।
द्युम्नवद्ब्रह्म कुशिकास एरिर एकएको दमे अग्निं समीधिरे ॥१५॥

प० अमित्रऽयुधः । मरुताम्ऽइव । प्रऽयाः । प्रथमऽजाः ।
ब्रह्मणः । विश्वम् । इत् । विदुः । द्युम्नऽवत् । ब्रह्म । कुशिकासः । आ । ईरिरे । एकःऽएकः । दमे । अग्निम् । सम् । ईधिरे ॥ १५ ॥

अ० अमित्र कर्मविघ्नकारक असुरो सह युद्ध करनारा. यथा पापो सह युद्ध करनारा, मरुद्देवोना प्रकर्षपणे शत्रु प्रति अभियान करनारां शत्रुने हणनारां गणोनी पेरे कर्मविघ्नकारक पापी प्राणिओना हणनाराओ, सर्व जगतना स्रष्टाना प्रथमोत्पन्न कुशिक गोत्रना ऋषिओ स्थावर जंगमात्मक सर्व जगतने निश्चे जाणनारा होय छे. ते आ ऋषिओ, हविर्युक्त स्तोत्रनी अग्न्यर्थ चोमेर प्रेरणा करे छे. तेओ स्वगृह विषे एकैका थइ अग्निने आज्यादि आहुति वडे सम्यक् प्रकारे दैदीप्त करे छे १५।

यद्द्य त्वा॑ प्रय॒ति य॒ज्ञे अ॒स्मिन्होत॑श्चिकि॒त्वोऽवृ॑णीमही॒ह ।
ध्रु॒वम॑या ध्रु॒वमु॒ताश॑मिष्ठाः प्रजा॒नन्वि॒द्वाँ उप॑ याहि॒ सोम॑म् ॥१६॥३४

प०, यत् । अ॒द्य । त्वा॒ । प्र॒ऽय॒ति । य॒ज्ञे । अ॒स्मिन् । होत॒रिति॑ । चि॒कि॒त्वः । अवृ॑णीमहि । इ॒ह । ध्रु॒वम् । अ॒याः । ध्रु॒वम् । उ॒त । अ॒श॒मि॒ष्ठाः । प्र॒ऽजा॒नन् । वि॒द्वान् । उप॑ । या॒हि॒ । सोम॑म् ॥ १६ ॥ ३४ ॥

अ० હોમનિષ્પાદક કર્મવિષયજ્ઞાનવાન્ હે અગ્ને ! અધુના પ્રવર્તમાન યજ્ઞવિષે, અમે ત્હારું વરણ કરીએ છીએ તું, આ કર્મવિષે ધ્રુવ હોય તે પ્રકારે દેવોને હવ્યાન્ન પ્રાપ્ત કરાવ. તું હવિઃ સ્વીકરણથી તૃપ્ત દેવોવડે શાંત થા., આ યજ્ઞને સમ્યક્ જાણનાર-યત્કિંચિત સર્વને જાણનારો તું, આ અભિષુત સોમને અભિલક્ષી સમીપ આગમન કર. १६

इति तृतीयस्य प्रथमे चतुस्त्रिंशो वर्गः ॥३४॥

इति तृतीयमण्डले द्वितीयानुवाकः ॥ २ ॥

इति तृतीयाष्टके प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

सूक्त २९.

१ विश्पत्नीम = प्रजानां पालयित्रीम् = પ્રજાની પાલયિત્રી.

२ उत्तानायाम = अधरारण्याम् । उत्तानशयायामुत्तरारणिम् = ઉત્તરારણિને.

३ प्रयीता = निषिक्तरेतस्कासती = નિષિક્ત-સિંચેલ વીર્યવાળી.

३ अरुषस्तूपः = आरोचमानतेजसंघोपेतः = આરોચમાન તેજસંઘ યુક્ત.

४ वयुने = अरण्यांयोनिस्थाने = યોનિસ્થાન વિષે.
५ वोहवे = वोढुम् = વહન કરવા.
६ अद्वयन्तम् = मनसावाचा एकविधमेवकर्मकुर्वाणम् । द्वयमनाचरन्तम् = મન તથા વાણીવડે એકવિધ કર્મ કરનાર.
७ सुप्रतीकम् = शोभनैरंगैर्ज्वालाभि समेतम् = શોભન જ્વાલાવડે યુક્ત.
८ अनिवृतः = केनाप्यप्रतिबद्धगमनः = અપ્રતિબદ્ધ ગમનવાળો.
९ सादय = स्थापय = સ્થાપિત કર.
१० देवावीः = देवान् हवि प्रदानेन अवति इति = હવિપ્રદાન દ્વારા દેવોનું અવન કરનાર.
११ धूमम = धुनोतिकम्पयति इति अग्नि‍तम् = અગ્નિને.
१२ आसुरः = असुराणां हन्ता = અસુરોનો હણનાર.
१३ सरीमणि = सरणे शीघ्रगमने = શીઘ્ર ગમન પરત્વે.
१४ सर्ग = सृष्टिः ।
१५ अक्षेमाणम् = क्षयरहितम् = ક્ષયરહિત.
१६ वीळुजंभम = दृढदन्तम् = દૃઢ દાંતવાળો.
१७ अग्रुवः = वमकरणार्थमग्नं अंगन्ति इति अंगुलयः = અંગુલિયો.
१८ समीचीः = परस्पर संगता सत्य = પરસ્પર સંગત થતી.
१९ संरमन्ते = शब्दकुर्वते = શબ્દગર્જના કરે છે.
२० सनकात् = सनातनः ।
२१ असुरस्य = प्रेरकस्य = પ્રેરક.
२२ प्रवाः = प्रकर्षेणशत्रूनाभियान्ति = बलानि शत्रूणां हन्तृणी = શત્રુને હણનારાં બળો.
२३ प्रयाति = प्रवर्तमाने ।
२४ अया = प्रापय = પ્રાપ્ત કરાવ.

सूक्त ३०.

વેદો જેના નિઃશ્વાસરૂપે છે. વેદોથી જેણે અખિલ જગતને નિર્માણ કરેલું તે વિદ્યાતીર્થ મહેશ્વર-(પરમાત્મા)ને હું વંદું છું.

ઋષિઃ—વિશ્વામિત્ર દેવતાઃ—ઇન્દ્ર; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુપ્.

ॐइच्छन्तित्वासोम्यासःसखायःसुन्वन्तिसोमंदधतिप्रयांसि ।
तितिक्षन्तेअभिशस्तिंजनानामिन्द्रत्वदाकश्चनहिप्रकेतः ॥ १ ॥

प० इच्छन्ति । त्वा । सोम्यासः । सखायः । सुन्वन्ति । सोमम् ।
दधति । प्रयांसि । तितिक्षन्ते । अभिऽशस्तिम् । जनानाम् ।
इन्द्र । त्वत् । आ । कः । चन । हि । प्रऽकेतः ॥ १ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! સોમાર્હ બ્રાહ્મણો તૂને સ્તુતિ કરવાની ઇચ્છાવાળા હોય છે. સખારૂપ તે બ્રાહ્મણો, સોમાભિષવ કરે છે. ત્વદર્થ ઇતર હવ્યાન્નોને પણ ધારણ કરે છે. તેવડે પ્રેરિત સતા, સપત્નજનોવડે કરાયલી હિંસાને સહન કરે છે. નિશ્ચે તૂંથી અન્ય જગતમાં સર્વત-પ્રજ્ઞાપિત કયો અનુગ્રાહક હોય છે. ૧

नतेदूरेपरमाचिद्रजांस्यातुप्रयाहिहरिवोहरिभ्याम् ।
स्थिरायवृष्णेसवनाकृतेमायुक्ताग्रावाणःसमिधानेअग्नौ ॥२॥

प० न । ते । दूरे । परमा । चित् । रजांसि । आ । तु ।
प्र । याहि । हरिऽवः । हरिऽभ्याम् । स्थिराय । वृष्णे ।
सवना । कृता । इमा । युक्ताः । ग्रावाणः । सम्ऽइधाने ।
अग्नौ ॥ २ ॥

અ० હરિનામના અશ્વસંપન્ન હે ઇન્દ્રદેવ ! દૂર સ્થાનો પણ તૂને દૂર હોતાં નથી, અશ્વોવડે યુક્ત તૂં શીઘ્ર આગમન કર. ફલદાનપરત્વે દૃઢચિત્તવાળો, કામવર્ષિતા-તૂંઅર્થ આ પ્રાતરાદિ સવનો કરેલાં છે. આહવનીય અગ્નિ, આહુતિની અધિકરણતાએ સમ્યક્ દેદીપ્યમાન સતે ઉપલો-પાષાણો, સોમાભિષવાર્થ ઉદ્યુક્ત થયા છે. २

इन्द्रः॑सुशि॒प्रोम॒घवा॒तरु॑त्रोम॒हाव्रा॑तस्तुवि॒कूर्मि॒ऋघा॑वान् ।
यदु॒ग्रोधाबा॑धि॒तोमर्त्ये॑षु॒क्व१॒॑त्याते॑वृषभवी॒र्या॑णि ॥३॥

प० इन्द्रः॑ । सु॒ऽशि॒प्रः । म॒घऽवा॑ । तरु॑त्रः । म॒हाऽव्रा॑तः । तु॒वि॒ऽकू॒र्मिः । ऋघा॑वान् । यत् । उ॒ग्रः । धाः । बा॒धि॒तः । मर्त्ये॑षु । क्व॑ । त्या । ते॒ । वृ॒ष॒भ॒ । वी॒र्या॑णि ॥ ३ ॥

अ० કામોના વર્ષક હે ઇન્દ્રદેવ ! જે તૂ પરમૈશ્વર્ય સંપન્ન, શોભન-શિરસ્ત્રાણ-સંપન્ન યદ્વા, શોભન-નાસિકાવાળો, ધનવાન્, જે વડે દેવો શત્રુઓને તરે છે તેવો મરુદ્દેવોવડે મહાન્ સમૂહવાળો, સંગ્રામવિષે નાનાવિધ કર્મોનો કર્તા, શત્રુ વિષયક હિંસાવાન્, શત્રુને ભયંકર, અસુરો વડે સંગ્રામ વિષે બાધિત-સતો મારયિતા તથા અસુરો પરત્વે વીર્ય-પરાક્રમને ધારણ કરનાર છે. તેનાં પરાક્રમો અધુના ક્યાં રહેલાં છે તે કહે ! ३

त्वंहित्यास्व्याव्यन्यच्युतान्येकोवृत्राचरसिजिघ्नमानः
तवद्यावापृथिवीपर्वतासोऽनुव्रताय निमितेवतस्थुः ॥४॥

प० त्वम् । हि । स्म । च्यवयन् । अच्युतानि । एकः वृत्रा
चरसि । जिघ्नमानः । तव । द्यावापृथिवी । इति । पर्वतासः ।
अनु । व्रताय । निमिताइव । तस्थुः ॥ ४ ॥

अ० हे इन्द्र ! निश्चे तू એકલો ચ્યુતિરહિત દઢમૂલક રાક્ષસોને સ્વસ્વસ્થાનથી પતન કરાવતો, પાપોનો નાશ કરતો રહેલો હોય છે. એવિધ સામર્થ્યોચિત તૂ, તેની આજ્ઞાર્થ દ્યાવાપૃથિવી અને પર્વતો નિશ્ચલ હોય તેમ અનુષ્ઠિત હોય છે. ४

उताभयेपुरुहूतश्रवोभिरेकोदृळ्हमवदोवृत्रहासन् ।
इमेचिदिन्द्ररोदसीअपारेयत्संगृभ्णामघवन्काशिरित्ते ॥५॥१॥

प० उत । अभये । पुरुहूत । श्रवःभिः । एकः । दृळ्हम् ।
अवदः । वृत्रहा । सन् । इमे इति । चित् । इन्द्र ।
रोदसी इति । अपारे । इति । यत् । सम्गृभ्णाः । मघव-
न् । काशिः । इत् । ते ॥ ५ ॥ १ ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ ! અનેક યજનારાઓ વડે આહૂત, યચ્વા અસુરોથી રક્ષાર્થ બહુવાર-આહૂત, વીર્યયુકત અસહાય તું શત્રુનો હન્તા સતો, અસુરોં સકાશાત્ ભયને મ પ્રાપ્ત હો એમ દેવો પ્રતિ જે વાકય વદે છે તે અવશ્ય "સત્ય" છે. હે ધનેવન્ ઈન્દ્રદેવ ! તૂ દૂર રહેલાં દ્યાવાપૃથિવીને સગૃહીત કરે છે અર્થાત્ પરસ્પર અધરોત્તરભાવે સંયોજિત કરે છે. આ ત્હારો મહિમા-પ્રકાશ, લોક વિષે પ્રસિદ્ધ જ છે. યચ્વા, જે વડે ઉભયલોકને, સંગૃહીત કરે છે તે ત્હારી મુષ્ટિ મહાન્ છે ५

इतितृतीयस्यद्वितीयेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

प्रसुतइन्द्रप्रवताहरिभ्यांप्रतेवज्रःप्रमृणन्नेतुशत्रून् ।
जहिप्रतीचोअनूचःपराचोविश्वंसत्यंकृणुहिविष्टमस्तु ॥६॥

प० प्र । सु । ते । इन्द्र । प्रवता । हरिभ्याम् । प्र । ते । वज्रः । प्रमृणन् । एतु । शत्रून् । जहि । प्रतीचः । अनूचः । पराचः । विश्वम् । सत्यम् । कृणुहि । विष्टम् । अस्तु ॥ ६ ॥

अ० हे इन्द्रदेव ! हरिनामना अश्ववडे युक्त तारो रथ, शत्रुओ प्रत्ये प्रवणमार्ग वडे सुष्ठु प्रकारे शीघ्र गमन करो. त्हारुं वज्र, असुरोप्रत्ये हिंसतुं प्रयाण करो. तुं त्हारी अभिमुखे आगमन करनारा शत्रुओनो वध कर. तुंने अनुगमन करनार –पार्ष्णिग्राहक असुरोनो अने पलायन परायण शत्रुओनो वध कर. अखिल जगत्‌ने सत्यभूत अग्निहोत्रादि–कर्म–परायण कर. ए विश्व सामर्थ्य, तुं विषे निविष्ट हो. ६

*यस्मैधायुरदधामर्त्यायाभक्तंचिद्भजतेगेह्यंसः ।
भद्रातइन्द्रसुमतिर्घृताचीसहस्रदानापुरुहूतरातिः ॥७॥

प० यस्मै । धायुः । अदधाः । मर्त्याय । अभक्तम् । चित् । भजते । गेह्यम् । सः । भद्रा । ते । इन्द्र । सुमतिः । घृताची । सहस्रदाना । पुरुहूत । रातिः ॥ ७ ॥

* (भूरिदाभूरिदेहिदेहिनोमादभ्रंभूर्याभर । ऋ. सं. ३-६-१०).

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! નિરંતર-ઐશ્વર્ય-ધારણ-કરનાર તૂં, જે મર્ત્યપુરૂષને વીર્ય-ધારણ કરે તે મર્ત્ય, પૂર્વે અપ્રાપ્ત ગૃહમાં હોનાર કનકપશ્વાદિક પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરે છે. બહુવડે આહૂત હે ઇન્દ્રદેવ ! સોમાજ્ય-પુરોડાશ-આદિલક્ષણ હવ્યાન્નને પ્રાપ્ત કરાવનાર એવી ત્હારી શોભન બુદ્ધિ છે. ત્હારી દાનશકિત અપરિમિત-ધનદાન-સંપન્ન હોય છે. ७

*सुहदानुंपुरुहूतक्षियन्तमहस्तमिन्द्रसंपिणक्कुणारुम् ।
अभिवृत्रंवर्धमानंपियारुमपादमिन्द्रतवसाजघन्थ ॥८॥

प० सुहदानुम् । पुरुहूत । क्षियन्तम् । अहस्तम । इन्द्र । सम् । पिणक् । कुणारुम् । अभि । वृत्रम् । वर्धमानम् । पियारुम् । अपादम । इन्द्र । तवसा । जघन्थ ॥ ८ ॥

अ० બહુ યજનારા વડે આહૂત હે ઇન્દ્રદેવ ! વૃત્રમાતા યજ્ઞા દાનુઓ સહ વર્તનાર, બાધમાન, હનણનશીલ અસુરને હસ્તહીન કરી, સમ્યક્ પ્રકારે ચૂર્ણીભૂત કર હે ઇન્દ્રદેવ ! તૂં સર્વત વર્ધમાન હિંસ્ર વૃત્રાસુરને પાદહીન કરી બળવડે હણનાર છે. યજ્ઞા ઉદકદાન વડે યુકત, આકાશ વિષે નિવાસ કરનાર,' ગર્જના કરનાર, વર્ધમાન આ મેઘને, હસ્તપાદ શૂન્ય કરી સમ્યક્ પ્રકારે પિંડીભૂત કર. ८

---

* (दानु यथेसहवस्त । ऋ सं ३-१-३०), सहपुमान मिथुमार्ग विष्वक्त्रथंते. ऋ न. १-२-३७ ।

*निसामनामिषिरामिन्द्रभूमिंमहीमपारांसदनेससत्थ ।
अस्तभ्नाद्यांवृषभोअन्तरिक्षमर्षन्त्वापस्त्वयेहप्रसूता· ॥९॥

प० नि । सामनाम् । इषिराम् । इन्द्र । भूमिम् । महीम् । अपाराम् । सदने । ससत्थ । अस्तभ्नात् । द्याम् । वृषभ· । अन्तरिक्षम् । अर्षन्तु । आपः । त्वया । इह । प्रऽसूता· ॥९॥

अ० हे ईन्द्रदेव ! तूं पुरुपारा तथा स्थानाभावे चंचल भूमिने समान यज्ञा साम्यवती करीने स्वस्थान विषे निवेशित करावनारो छे अभिमत फलोनो वर्षक इन्द्रदेव, द्युलोकने स्तंभित करनार पे अन्तरिक्षने स्तंभित करनार छे मेघ-भेदन वडे प्रेरित आपोजळ, आ भूमि विषे आगमन करो. ९

अलातृणोवलइन्द्रव्रजोगोः पुराहन्तोर्भयमानोव्यार ।
सुगान्पथोअकृणोन्निरजेगाःप्रावन्वाणीः पुरुहूतंधमन्तीः ॥१०॥२

प० अलातृण । वल । इन्द्र । व्रजः । गोः । पुरा । हन्तोः । भयमानः । वि । आर । सुऽगान् । पथ· । अकृणोत् । निःऽअजे । गा· । प्र । आवन् । वाणीः । पुरुऽहूतम् । धमन्ती· ॥ १० ॥ २ ॥

* (गाथीतेसामनायित-ऋ. स. ८-३-१२, य पृथिवींव्यथमानामदृंहत् ऋ सं २-६-७) ।

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! બહુઉદકતાએ કરીને અત્યર્થ–હિંસ્યમાન–
માધ્યમિકા વાચાનો ગોપ્તભૂત, આકાશનુ આવરણ કરનારો
મેઘ, તારા વજ્ર પ્રહાર પહેલાં ભયભીત–વિશ્લિષ્ટ થયલો
હોય છે અનન્તર, તે ઇન્દ્રદેવ આપોજળનુ નિર્ગમન કરાવવા
માર્ગોને સુગમ કરે છે વનનીય શબ્દાયમાન તે મેઘજળ
બહુ–આહુત–પાર્થિવજળ પ્રતિ ગમન કરે છે ૧૦

इतितृतीयस्यद्वितीयेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

एकोद्वेवसुमतीसमीचीइन्द्रआपप्रौपृथिवीमुतद्याम् ।
उतान्तरिक्षादभिनंसमीकइषोरथीःसयुजंशूरवाजान् ॥११॥

प० एकः । द्वे इति । वसुमती इति । सुदमती । समीची इति समऽईची । इन्द्रं । आ । पप्रौ । पृथिवीम् । उत । द्याम् । उत । अन्तरिक्षात् । अभि । न । समऽईके । इष । रथी । सऽयुजं । सूर । वाजान् ॥ ११ ॥

अ० જે આ ઇન્દ્રદેવ એકલો પૃથિવી અને દ્યુલોક ઉભયને
ધનયુક્ત સતાં ચોમેર પૂર્ણ કરે છે હે શૂરા ઇન્દ્રદેવ ! રથવાન્
તૂ અમારી સમીપે સ્થિત થવાને ઇચ્છતો સંગત–જોડેલા
અશ્વોને અન્તરિક્ષમાંથી અભિપ્રેરિત કર અર્થાત્ અમારી
સમીપ શીઘ્ર આગમન કર ૧૧

दिशःसूर्योनमिनातिप्रदिष्टादिवेदिवेहर्यश्वप्रसूता ।
सयदानळ्ध्वंनआदिदश्वैर्विमार्चनंकृणुतेतत्त्वंदर ॥१२॥

प० दिशः । सूर्यः । न । मिनाति । प्रऽदिष्टाः । दिवेऽदिवे । हर्यश्वऽप्रसूताः । सम् । यत् । आनट् । अध्वन । आत् । इत् । अश्वैः । विऽमोचनम् । कृणुते । तत् । तु । अस्य ॥ १२ ॥

अ० હરિનામના અશ્વવાળા ઇન્દ્રદેવ વડે પ્રેરિત જે પ્રાગાદિ દિશાઓ, પ્રતિદિવસ સૂર્યગમનાર્થે અર્પણ કરેલી છે તેને, સૂર્ય હિંસિત કરતો નથી. કિન્તુ તે વડે જ પ્રયાણ કરે છે. સૂર્ય જ્યારે ગન્તવ્ય પ્રદેશો પ્રતિ અશ્વો વડે સમ્યક્ પ્રકારે વ્યાપ્ત થાય છે તદનન્તર જ, તે પોતાના અશ્વોનું વિમોચન કરે છે. તે આ સર્વ કર્મ નિશ્ચે ત્હારૂં જ હોય છે. ૧૨

दिदृक्षन्त उषसो यामन्नक्तोर्विवस्वत्या महि चित्रमनीकम् ।
विश्वे जानन्ति महिना यदागादिन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि ॥१३॥

प० दिदृक्षन्ते । उषसः । यामन् । अक्तोः । विवस्वत्याः । महि । चित्रम् । अनीकम् । विश्वे । जानन्ति । महिना । यत् । आ । अगात् । इन्द्रस्य । कर्म । सुऽकृता । पुरूणि ॥ १३ ॥

अ० સર્વજનો, નિર્ગમન પરાયણ રાત્રિ સંબંધી ઉષાનું નિર્ગમન સતે મહાન્ ચાયનીય-વિચિત્ર સૌરતેજનું દર્શન કરવા ઇચ્છે છે. ઉષાકાળ જ્યારે ચોમેર વ્યાપ્ત થાય છે ત્યારે તેજનું દર્શન કરવા ઇચ્છાવાળા સર્વજનો, મહનીય અગ્નિ-હોત્રાદિક કર્મોને કર્તવ્યતાએ જાણે છે. હે ઇન્દ્રદેવ ! નિશ્ચે ત્હારાં સુકૃતો અનેક પ્રકારનાં હોય છે. ૧૩

महिज्योतिर्निहितंवक्षणांस्वामापक्वंचरतिबिभ्रतीगौः ।
विश्वंस्वाद्मसंभृतमुस्रियायांयत्सीमिन्द्रोअदधाद्भोजनाय १४

प० महि । ज्योतिः । निऽहितम् । वक्षणासु । आमा । पक्वम् । चरति । बिभ्रती । गौः । विश्वम् । स्वाद्म । सम्ऽभृतम् । उस्रियायाम् । यत् । सीम् । इन्द्रः । अदधात् । भोजनाय ॥ १४ ॥

अ० नदीओ मध्ये, इन्द्रे महान् ज्योतिष्मत, उदक-निधान करेलुं छे. नवसूतिका गाय क्षीर आदिकने धारण करती सर्वत्र वर्ते छे. जे उदकथी इन्द्रदेव गाय विषे भोजनार्थे पोते संपादित स्वादुतर दधि-घृत-क्षीरादिक-सर्व पदार्थने निहित करे छे. ते क्षीरादिकने धारण करती गाय सर्वत्र वर्ती रहे छे. १४

इन्द्रदृह्यंयामकोशाअभूवन्यज्ञायशिक्षगृणतेसखिभ्यः ।
दुर्मायवोदुरेवामर्त्यासोनिषंगिणोरिपवोहन्त्वासः ॥१५॥३॥

प० इन्द्र । दृह्य । यामऽकोशाः । अभूवन् । यज्ञाय । शिक्ष । गृणते । सखिऽभ्यः । दुःऽमायवः । दुःऽएवाः । मर्त्यासः । निषङ्गिणः । रिपवः । हन्त्वासः ॥ १५ ॥ ३ ॥

अ० हे इन्द्रदेव ! तुं दृढ था. कोशवत् मार्गना आच्छादक-मार्गप्रतिबंधक राक्षसो प्राप्त थया छे. यज्ञकरनारा स्तोत्र करनारा यजनारा अर्थे अने पुत्रादिक अर्थे तुं अपेक्षित फल दे. दुष्ट आयुधोने प्रक्षिप्त करनारा दुष्ट गतिवाळा मारविना, इषुधि-संपन्न-रिपुओ, तुं वडे हननीय होय छे. १५

इतितृतीयस्यद्वितीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

संघोषःशृण्वेवमैरमित्रैर्जहीन्येष्वशनिंतपिष्ठाम् ।
वृश्चेमधस्ताद्विरुजासहस्वजहिरक्षोमघवन्रन्धयस्व ॥१६॥

प० सम् । घोषः । शृण्वे । अवमैः । अमित्रैः । जहि । नि ।
एषु । अशनिम् । तपिष्ठाम् । वृश्च । ईम् । अधस्तात् ।
वि । रुज । सहस्व । जहि । रक्षः । मघऽवन् । रन्ध-
यस्व ॥ १६ ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ ! સમીપે વર્તનાર અસુરો વડે ઉત્સૃષ્ટ વજ્રવડે જે ઘોષ થાય છે તે સમ્યક્ પ્રકારે શ્રવણ કરાય છે. તે અતિશય તાપિકા અશનિ—વજ્રને આ શત્રુઓ મધ્યે જ નિહિત કરી તેમને માર. આ શત્રુઓને મૂળથી જ છેદી નાખ. તેમનો વિશેષ અભિભવ કર. હે ધનવન્ ઈન્દ્રદેવ ! રાક્ષસોને માર. આ યજ્ઞને પાર ઉતાર. ૧૬

उद्वृहरक्षःसहमूलमिन्द्रवृश्चामध्यंप्रत्यग्रंशृणीहि ।
आकीवतःसललूकंचकर्थब्रह्मद्विषेतपुषिंहेतिमस्य ॥१७॥

प० उत् । वृह । रक्षः । सहऽमूलम् । इन्द्र । वृश्च । मध्यम् ।
प्रति । अग्रम् । शृणीहि । आ । कीवतः । सललूकम् ।
चकर्थ । ब्रह्मऽद्विषे । तपुषिम् । हेतिम् । अस्य ॥ १७ ॥

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! રાક્ષસ કુળને સહમૂલ ઉધ્ધૃત કર. તેના મધ્ય ભાગને છેદી નાંખ. તે કુલના અગ્રસ્વરૂપે પ્રત્યાગત સમૂહને મારી નાંખ. તેના કુલ મધ્યે સરણશીલ રાક્ષસોને

કેટલેક દૂર કર. બ્રાહ્મણદ્વેષી રાક્ષસપ્રત્યે તાપક-ઘાતક
આયુધ પ્રક્ષિપ્ત કર. ૧૭

स्वस्तयेवाजिभिश्चप्रणेतःसंयन्महीरिषआसत्सिपूर्वीः ।
रायोवन्तारोबृहतःस्यामास्मेअस्तुभगइन्द्रप्रजावान् ॥१८॥

प० स्वस्तये । वाजिऽभिः । च । प्रनेतरिति प्रऽनेतः । सम् ।
यत् । महीः । इषः । आऽसत्सि । पूर्वीः । रायः ।
वन्तारः । बृहतः । स्याम । अस्मे इति । अस्तु । भगः ।
इन्द्र । प्रजाऽवान् ॥ १८ ॥

अ० પ્રકર્ષપણે જગતના નિર્વાહક હે ઇન્દ્રદેવ ! અમને અશ્વો વડે
યુક્ત કર. અમારૂં મંગળ કર. તું જ્યારે અમારી સમીપે
યજ્ઞનિર્વાહાર્થ બેસે છે ત્યારે અમે, મહાન્ અન્નો તથા પ્રભૂત
ધનોના ભજકર્તા સતા મહાન્ થઇએ. અપત્યોપેત ધન
અમને પ્રાપ્ત હો. ૧૮

आनोभरभगमिन्द्रद्युमन्तंनितेदेष्णस्यधीमहिप्ररेके ।
ऊर्वइवपप्रथेकामोअस्मेतमापृणवसुपतेवसूनाम् ॥१९॥

प० आ । नः । भर । भगम् । इन्द्र । द्युऽमन्तम् । नि । ते ।
देष्णस्य । धीमहि । प्रऽरेके । ऊर्वःऽइव । पप्रथे । कामः ।
अस्मेइति । तम् । आ । पृण । वसुऽपते । वसूनाम् ॥१९॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ ! તું અમારા અર્થે દીપ્તિયુકત ધન ચોમેરથી લાવ. અમે તું-દાનશીલના ધનદાનના પાત્રીભૂત થઈએ. અમારી અભિલાષા અનવાપ્ત-કામનાવાળા-વડવાનલની પેરે પ્રભૂત હોય છે. વસુસંપત્તિના હે અધિપતે ઇન્દ્રદેવ ! તું અમારી મહાન્ કામનાને બહુધન-પ્રદાનવડે એક પૂર્ણ કર. ૧૯.

इमंकाममन्दयागोभिरश्वैश्चन्द्रवतारार्धसापप्रथश्च ।
स्वर्यवोमतिभिस्तुभ्यंविप्राइन्द्रायवाहःकुशिकासोअक्रन् ॥२०॥

प० इमम् । कामम् । मन्दय । गोभिः । अश्वैः । चन्द्रवता । राधसा । पप्रथः । च । स्वःऽयवः । मतिऽभिः । तुभ्यम् । विप्राः । इन्द्राय । वाहः । कुशिकासः । अक्रन् ॥ २० ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ ! અમારી આ અભિલાષાને ગાયો, અશ્વો અને દીપ્તિયુકત ધન વડે પૂર્ણ કર. આવડે અમને પ્રથિત-પ્રખ્યાત કર. સ્વર્ગેચ્છુ કર્મકુશલ-કુશિકગોત્રોત્પન્ન-ઋષિઓએ, મનનીય મંત્રો વડે તું ઇન્દ્ર અર્થે સ્તોત્ર કરેલાં. ૨૦

आनोगोत्रादर्दृहिगोपतेगाःसमस्मभ्यंसनयोयन्तुवाजाः ।
दिवक्षाअसिवृषभसत्यशुष्मोस्मभ्यंसुमघवन्बोधिगोदाः ॥२१॥

प० आ । नः । गोत्रा । दर्दृहि । गोऽपते । गाः । सम् । अस्मभ्यम् । सनयः । यन्तु । वाजाः । दिवक्षाः । असि । वृषभ । सत्यऽशुष्मः । अस्मभ्यम् । सु । मघऽवन् । बोधि । गोऽदाः ॥ २१ ॥

अ० स्वर्गाधिपते हे ईन्द्रदेव ! अमो अर्थ अश्वोने विदारण करी
जल प्राप्त करावं स भजनीय अन्नो अमो अर्थ आगमन
करो कामवर्षिता हे ईन्द्रदेव ! तुं घुनोकने व्याप्त थईने
वर्तनारो होवाथी महान् छे, सत्यसामर्थ्यवाळो छे. हे
धनवन् ईन्द्रदेव ! हुं गायोनो प्रदाता थाउं एम तुं सुष्ठु
प्रकारे जाण. २१

शुनंहुंवेममघवानमिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतयेसमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिसंजितंधनानाम् ॥२२॥४॥

प० शुनम् । हुवेम । मघऽवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे ।
नृऽतमम् । वाजऽसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये ।
समत्ऽसु । घ्नन्तम् । वृत्राणि । सम्ऽजितम् ।
धनानाम् ॥ २२ ॥ ४ ॥

अ० हे ईन्द्रदेव ! संग्राम विषे उत्साह वडे प्रवृद्ध थएला
सुखकर, धनवान्, निरतिशय-ऐश्वर्य-संपन्न, सर्वजगत्-
अतिशयनेता-तूने अमे सरार्थ आह्वान करीए छईए
स्तुतिने श्रवण करनार, भयकर संग्रामो विषे वृत्रादि सर्व
राक्षसोने हणनार, शत्रुधनना सम्यक्नेता-तूने रक्षणार्थ
आह्वान करीए छीए २२ (४)

इतितृतीयस्यद्वितीयेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

सूक्त ३०.

१ प्रकेतः = सर्वतो जगति प्रकेतयते, ज्ञाप्यते इति = प्रज्ञापितः ।

२ तरुत्रः = तरंतिअनेन शत्रून्देवाः इति तरुत्र इन्द्रः ।

३ महाव्रातः = महान्व्रातः समूहोयस्यसः = મહાન્ સમૂહવાળો.

४ तुविकूर्मिः = नानाविधकर्मणांकर्ता = નાનાવિધ કર્મનો કર્તા.

५ ऋघावान् = शत्रुविषयहिंसावान् = શત્રુવિષયક હિંસાવાન્.

६ निषिता = निखातानिश्चला = નિશ્ચલ.

७ काशिः = प्रकाशः ।

८ अनूचः = अनुगच्छतः पार्ष्णिग्राहान् ।

९ पराचः = पलायनपरान् = પલાયન પરાયણ.

१० विष्टप = निविष्टम ।

११ धायुः = निरंतरमैश्वर्यस्यधानः = નિરંતર ઐશ્વર્યને ધારણ કરનાર.

१२ गेह्यम = गेहेषुभवम = ગૃહમાં હોનાર.

१३ कुणारुम् = क्वणनशीलम् कंचिदसुरम् वा आकाशे निवसंतम् = ક્વણશીલ વા આકાશમાં રહેનાર.

१४ पियारुम् = हिंसम् ॥

१५ अपाराम् = पुरुपाराम् = બહુપારી.

१६ सामनाम् = समानाम् यद्वा समपक्षाम शतपथेथूयमे-यदेषसमःप्लुपिणासमोमशकेनसमोनागेनसमपते त्रिभि-र्लोकैः = साम्ययतीम् ।

१७ इषिराम = स्थानाभावेन चलंतीम् = સ્થાનાભાવને લઈ ચલન થતી.

१८ अलातृणः = बहुदकतयाअलमत्यर्थमातृद्यते हिंस्यते-इति।

१९ व्यार = विश्लिष्टो बभूव = વિશ્લિષ્ટ થયેલો.

२० निरजे = निर्गमयितुम् = નિર્ગમન કરાવવા.

२१ धाणीः = धननीयाः।

२२ समीके = समीपे = સમીપમાં.

२३ प्रदिशः = सूर्यस्यगमनार्थंदत्ताः = સૂર્યના ગમનાર્થ અર્પણ કરેલ.

२४ अनीकम् = सौरतेजः = સૌર તેજ.

२५ वक्षणासु = वक्ष्यंते यासु उदकानि इतिनद्यः = નદીઓ મધ્યે.

२६ आमा = नवसूतिका गौः = નવસૂતિકા ગાય.

२७ स्वाद्म = स्वादुतरम्।

२८ दृह्य = दृढोभव = દૃઢ હો.

२९ यामकोशाः = यान्ति अस्मिन् इति यामोमार्गः तस्य-कोशाः कोशवदाच्छादकाः = માર્ગ પ્રતિબંધક.

३० दुरेवाः = दुष्टंगच्छंन्तः = દુષ્ટ ગતિવાળા.

३१ उच्छृह = उद्धर = ઉધ્ધૃત કર.

३२ आकीयतः = किंपरिमाणस्य आदमर्यादायाम् = કેટલેક દૂર.

३३ सललूकम् = सरणशीलम्।

३४ तपुषिम् = तापकम्।

३५ वन्तारः = संभक्तारः = સંભક્તા.

३६ देष्णस्य = दानशीलस्य = દાનશીલ.

३७ प्ररेके = प्ररेचनेदाने = ધનદાન પરત્વે.

३८ उर्वः = वडवानलः।

३९ स्वर्यवः = स्वर्गादिसुख मात्मन इच्छन्तः = સ્વર્ગેચ્છુ.
४० वाहः = स्तोत्रम् ।
४१ आदर्दृहि = आद्रियस्व = અભ્રવિદારણ કરી જલ પ્રાપ્ત કરાવ.
४२ सनयः = संभजनीयानि = સંભજનીય (અન્નો).
४३ दिवक्षा = दिवंव्याप्य वर्तमानत्वेन = દ્યુલોકને વ્યાપ્ત વર્તનાર હોવાથી.
४४ शुनम् = सुखकरं = સુખકર.

सूक्त ३१.

ઋષિઃ—કુશિક (વિશ્વામિત્ર) કિંવા ગધીરથ પુત્ર; દેવતા—ઇન્દ્ર; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

*शास॒द्वह्नि॑र्दुहि॒तुर्न॒प्त्यं॑गाद्वि॒द्वाँ ऋ॒तस्य॒दीधि॑तिंसप॒र्यन् ।
पि॒तायत्र॑दुहि॒तुःसेक॑मृ॒ञ्जन्त्सं॑श॒ग्म्ये॑न॒मन॑सादध॒न्वे ॥१॥

प० शास॑त् । वह्नि॑ः । दु॒हि॒तुः । न॒प्त्य॑म् । गा॒त् । वि॒द्वान् । ऋ॒तस्य॑ । दीधि॑तिम् । स॒पर्य॑न् । पि॒ता । यत्र॑ । दु॒हि॒तुः । सेक॑म् । ऋ॒ञ्जन् । सम् । श॒ग्म्ये॑न । मन॑सा । द॒ध॒न्वे ॥१॥

---

* (अभ्रातृकांप्रदास्यामितुभ्यंकन्यामलंकृताम् ।
अस्यांयोजायतेपुत्र:समेपुत्रोभवेत् ।

अ० 'જે અપુત્ર પિતા પોતાની દુહિતાને અન્ય કુલને પ્રાપ્ત કરાવે તે કન્યાને, અન્યકુલમાં આપનાર અ-પુત્ર પિતા, આ પુત્રીથી જન્મેલ પુત્ર મને સ્વધા અર્પણ કરશે એમ જાણતો તથા (અ-ભ્રાતૃકા કન્યા તૂંને આપું છું તેથી જન્મેલ પુત્ર તે મારો પુત્ર ગણાશે એમ જામાતાને અનુશાસન કરતો પિતા) પુત્રોત્પાદન-સમર્થ તથા વીર્યધર્તા જામાતાને વસ્ત્રાલંકારાદિવડે પૂજન કરતાં નમ્રભાવને પામે છે. જે દુહિતાનો પાલકપતિ-જામાતા (તે દુહિતા વિષે) વીર્યસિંચન કરતાં કેવલ સુખનિમિત્તક-મનપૂર્વક સ્વશરીરનું સંધાન કરે છે. १

नजामयेतान्वोरिक्थमारैक्चकारगर्भसनितुर्निधानम् ।
यदीमातरोजनयन्तवह्निमन्यःकर्तासुकृतोरन्यऋन्धन् ॥२॥

प० न । जामये । तान्वः । रिक्थम् । अरैक् । चकार । गर्भम् । सनितुः । निऽधानम् । यदि । मातरः । जनयन्त । वह्निम् । अन्यः । कर्ता । सुऽकृतोः । अन्यः । ऋन्धन् ॥ २ ॥

अ० ઔરસ પુત્ર, ભગિનીને પિત્ર્યધનપ્રદાન કરતો નથી. તે ભગિનીને સંસેવન કરનારા ભર્તાના રેતસેકની નિધાનભૂત કરે છે. અર્થાત્ પાણિગ્રહણ વડે તેણીને સંસ્કારયુક્ત કરે છે. (તેણીને રિક્થપ્રદાન કરતો નથી) માતપિતા, સ્ત્રી તથા પુંસલક્ષણ અપત્યને જન્મ આપે છે. તથાપિ તે મધ્યે અન્ય-પુંલ્લક્ષણ અપત્ય, પિંડદાનાદિ શોભનકર્મનો કર્તા થાય છે અને અન્ય-સ્ત્રીલક્ષણ અપત્ય વસ્ત્રાલંકાર આદિ વડે
४ કેવળ સમૃદ્ધિવાન્ થાય છે. (એથી પુત્ર દાયાદ છે અને દુહિતા દાયાદ હોતી નથી) २

अ॒ग्निर्ज॑ज्ञे जु॒ह्वा॒३ रेज॑मानो म॒हस्पु॒त्राँ अ॑रु॒षस्य॑ प्र॒यक्षे॑ ।
म॒हान्ग॒र्भो मह्या जा॒तमे॑षां म॒ही प्र॒वृद्धर्य॑श्वस्य य॒ज्ञैः ॥३॥

प० अ॒ग्निः । ज॒ज्ञे । जु॒ह्वा॑ । रेज॑मानः । म॒हः । पु॒त्रान् । अ॒रु॒षस्य॑ । प्र॒ऽयक्षे॑ । म॒हान् । गर्भः॑ । मह्नि॑ । आ । जा॒तम् । ए॒षाम् । म॒ही । प्र॒ऽवृत् । हरि॑ऽअश्वस्य । य॒ज्ञैः ॥ २ ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ ! રોચમાન-તુંના યથાર્થ જ્વાલાઓ વડે અગ્નિદેવ પ્રભૂત પુત્રોને-રશ્મિઓને ઉત્પાદન કરનાર છે. આ ગર્ભ થયો. તે મહાન્ થયેલો. આ રશ્મિમેલન સર્વતઃ ઓષધિ સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થયું તે પણ મહાન્ હતું. આ પ્રમાણે હર્યશ્વ-ઇન્દ્રદેવની પ્રવૃત્તિ, યજનાર્થ સોમાન્ન તથા આહુતિ વડે મહાન્ છે. ૩

अ॒भि जैत्री॑रसचन्त स्पृधा॒नं महि॒ ज्योति॒स्तम॑सो॒ निर॑जानन् ।
तं जा॑न॒तीः प्रत्युदा॑यन्नु॒षासः॒ पति॒र्गवा॑मभव॒देक॒ इन्द्रः॑ ॥ ४ ॥

प० अ॒भि । जैत्रीः॑ । अ॒स॒च॒न्त॒ । स्पृ॒धा॒नम् । महि॑ । ज्योतिः॑ । तम॑सः । निः । अ॒जा॒न॒न् । तम् । जा॒न॒तीः । प्रति॑ । उत् । आ॒य॒न् । उ॒षसः॑ । पतिः॑ । गवा॑म् । अ॒भ॒व॒त् । एकः॑ । इन्द्रः॑ ॥ ४ ॥

अ० જીતનારા મરૂદેવો, વૃત્રમહ સ્પર્ધા કરનાર ઇન્દ્રને સર્વતઃ સમાગમન કરે છે. તે મરૂતોએ, તે પુત્રનો વધ સતે સૂર્યાખ્ય મહાન્ તેજ તમોરૂપ વૃત્રથી નિર્ગત થયાનું જાણ્યું તેથી

પૂર્વ-દિનના ઇન્દ્રને-સૂર્યને જાણનારી ઉષાઓ તેને અભિલક્ષીને જ પ્રાપ્ત થયલી અનન્તર, ઇન્દ્રદેવ તત્ર ઉદ્ભૂત રશ્મિઓનો એક-અદ્વિતીય પતિ થયો ૪

वीळौसतीरभिधीरामतृन्दन्प्राचाहिन्वन्मनसासप्तविप्राः ।
विश्वामविन्दन्पथ्यामृतस्यप्रजानन्नित्तानमसाविवेश ॥५॥५॥

१० वीळौ । सतीः । अभि । धीराः । अतृन्दन् । प्राचा । अहिन्वन् । मनसा । सप्त । विप्राः । विश्वम् । अविन्दन् । पथ्याम् । ऋतस्य । प्रजानन् । इत् । ता । नमसा । आ । विवेश ॥ ५ ॥ ५ ॥

અ० સાત મેધાવી અંગિરાઓએ ગાયોને દૃઢપર્વત વિષે નિગૂઢ અભિલક્ષીને તે નિધાનને ખોદ્યું ત્યાંથી તે અંગિરાઓએ પર્વતબિલ વિષે ગાયો છે એમ મનવડે નિશ્ચય કરીને, જે માર્ગે પ્રવિષ્ટ થયલી તેજ પ્રાચીનમાર્ગ વડે તે ગાયોને નિર્ગમિત કરી. યજ્ઞના, પ્રકર્ષપણે ઇન્દ્રને પ્રાપ્ત કરે તેવા મન વડે ઇન્દ્રવિષયક મન-સ્તોત્ર વડે ઇન્દ્રને તુષ્ટ કર્યો અને યજ્ઞમાર્ગે સાધુભૂત સર્વગાયોને પ્રાપ્ત કરી તેથી તે ઇન્દ્રે, (અંગિરાઓના) તે કર્મને પ્રકર્ષપણે જાણીને અંગિરાઓને નમસ્કાર વડે સંભાવિત કરી પર્વત વિષે પ્રવેશ કર્યો ૫(૫)

इतितृतीयस्यद्वितीयेपञ्चमोवर्गः ॥५॥

विदद्यदीसरमारुग्णमद्रेर्महिपाथःपूर्व्यंसध्र्यक्कः ।
अग्रंनयत्सुपद्यक्षराणामच्छारवंप्रथमाजानतीगात् ॥ ६ ॥

प० विदत्। यदि। सरमा। रुग्णम्। अद्रेः। महि। पाथः। पूर्व्यम्। सध्र्यक्। करिति कः। अग्रम्। नयत्। सुपदी। अक्षराणाम्। अच्छ। रवम्। प्रथमा। जानती। गात्॥६॥

अ० સરમા નામની શુનીએ, જ્યારે પર્વતના ભગ્નદ્વારને પ્રાપ્ત કર્યું ત્યારે ઇન્દ્રે પ્રેષણકાલે, ત્હારી પ્રજાને અન્નાદ-અન્ન ભક્ષક કરીશ એવી મહાન્ પ્રતિજ્ઞા કરી. ઇતર ભોજ્ય પદાર્થો વડે પણ તેને ગવ્યાદિલક્ષણ અન્ન અર્પણ કર્યું. તેથી, શોભન-પાદ-યુક્તા તે સરમાએ ક્ષયરહિત ગાયોના પ્રાંત ભાગને પ્રાપ્ત કર્યો કારણ કે ગાયોના હંભારવને પ્રથમ જાણતી થતી તે શબ્દાભિમુખ્ય થયથી. ૬

अगच्छदु विप्रतमः सखीयन्नसूदयत्सुकृते गर्भमद्रिः।
ससान मर्यो युवभिर्मखस्यन्नथाभवदङ्गिराः सद्यो अर्चन्॥ ७॥

प० अगच्छन्। ऊँ इति। विप्रतमः। सखियन्। असूदयत। सुकृते। गर्भम्। अद्रिः। ससान। मर्यः। युवभिः। मखस्यन्। अथ। अभवत्। अंगिराः। सद्यः। अर्चन्॥७॥

अ० અતિશય મેધાવી અંગિરાઓ સાથ સખિત્વને ઇચ્છનાર ઇન્દ્રદેવ, પર્વત પ્રતિ અવશ્ય પ્રાપ્ત થયો. તે પર્વતે, સખિત્વની ઇચ્છા કરતાં સુષ્ઠુપ્રકારે યુદ્ધકરનાર ઇન્દ્રાર્થ ગવાત્મક ગર્ભને નિર્ગમિત કર્યો. નિત્યતરુણ મરૂદ્દેવો સહ અંગિરાઓના ગોધનને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરતા અસુરોના મારયિતા ઇન્દ્રે ગાયોને પ્રાપ્ત કરી. અનન્તર, અંગિરા મધ્યે વરિષ્ઠ અંગિરા ઋષિએ, ઇન્દ્ર પાસેથી તે ગાયોને પ્રાપ્ત કરી ત્યારથી જ તે ઇન્દ્રદેવને પૂજનારો થયો. ૭

सतःसतःप्रतिमानंपुरोभूर्विश्वावेदजनिमाहन्तिशुष्णम् ।
प्रणोदिवःपदवीर्गव्युरर्चन्त्सखासखीँरमुञ्चन्निरवद्यात् ॥ ८ ॥

प० सतःऽसतः । प्रतिऽमानम् । पुरःऽभूः । विश्वा । वेद । जनिम ।
हन्ति । शुष्णम् । प्र । नः । दिवः । पदऽवीः । गव्युः ।
अर्चन् । सखा । सखीन् । अमुञ्चत् । निः । अवद्यात् ॥८॥

अ० જે આ ઇન્દ્રદેવ, ઉત્તમ વસુસંપત્તિનો પ્રતિનિધિ છે યજ્ઞા,
જે સર્વપદાર્થનો પ્રતિમાન-સ્વમહત્ત્વ વડે ઇયત્તાપૂર્વક
મર્વનો પ્રરિચ્છેદક, યુદ્ધ વિષે શત્રુઓની પુરત પ્રાપ્ત કરનાર,
સર્વ ભૂતજાતને જાણનારો છે. તે શુષ્ણ નામના અસુરને
હણનારો છે એવી રીતે મર્વજ્ઞ અંગિરાઓના ગોધન પ્રાપ્ત
કરવાની ઇચ્છા કરતો અમારો સખા ઇન્દ્રદેવ, દ્યુનોકથી
આગમન કરીને પ્રકર્ષપણે અમને પૂજિત-સેવિત કરતો
વૃત્રબાધ ઉપદ્રવથી અમને છેક મુકત કરે ८

निगव्यतामनसासेदुरर्कैःकृण्वानासोअमृतत्वायगातुम् ।
इदंचिन्नुसदनंभूर्येषांयेनमासाँअसिषासन्नृतेन ॥ ९ ॥

प० नि । गव्यता । मनसा । सेदुः । अर्कैः । कृण्वानासः ।
अमृतऽत्वाय । गातुम् । इदम् । चित् । नु । सदनम् । भूरि ।
एषाम् । येन । मासान् । असिसासन् । ऋतेन ॥ ९ ॥

अ० ગાયોને ઇચ્છતા મનવડે યુક્ત, અર્ચનીય સ્તોત્રો વડે દેવત્વ-
પ્રાપ્ત્યર્થ માર્ગને સંપાદન કરનારા તે અંગિરા ઋષિઓ,

સત્રાખ્ય કર્મમાં બેઠા. સત્રાખ્ય કર્મ વિષેનું અંગિરા ઋષિઓનું જે આ આમદન-બેઠક નિશ્ચે અમૃતત્વ પ્રાપ્તિ અર્થે મહાન્ ઉપાય રૂપ છે. સત્યભૂત જે સત્રકર્મ વડે તે ઋષિઓએ માસોનું સેવન કરવાને ઇચ્છા કરી. ૯

संपश्यंमाना अमदन्नभिस्वंपयंःप्रत्नस्यरेतंसोदुघांनाः ।
विरोदंसीअतपद्घोषएषांजातेनिष्ठामदंधुर्गोषुवीरान ॥१०॥६॥

प० सुमऽपश्यंमानासः । अमदन् । अभि । स्वम् । पयंः ।
प्रत्नस्यं । रेतंसः । दुघांनाः । वि । रोदंसी इति । अतपन् ।
घोषंः । एषाम् । जाते । निःऽहन्याम् । अदंधुः । गोषुं ।
वीरान् ॥ १० ॥ ६ ॥

अ० આ મારી ગાયો છે એમ જાણનારા તે અંગિરા ઋષિઓ, પુરાતન રેતસ્ ઉપલક્ષિત પુત્રની ધારણાર્થ તે ગાયોના પયસૂનું દોહન કરતા હર્ષિત થયા. આ ઋષિઓના મહાધ્વનિએ દ્યાવાપૃથિવીને વ્યાપ્ત કરી સંતપ્ત કર્યાં. તેથી તે અંગિરાઓએ, આત્મીયતા-સંપન્ન 'ચરાચરાત્મક વસ્તુ વિષે નિષ્ઠાને ધારણ કરી અર્થાત્ યથાપૂર્વ સ્થિતિને સંપાદન કરી. તે ગાયોની રક્ષાર્થ અતિશૂરા પુરુષોને સ્થાપિત કર્યા. ૧૦ (૬)

इतितृतीयस्यद्वितीयेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

सजातेभिर्वृत्रहासेदुंहव्यैरुदुस्रियांअसृजदिन्द्रोंअर्कैः ।
उरूच्यंस्मैघृतवद्भरंन्तीमधुस्वाद्मदुदुहेजेन्यागौः ॥ ११ ॥

प० सः । जातेभिः । वृत्रहा । सः । इत । ऊम् इति । हव्यैः । उत । उस्रियाः असृजत् । इन्द्रः । अर्कैः । उरूची । अस्मै । घृतवत् । भरन्ती । मधु । स्वाद्म । दुदुहे । जेन्या । गौः ॥ ११ ॥

अ० તે ઇન્દ્ર, સહાયના-સમ્પન્ન મરૂતો સહિત વૃત્રાસુરનો હણનારો છે. તેજ ઇન્દ્રે, અર્ચનીય હોતવ્ય મરૂતો સહિત, ગાયોને યથાર્થ સમ્યક્ પ્રકારે સર્જન કરી. ઘૃતોપેત, ક્ષીરાદિક-હવ્યાન્નને ધારણ કરતી, અગ્નિહોત્રાદિક પ્રભૂતકર્મને પ્રાપ્ત કરતી પ્રશસ્તા ગાય, આ યજનારાર્થ મધુર ક્ષીરાદિક દોહન કરે છે ૧૧

पित्रे चिच्चक्रुः सदनं समस्मै महि त्विषीमत्सुकृतो वि हि ख्यन् ।
विष्कभ्नन्तः स्कम्भनेना जनित्री आसीना ऊर्ध्वं रभसं वि-
मिन्वन् ॥ १२ ॥

प० पित्रे । चित् । चक्रुः । सदनम् । सम् । अस्मै । महि । त्विषिऽमत् । सुऽकृतः । वि । हि । ख्यन् । विऽस्कभ्नन्तः । स्कम्भनेन । जनित्री इति । आसीना । ऊर्ध्वम् । रभसम् । वि । मिन्वन् ॥ १२ ॥

अ० મન્ત્રાનુષ્ઠાન કરનારા અંગિરાઓએ, પાલક ઇન્દ્રાર્થ મહાન્ દીપ્તિમત્ ઉત્તમ સ્થાન સંપાદન કર્યું. સમુપાર્જિત કર્મવાળા તે અંગિરાઓએ ઇન્દ્રના સ્થાનને નિશ્ચે વિશેષ દર્શાવ્યું. સત્રોપસ્થાન કરનારા તે અંગિરાઓએ સર્વજગતના જનયિતા

દ્યાવાપૃથિવીને સ્તમ્ભન–સાધનરૂપ અન્તરિક્ષ વડે વિષ્ટબ્ધ કરતા વેગવંત તે ઇન્દ્રદેવને હવિ–સ્વીકરણાર્થ દ્યુલોક વિષે વિશેષ ઊર્ધ્વ સ્થાપિત કર્યો ૧૨

म॒हीयदि॑धि॒षणा॑शि॒श्नथे॒ग्रात्स॒द्योवृध॑वि॒भ्वं१॒॑रोद॑स्योः ।
गिरो॒यस्मि॑न्नन॒वद्याः स॑मी॒चीर्विश्वा॒इन्द्रा॑य॒तवि॑षी॒रनु॑त्ता ॥१३॥

प० म॒ही । यदि॑ । धि॒षणा॑ । शि॒श्नथे॑ । धात् । स॒द्यःवृध॑म् ।
वि॒भ्व॑म् । रोद॑स्यो । गिर॑ । य॒स्मि॒न् । अ॒न॒वद्या ।
स॒म्ऽई॒ची । विश्वा॑ । इन्द्रा॑य । तवि॑षीः । अनु॑त्ता ॥१३॥

अ० ઇન્દ્રવિષયા મહાન્ સ્તુતિ દ્યાવાપૃથિવીના અન્યોન્ય વિશ્લેષાર્થ શીઘ્ર વધનાર, ધારણસમર્થ સાધનને જ્યારે સંપાદન કરે છે ત્યારે ઇન્દ્ર વિષે દોષરહિત સ્તુતિલક્ષણા વાણીઓ સંગતા થાય છે ઇન્દ્રના સર્વ બળો, કેવળ સ્વભાવ સિદ્ધ છે ૧૩

मया॑ते॑स॒ख्यं॑र॑शिम॒शक्तोरा॑वृ॒त्र॒घ्ने॑नि॒युतो॑यन्ति॒पूर्वीः ।
महिस्तो॒त्रमव॒आग॑न्मसू॒रेर॒स्माकं॒सुम॑घवन्बोधिगो॒पाः ॥१४॥

प० महि । आ । ते॒ । स॒ख्यम् । व॒शि॒म॒ । श॒क्तीः । आ ।
वृ॒त्र॒ऽघ्ने । नि॒ऽयुतः॑ । य॒न्ति॒ । पू॒र्वीः । महि॑ । स्तो॒त्रम् ।
अवः॑ । आ । अ॒ग॒न्म॒ । सू॒रेः । अ॒स्माक॑म् । सु । म॒घ॒ऽव॒न् ।
बो॒धि॒ । गोपाः ॥ १४ ॥

અ० હે ઇન્દ્રદેવ ! તારા મહાન્ સખ્યની હું ચોમેર કામના કરું છું, તારી શક્તિઓના દાનકર્મોની હું ચોમેર કામના કરું છું. વૃત્રાસુરના હંતા-તું અર્થ, બહુ વડવાઓ વહનાર્થ આગમન કરે છે. વિદ્વાન્-તુંના મહાન્ સ્તોત્ર અને હવિર્લક્ષણ અન્નને અમે પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. હે ધનવન્ ઇન્દ્ર ! તું અમારો સુહુ પાલયિતા છુ એમ જાણ ૧૪

महि क्षेत्रं पुरु श्चन्द्रं विविद्वानादित्सखिभ्यश्चरथं समैरत् ।
इन्द्रो नृभिरजनद्दीद्यानः साकं सूर्यमुषसं गातुमग्निम् ॥१५॥७॥

प० महि । क्षेत्रम् । पुरु । चन्द्रम् । विविद्वान् । आत् । इत् । सखिभ्यः । चरथम् । सम् । ऐरत् । इन्द्रः । नृभिः । अजनत् । दीद्यानः । साकम् । सूर्यम् । उषसम् । गातुम् । अग्निम् ॥ १९ ॥ ७ ॥

अ० જે આ ઇન્દ્રે કેદારાદિ મહાન્ ક્ષેત્રને તથા પ્રભુત હિરણ્યને અમે અર્થિઓ અર્થ પ્રાપ્ત કર્યા. ગવાદિક ચરાત્મક પદાર્થ સમ્યક્ પ્રકારે દીધા. તે દેદીપ્યમાન ઇન્દ્રે કર્મસહાયભૂત મરુત્ નેતાઓ સહિત, કાલનિર્વાહક આદિત્યને, ઉષાકાલને, પૃથિવીને, અને આવહનીય આદિ અગ્નિને ઉત્પન્ન કર્યાં. ૧૫ (૭)

इति तृतीयस्य द्वितीये सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

अपश्चिद्विपविश्वोऽदमूना प्रसध्रीचीरसृजद्विश्वश्चन्द्राः ।
मध्वः पुनानाः कविभिः पवित्रैर्द्युभिर्हिन्वन्त्यक्तुभिर्धनुत्रीः ॥१६॥

प० अपः । चित् । एषः । विऽभ्वः । दमूनाः । प्र । सध्रीचीः ।
असृजत् । विश्वऽचन्द्राः । मध्वः । पुनानाः । कविऽभिः ।
पवित्रैः । द्युऽभिः । हिन्वन्ति । अक्तुऽभिः ।
धनुत्रीः ॥ १६ ॥

अ० દાતમનવાળા યજ્ઞના ઉપરત આ જ ઇન્દ્રદેવે, વ્યાપ્ત-પરસ્પરસંગત, વિશ્વને-આહ્લાદ-આપનાર આપો જળને સર્જ્યાં. તે આપોજળ, માધુર્યોપેત સોમને મર્વત્ર દશાપવિત્ર અગ્નિવાયુ અને સૂર્યો વડે સંશોધન કરનારાં સર્વ જગતની પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરાવનારાં સતાં, રાત્રિદિવસ સર્વ જગતને સ્વસ્વ-વ્યાપાર-પ્રવણ છે. ૧૬

अनु॑ कृ॒ष्णे वसु॑धिती जिहाते उ॒भे सूर्य॑स्य मं॒हना॒ यज॑त्रे ।
परि॒ यत्ते॑ महि॒मानं॑ वृ॒जध्यै॒ सखा॑य इन्द्र॒ काम्या॑ ऋजि॒प्याः ॥१७॥

प० अनु॑ । कृ॒ष्णे इति॑ । वसु॑धिती इति॒ वसु॑ऽधिती । जि॒हा॒ते॒ इति॑ । उ॒भे इति॑ । सूर्य॑स्य । मं॒हना॑ । यज॑त्रे इति॑ । परि॑ । यत् । ते॒ । म॒हि॒मान॑म् । वृ॒जध्यै॑ । सखा॑यः । इ॒न्द्र॒ । काम्याः॑ । ऋ॒जि॒प्याः ॥ १७ ॥

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! જગતના સુષ્ઠુ પ્રેરક તૂંના મહત્વ-આચ્છાદ-સામર્થ્ય વડે સર્વાધારરૂપ યજનાર્હ તે ઉભય અહોરાત્ર, પૂન પૂન આવર્તન કરે છે. ઋજુગતિવાળા મિત્રભૂત તે કમનીય મરૂદેવો, કર્મવિઘ્નકારક અસુરોના પરિભવાર્થ, ત્હારા સામર્થ્યને અનુસરી પરિતઃ પ્રગટ થાય છે. ૧૭

पतिर्भव वृत्रहन्त्सूनृतानां गिरां विश्वायुर्वृषभो वयोधाः ।
आ नो गहि सख्येभिः शिवेभिर्महान्महीभिरूतिभिः सरण्यन् ॥१८॥

प० पतिः । भव । वृत्रऽहन् । सूनृतानाम् । गिराम् । विश्वऽआयुः । वृषभः । वयःऽधाः । आ । नः । गहि । सख्येभिः । शिवेभिः । महान् । महीभिः । ऊतिऽभिः । सरण्यन् ॥१८॥

अ० હે વૃત્રહન્ ઇન્દ્રદેવ ! સંપૂર્ણ આયુષ્યવાળા હે અવિનાશી દેવ ! કામોનો વર્ષિતા અન્નનો દાતા તૂ, પ્રિયતમ વાણીઓનો સ્વામી હો. યથાર્થ ગમનને ઇચ્છતો, મહાન્ રક્ષાઓ અને કલ્યાણકારક સખ્યયુક્ત તૂ અમારા પ્રતિ યથાર્થ આગમન કર. ૧૮

तमङ्गिरस्वन्नमसा सपर्यन्नव्यं कृणोमि सन्यसे पुराजाम् ।
द्रुहो वि याहि बहुला अदेवीः स्वश्च नो मघवन्त्सातये धाः ॥१९॥

प० तम् । अङ्गिरस्वत् । नमसा । सपर्यन् । नव्यम् । कृणोमि । सन्यसे । पुराऽजाम् । द्रुहः । वि । याहि । बहुलाः । अदेवीः । स्वरिति स्वः । च । नः । मघऽवन् ।
सातये । धाः ॥ १९ ॥

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! અંગિરાની પેરે સ્તોત્ર વડે પુજન કરતો હું વિશ્વામિત્ર ઋષિ તાદૃશ મહિમોપેત પુરાતન તૂને સંસેવન કરવા અભિનવસ્તુતિ કરૂં છું. તમોરૂપત્વવડે અદ્યોતમાન, બહુ શત્રુભૂત રાક્ષસોને વિશેષે મૃતિને પ્રાપ્ત કરાવ. હે ધનવન્ ઇન્દ્રદેવ ! તૂ અમને તારૂં પોતાનું ધન સંસેવનાર્થ સ્થાપિત કર. ૧૯

मिहःपावकाःप्रतताअभूवन्त्स्वस्तिनःपिपृहिपारमासाम् ।
इन्द्रत्वंरथिरःपाहिनोरिषोमक्षूमक्षूकृणुहिगोजितोनः ॥२०॥

प० मिहः । पावकाः । प्रऽतताः । अभूवन् । स्वस्ति । नः । पिपृहि । पारम् । आसाम् । इन्द्र । त्वम् । रथिरः । पाहि । नः । रिषः । मक्षुऽमक्षु । कृणुहि । गोऽजितः । नः ॥२०॥

અ૦ હે ઇન્દ્રદેવ ! પાપોનાં શોધન કરનારાં, સેચનસાધન રૂપ આપોજળ લોકવિષે પ્રકર્ષપણે વિસ્તૃત થયાં. આ જળના વિનાશરહિત તીરને, અમો અર્થ જલોવડે સંપુર્ણ કર. રથવાન્ તું, હિંસક શત્રુથી અમારૂં પાલન કર. અમને અતિશીઘ્ર ગવાદિ પશુઓના જેતા કર. સુવૃષ્ટિપ્રદાન વડે તડાગાદિ જલાશયોને સંપૂર્ણ કરીને ગવાદિધન-યુક્ત કર. ૨૦

अदेदिष्टवृत्रहागोपतिर्गाअन्तःकृष्णाँअरुषैर्धामभिर्गात् ।
प्रसूनृतादिशमानऋतेनदुरश्चविश्वाअवृणोदपस्वाः ॥२१॥

प० अदेदिष्ट । वृत्रऽहा । गोऽपतिः । गाः । अन्तरिति । कृष्णान् । अरुषैः । धामऽभिः । गात् । प्र । सूनृताः । दिशमानः । ऋतेन । दुरः । च । विश्वाः । अवृणोत् । अप । स्वाः ॥ २१ ॥

અ૦ વૃત્રનો હણનાર, ગાયોનો સ્વામી ઇન્દ્રદેવ, અમને ગાયો પ્રાપ્ત કરાવો. કર્મ-વિઘ્નકારક-અસુરોને અરોચમાન તેજો વડે

અન્તર્ધાન-વિનાશને પ્રાપ્ત કરાવો. પ્રિયતમ ગાયોને પ્રતારણ-વર્જિત સત્યવાક્ય વડે અંગિરાઓને પ્રાપ્ત કરતા ઇન્દ્રે, ગાયોનાં સર્વ દ્વારોને અને સ્વકીય ગયોને પ્રગટ કર્યાં. ગાયોને ગોષ્ઠ વિષે સ્થાપિત કરીને તે દ્વારોને આચ્છાદિત કર્યાં. २१

(२२ ઋચા માટે જુઓ સૂ. ३०-२२) २२

इतितृतीयस्यद्वितीयेष्टमोवर्गः ॥८॥

सूक्त ३१.

१ वह्निः = अपुत्रोयःपिताकन्यामन्यकुलंप्रापयतिसः = અપુત્ર પિતા કન્યાને અન્ય કુલમાં આપે તે.

२ दीधितिम् = धर्तारम् जामातरम् = રેતસ્ ધારણ કરનાર જામાતા.

३ ऋञ्जन् = प्रसाधयन् = પ્રસાધિત કરતો.

४ शग्म्येन = सुखनिमित्तेन = સુખનિમિત્તક.

५ तान्व = तनूजः औरसः पुत्रः ।

६ वह्निः = पुमान् = પુમાન

७ ऋन्धन् = वस्त्रालंकारादिना ऋध्यमानः = વસ્ત્રાલંકાર આદિ વડે સમૃદ્ધિવાન્.

८ प्रवृत् = प्रवृत्ति. ।

७ प्रयक्षे = यज्ञार्थम् ।

१० अतृन्दन् = निधानमपावृण्वन् = નિધાનને ઓલ્યું.

११ प्राचा = प्राचीनेन = પ્રાચીન.

१२ व्रजम् = व्रजद्वारम् = વ્રજ દ્વારને.

१३ असूदयत् = निरगमयत् = નિર્ગમન કર્યો.

सूक्त ३२.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા:—ઇન્દ્ર: છન્દ.—ત્રિષ્ટુભ.

इन्द्रसोमंसोमपतेपिबेमंमाध्यंन्दिनंसवनंचारुयत्ते ।
प्रपुथ्याशिप्रेमघवन्नृजीषिन्विमुच्याहरीइहमादयस्व ॥ १ ॥

प० इन्द्र । सोमम् । सोमऽपते । पिब । इमम् । माध्यंन्दिनम् । सवनम् । चारु । यत् । ते । प्रऽपुथ्य । शिप्रेऽइति । मघऽवन् । ऋजीषिन् । विऽमुच्य । हरी इति । इह । मादयस्व ॥ १ ॥

અ૦ સોમના અધિપતિ હે ઇન્દ્રદેવ ! માધ્યંદિનસવન સંબંધી સ્તોત્ર, રમણીય છે. ધનવન ભારરહિત–સોમ–(ઋજીષ)–સંપન્ન હે ઇન્દ્રદેવ ! હરી નામના અશ્વોને રથથી વિમુક્ત કરીને હનુઓને અગ્રત્ય ગ્રાસ વડે પૂર્ણ કરીને આ દેવયજનદેશ વિષે તેમને હર્ષિત કર ૧

गवाशिरमन्थिनमिन्द्रशुक्रंपिबासोमंररिमातेमदाय ।
ब्रह्मकृतामारुतेनागणेनसजोषारुद्रैस्तृपदावृषस्व ॥ २ ॥

प० गोऽआशिरम् । मन्थिनम् । इन्द्र । शुक्रम् । पिब । सोमम् । ररिम । ते । मदाय । ब्रह्मऽकृता । मारुतेन । गणेन । सऽजोषाः । रुद्रैः । तृपत् । आ । वृषस्व ॥ २ ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ ! ગવ્યમિશ્રણવાળો, મંથનયુક્ત, અભિનવ યજ્ઞા શુક્રામન્થિગ્રહ વિષે વર્તમાન, આ સોમનું પાન કર. તારા હર્ષાર્થ અમે તે સોમ અર્પણ કરીએ છીએ, ઇન્દ્રવિષયક સ્તોત્રકરનારા મરૂદ્ગણ અને એકાદશ રૂદ્રો વડે સંગત તું સોમપાન દ્વારા તૃપ્ત થતો આ સોમને સર્વતઃ જઠરવિષે સિંચન-ધારણ કર. २

येतेशुष्मंयेतविषीमवर्धन्नर्चन्तइन्द्रमरुतस्तओजः ।
माध्यंदिनेसवनेवज्रहस्तपिबारुद्रेभिःसगणःसुशिप्र ॥ ३ ॥

प० ये । ते । शुष्मम् । ये । तविषीम् । अवर्धन् । अर्चन्त । इन्द्र । मरुतः । ते । ओजः । माध्यन्दिने । सवने । वज्रऽहस्त । पिब । रुद्रेभिः । सऽगणः । सुऽशिप्र ॥ ३ ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ ! જે મરૂતોએ તારા શત્રુ-શોષક-તેજને અને બળને વધાર્યું તેઓએ તુંને સ્તુતિ કરતા સતા તારાં યુદ્ધ-સામર્થ્યને વધાર્યું. વજ્રહસ્ત, શોભન નાસિકાવાળા હે ઇન્દ્રદેવ ! મરૂતો વડે સગણરૂપ તું માધ્યન્દિન સવનમા સોમપાન કર. ३

तइन्न्वस्यमधुमद्विविप्रइन्द्रस्यशर्धोमरुतोयआसन् ।
येभिर्वृत्रस्येषितोविवेदामर्मणोमन्यमानस्यमर्म ॥ ४ ॥

प० ते । इत् । नु । अस्य । मधुऽमत् । विविप्रे । इन्द्रस्य । शर्धः । मरुतः । ये । आसन् । येभिः । वृत्रस्य । इषितः । विवेद । अमर्मणः । मन्यमानस्य । मर्म ॥ ४ ॥

અ૦ જે ઇન્દ્રના બલભૂત હતા તેજ અમે મરૂદેવ, તારી સહાયાર્થ બેઠેલા છીએ, તું યુદ્ધ પ્રતિ ગમન કર એમ માધુર્યોપેત વાક્યને ક્ષિપ્ર પ્રેરે છે. જે યુદ્ધસહાયક મરૂતો વડે પ્રેરિત ઇન્દ્રદેવ, પર–અવિદિત મર્મસ્થાનવાળો તથા મારો કોઇ પણ હન્તા નથી એમ અભિમાન કરનાર વૃત્રાસુરના મર્મ ભાગને જાણનાર હતો. ૪

मनुष्वदिन्द्रसवनंजुषाणःपिबासोमंशश्वतेवीर्याय ।
सआववृत्स्वहर्यश्वयज्ञैःसरण्युभिरपोअर्णासिसर्षि ॥ ५ ॥ ९ ॥

प० मनुष्वत् । इन्द्र । सवनम् । जुषाणः । पिब । सोमम् । शश्वते । वीर्याय । सः । आ । ववृत्स्व । हरिऽअश्व । यज्ञैः । सरण्युऽभिः । अपः । अर्णाः । सिसर्षि ॥५॥९॥

અ૦ હે ઇન્દ્રદેવ ! મનુના યજ્ઞની પેરે આ યજ્ઞનું સેવન કરનારો તું, પરપરિભવલક્ષણ સામર્થ્યાર્થ આ સોમનું પાન કર. હરિ નામના અશ્વ વડે સંપન્ન હે ઇન્દ્રદેવ ! તું, યજનીય મરૂતો સહિત આગમન કર. એક સરણશીલ મરૂતો સહિત તું, અન્તરિક્ષસ્થ તથા પાર્થિવ ઉદકોને પ્રાપ્ત કરાવ યદ્વા, જળ વ્યાપ્ત અન્તરિક્ષમાંથી ઉદકો પ્રાપ્ત કરાવ. ૫(૯)

इति तृतीयस्यद्वितीयेनवमोवर्गः ॥९॥

त्वमपोयद्धवृत्रंजघन्वाँअत्याँइवप्रासृजःसर्तवाजौ ।
शयानमिन्द्रचरतावधेनवव्रिवांसंपरिदेवीरदेवम् ॥ ६ ॥

प० त्वम् । अपः । यत् । ह । वृत्रम् । जघन्वान् । अत्यान्ऽइव । प्र । असृजः । सर्तवे । आजौ । शयानम् । इन्द्र । चरतः । वधेन । वव्रिऽवांसम् । परि । देवीः । अदेवम् ॥६॥

અ૦ હે ઇન્દ્રદેવ ! તેં શયનશીલ આપોજળને આસપાસ આવૃત થઇને વર્તનાર અહંકતાને લઇ સ્વચ્છતયા અ-પ્રતિભાસમાન, એકત્ર નિશ્ચલ વર્તનાર મેઘને, યુદ્ધ વડે હણ્યો. તે યુદ્ધવિષે, અતિવેગ–ગમનાર્થ અશ્વોને જેમ પ્રેરે તે પ્રકારે અન્તરિક્ષમાંથી પ્રકર્ષપણે મેઘભેદન કરીને આપોજળને નિશ્ચે મુક્ત કર્યાં, (તે ઇન્દ્રને અમે યજન કરીએ છીએ એમ ઉત્તર ઋચા સાથે અન્વય છે.) ૬

यजाम इन्नमसा वृद्धमिन्द्रं बृहन्तमृष्वमजरं युवानम् ।
यस्य प्रिये ममतुर्यज्ञियस्य न रोदसी महिमानं ममाते ॥ ७ ॥

प० यजामः । इत् । नमसा । वृद्धम् । इन्द्रम् । बृहन्तम् । ऋष्वम् । अजरम् । युवानम् । यस्य । प्रिये इति । ममतुः । यज्ञियस्य । न । रोदसी इति । महिमानम् । ममाते इति ॥७॥

અ૦ હવિર્લક્ષણ અન્ન વડે પ્રવૃદ્ધ, મહાન્, સ્તોતવ્ય, જરારહિત, નિત્યતરૂણ ઇન્દ્રને, અમે કુશિકગોત્રના ઋષિઓ, યજ્ઞ–સિદ્ધયર્થ સ્તુતિવાક્યો વડે નિશ્ચે પૂજન કરીએ છઇએ. અ-પરિમિત દ્યાવાપૃથિવી, યજ્ઞાર્થ ઇન્દ્રના મહિમા–વૈભવનો પરિચ્છેદ કરવાને શક્તિમાન નથી. ૭

इन्द्रस्यकर्मसुकृतापुरूणिव्रतानिदेवानमिनन्तिविश्वे ।
दाधारयःपृथिवींद्यामुतेमांजजानसूर्यमुषसंसुदंसाः ॥ ८ ॥

प० इन्द्रस्य । कर्म । सुऽकृता । पुरूणि । व्रतानि । देवाः । न । मिनन्ति । विश्वे । दाधार । यः । पृथिवीम् । द्याम् । उत । इमाम् । जजान । सूर्यम् । उषसम् । सुऽदंसाः ॥८॥

अ० सर्वदेवो, तुं इन्द्रनां कर्मोनी, सुष्ठु-निर्मित-पृथिवी-आदिनी, अनेक यज्ञादिनी आ सर्वनी हिंसा-बाधा करता नथी, किन्तु आदर करे छे. जे आ इन्द्रदेव, पृथिवी-भूलोक, द्युलोक अने अन्तरिक्षलोक त्रण लोकोने धारण करे छे. वळी शोभनकर्मवाळो सतो इन्द्रदेव, सूर्यने अने उषाकाळने उत्पादन करे छे. ८

अद्रोघसत्यंतवतन्महित्वंसद्योयज्जातोअपिबोहसोमम् ।
नद्यावइन्द्रतवसस्तओजोनाहानमासाःशरदोवरन्त ॥ ९ ॥

प० अद्रोघ । सत्यम् । तव । तत् । महिऽत्वम् । सद्यः । यत् । जातः । अपिबः । ह । सोमम् । न । द्यावः । इन्द्र । तवसः । ते । ओजः । न । अहा । न । मासाः । शरदः । वरन्त ॥ ९ ॥

अ० द्रोहवर्जित हे इन्द्रदेव ! तारुं ते महात्म्य यथार्थ छे के तें उत्पन्न-थता-वेंत ज सोमरसनुं पान कर्युं. द्यु-उपलक्षित-सर्व लोको तारा सामर्थ्यने वारण-निषेध करी शकता नथी. प्रतिपदा आदि दिवसो, चैत्रादि मासो अने संवत्सरो तारा

સામર્થ્યને વારી શકતા નથી. કિન્તુ, તારા સામર્થ્યને અનુસરીને સર્વે રહે છે. ૯

त्वंसद्यो॑अपिबोजा॒तइ॑न्द्र॒मदा॑यसोम॑मप॒र॒मेव्यो॑मन् ।
यद्धद्यावा॑पृथि॒वीआवि॑वेशी॒रथा॑भवःपू॒र्व्यःका॒रुधा॑या ॥१०॥१०॥

प० त्वम् । सद्यः । अपिबः । जातः । इन्द्र । मदाय । सोमम् । परमे । विऽओमन् । यत् । ह । द्यावापृथिवी इति । आ । अविवेशीः । अथ । अभवः । पूर्व्यः । कारुऽधायाः ॥ १० ॥ १० ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! જન્મ્યો ત્યારથી જ ઉત્તમસ્થાન-સ્થિત-તું, હર્ષાર્થ સોમપાન્ કર. તું ઘાવાપૃથિવી લોક વિષે ચોમેર નિશ્ચે પ્રવિષ્ટ છે. અનન્તર, પુરાતન તું, નિશ્ચે કર્મોનો વિધાતા છે. ૧૦

इतितृतीयस्यद्वितीयेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अह॒न्नहिं॒परि॒शया॑न॒मर्ण॑ओजा॒यमा॑नंतुविजातत॒व्यान् ।
नतेम॑हि॒त्वमनु॑भूद॒धद्यौर्यद॒न्यया॑स्फि॒ग्या॒३॑क्षामव॑स्थाः ॥ ११ ॥

प० अहन् । अहिम् । परिऽशयानम् । अर्णः । ओजायमानम् । तुविऽजात । तव्यान् । न । ते । महिऽत्वम् । अनु । भूत् । अध । द्यौः । यत् । अन्यया । स्फिग्या । क्षाम् । अवस्थाः ॥ ११ ॥

અ० પૃથિવી આદિ અનેકલોક જેથી ઉત્પન્ન થયા એવા હે ઈન્દ્રદેવ ! તેં, ઉદકની આસપાસ શયન કરનાર, બળાચરણ કરનાર, આ અતિશય પ્રવૃદ્ધ મેઘનો ઉદક-પ્રેરણાર્થ વધ કર્યો. અનન્તર, તારા મહિમાનો દ્યુલોક અનુભવ કરતી નથી—અર્થાત્ જાણતી નથી. કેમકે તું, એક કટિવડે ભૂમિને આચ્છાદિત કરી રહેલો છે. ११

यज्ञोहितइन्द्रवर्धनोभूदुतप्रियःसुतसोमोमियेधः ।
यज्ञेनयज्ञमवयज्ञियःसन्यज्ञस्तेवज्रमहिहत्यआवत् ॥ १२ ॥

प० यज्ञः । हि । ते । इन्द्र । वर्धनः । भूत् । उत । प्रियः । सुतऽसोमः । मियेधः । यज्ञेन । यज्ञम् । अव । यज्ञियः । सन् । यज्ञः । ते । वज्रम् । अहिऽहत्ये । आवत् ॥१२॥

અ० હે ઈન્દ્રદેવ ! અમારો યજ્ઞ નિશ્ચે, હવિઃપ્રદાન વડે ત્હારો વર્ધયિતા થાય છે. વળી અભિષુત સોમવાળો સારભૂત આ યજ્ઞ તુને પ્રિય છે. તે તું, યજ્ઞાર્હ સતો યજ્ઞના કર્તા-યજનારાને યજ્ઞ દ્વારા ફલ-પ્રદાનપૂર્વક રક્ષણ કર. આ યજ્ઞ, તારા વજ્રનું વૃત્રહનનરૂપ કર્મ વિષે રક્ષણ કરો. १२

यज्ञेनेन्द्रमवसाचक्रेअर्वागैनंसुम्नायनव्यसेववृत्याम् ।
यस्तोमेभिर्वावृधेपूर्व्येभिर्योमध्यमेभिरुतनूतनेभिः ॥ १३ ॥

प० यज्ञेन । इन्द्रम् । अवसा । आ । चक्रे । अर्वाक् । आ । एनम् । सुम्नाय । नव्यसे । ववृत्याम् । यः । स्तोमेभिः । ववृधे । पूर्व्येभिः । यः । मध्यमेभिः । उत । नूतनेभिः ॥१३॥

અ૦ હે ઇન્દ્રદેવ ! સર્વ યજનારા, સ્વગ્રહણ વડે તું-ઇન્દ્રને હવિઃપ્રદાનપૂર્વક અભિમુખ કરે છે. તું જે પુરાતન સ્તોત્રો વડે પ્રવૃદ્ધ થયલો, જે મધ્યે હોનારાં અને અમો વડે કરાતાં અધુનાતન સ્તોત્રો વડે વૃદ્ધિને પામે છે તેને, હું નવતર ધનાર્થે યજ્ઞ વડે મારી અભિમુખ કરું. ૧૩

विवेषयन्मांधिषणांजजानस्तवैपुरापार्यादिन्द्रमह्नः ।
अंहसोयत्रपीपरद्यथानोनावेवयान्तमुभयेहवन्ते ॥ १४ ॥

प० विवेष । यत् । मा । धिषणा । जजान । स्तवै । पुरा । पार्यात् । इन्द्रम् । अह्नः । अंहसः । यत्र । पीपरत् । यथा । नः । नावाऽइव । यान्तम् । उभये । हवन्ते ॥१४॥

અ૦ ઇન્દ્રની સ્તુતિ કરું એવી બુદ્ધિ જ્યારે હું વિષે વ્યાપ્ત થાય છે ત્યારે હું સ્તોત્રને રચું છું. અતિદુસ્તર્તી વિઘ્નકારક દિવસની પાર ઉતરું એવી બુદ્ધિ વ્યાપ્ત થાય ત્યારે તે પહેલાં સ્તોત્ર રચું છું. જે બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થતાં દારિદ્રયથી અમને જેપ્રકારે પાર ઉતારે તેપ્રકારે ઉભયપાર્શ્વ વર્તનારા ધનાર્થી જનો, નૌકા વડે પ્રયાણ કરનાર પુરુષની પેરે તે ઇન્દ્રને આહ્વાન કરે છે. ૧૪

आपूर्णोअस्यकलशःस्वाहासेक्तेवकोशंसिसिचेपिबध्यै ।
समुप्रियाआववृत्रन्मदायप्रदक्षिणिदभिसोमासइन्द्रम् ॥ १५ ॥

प० आऽपूर्णः । अस्य । कलशः । स्वाहा । सेक्ताऽइव । कोशम् । सिसिचे । पिबध्यै । सम् । ऊं इति । प्रियाः ।

आ । अवबृन्त् । मदाय । प्रहद्विणित् । अमि । सोमासः । इन्द्रम् ॥ १५ ॥

अ० हे इन्द्रदेव ! तारा पानार्थ द्रोणकलश, सोमपूर्ण छे, अने सोमसहित कलश तारा पानार्थ स्वाहाकृत-दत्तेलो छे. जेम कोई जलसेचक जलपूर्ण कोशमांथी पात्रांतर विषे जलसिंचन करे तेम हुं ते सोमने सिंचन करुं छु. अत्यंत - स्वादिष्ठ, तूंने दत्तेला ते सोम, तूंने अभिलक्षीने ज तारा हर्षार्थ प्रादक्षिण्यपूर्वक, सम्यक् आवृत थईने वर्तो. १५

नत्वांगभीरःपुरुहूतसिन्धुर्नाद्रयः परिषन्तोवरन्त ।
इत्थासखिभ्यइषितोयदिन्द्राहळ्हंचिदरुजोगव्यमूर्वम् ॥ १६ ॥

प० न । त्वा । गभीरः । पुरुहूत । सिन्धुः । न । अद्रयः । परि । सन्तः । वरन्त । इत्था । सखिभ्यः । इषितः । यत् । इन्द्र । आ । दृळ्हम् । चित् । अरुजः । गव्यम् । ऊर्वम् ॥ १६ ॥

अ० हे अनेक-आहूत-इन्द्रदेव ! गभीर समुद्र तूंने वारी शकतो नथी. शैलो तूंने वारी शकता नथी. किन्तु तूंने अनुसरीने वर्ते छे आ प्रकारे सखादेवो वडे प्रार्थित तूं, अतिप्रबल हवाडा विषे वर्तनार ऊर्वानलने पण सम्यक् प्रकारे विनाश करारो छे. १६

(सत्तरमी ऋचा माटे जुओ सू. ३०-२२) १७

इतितृतीयस्यद्वितीयेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

सूक्त ३२.

१ प्रमुख्य = अत्यन्त प्राशैन पूरयित्वा = आम पडे, पूर्ण करीने.
२ विविग्रे = प्रेरयन = प्रेरे छे.
३ मरुत्सुभिः = मरणशीलैः मरुद्भिःसहितः = मरणशील मरुतो सह.
४ सतैवे = अतियेनगमनाय = अतिवेग गमनार्थे.
५ यम्रियासम् = आपूरयमाणम् = आसपास वर्तमान.
६ धारयायाः = कर्मणां विधाता = कर्मोनो विधाता.
७ तव्यान् = अतिशयेनप्रवृद्धान् = अत्यंत प्रवृद्ध.
८ हिन्कृया = कटया = कटि वडे.
९ मियेधः = सारभूतो यज्ञ. = सारभूत यज्ञ :
१० ऊर्वम् = ऊर्वानलम् = वडवानल.

सूक्त ३३.

ऋषि:-४-६-८-१० नदी, अवशिष्ट विश्वामित्र; देवता:-इन्द्र; छन्द:-१-१२ त्रिष्टुभ्, १३ अनुष्टुभ्.

प्रपर्वतानामुशतीउपस्थादश्वेइवविषितेहासमाने ।
गावेवशुभ्रेमातरारिहाणेविपाट्छुतुद्रीपयसाजवेते ॥ १ ॥

प० प्र । पर्वतानाम् । उशती इति । उपस्थात् । अश्वेइवेत्य-श्वेऽइव । विषिते इति विऽसिते । हासमाने इति । गावाऽइ-

इव । शुभ्रे इति । मातरा । रिहाणे इति । विऽपाट् । शुतुद्री । पयसा । जवेते इति ॥ १ ॥

अ० तबेलामांथी विमुक्त, अन्योन्य-वेग वडे-स्पर्धा-करनारी, अथवा त्वरा वडे गमन करनारी, यद्वा परस्पर-हर्षने-पामनारी- घोडीओनी पेरे, बे शोभमान गायो पेरे शोभमान, तथा पोताना वत्सने जीह्वा वडे चाटवानी इच्छा वाळी शीघ्र-गतिवाळी, समुद्र प्रति वेगे प्रयाण करतार पयसयुक्त विपाट् तथा शुतुद्री नदी. समुद्र प्रति शीघ्र प्रयाण करे छे. १

इन्द्रेषिते प्रसवं भिक्षमाणे अच्छा समुद्रं रथ्येव याथः ।
समाराणे ऊर्मिभिः पिन्वमाने अन्या वामन्यामप्येति शुभ्रे ॥ २ ॥

प० इन्द्रेषिते इतीन्द्रऽइषिते । प्रऽसवम् । भिक्षमाणे इति । अच्छ । समुद्रम् । रथ्याऽइव । याथः । समाराणे इति समऽआराणे । ऊर्मिऽभिः । पिन्वमाने इति । अन्या । वाम् । अन्याम् । अपि । एति । शुभ्रे इति ॥ २ ॥

अ० हे नदीओ ! इन्द्र-प्रेषित तमे, रथीओनी पेरे ते इन्द्रदेवनी अनुज्ञानी प्रार्थना करती, समुद्रनी अभिमुखे प्रयाण करनारी छो. परस्पर संगमन करती, तरंगो वडे परिसर प्रदेशने संतर्प करती, शोभमान तमे प्रयाण करो छो. तमो एक बीजने परस्पर एकमताने प्राप्त करीने प्रयाण करो छो. २

अच्छासिन्धुंमातृतमामयासंविपाशमुर्वींसुभगामगन्म ।
वत्समिवमातरासंरिहाणेसमानंयोनिमनुसंचरन्ती ॥ ३ ॥

प० अच्छ । सिन्धुम् । मातृऽतमाम् । अयासम् । विऽपाशम् । उर्वीम् । सुऽभगाम् । अगन्म । वत्सम्ऽइव । मातरा । संरिहाणे इति सम्ऽरिहाणे । समानम् । योनिम् । अनु । संचरन्ती इति सम्ऽचरन्ती ॥ ३ ॥

અ૦ હે નદીઓ ! હું વિશ્વામિત્ર ઋષિ, અતિશયે માતારૂપ, શુતુદ્રી નદીની અભિમુખે પ્રાપ્ત થયો છું. અમે, મહાન્ સૌભાગ્યવતી વિપાશ નદીને પ્રાપ્ત થયા છીએ. બે ધેનુઓ વત્સને જીહ્વા વડે ચાટવાને ઇચ્છા કરતી પોતાના વત્સની પાછળ જાય તેમ અમે, તમારા એકયોનિસ્થાનરૂપ સમુદ્રને અભિલક્ષી-સમ્યક્ પ્રકારે-સંચાર કરનારી-તમને પ્રાપ્ત થયા છીએ. ૩

एनावयंपयसापिन्वमानाअनुयोनिंदेवकृतंचरन्तीः ।
नवर्तवेप्रसवःसर्गतक्तःकिंयुर्विप्रोनद्योजोहवीति ॥ ४ ॥

प० एना । वयम् । पयसा । पिन्वमानाः । अनु । योनिम् । देवऽकृतम् । चरन्तीः । न । वर्तवे । प्रऽसवः । सर्गऽतक्तः । किम्ऽयुः । विप्रः । नद्यः । जोहवीति ॥ ४ ॥

અ૦ આ પયસ વડે સંતૃપ્ત કરતી, ઇન્દ્રદેવ વડે સંદિષ્ટ સમુદ્રસ્થાનને અનુલક્ષી અમે સંચાર કરી રહેલી છીએ. ગમન વિષે પ્રવૃત્ત અમારો ઉદ્યોગ નિવર્તનાર્થ નથી. આ બ્રાહ્મણ શું ઇચ્છાને લઇ અમને બહુ આહ્વાન કરે છે ! ૪

रमध्वंमेवचसेसोम्यायऋतावरीरुपमुहूर्तमेवैः ।
प्रसिन्धुमच्छाबृहतीमनीषावस्युरह्वेकुशिकस्यसूनुः ॥५॥१२॥

प० रमध्वम् । मे । वचसे । सोम्याय । ऋतऽवरी. । उप । मुहूर्तम् । एवैः । प्र । सिन्धुम् । अच्छ । बृहती । मनीषा । अवस्युः । अह्वे । कुशिकस्य । सूनुः ॥ ५ ॥ १२ ॥

अ० ઉદકસંપન્ન હે નદીઓ ! 'તમને ઉત્તીર્ણ કરીને હું સોમને સંપાદન કરું' એમ સોમસંપાદી-વચનાર્થ, શીઘ્ર ગમનથી મુહૂર્તમાત્ર તમે ઉપરામને પામો. કુશિકપુત્ર હું વિશ્વામિત્ર, મહાન્ સ્તુતિ વડે રક્ષણની ઇચ્છાવાળો, સતો તું શુતુદ્રીને પ્રકર્ષપણે આહ્વાન કરું છું. ૫(૧૨)

इतितृतीयस्यद्वितीयेद्वादशोवर्गः ॥ ४ ॥

इन्द्रोअस्माँअरदद्वज्रबाहुरपाहन्वृत्रंपरिधिंनदीनाम् ।
देवोनयत्सवितासुपाणिस्तस्यवयंप्रसवेयामउर्वीः ॥ ६ ॥

प० इन्द्रः । अस्मान् । अरदत् । वज्रऽबाहुः । अप । अहन् । वृत्रम् । परिऽधिम् । नदीनाम् । देवः । अनयत् । सविता । सुऽपाणिः । तस्य । वयम् । प्रऽसवे । याम । उर्वीः ॥६॥

अ० હે વિશ્વામિત્ર ! વજ્રયુક્ત બાહુવાળા ઇન્દ્રે અમે-નદીઓને ખોદી નાખી. ક્ષન્દકારક આપોજળની પરિધિ રૂપ વૃત્ર-મેઘનો વધ કર્યો. તેનો વધ થતાં આપોજળનો પાત થયો. તે ગમનકરનારાં જળો વડે અમે ખોદાયેલી. એમ મેઘહનન દ્વારા

અમને બોધી. એટલું જ નહિ કિન્તુ સર્વ જગતના પ્રેરક, શોભન હસ્તકવાળા ઇન્દ્રે, મેઘભેદન કરીને ઉદકપ્રેરણ વડે મમુદ્રને પુર્ણ કર્યો. તેના સામર્થ્યવાળા ઇન્દ્રની અભ્યનુજ્ઞા વિષે વર્તનારી, ઉદકો વડે પ્રભૂત એવી અમે પ્રયાણ કરીએ છીએ, અર્થાત્ તારા વચનથી ઉપરામીશું નહિ. ૬

प्रवाच्यंशश्वधावीर्यं१तदिन्द्रस्यकर्मयदहिंविवृश्चत् ।
विवज्रेणपरिषदोजघानायन्नापोयनमिच्छमानाः ॥ ७ ॥

प० प्रऽवाच्यम् । शश्वधा । वीर्यम् । तत् । इन्द्रस्य । कर्म । यत् । अहिम् । विऽवृश्चत् । वि । वज्रेण । परिऽसदः । जघान । आयन् । आपः । अयनम् । इच्छमानाः ॥ ७ ॥

अ० જે આ ઇન્દ્રે મેઘછેદન કર્યું તેનું સામર્થ્ય, સર્વદા પ્રકર્ષપણે વચનીય છે, તે ઇન્દ્રે, પરિતઃ–પ્રતિબન્ધકારક અસુરોનો વજ્ર વડે વધ કર્યો. અનન્તર, સ્થાનેચ્છુ આપોજળ, પોતાના સ્થાન પ્રતિ પ્રયાણ કરે છે. ૭

एतद्वचोजरितर्मापिमृष्ठाआयत्तेघोषानुत्तरायुगानि ।
उक्थेषुकारोप्रतिनोजुषस्वमानोनिकःपुरुषत्रानमस्ते ॥ ८ ॥

प० एतत् । वचः । जरितः । मा । अपि । मृष्ठाः । आ । यत् । ते । घोषान् । उत्ऽतरा । युगानि । उक्थेषु । कारो इति । प्रति । नः । जुषस्व । मा । नः । नि । करिति कः । पुरुषऽत्रा । नमः । ते ॥ ८ ॥

अ० हे स्तोता विश्वामित्र ! त्हारुं संवादात्मक वचन के तूं अमोने अ-प्रीतिपूर्वक उद्घोष करतो रह्यो छे ते, म विस्मृत करीश. उत्तरयुगो (यान्निक युगो) विषे उक्थो मध्ये स्तोत्रोनो कर्ता तू, अमने संवादात्मक वचनपूर्वक सेवन कर. अधुना तूं, उक्ति-प्रत्युक्तिरूप-संवादवाक्यना-अध्यापन वडे अत्यंत पुंवत् प्रागल्भ्य म कर. तूने नमस्कार हो. ८

ओषुस्वसारःकारवेंशृणोतययौवोंदूरादनसारथेन ।
निषूनमध्वंभवतासुपाराअधोअक्षा सिन्धवःस्रोत्याभिः ॥ ९ ॥

प० ओ,इति । सु । स्वसारः । कारवे । शृणोत । ययौ । वः । दूरात । अनसा । रथेन । नि । सु । नमध्वम् । भवत । सुऽपाराः । अधःऽअक्षाः । सिन्धवः । स्रोत्याभिं ॥ ९ ॥

अ० हे भगिनी रूप नदीओ ! स्तोत्र करनारो हुं तेनां वचननुं श्रवण अवश्य करो. विप्रकृष्ट देशथी हुं रथवडे तमने प्राप्त थयो छु तमे पोताथी सुष्ठु प्रकारे प्रह्वीभूत हो. सुष्ठु प्रकारे पार उतराय तेवी हो वळी, तमारां स्रवणशील जळ वडे रथांग रूप अक्ष नीचे वहेनारी हो ९

आतेंकारोशृणवामावचांसिययाथदूरादनसारथेन ।
नितेनंसैपीप्यानेवयोषामर्यायेवकन्याशश्वचैते ॥१०॥१३॥

प० आ । ते । कारो इति । शृणवाम । वचांसि । ययाथ । दूरात् । अनसा । रथेन । नि । ते । नसै । पीप्यानाऽइव । योषां । मर्यायऽइव । कन्या । शश्वचै । तइतिते ॥१०॥१३॥

અ૦ સ્તોત્ર કરનારા હે વિશ્વામિત્ર ! તારાં આ વાક્યોને અમે સંપૂર્ણરીતે શ્રવણ કરીએ છીએ. શકટ તથા રથ વડે પ્રયાણ કરો. અમે ત્વદર્થ નીચે નમીએ છીએ છઈએ. પુત્રને સ્તનપાન કરાવનારી માતા તેમજ યુવતિ જેમ પોતાના પિતા તથા ભ્રાતાનું પરિષ્વજન-ભેટન કરવાને પ્રહ્વીભૂત થાય તેમ અમો પ્રહ્વીભૂત થઈએ છઈએ. ૧૦ (૧૩)

इति तृतीयस्य द्वितीये त्रयोदशो वर्गः ॥ १३ ॥

यदंगत्वांभरताःसंतरेयुर्गव्यन्ग्रामइषितइन्द्रजूतः ।
अर्षादहप्रसवःसर्गतक्तआवोवृणेसुमतिंयज्ञियानाम् ॥ ११ ॥

प० यत् । अंग । त्वा । भरताः । सम्ऽतरेयुः । गव्यन् । ग्रामः । इषितः । इन्द्रऽजूतः । अर्षात् । अह । प्रऽसवः । सर्गऽतक्तः । आ । वः । वृणे । सुऽमतिम् । यज्ञियानाम् ॥ ११ ॥

અ૦ હે નદીઓ ! તમે મને ઉતરવાને અભ્યનુજ્ઞા કરી, તેથી ભરતકુલોત્પન્ન મારા કુટુંબિઓ સર્વે, પરસ્પર એકતાને પ્રાપ્ત તમને સમ્યક્ પ્રકારે ઉત્તીર્ણ હો. ઉદકોને તરવાને ઇચ્છતો તમો વડે અભ્યનુજ્ઞાત ઇન્દ્રપ્રેરિત ભરતસંઘ, તમને સંતરણ કરો. તે સંઘનો ઉદ્યોગ, ગમનાર્થ પ્રવૃત્ત થયો છે. મને તમે પૂર્વે અનુજ્ઞા કરેલી અને હું તો યજ્ઞાર્હ તમોની, શોભન સ્તુતિનું સર્વતઃ સંસેવન કરું છું. ૧૧

अतारिषुर्भरतागव्यवःसमभक्तविप्रःसुमतिंनदीनाम् ।
प्रपिन्वध्वमिषयन्तीःसुराधाआवक्षणाःपृणध्वंयातशीभम् ॥ १२ ॥

प० अतारिषुः । भरताः । गव्यवःसम् । अभक्त । विप्रः । सुमतिम् । नदीनाम् । प्रपिन्वध्वम् । इषयन्तीः । सुराधाः । आ । वक्षणाः । पृणध्वम् । यात । शीभम् ॥ १२ ॥

અ० ગાયોની ઇચ્છાવાળા ભરત કુલજોએ તે નદીને સમ્યક્ પ્રકારે ઉત્તીર્ણ કરી. મેધાવાન્ વિશ્વામિત્રે, નદીઓની શોભન-સ્તુતિનું સમ્યક્ પ્રકારે સેવન કર્યું. તમે તો યથાપૂર્વ કુલ્યાદિ દ્વારા અન્નને સંપાદન કરનારી, શોભનધન વડે યુક્ત છો તમે કૃત્રિમ સરિતાઓને તૃપ્ત કરો અને પ્રકર્ષપણે ચોમેર પૂર્ણ કરો. શીઘ્ર પ્રયાણ કરો. ૧૨

उद्वऊर्मिःशम्याहन्त्वापोयोक्त्राणिमुंचत ।
मादुष्कृतौव्येनसाघ्न्यौशूनमारताम् ॥ १३ ॥ १४ ॥

प० उत् । वः । ऊर्मिः । शम्याः । हन्तु । आपः । योक्त्राणि । मुंचत । मा । अदुःऽकृतौ । विऽएनसा । अघ्न्यौ । शूनम् । आ । अरताम् ॥ १२ ॥ १४ ॥

અ० હે નદીઓ! તમારા તરંગ, રજ્જુ હેઠે વહે. તે તરંગ રજ્જુઓની નીચે વહે હે આપોજળ! તમે તે રજ્જુઓને મુક્ત કરો અર્થાત્ તેમને સ્પર્શ ન થાય તેમ વહો. વિગતપાપ, કલ્યાણ-કર્મ-કરનારી કોઇપણ વડે અતિરસ્કરણીય હે વિપાટ્ તથા શુતુદ્રી નદીઓ! રથોને સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરો. ૧૩(૧૪)

इतितृतीयस्यद्वितीयेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

सूक्त ३३.

१ निषिते = मग्दुरातो विमुक्ते = તબેલામાંથી વિમુકત થયે.
२ हासमाने = अन्योन्यंजयेनहर्षमानेयव्या हृष्यन्तौ = ત્વરા વડે ગમન કરનારી; મહા હર્ષને પામનારી.
३ समाराणे = परस्परंसंगच्छन्त्यौ = પરસ્પર સંગમન કરતી.
४ वर्तवे = निवर्तनाय = निवर्तनार्थ.
५ सर्गतक्तः = सर्गे गमने प्रवृत्तः = ગમન વિષે પ્રવૃત્ત.
६ कियुः = किमिच्छन् = શું ઇચ્છાને લઇ.
७ ऋतावरीः = उदकवत्यः = ઉદકસંપન્ન.
८ अवस्युः = आत्मनोरक्षणमिच्छन = પોતાના રક્ષણની ઇચ્છાવાળો.
९ अरदत् = अखनत् = ખોદી નાખેલી.
१० ऊर्मीः = उदकैः प्रभूताः = ઉદકવડે પ્રભૂત.
११ अविमृष्याः = विस्मार्याः = વિસ્મૃત કરીએ.
१२ कारः = शस्त्राणां कर्तः = સ્તોત્રનો કર્તા.
१३ सोत्याभिः = स्रवणशीलाभिःअद्भि = સ્રવણશીલ જળ વડે.
१४ शश्वचे = परिष्वजनाय = ભેટનાર્થ.
१५ गव्यन् = उदकानि तरितुमिच्छन् = ઉદકોને તરવાને ઇચ્છતો.
१६ ग्रामः = संघः ।
१७ वक्षणाः = कृत्रिमसरितः = કૃત્રિમ સરિતાઓને.
१८ शीभम् = शीघ्रम् ।
१९ शम्याः = युगकीलाः युग्मकण्ठपार्श्वादिः संलग्नारस्सय.= રજ્જુ.

२० शूनम = समृद्धिम् ।
२१ भारताम् = आगच्छताम् = પ્રાપ્ત કરો
२२ योक्त्राणि = रज्जु = જોતુ.

सूक्त ३४.

ઋષિ -વિશ્વામિત્ર, દેવતા -ઇન્દ્ર, છન્દ -त्रिष्टुभ्

इन्द्रः पूर्भिदातिरद्दासमर्कैर्विदद्वसुर्दयमानो वि शत्रून् ।
ब्रह्मजूतस्तन्वा वावृधानो भूरिदात्र आपृणद्रोदसी उभे ॥ १ ॥

प० इन्द्रः । पूःऽभित् । आ । अतिरत् । दासम् । अर्कैः ।
विदत्ऽवसुः । दयमानः । वि । शत्रून् । ब्रह्मऽजूतः । तन्वा ।
ववृधानः । भूरिऽदात्रः । आ । अपृणत् । रोदसी इति ।
उभे इति ॥ १ ॥

अ० અસુરપુરીઓનો ભેત્તા, સ્વમહિમાની પ્રખ્યાપક વસુસંપત્તિ વડે યુક્ત, અસુરોને વિશેષ હિંસિત કરતો ઇન્દ્રદેવ અન્ધકારનાશક વાસરને સ્વતેજો વડે ચોમેર વૃદ્ધિગત કરે કરે છે સ્તોત્રવડે આકૃષ્ટ થઇ જગત્સ્રષ્ટા વડે પ્રેરિત, સ્વશરીર વડે વર્ધમાન, બહુવિધ આયુદ્ધ વડે યુક્ત ઇન્દ્રદેવ દ્યાવાપૃથ્વી ઉભયને સર્વત તૃપ્ત કરે છે १

प्रुवस्यंतेतव्रिपस्युप्रजूतिमियर्मिवाचेमुमृतांयुभूर्षन् ।
इन्द्रंक्षितीनामसिमानुंषीणांविशांदैवींनामुतपूर्वयावा ॥ २ ॥

प० मुवस्यं । ते । तुविपस्यं । प्र । जूतिम् । इयंमि । वाचम् । अमृताय । भूर्षन् । इन्द्रं । क्षितीनाम् । असि । मानुंषीणाम् । विशाम् । दैवीनाम् । उत । पूर्वऽयावा ॥ २ ॥

अ० ઇન્દ્રદેવ ! તૂંને અલંકૃત કરતો હું, મદનીય-સ્તુત્ય, બલવાન્-તૂંની મનપ્રેરિત સ્તુતિલક્ષણ વાણીને અનાર્થ પ્રકર્ષપણે ઉચ્ચારૂં છું. તૂં, માનુષી તથા દૈવી પ્રજાઓનો અગ્રગન્તા છે. २

इन्द्रोवृत्रमंवृणोच्छर्धनीतिःप्रमायिनांममिनाद्वर्पणीतिः ।
अहुन्व्यंसमुशधुग्वनेष्वाविर्धेनांअकृणोद्राम्याणाम् ॥ ३ ॥

प० इन्द्रः । वृत्रम् । अवृणोत् । शर्धऽनीतिः । प्र । मायिनाम् । अमिनात् । वर्पऽनीतिः । अहन् । विऽअंसम् । उशधंक् । वनेषु । आविः । धेनाः । अकृणोत् । राम्याणाम् ॥ ३ ॥

अ० પ્રવૃદ્ધનાયક તે ઇન્દ્રે, વૃત્રાસુરનો બલવડે નિરોધ કર્યો. યુદ્ધ વિષે શત્રુઓના પ્રહારોના નિવારક કર્મવાળા ઇન્દ્રે, માયાવી અસુરોને પ્રકર્ષપણે વધ કર્યો. શત્રુ વધની-કામના -કરનારા ઇન્દ્રે, વનો મધ્યે ગૂઢચારિ અસુરને છિન્ન (ખભા) વાળો કરી વધ કર્યો. ગાયોના અપહર્તા તે રાત્રિચરનો વધ થયે, રાત્રિઓવિષે અન્તઃસ્થિત ગાયોને પ્રગટ કરી. ३

इन्द्रः॑ स्व॒र्षा ज॒नय॒न्नहा॑नि जि॒गायो॒शिग्भिः॒ पृत॑ना अभि॒ष्टिः ।
प्रारो॑चय॒न्मन॑वे के॒तुमह्ना॒मवि॑न्द॒ज्ज्योति॑र्बृह॒ते रणा॑य ॥ ४ ॥

प० इन्द्रः॑ । स्वः॒ऽसाः । ज॒नय॑न् । अहा॑नि । जि॒गाय॑ । उ॒शिक्ऽभिः॑ । पृत॑नाः । अ॒भि॒ष्टिः । प्र । अ॒रो॒च॒य॒त् । मन॑वे । के॒तुम् । अह्ना॑म् । अवि॑न्दत् । ज्योतिः॑ । बृ॒ह॒ते । रणा॑य ॥ ४ ॥

अ० स्वर्गप्रद इन्द्रे, दिवसोने स्वतेजे वडे उत्पादित कर्या. युद्धनी कामना वाळा अंगिराओ सह परकीय सेनाओना अभिभावुक सता तेणे शत्रुओने जीत्या मनुष्य-यजमानार्थ दिवसोना प्रज्ञापक सूर्यने प्रकर्षपणे प्रकाशित कर्यो तेथी महान् युद्ध प्रकाशन अर्थ ज्योतिःप्रकाशने प्राप्त कर्यो. ४

*इन्द्र॒स्तुजो॑ ब॒र्हणा॒ आ वि॑वेश नृ॒वद्दधा॑नो॒ नर्या॑ पु॒रूणि॑ ।
अचे॑तय॒द्धिय॑ इ॒मा ज॑रि॒त्रे प्रेमं वर्ण॒मति॑रच्छु॒क्रमा॑साम् ॥५॥१५॥

प० इन्द्रः॑ । तुजः॑ । ब॒र्हणाः॑ । आ । वि॒वे॒श॒ । नृ॒ऽवत् । दधा॑नः । नर्या॑ । पु॒रूणि॑ । अचे॑तयत् । धियः॑ । इ॒माः । ज॒रि॒त्रे । प्र । इ॒मम् । वर्ण॑म् । अ॒ति॒र॒त् । शु॒क्रम् । आ॒सा॒म् ॥५॥१५

अ० ते इन्द्रे, (प्रकाश प्राप्त करीने) आधिक युद्धोत्साह वडे वर्धमान परकीय सेनाओमां मनुष्यवत् प्रवेश कर्यो. युद्ध–

* (शुक्रवर्णामुदुमोषयंसतेधियम्—ऋ स. २-२-१२).

નયનકારકોને યોગ્ય અનેકધનોને ધારણ-અર્પણ કરતો પ્રવિષ્ટ થયો. તે ઇન્દ્રે સ્તોતાજનો અર્થ આ ઉષાઓ જ્ઞાપિત કરી. અનન્તર, તે આ ઉષાઓના આ પ્રકાશયુક્ત શુક્લવર્ણને સ્વતેજ વડે વધારે છે. ૫

महोमहानिपनयन्त्यस्येन्द्रस्यकर्मसुकृतापुरूणि ।
वृजनेनवृजिनान्त्संपिपेषमायाभिर्दस्यूँरभिभूत्योजाः ॥ ६ ॥

૫૦ महः । महानि । पनयन्ति । अस्य । इन्द्रस्य । कर्म । सुऽकृता । पुरूणि । वृजनेन । वृजिनान् । सम् । पिपेष । मायाभिः । दस्यून् । अभिभूतिऽओजाः ॥ ६ ॥

અ૦ આ મહાન્ ઇન્દ્રનાં મંહનીય અનેક સુષ્ઠુ કર્મોની સ્તુતિ કરે છે. તે ઇન્દ્રે, બલ વડે પાપરૂપ અસુરોને સમ્યક્ પ્રકારે ચૂર્ણીભૂત કર્યા. શત્રુનો અભિભવ કરવાને સમર્થ બળવાળા ઇન્દ્રે, દસ્યુઓને કપટ વડે સમ્યક્ ચૂર્ણીભૂત કર્યા. ૬

युधेन्द्रोमह्नावरिवश्चकारदेवेभ्यःसत्पतिश्चर्षणिप्राः ।
विवस्वतःसदनेअस्यतानिविप्राउक्थेभिःकवयोगृणन्ति ॥ ७ ॥

૫૦ युधा । इन्द्रः । मह्ना । वरिवः । चकार । देवेभ्यः । सत्ऽपतिः । चर्षणिऽप्राः । विवस्वतः । सदने । अस्य । तानि । विप्राः । उक्थेभिः । कवयः । गृणन्ति ॥ ७ ॥

અ૦ દેવોના પતિ, મનુષ્યોના અપેક્ષિત-ફલ-પ્રદાન વડે પૂરક તે ઇન્દ્રે, મહાન્ યુદ્ધ વડે અર્થી મનુષ્યોને અત્યંત વરણીય

ધનને પ્રાપ્ત કરીને દેવનશીલ સ્તોતાજનોને દીધાં. મેધાવી સ્તોતાજનો, અગ્નિહોત્રાદિ કર્માર્થે યજનારાના ગૃહ વિષે આ ઇન્દ્રનાં વૃત્રહનન-ધનપ્રદાન-આદિ કર્મોની સ્તોત્રો વડે સ્તુતિ કરે છે. ૭

सत्रासाहंवरेण्यंसहोदांससवांसंस्वरपश्चदेवीः ।
ससानयःपृथिवींद्यामुतेमामिन्द्रंमदन्त्यनुधीरणासः ॥ ८ ॥

પ૦ सत्राऽसहम् । वरेण्यम् । सहःऽदाम् । ससऽवांसम् । स्वः । अपः । च । देवीः । ससान । यः । पृथिवीम् । द्याम् । उत । इमाम् । इन्द्रम् । मदन्ति । अनु । धीऽरणासः ॥ ८ ॥

ભા૦ સ્તુતિવડે ધ્વનિ કરનારા સ્તોતા જનો, મહાન્ વૃત્રાદિ અસુરના અભિભવિતા, સર્વ-વરણીય, દુર્બલ-અર્થિને-બલપ્રદ, દેવનશીલ આપોજળ અને સ્વર્ગલોકના સેવન કરનાર ઇન્દ્રને હર્ષિત કરે છે. જે પૃથિવી, દ્યુલોક તથા આ અન્તરિક્ષ લોક તેતે લોકવાસીઓને દે છે તે ઇન્દ્રને હર્ષિત કરે છે. ૮

ससानात्याँ उतसूर्यंससानेन्द्रःससानपुरुभोजसंगाम् ।
हिरण्ययमुतभोगंससानहत्वीदस्यून्प्रार्यंवर्णमावत् ॥ ९ ॥

પ૦ ससान । अत्यान् । उत । सूर्यम् । ससान । इन्द्रः । ससान । पुरुऽभोजसम् । गाम् । हिरण्ययम् । उत । भोगम् । ससान । हत्वी । दस्यून् । प्र । आर्यम् । वर्णम् । आवत् ॥ ९ ॥

અ० તે ઇન્દ્રે યુદ્ધાર્થ મરૂતોને અશ્વ અર્પણ કર્યા. પ્રાણિઓના વ્યવહાર-નિર્વાહાર્થ આદિત્ય અર્પણ કર્યો. ક્ષીરાદિ અન્ન-યુક્ત ગાય અગ્નિહોત્રાદિ સિદ્ધયર્થ અર્પણ કરી, અર્થી જનોને હિરણ્મય ભોગ વા ગૃહ અર્પણ કર્યું. બાધક અસુરોને હણી ઉત્તમ ત્રૈવર્ણિકનું પાલન કર્યું. ૯

इन्द्र ओषधीरसनोदहानि वनस्पतींरसनोदन्तरिक्षम् ।
बिभेद वलं नुनुदे विवाचोऽथाभवद्दमिताभिक्रतूनाम् ॥ १० ॥

૧૦ इन्द्रः । ओषधीः । असनोत् । अहानि । वनस्पतीन् । असनोत् । अन्तरिक्षम् । बिभेद । वलम् । नुनुदे । विऽवाचः । अथ । अभवत् । दमिता । अभिक्रतूनाम् ॥१०॥

અ० ઇન્દ્રે, પ્રાણીઓના ઉપભોગાર્થ ઔષધીઓ પ્રકર્ષપણે અર્પણ કરી, આયુષ્યની પરિતૃપ્તિ અર્થે દિવસો અર્પણ કર્યા, યજ્ઞાર્થ-ખદિર-પલાશાદિ-વૃક્ષો અર્પણ કર્યા, સંચારર્થ અન્તરિક્ષ અર્પણ કર્યું, ઉદક પ્રેરણાર્થ મેઘભેદન કર્યું, વિરૂદ્ધ વાણીવાળા પ્રતિકુલ અસુરોનો પ્રાણિરક્ષાર્થ બાધ કર્યો, અને બળવંત શત્રુઓનો પણ તે દમયિતા થયો. ૧૦

(ઋચા ૧૨ માટે જુઓ. સૂ. ૩૦-૨૨). ૧૧(૧૬)

इतितृतीयस्यद्वितीयेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

सूक्त ३४.

१ विहयमानः = विशेषेण हिंसन् = વિશેષ હિંસન કરતો.
२ भूरिदाश्वः = भरतेलूयते अनेन शत्रुशिर इति दाश्वा मायुधम् = बहुविधायुधोपेतः = બહુવિધ આયુધ વડે યુક્ત.

३ महस्य = महनीयस्य स्तुत्स्य = મહનીય; સ્તુત્ય.

४ जूतिम् = मनसा प्रेरितं वाचम् = મન વડે પ્રેરિત વાણીને

५ पूर्वयावा = अग्रतो गन्ता = અગ્રગન્તા.

६ शर्धनीतिः = नयनंनीतिः कर्मशर्धंप्रवृद्धंनीतिः कर्म यस्य सः પ્રવૃદ્ધ-નયન કર્મવાળો.

७ पर्पनीतिः = परप्रहाराणां निवारककर्म = શત્રુના પ્રહારોના નિવારક કર્મવાળો.

८ शत्रुधक = शत्रुवधं कामयमानः = શત્રુના વધની કામના કરનાર.

९ राम्याणाम् = राम्याणांरमणम् स्त्रीभिःसहक्रीडारमः तमर्हंतिइतिराम्याराात्रयः तासाम् = રાત્રિ વિષે.

१० स्वर्षाः = स्वर्गप्रदाः ।

११ उशिग्भिः = युद्ध कामयमानैः = યુદ્ધકામનાવાળા.

१२ आभिष्टिः = अभिभावुकः ।

१३ रणाय. = युद्धप्रकाशनाय = યુદ્ધપ્રકાશનાર્થે.

१४ तुजः = याचिकाः ।

१५ वर्हणाः = सेनाः ।

१६ वृजनेन = वर्ज्यतेशत्रवोऽनेनइतिवृजनंवलंतेन = બલ વડે.

१७ वरिव. = भृशंम्रियतेअर्थिभि इतिधनम् = ધન.

१८ मत्रासारम् = महतोवृत्रादेरभिभवितारम् = મહાન્ વૃત્રાદિનો અભિભવિતા.

१९ सहोदाम् = दुर्बलस्यार्थिनांवलप्रदम् = દુર્લભ અર્થીને બલપ્રદ.

२० धीरणासः=धियास्तुत्यारणयन्त.स्तोतारः = સ્તોતાજન.

२१ सनषांमम् = भजमानम् = સેવન કરનાર.
२२ आर्यम = उत्तमत्रैवर्णिकम् = ઉત્તમ ત્રૈવર્ણિકને.
२३ मसान = ददौ = અર્પણ કર્યાં.
२४ विवाचः = विरुद्धवाच.प्रतिकूलान् असुरान् = પ્રતિકૂલ અસુરોને.
२५ अभिक्रतूनाम = आभिमुख्येनयुद्धार्थंकर्मयेषांते = बलीयांस. शत्रवः = બળવાન્ શત્રુઓ
२६ दमिता = शमयिता ।

सूक्त ३५.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા—ઇન્દ્ર. છન્દ.—ત્રિષ્ટુપ્.

तिष्ठाहरीरथआयुज्यमानायाहिवायुर्ननियुतोनोअच्छं ।
पिबास्यन्धोअभिसृष्टोअस्मेइन्द्रस्वाहाररिमातेमदाय ॥ १ ॥

प० तिष्ठं । हरी इति । रथे । आ । युज्यमाना । याहि । वायुः । न । निऽयुतः । नः । अच्छ । पिबासि । अन्धः । अभिऽसृष्टः । अस्मे इति । इन्द्र । स्वाहा । ररिम । ते । मदाय ॥ १ ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ ! વાયુ જેમ રથ વિષે નિયુજ્યમાના વડવાઓ (ઘોડી)ને અભિલક્ષી કેટલોક કાલ સ્થિત રહે તેમ જોડાતા હરી નામના અશ્વોને અભિલક્ષી કેટલોક કાળ આસ્થિત–તત્પર

હો રથારૂઢ તૂં, અમને અભિનક્ષી શીઘ્ર આગમન કર અમો
વડે અનુજ્ઞાત તૂ, સોમલક્ષણ અન્નનું પાન કર હતેનો
આ સોમ, ત્હારા હર્ષાર્થ સ્વાહાર્પણ કર્યો છે ૧

उपाजिरापुरुहूतायसप्तीहरीरथस्यधूर्ष्वायुनज्मि ।
द्रवद्यथासंभृतविश्वतश्चिदुपेमयज्ञमावहातइन्द्रम् ॥ २ ॥

प० उप । अजिरा । पुरुहूताय । सप्ती इति । हरी इति ।
रथस्य । धूःऽसु । आ । युनज्मि । द्रवत् । यथा । सम्ऽ
भृतम् । विश्वतः । चित् । उप । इमम् । यज्ञम् । आ ।
वहात् । इन्द्रम् ॥ २ ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ! બહુ યજમાનો વડે આહૂત તૂ અર્થે, હુ શીઘ્ર-
ગમનવાલી, સર્પણશાલી હરીનામક અશ્વોને રથની ધુસરીએ
સંયોજુ છુ જે પ્રકારે તે રથ દોડતો જાય તેમ જોડુ છુ.
સર્વસંભૃત આ યજ્ઞપ્રતિ તે અશ્વો તૂને સમ્યક્
પ્રકારે આણો ૨

उपोनयस्ववृषणातपुष्पोतेमवत्वंवृषभस्वधावः ।
ग्रसेतामश्वाविमुचेहशोणादिवेदिवेसदृशीरद्धिधानाः ॥ ३ ॥

प० उपो इति । नयस्व । वृषणा । तपुःऽपा । उत । ईम् ।
अवतम् । वृषभ । स्वधाऽवः । ग्रसेताम् । अश्वा । वि ।
मुच । इह । शोणा । दिवेऽदिवे । सदृशीः । अद्धि ।
धानाः ॥ ३ ॥

અ० કામોના વર્ષક અનન્તર્ હે ઇન્દ્રદેવ ! સેચનસમર્થ-મલિષ્ટ, તાપક, શત્રુઓથી રક્ષક અશ્વોને અમારી સમીપ આણ. વળી તૂ, આ યજમાનોનું પાલન કર શોણવર્ણના તે અશ્વોને આ દેવયજન વિષે વિમુક્ત કર તે. અશ્વો ઘાસ ભક્ષણ કરો. તૂ તો એક સરખા ધાની-(ભુંજેલા યવોને) પ્રતિદિવસ ભક્ષણ કર. ૩

ब्रह्म॑णा ते ब्रह्म॒युजा॑ युनज्मि॒ हरी॒ सखा॑या सध॒माद॑ आ॒शू ।
स्थि॒रं रथं॑ सु॒खमि॑न्द्राधि॒तिष्ठ॑न्प्रजा॒नन्वि॒द्वाँ उप॑ याहि॒ सोम॑म् ॥४॥

प० ब्रह्म॑णा । ते॒ । ब्र॒ह्म॒ऽयुजा॑ । यु॒न॒ज्मि॒ । हरी॒ इति॑ । सखा॑या । स॒ध॒ऽमादे॑ । आ॒शू इति॑ । स्थि॒रम् । रथ॑म् । सु॒ऽखम् । इन्द्र॑ । अ॒धि॒ऽतिष्ठ॑न् । प्र॒ऽजा॒नन् । वि॒द्वान् । उप॑ । या॒हि॒ । सोम॑म् ॥ ४ ॥

અ० હે ઇન્દ્રદેવ ! હું મંત્ર વડે યોક્તવ્ય-જોડાઇ જનાર, યુદ્ધ વિષે વેગ તથા બલથી સમાનપ્રસિદ્ધિવાળા ક્ષિપ્રગમનયુક્ત હરિનામક અશ્વોને સ્તોત્રવડે રથે સંયોજું છું. સુદૃઢ, સુખે પ્રકારે ઉદ્ધારક રથઉપર અધિષ્ઠિત-આરૂઢ થઇ પ્રકૃષ્ટ રીતે વિદ્વાન તૂ સોમપાનાર્થં આગમન કર ૪

मा ते॒ हरी॒ वृष॑णा वी॒तपृ॑ष्ठा॒ नि री॑रम॒न्यज॑मानासो अ॒न्ये ।
अ॒त्याया॑हि॒ शश्व॑तो व॒यं तेऽरं॑ सु॒तेभिः॑ कृणवाम॒ सोमैः॑ ॥ ५ ॥ १७ ॥

प० मा । ते॒ । हरी॒ इति॑ । वृष॑णा । वी॒तऽपृ॑ष्ठा । नि । री॒र॒म॒न् । यज॑मानासः । अ॒न्ये । अ॒ति॒ । आ॒ऽयाहि । शश्व॑तः । व॒यम् । ते॒ । अर॑म् । सु॒तेभिः॑ । कृ॒ण॒वा॒म॒ । सोमैः॑ ॥ ५ ॥ १७ ॥

અ० હે ઈન્દ્રદેવ ! કામોના સેચક કમનીય પૃષ્ઠભાગવાળા તારા હરી નામના અશ્વોને, અમારાથી અન્ય યજનારા–યજમાનો મ હર્ષિત કરો, અમે અભિષુત સોમ વડે તૂને તૃપ્તિ કરીએ ૫

इति तृतीयस्यद्वितीयेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

*तवायंसोमस्त्वमेह्यर्वाङ्शश्वत्तमंसुमनाअस्यपाहि ।
अस्मिन्यज्ञेबर्हिष्यानिषद्यादधिष्वेमंजठरइन्दुमिन्द्र ॥ ६ ॥

प० तव । अयम् । सोमः । त्वम् । आ । इहि । अर्वाङ् । शश्वत्ऽतमम् । सुऽमनाः । अस्य । पाहि । अस्मिन् । यज्ञे । बर्हिषि । आ । निऽसद्य । दधिष्व । इमम् । जठरे । इन्दुम् । इन्द्र ॥ ६ ॥

અ० હે ઈન્દ્રદેવ ! આ સોમને ત્વદર્થ અભિષુત કર્યો છે તૂ સોમાભિમુખ આગમન કર શોભન–મનસ્ક થઈને આ પુષ્કળ સોમનુ પાન કર આ પ્રવૃદ્ધ યજ્ઞ વિષે ઉપવિષ્ટ થઈને કનેદનશાલી આ સોમને જઠર વિષે ધારણ કર ૬

स्तीर्णंतेबर्हिःसुतइन्द्रसोमःकृताधानाअत्तवेतेहरिभ्याम् ।
तदोकसेपुरुशाकायवृष्णेमरुत्वतेतुभ्यंराताहवींषि ॥ ७ ॥

प० स्तीर्णम् । ते । बर्हिः । सुतः । इन्द्र । सोमः । कृताः । धानाः । अत्तवे । ते । हरिऽभ्याम् । तत्ऽओकसे । पुरुऽशाकाय । वृष्णे । मरुत्वते । तुभ्यम् । राता । हवींषि ॥ ७ ॥

---

* (अंगिरोभिरागहियज्ञियेभिः —ऋ. स ७-६-१४).

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! તારા ઉપવેશનાર્થ દર્ભાસન વિસ્તીર્ણ કર્યું છે, ત્વદર્થ સોમાભિષવ કર્યો છે તારા અશ્વો અથે, ભુંજેલા યવ સંપાદિત કર્યા છે તે દર્ભરૂપી નિલયવાળા, બહુસ્તુત્ય યા બહુમદાય, કામોના વર્ષિતા, મરૂદેવ-સંપન્ન-તૂ અર્થ, સોમ-આજ્યાદિ-હવ્યાનો દર્યા છે તેનું સેવન કર ७

इमंनरःपर्वतास्तुभ्यमापःसमिन्द्रगोभिर्मधुमन्तमक्रन ।
तस्यागत्यासुमनाऋष्वपाहिप्रजानन्विद्वान्पथ्या३ अनुस्वाः ॥८॥

प० इमम् । नरः । पर्वताः । तुभ्यम् । आपः । सम् । इन्द्र । गोभिः । मधुमन्तम् । अक्रन् । तस्य । आऽगत्य । सुऽमनाः । ऋष्व । पाहि । प्रऽजानन् । विद्वान् । पथ्याः । अनु । स्वाः ॥ ८ ॥

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! કર્મનેતાઓ, ગ્રાવાઓ અને આપોજળ આ મર્વેયે, ત્વદર્થ આ સોમને પયસ્ વડે સમ્યક્ સ્વાદિષ્ટ કર્યો છે દર્શનીય હે ઇન્દ્રદેવ ! શોભન-મનસ્ક, કર્માભિજ્ઞ, વૈદિક માર્ગ પરત્વે સાધુભૂત સ્તુતિઓને જાણતો તૂ આ અભિષુત-પીએન સોમનું પાન કર. ८

याँआभजोमरुतइन्द्रसोमेयेत्वामवर्धन्नभवन्गणस्ते ।
तेभिरेतंसजोषावावशानो३ग्नेःपिबजिह्वयासोममिन्द्र ॥ ९ ॥

प० यान् । आ । अभजः । मरुतः । इन्द्र । सोमे । ये । त्वाम् । अवर्धन् । अभवन् । गणः । ते । तेभिः । एतम् ।

सहऽजोषाः । वावशान । अग्नेः । पिब । जिह्वया । सोमम् ।
इन्द्र ॥ ९ ॥

अ० हे इन्द्रदेव ! जे मरुद्देवोनी तुं सोमपान विषयपरत्वे संभावना करे छे, जे मरुतो तारो महिमा वधारे छे, जे तारा गणरूपे छे, हे इन्द्र ! ते मरुतो वडे संगत सतो, आ सोमनी कामना करतो तुं, अग्निनी ज्वाला रूप जीह्वा वडे आ सोमनुं पान कर. ९

इन्द्र पिब स्वधया चित्सुतस्याग्नेर्वा पाहि जिह्वया यजत्र ।
अध्वर्योर्वा प्रयतं शक्र हस्ताद्धोतुर्वा यज्ञं हविषो जुषस्व ॥ १० ॥

प० इन्द्र । पिब । स्वधया । चित् । सुतस्य । अग्नेः । वा ।
पाहि । जिह्वया । यजत्र । अध्वर्योः । वा । प्रऽयतम् ।
शक्र । हस्तात् । होतुः । वा । यज्ञम् । हविषः ।
जुषस्व ॥ १० ॥

अ० हे इन्द्रदेव ! बलवडे अपहृत, अभिषुत वा हुत-होमेल आ सोमनुं पान कर. हे यष्टव्य-पूज्य इन्द्रदेव ! ज्वाला रूपी जिह्वा वडे होमेला सोमनु पान कर हे समर्थ इन्द्र ! अध्वर्युना हस्तमांथी अर्पण करवा आरंभेल आ सोमनुं पान कर. अथवा, होताना यजनीय वषट्कारोपेत हविर्भागनुं सेवन कर. १०

(ऋचा ११ मी माटे जुओ सू ३०-२१). ११

इति तृतीयस्य द्वितीयेऽष्टादशो वर्गः ॥१८॥

सूक्त ३५.

१ अभिसृष्टः = अनुज्ञातः ।
२ अजिरा = शीघ्रगमनशीलौ ।
३ सप्ती = सर्पनशीलौ ।
४ तपुष्पा = तापकेभ्यः = તાપક.
५ निरीरमन् = हर्षयन् = હર્ષિત કરો.
६ पुरुशाकाय = बहुभिः स्तुत्याय यद्वा बहुसहायाय = બહુસ્તુત્ય; વા બહુસહાય.
७ स्वधया = स्वमात्मानम् दधाति पोषयति इति स्वधा बलं तेन बलादपहृत्य = બલ વડે અપહૃત.
८ प्रयतम् = दातुमुपक्रान्तम् = અર્પણ કરવા આરંભેલ.

सूक्त ३६.

ઋષિ—ઘોર આંગિરસ, અથવા વિશ્વામિત્ર. દેવતા—ઇન્દ્ર; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

इमामूषुप्रभृतिंसातयेधाःशश्वच्छश्वदूतिभिर्यादमानः ।
सुतेसुतेवावृधेवर्धनेभिर्यःकर्मभिर्महद्भिःसुश्रुतोभूत् ॥ १ ॥

प० इमाम् । ऊँ इति । सु । प्रऽभृतिम् । सातये । धाः । शश्वत्ऽशश्वत् । ऊतिऽभिः । यादमानः । सुतेऽसुते । ववृधे । वर्धनेभिः । यः । कर्मऽभिः । महत्ऽभिः । सुऽश्रुतः । भूत् ॥ १ ॥

અ૦ હે ઈન્દ્ર ! સર્વ પ્રાણિઓનું રક્ષણ કરનાર મરતો વડે સર્વદા મગતિ અર્થે યાચના કરાતો તૂ યથાર્થ પ્રકર્ષપણે ધારણ કરાય તે સોમને વા આ સ્તુતિને અમારા ધનલાભાર્થે સુષ્ઠુ પ્રકારે મપાદન કર તે ઇન્દ્ર, સોમાભિષવ સટે વર્ધનકારક સોમાજ્યાદિ હવિઓ વડે વૃદ્ધિને પામે છે જે ઇન્દ્ર મહાન્ પરાક્રમનાં કર્મો વડે લોક વિષે પ્રસિદ્ધ થયો

इन्द्रा॑य॒ सोमा॒: प्र॒दिवो॒ विदा॑ना ऋ॒भुर्येभि॒र्वृष॑पर्वा॒ विहा॑याः ।
प्र॒य॒म्यमा॑ना॒न्प्रति॒ षू गृ॑भा॒येन्द्र॒ पिब॒ वृष॑धूतस्य॒ वृष्णः॑ ॥ २ ॥

प० इन्द्रा॑य । सोमा॑: । प्र॒ऽदिव॑: । विदा॑नाः । ऋ॒भुः । येभि॑: । वृष॑ऽपर्वा । विऽहा॑याः । प्र॒ऽय॒म्यमा॑नान् । प्रति॑ । सु । गृ॒भा॒य॒ । इन्द्र॑ । पिब॑ । वृष॑ऽधूतस्य । वृष्णः॑ ॥ २ ॥

અ૦ હે ઈન્દ્ર ! તૂ અર્થ પૂર્વે અમે સોમરસોને પ્રાપ્ત કર્યા, કાલાત્મક, અર્થાત્ અર્થ અર્થનું ઉત્સર્જન કરનાર મહાન્ ઇન્દ્ર જે દત્તેલા સોમોવડે દેદીપ્ત વર્તે છે હે ઇન્દ્ર ! તુ પ્રકર્ષપણે મંત્રો દ્વારા પ્રયમ્યમાન આ સોમોને સુષ્ઠુ પ્રકારે ગ્રહણ કર પાષાણો વડે અભિષુત સ્વર્ગાદિ ફલવર્ષક આ સોમનું પાન કર ૨

पिबा॒ वर्ध॑स्व॒ तव॑ घा सु॒तास॒ इन्द्र॒ सोमा॑सः प्रथ॒मा उ॒तेमे ।
यथापि॑बः पू॒र्व्याँ इ॑न्द्र॒ सोमाँ॑ ए॒वा पा॑हि॒ पन्यो॑ अ॒द्या नवी॑यान् ॥ ३ ॥

प० पिब॑ । वर्ध॑स्व । तव॑ । घ॒ । सु॒तास॑: । इन्द्र॑ । सोमा॑सः ।

प्रथमाः । उत । इमे । यथा । अविव. । पूर्व्यान् । इन्द्र । सोमान् । एव । पाहि । पन्यः । अद्य । नवीयान् ॥ ३ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! સોમપાન કર. પુષ્ટ થા. ત્વદર્થ પુરાતન અને અભિનવ ઉભયવિધ સોમ. નિશ્ચે પાષાણો વડે અભિષુત છે. હે ઈન્દ્ર ! પુરાતન સોમોનું તેં જેમ પાન કરવું એમ અધુના સ્તુત્ય અભિનવ તૂ આ અભિનવ સોમોનું પાન કર. ૩

महाँअमत्रोवृजनेविरप्श्युग्रंशवःपत्यतेधृष्ण्वोजः ।
नाहविव्याचपृथिवीचनैनयत्सोमासोहर्यश्वममन्दन् ॥ ४ ॥

प० महान् । अमत्रः । वृजने । विरप्शी । उग्रम् । शवः । पत्यते । धृष्णु । ओजः । न । अह । विव्याच । पृथिवी । चन । एनम् । यत् । सोमासः । हरिऽअश्वम् । अमन्दन् ॥ ४ ॥

अ० જે આ ઇન્દ્ર, અતિશય સામર્થ્યવાન્, યુદ્ધ વિષે શત્રુઓનો અભિભવિતા, ભુજાસ્ફાલનપૂર્વક યુદ્ધાર્થ શત્રુઓનું આહ્વાન કરનાર, યદ્વા સર્વસ્તુત્ય ઇન્દ્રનું ઉદ્ગુર્ણ–ઉગ્ર બલ તથા ધર્ષણશીલ ઓજસ્–પરાક્રમલક્ષણ તેજ સર્વત્ર પ્રસરે છે એને, વિસ્તીર્ણ ભૂમિ વ્યાપ્ત કરતી નથી. સ્વાહાકૃત સોમ જ્યારે હર્યશ્વ ઇન્દ્રને મદોન્મત્ત કરે ત્યારે દ્યાવાપૃથિવી, એને વ્યાપ્ત કરવાને શકિતમાન્ નથી. ૪

महाँउग्रोवावृधेवीर्यायसमाचक्रेवृषभःकाव्येन ।
इन्द्रोभगोवाजदाअस्यगावःप्रजायन्तेदक्षिणाअस्यपूर्वीः॥ ५ ॥ १९॥

प० मुहान् । उग्रः । वृधे । वीर्याय । समुऽआचक्रे । वृषभः । काव्येन । इन्द्रः । भर्गः । वाजऽदाः । अस्य । गावः । प्र । जायन्ते । दक्षिणाः । अस्य । पूर्वीः ॥ ९ ॥ १९ ॥

अ० युद्ध विषे બलवान्, શત્રુઓને ભયંકર ઇન્દ્ર વીર્યકરણાર્થ વૃદ્ધિને પામે છે. ફલનો અભિવર્ષક સર્વ-ભજનીય તે ઇન્દ્ર સ્તોત્ર દ્વારા સંગમન કરનારો છે. તે ઇન્દ્રને ક્ષીરાદિલક્ષણ અન્નપ્રદ ગાયો ઉત્પન્ન-પ્રાપ્ત થાય છે, અને અનેક પ્રવૃદ્ધ-દક્ષ સ્વરૂપ ગાયો ઉત્પન્ન થાય છે. ૧ (१९)

इतितृतीयस्यद्वितीयेएकोनविंशोवर्गः ॥१९॥

प्रयत्सिन्धवः प्रसवंयथायन्नापः समुद्रंरथ्येवजग्मुः ।
अतश्चिदिन्द्र सदसोवरीयान्यदींसोमःपृणातिदुग्धोअंशुः ॥६॥

प० प्र । यत् । सिन्धवः । प्रऽसवम् । यथा । आयन् । आपः । समुद्रम् । रथ्याऽइव । जग्मुः । अतः । चित् । इन्द्रः । सदसः । वरीयान् । यत् । ईम् । सोमः । पृणाति । दुग्धः । अंशुः ॥ ६ ॥

अ० નદીઓ જ્યારે પોતાની કામનાને અનુસરી અતિદૂર સમુદ્રને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે રથીની પેરે પ્રીણનાર્થ આપોજળ મહાન્ સમુદ્ર પ્રતિ પ્રયાણ કરે છે. આ અન્તરિક્ષથી પણ આ ઇન્દ્ર, નિશ્ચે અધિક મોટો છે. જે ઇન્દ્રને અભિષુત અલ્પ સોમ પ્રીતિ પમાડે છે, અલ્પ નદીઓ અને અલ્પ જળો, મહાન્ સમુદ્રને પ્રસન્ન કરે તેમ અલ્પતર અંશુભૂત સોમ, શ્રેષ્ઠ ઇન્દ્રને પ્રસન્ન કરે છે. ૬

समुद्रेणसिन्धवोयादमानाइन्द्रायसोमंसुषुतंभरन्तः ।
अंशुंदुहन्तिहस्तिनोभरित्रैर्मध्वःपुनन्तिधारयापवित्रैः ॥७॥

प० समुद्रेण । सिन्धवः । यादमानाः । इन्द्राय । सोमम् । सुऽसुतम् । भरन्तः । अंशुम् । दुहन्ति । हस्तिनः । भरित्रैः । मध्वः । पुनन्ति । धारया । पवित्रैः ॥ ७ ॥

अ० समुद्र साथे संगतिनी याचना करनारी नदीओ जेम ते समुद्रने पूर्ण करे तेम अध्वर्यु-आदि-मनुष्यो इन्द्रार्थ सुष्ठु प्रकारे अभिषुत सोमने संपादन करे छे. अंशुने अभिषुत करे छे. ते अध्वर्यु आदि, अवता रमनी धारा वडे पावनकर्म-करणार्थ बाहुओ वडे माधुर्योपेत सोमोने शोधन करे छे. ७

ह्रदाइवकुक्षयःसोमधानाःसमीविव्याचसवनापुरूणि ।
अन्नायदिन्द्रःप्रथमाव्याशवृत्रंजघन्वाँअवृणीतसोमम् ॥८॥

प० ह्रदाःऽइव । कुक्षयः । सोमऽधानाः । सम् । ईम् इति । विव्याच । सवना । पुरूणि । अन्ना । यत् । इन्द्रः । प्रथमा । वि । आश । वृत्रम् । जघन्वान् । अवृणीत । सोमम् ॥८॥

अ० इन्द्रनी कुक्षिओ-उदर जलाशयो पेरे सोमरसना निधान रूप छे ते आ इन्द्र, त्रणे सवनोने सम्यक् प्रकारे व्याप्त करे छे. इन्द्रे प्रथम भक्षणीय सोमादि अन्नोने विशेष भक्षण कर्यां. तेणे वृत्रनो वध कर्यो वृत्रहन्ता इन्द्रे, माध्यंदिन सवन विषे देवा अर्थ सोमसेवन कर्युं. ८

आतूभरमाकिरेतत्परिष्ठाद्विद्माहित्वावसुपतिंवसूनाम् ।
इन्द्रयत्तेमाहिनंदत्रमस्त्यस्मभ्यंतद्धर्यश्वप्रयन्धि ॥ ९ ॥

प० आ । तु । भर । माकिः । एतत् । परि । स्थात् । विद्म । हि । त्वा । वसुपतिम् । वसूनाम् । इन्द्र । यत् । ते । माहिनम् । दत्रम् । अस्ति । अस्मभ्यम् । तत् । हरिऽअश्व । प्र । यन्धि ॥ ९ ॥

अ० હે ઈન્દ્ર ! તું શીઘ્ર ધન લઇ આવ. તુંવડે દેવાતા આ ધનને કોઇપણ પ્રાણિ પ્રતિબદ્ધ કરીને ન રિયત હો. તુંને અમે ઉત્તમ ધનોનો સ્વામી હોવાનું નિશ્ચે જાણીએ છઇએ. તારા સંહનીય ધનને પણ અમે જાણીએ છીએ. હે હર્યશ્વ–સંપન્ન–દેવ ! તે ધન અમને દે. ૯

अस्मेप्रयन्धिमघवन्नृजीषिन्निन्द्ररायोविश्ववारस्यभूरेः ।
अस्मेशतंशरदोजीवसेधाअस्मेवीराञ्छश्वतइन्द्रशिप्रिन् ॥ १० ॥

प० अस्मे इति । प्र । यन्धि । मघऽवन् । ऋजीषिन् । इन्द्र । रायः । विश्वऽवारस्य । भूरेः । अस्मे इति । शतम् । शरदः । जीवसे । धाः । अस्मे इति । वीरान् । शश्वतः । इन्द्र । शिप्रिन् ॥ १० ॥

अ० ધનવન્, ગતસાર–સોમ–સંપન્ન હે ઇન્દ્ર ! સર્વવરણીય અનેક ધન અમને અર્પણ કર. અમારા જીવનાર્થ શતવર્ષનું

આયુષ્ય અર્પણ કર. શોભન હનુવાળા હે ઇન્દ્ર ! અમને અનેક પુત્રો દે. ૧૦

(ઋચા ૧૧ માટે જુઓ સૂ. ૩૦-૨૨). ૧૧

इतितृतीयस्यद्वितीयेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

सूक्त ३६

१ प्रभृतिम = सोममस्तुतिंवा = સોમ વા સ્તુતિને.
२ याद्मानः = संगतिं याचमानः = સંગતિ અર્થ યાચના કરાનો.
३ प्रदिवः = प्रगतेषु पूर्वेषुअहःसु = પૂર્વે ગયેલા દિવસો મધ્યે.
४ पिप्रानाः = लंभिताः = પ્રાપ્ત કરેલા.
५ वृषपर्वा = फलस्य वर्षकाः पर्वाणि कीलापयवा वर्षाया यस्य सः कालात्मकः । = કાલાત્મક.
६ विहायाः - विजहाति उत्सृजति अर्थान् अर्थिभ्यः इति विहाया महान = મહાન્
७ वृषधूतस्य = वृषभिर्ग्रावभिः अभिषुतम् = પાષાણો વડે અભિષુત.
८ पन्यः = स्तुत्यः ।
९ अभत्रः = शत्रूणामभिभविता = શત્રુઓનો અભિભવિતા.
१० विव्याप = व्याप्नोति = વ્યાપ્ત કરે છે.
११ समाचक्रे = संगच्छते = સંગમન કરે છે.
१२ प्रसवः = प्रकर्षेण सूयते इति प्रसवः कामः = કામનાને.
१३ भरित्रैः = कर्मकरणार्थपदार्थान् बिभ्रति इति भरित्रा याहवते : = બાહુઓ વડે.
१४ अंशुः = लताखंड रूप अल्प सोम.

१५ सोमधाना = सोमो निधीयते येषु ते सोमधाना = સોમના નિધાન રૂપ
१६ व्याश = विशेषेण अमास = વિશેષ રીતે વ્યાપ્ત કર્યા.
१७ माकिः = कोऽपि = निपातः ।
१८ यत्र = धनम् ।
१९ प्रयन्धि = प्रयच्छ = દે
२० प्रयम्यमानान् = ઉપયમ્યમાન = અર્પણ કરવા યોગ્ય.

सूक्त ३७.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર, દેવતા—ઇન્દ્ર, છન્દ—૧—૧૦ ગાયત્રી, ૧૧ અનુષ્ટુપ્

वार्त्रहत्याय शवसे पृतनाषाह्याय च ।
इन्द्र त्वा वर्तयामसि ॥ १ ॥

प० वार्त्रऽहत्याय । शवसे । पृतनाऽसह्याय । च । इन्द्र । त्वा । आ । वर्तयामसि ॥ १ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! વૃત્રહનન નિમિત્ત બલાર્થે અને પરકીય સેનાના અભિભવાર્થે તુને અમે અર્વાત પ્રવર્તાવીએ છીએ ૧

अर्वाचीनं सु ते मन उत चक्षुः शतक्रतो ।
इन्द्र कृण्वन्तु वाघतः ॥ २ ॥

प० अर्वाचीनम् । सु । ते । मनः । उत । चक्षुः । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । इन्द्र । कृण्वन्तु । वाघतः ॥ २ ॥

અ૦ હે સેંકડોપરાક્રમવાળા ઇન્દ્ર ! યજ્ઞધુરાને વહન કરનારા સ્તોતાજનો, અમારાં અભિમત ફલને સંપાદન કરી તારા શોભન મનને અમારી અભિમુખ કરો. વળી, તારૂં દર્શન, અમારા પ્રતિ અનુગ્રહદષ્ટિ કરે. ૨

नामानितेशतक्रतोविश्वाभिर्गीर्भिरीमहे ।
इन्द्राभिमातिषाह्ये ॥ ३ ॥

प० नामानि । ते । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । विश्वाभिः ।
गीःभिः । ईमहे । इन्द्र । अभिमातिऽसह्ये ॥ ३ ॥

અ૦ સેંકડો–પરાક્રમવાળા–હે ઇન્દ્ર અમોને યુદ્ધ ઉપસ્થિત મતે તારા (શક્ર–વજ્રહસ્ત–આદિ) નામોની વા અન્નોની, અમે સર્વ સ્તુતિલક્ષણ વાણીવડે યાચના કરીએ છીએ. ૩

पुरुष्टुतस्यधामभिः शतेनमहयामसि ।
इन्द्रस्यचर्षणीधृतः ॥ ४ ॥

प० पुरुऽस्तुतस्य । धामऽभिः । शतेन । महयामसि । इन्द्रस्य ।
चर्षणिऽधृतः ॥ ४ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્ર ! બહુ–સ્તોતાઓ વડે–સ્તુત, અપરિમિત–તેજોવડે–યુક્ત મનુષ્યોના કર્માનુષ્ઠાનાઓને અભિમત–ફલ–સંપાદન વડે–ધારક, અથવા જેવડે સર્વનું આકર્ષણ કરે છે તે બલના ધારક તૂંના સ્તોત્રને સંપાદન કરીએ છીએ. ૪

इन्द्रंवृत्रायहन्तवेपुरुहूतमुपब्रुवे ।
भरेषुवाजसातये ॥ ५ ॥ २१ ॥

प० इन्द्रम् । वृत्राय॑ । हन्त॑वे । पुरुऽहूतम् । उप॑ । ब्रुवे । भरे॑षु । वाज॑ऽसातये ॥ ५ ॥ २१ ॥

अ० हे ઈન્દ્ર! વૃત્રવધાર્થ અને અન્નોપલક્ષિત ધનલાભાર્થ બહુ વડે આહૂત, બલવાન્ તૂને હું વિશ્વામિત્ર સોમપાનાર્થ આહ્વાન કરું છું. ૫ (૨૧)

इतितृतीयस्यद्वितीयेकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

वाजे॑षुसास॒हिर्भ॑व॒त्वामी॑महेशतक्रतो ।
इन्द्र॑वृ॒त्राय॒हन्त॑वे ॥ ६ ॥

प० वाजे॑षु । स॒स॒हिः । भव॑ । त्वाम् । ई॒म॒हे । श॒त॒क्र॒तो इति॑ शतऽक्रतो । इन्द्र॑ । वृ॒त्राय॑ । हन्त॑वे ॥ ६ ॥

अ० सेंकडो-पराक्रम-वाळा ઇન્દ્ર! યુદ્ધવિષે તૂં શત્રુઓનો અભિભવિતા હો. અમે વૃત્રવધાર્થ તારી પ્રાર્થના કરીએ છીએ. ૬

द्यु॒म्नेषु॑पृत॒नाज्ये॑पृत्सु॒तूर्षु॒श्रवः॑सुच ।
इन्द्र॒साक्ष्वा॒भिमा॑तिषु ॥ ७ ॥

प० द्यु॒म्नेषु॑ । पृ॒त॒नाज्ये॑ । पृ॒त्सु॒तूर्षु॑ । श्रवः॑ऽसु । च॒ । इन्द्र॑ । साक्ष्व॑ । अ॒भिऽमा॑तिषु ॥ ७ ॥

अ० દ્યોતમાન પ્રાબલ્ય ધન પરત્વે જે અભિમાનવાળા હોય, પૃતનાઓનું-સેનાનું-ગમન જે વિષે હોય તે સંગ્રામ અને સેના વિષે, સુતરણશક્તિ શૂરા મધ્યે અને અન્ન પરત્વે જે અભિમાન વાળા (શત્રુઓ) હોય તેમનો અભિભવ કર. તેમજ હે ઇન્દ્ર!

સર્વતઃ ગર્વયુકત શત્રુ મધ્યે જે સપત્ન રૂપ હોય તેનો અભિભવ કર. ૭

शुष्मिन्तमंनऊतयेंद्युम्निनंपाहिजागृविम् ।
इन्द्रसोमंशतक्रतो ॥ ८ ॥

प० शुष्मिनऽतमम् । नः । ऊतये । द्युम्निनम् । पाहि । जागृविम् । इन्द्र । सोमम् । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ॥ ८ ॥

अ० સેંકડો-પરાક્રમવાળા હે ઈન્દ્ર બલવંત મધ્યે અતિશય બલવાન્, દીપ્તિમાન-યજ્વા શત્રુઓના અત્યંત શોષક, યશસ્વી, જાગરણશીલ આ સોમને અમારા રક્ષણાર્થ પાન કર. ૮

इन्द्रियाणिशतक्रतोयातेजनेषुपंचसु ।
इन्द्रतानितआवृणे ॥ ९ ॥

प० इन्द्रियाणि । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । या । ते । जनेषु । पंचऽसु । इन्द्र । तानि । ते । आ । वृणे ॥ ९ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! ગંધર્વાદિક પંચજનોમધ્યે રૂપ-ગ્રહણ-આદિ તારાં જે સામર્થ્ય હોય છે તે હું સંભજું છું વા તેની ચોમેર કામના કરું છું. ૯

अगन्निन्द्रश्रवोबृहद्द्युम्नंदधिष्वदुष्टरम् ।
उत्तेशुष्मंतिरामसि ॥ १० ॥

प० अगन् । इन्द्र । श्रवः । बृहत । द्युम्नम् । दधिष्व । दुस्तरम् । उत । ते । शुष्मम् । तिरामसि ॥ १० ॥

अ० હે ઈન્દ્ર ! સોમલક્ષણ મહાન્ અન્ન તૂને પ્રાપ્ત હો, શત્રુઓ વડે ઉલ્લંઘન કરવાને અશક્ય ધન અમને અર્પણ કર અમે તો તારા બળને સોમ તથા આજ્યાદિ વડે વધારીએ છીએ. १०

अर्वावतोनआगह्यथोशक्रपरावतं ।
उलोकोयस्तेअद्रिवइन्द्रेहततआगहि ॥ ११ ॥ २२ ॥

१० अर्वाऽवतः । न । आ । गहि । अथो इति । शक्र । पराऽवतः । ऊँ इति । लोकः । यः । ते । अद्रिऽवः । इन्द्र । इह । ततः । आ । गहि ॥११॥२२॥

अ० હે બલવન્ ઇન્દ્ર ! સમીપથી તેમજ દૂરદેશથી અમોને અભિલક્ષીને આગમન કર. હે ઇન્દ્ર ! તારા ઉત્તમ લોકમાંથી આ દેવયજનદેશ પ્રતિ સોમપાનાર્થે આગમન કર ११

इतितृतीयस्यद्वितीयेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

सूक्त ३७.

१ वाघतः=वहन्ति यज्ञियाधुरम इति वाघत स्तोतारः = સ્તોતાજનો.
२ अभिमातिषाह्ये = मातिर्मानोगर्व अभितोमानोयेषांते अभिमातय शत्रव तेषां सहनमेयसह्यंयस्मिन् तस्मिन्युद्धे = યુદ્ધ
३ महयाम = स्तोत्रं कुर्म = સ્તોત્ર સંપાદન કરીએ છીએ.
४ पृतनाज्ये = पृतनानामजनंगमनं इति पृतनाज्यं संग्राम. तस्मिन् = સંગ્રામ વિષે.

५ पृत्सुतूर्षुं = पृतनासु तरणशीलेषु शूरेषु = સેના વિષે શૂરા મધ્યે.

६ तिरामसि = वर्धयाम. = વધારીએ છીએ

७ अमीवत =अर्वाचीनात् समीपात् देशात्=સમીપ પ્રદેશથી.

८ अद्रिव =अत्तिभक्षयति शत्रून् इति अद्रिवज्र. तद्वन् = વજ્રસંપન્ન.

सूक्त ३८.

ऋषि-પ્રજાપતિ કિંવા વિશ્વામિત્રપુત્ર, કિંવા વાચ્પુત્ર, કિંવા દેવેદી, કિંવા વિશ્વામિત્ર. દેવતા-ઇન્દ્ર, છન્દ-૧ ત્રિષ્ટુભ્.

*अभितष्टेवदीधयामनीषामत्योनवाजीसुधुरोजिहानः ।
अभिप्रियाणिमर्मृशत्पराणिकवींरिच्छामिसंदृशेसुमेधाः ॥१॥

प० अभि । तष्टाइव । दीधय । मनीषाम् । अत्यः । न । वाजी । सुधुरः । जिहानः । अभि । प्रियाणि । मर्मृशत् । पराणि । कवीन् । इच्छामि । सम्दृशे । सुमेधाः ॥१॥

---

* अभितष्टेवदीधयामनीषामित्यच्छावाकोहरहः शंसत्यभिभवत्तत्येरूपमभिप्रियाणिमर्मृशत्पराणीतियान्येव पराण्यहानितानिप्रियाणितान्येवतद्भिमर्मृशतायन्त्यच्छा-रममाणा परोवाअस्मांल्लोकात्स्वर्गोलोकस्तमेवतदभिवदति कवींरिच्छामिसंदृशेसुमेधा इति, येवैतेनऋषयः पूर्वेप्रेतास्तेवैकवयस्तानेवतदभ्यतिवदाति० ऐ ब्रा. ६-२०) ।

અ० હે સ્તોતા ! ત્વષ્ટા—સુથાર જેમ તક્ષણકર્મ વડે કાષ્ઠને સંસ્કૃત કરે તેમ ઇન્દ્રવિષયાસ્તુતિને સર્વતઃ દેદીપ્ત કરો વેગવાન્ અશ્વની પેરે કર્મ વિષે પ્રવૃત થનાર ઉત્તમ ઇન્દ્રને પ્રિય. યદ્વા ઉત્તરદિવસો મધ્યે કરાતાં કર્મોનો અત્યર્થ અભિમર્શ-વિચાર કરતો શોભન—મેધાવાન્—હું કવિઓનું—યશોથી દેવ ભાવને પ્રાપ્ત થયલાનું-સંદર્શન કરવા ઇચ્છા કરું છું. १

इनोतपृच्छजनिमाकवीनांमनोधृतःसुकृतस्तक्षतद्याम् ।
इमाउतेप्रण्योवर्धमानायनोवाताअधनुधर्मणिग्मन् ॥ २ ॥

प० इना । उत । पृच्छ । जनिमा । कवीनाम् । मनःऽधृतः । सुऽकृतः । तक्षत । द्याम् । इमाः । ऊँ इति । ते । प्रऽनयः । वर्धमानाः । मनःऽवाताः । अध । नु । धर्मणि । ग्मन् ॥२॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! સુકૃતકરનારા કયા કર્મવડે દ્યુલોકને પ્રાપ્ત થયલા ? વા તેમની શાથી ઉત્પત્તિ થયથી ? આ અર્થની ગુરૂઓને પૃચ્છા કર, તે સુકૃત—કરનારાઓએ, સમત—મનરક શોભનકર્મ—કરવાવાળા સતા દ્યુલોકને સંપાદન કર્યો. આ યજ્ઞવિષે ત્વદર્થ ક્રિયમાણ ત્હારો મહિમા વધારનારી સ્તુતિઓ તૂને શીઘ્ર પ્રાપ્ત હો २

निपीमिदत्रगुह्यादधानाउतक्षत्रायरोदसीसमंजन् ।
संमात्राभिर्ममिरेयेमुरुवीअन्तर्महीसमृतेधायसेधुः ॥ ३ ॥

प० नि । सीम् । इत् । अत्र । गुह्या । दधानाः । उत । क्षत्राय । रोदसी इति । सम् । अञ्जन् । सम् । मात्राभिः ।

ममिरे । येमुः । उर्वी इति । अन्तः । मही इति । समृते इति सम्ऽऋते । धायसे । धुरिति धुः ॥ ३ ॥

अ० આ સુકૃતકર્મ-કરનારાઓ, અત્ર ભૂલોકવિષે ગૂઢકર્મોને મર્વંતઃઓર કરનારા હોય છે. વળી, તેઓએ બલાર્થ વા ધનાર્થ દ્યુલોક તથા પૃથિવીલોકને સંગત કર્યાં. અર્થાત્ ઓષધિઓ વડે પૃથિવીને અને દેવોવડે દ્યુલોકને સંગત કર્યાં. વળી, શિલોચ્ચયવડે ઉભયલોકને ધ્યત્તાપૂર્વક પરિચ્છિન્ન ઉત્પન્ન કર્યાં. તે પરસ્પર-સંગત, વિસ્તીર્ણ, મહાન્ ઉભયલોકને વિષ્ટંભક અન્તરિક્ષ વડે નિયમિત કર્યા. તેમના ધારણાર્થ અન્તરિક્ષને ધારણ કર્યું. ૩

आतिष्ठन्तंपरिविश्वेअभूषञ्छ्रियोवसानश्चरतिस्वरोचिः ।
महत्तद्वृष्णोअसुरस्यनामाविश्वरूपोअमृतानितस्थौ ॥ ४ ॥

प० आऽतिष्ठन्तम् । परि । विश्वे । अभूषन् । श्रियः । वसानः । चरति । स्वऽरोचिः । महत् । तत् । वृष्णः । असुरस्य । नाम । आ । विश्वऽरूपः । अमृतानि । तस्थौ ॥ ४ ॥

अ० સર્વ સુકૃતકર્મવાળાઓએ રથાધિષ્ઠિત ઇન્દ્રને ચોમેર અલંકૃત કર્યો. સ્વયમેવ કેવળ સ્વપ્રભા વડે દેદીપ્યમાન, (એથી જ) દીપ્તિઓને આચ્છાદન કરતો તે આ ઇન્દ્ર, સર્વત્ર વર્તે છે. કામોનો વરસાવનાર, અન્તર્યામિતયા પ્રેરણા કરનાર તે ઇન્દ્રનું સર્વ-શત્રુઓને-નમાવનાર. યદ્વા સર્વ-નમસ્કાર્ય શરીર વા કર્મ મહાન્ આશ્ચર્યયુક્ત છે. નાનાવિધરૂપતાને સેવનાર તે ઇન્દ્ર. વરુણસ્વરૂપે જલાધિષ્ઠિત હોય છે. ૪

असूतपूर्वोवृषभोज्यायानिमाअस्यशुरुधःसन्तिपूर्वीः ।
दिवोनपाताविदथस्यधीभिःक्षत्रंराजानाप्रदिवोदधाथे ॥५॥२३॥

प० असूत । पूर्वः । वृषभः । ज्यायान् । इमाः । अस्य । शुरुधः । सन्ति । पूर्वीः । दिवः । नपाता । विदथस्य । धीभिः । क्षत्रम् । राजाना । प्रदिवः । दधाथे इति ॥५॥२३

अ० કામોના વર્ષક, ચિરન્તન જ્યાયાન્ ઇન્દ્રે, આપોજળ સર્જન કર્યા. આ જળ, આ જગતની પિપાસાનો શોધ કરનારાં થાય છે. દ્યુલોકના નપાયિતા હે ઇન્દ્રવરૂણ! તમે પ્રકર્ષ પણે દ્યોતમાન યજ્ઞકારક સ્તોતાજનની સ્તુતિઓવડે અમને દેવા ધનને ધારણ કરો છો. ५

इतितृतीयस्यद्वितीयेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

*त्रीणिराजानाविदथेपुरूणिपरिविश्वानिभूषथःसदांसि ।
अपश्यमत्रमनसाजगन्वान्व्रतेगन्धर्वाँअपिवायुकेशान् ॥ ६ ॥

प० त्रीणि । राजाना । विदथे । पुरूणि । परि । विश्वानि । भूषथः । सदांसि । अपश्यम् । अत्र । मनसा । जगन्वान् । व्रते । गन्धर्वान् । अपि । वायुऽकेशान् ॥ ६ ॥

अ० હે ઇન્દ્રાવરૂણ! તમે આ યજ્ઞ વિષે, વ્યાપ્ત યજનીય સોમ આદિવડે પૂર્ણ સવનોને સર્વત્ર અલંકૃત કરો છો. હે ઇન્દ્ર! તૂ યજ્ઞપ્રતિ ગયો છે. જેથી મેં આ યજ્ઞ વિષે

* (स्यानस्राजांधारेयंमारेहस्तसुहस्तकुशानेघेतेवः सोमक्रयणास्तानक्षभ्यमायोदमन् तै. सं. (१-२-७). ६

વાયુવત્ ચંચલ રશ્મીઓવાળા સોમરક્ષક (સ્વાનભ્રાજ આદિ) ગંધર્વોને મન દ્વારા જોયા. ૬

तदिन्न्वस्यवृषभस्यधेनोरानामभिर्ममिरेसक्म्यंगोः ।
अन्यदन्यदसुर्यंवसानानिमायिनोममिरेरूपमस्मिन् ॥ ७ ॥

प० तत् । इत् । नु । अस्य । वृषभस्य । धेनोः । आ । नामऽभिः । ममिरे । सक्म्यम् । गोः । अन्यत्ऽअन्यत् । असुर्यम् । वसानाः । नि । मायिनः । ममिरे । रूपम् । अस्मिन् ॥ ७ ॥

अ० યજનારાઓ અભિમત-ફલપ્રદ ઇન્દ્રાર્થે ગાયના ક્ષીરાદિક સંસેવ્ય હવ્યાન્નનું શીઘ્ર દોહન કરે છે. તે હવ્યાન્નવડે દેવ-ભાવને પ્રાપ્ત ને સુકૃતકર્મવાળા, અસુરોના નૂતનબલને આચ્છાદન કરનારા, માયાએ કામરૂપનો સ્વીકારકરેલા, યદ્વા પ્રજ્ઞાવંત સતા, આ ઇન્દ્રપરત્વે પોતપોતાના રૂપને પ્રયત્નાપૂર્વક પરિચ્છિન્ન સ્વરૂપે નિધાન કરે છે. ૭

तदिन्न्वस्यसवितुर्नकिर्मेहिरण्ययीममतिंयामशिश्रेत् ।
आसुष्टुतीरोदसीविश्वमिन्वेअपीवयोषाजनिमानिवव्रे ॥८॥

प० तत् । इत् । नु । अस्य । सवितुः । नकिः । मे । हिरण्ययीम् । अमतिम् । याम् । अशिश्रेत् । आ । सुऽस्तुती । रोदसी इति । विश्वमिन्वे इति विश्वम्ऽइन्वे । अपिऽइव । योषा । जनिमानि । वव्रे ॥ ८ ॥

अ० सर्व जगतना प्रेरयिता आ-हुं-इन्द्रनी सुवर्णमय कांतिने कोइपण निश्चे परिच्छेद करतु नथी जे कोई मनुष्य मारी दीप्तिनो आश्रय करे छे ते शोभनस्तुति वडे स्तुत मतो, स्त्री जेम पोतानां अपत्योने आवृत करे ,तेम सर्वना संतर्पयिता द्यावापृथिवी उभयने स्वकीयतापूर्वक सर्वत आवृत करे छे ८

युवम्प्रत्नस्य॑साधथोमुहोयद्दैवींस्वस्ति परिणस्यातम् ।
गोपाजिह्वस्यतस्थुषोविरूपाविश्वेपश्यन्तिमायिनःकृतानि ॥९॥

प० युवम् । प्रत्नस्य॑ । साधथ । महः । यत् । दैवीं । स्वस्ति । परि॑ । न । स्यातम् । गोपाजिह्वस्य । तस्थुषः । विरूपा । विश्वे॑ । पश्यन्ति । मायिनः॑ । कृतानि ॥ ९ ॥

अ० हे इन्द्रावरुण ! तमे पुरातन स्तोताना देवसंबंधी स्वराज्यलक्षण श्रेयम् सिद्ध करो छो तमे अमारी आसपास रक्षक रुपे हो सर्व सार्थी देवो, ' म भयने पाम ' एवी वाणीवाळा स्थिरतर इन्द्रनां नानाविध कर्मोने जुवे छे ९

(ऋचा १० मारे जुओ सु ३०-२२) १०(२४)

॥ इतितृतीयस्यद्वितीयेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

॥ इतितृतीयेमण्डलेतृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

सूक्त ३८

१ जिघान = कर्मणि प्रवृत्तमान = कर्म विषे प्रवृत्त थनार
२ क्थीनाम् = देवभूय गतानाम सुकृतकर्मणाम = सुकृत करनाराओने.

सूक्त ३९.

ऋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા—ઇન્દ્ર. છન્દ—અનુષ્ટુભ્.

इन्द्रं॑म॒तिर्हृ॒द आ व॒च्यमा॒नाच्छा॒ पतिं॒ स्तोम॑तष्टा जिगाति ।
या जागृ॑विर्वि॒दथे॑ श॒स्यमा॒नेन्द्र॒ यत्ते॒ जाय॑ते वि॒द्धि तस्य॑ ॥ १ ॥

प० इन्द्र॑म् । म॒तिः । हृ॒दः । आ । व॒च्यमा॑ना । अच्छ॑ । पति॑म् ।
स्तोम॑ऽतष्टा । जि॒गा॒ति । या । जागृ॑विः । वि॒दथे॑ । श॒स्य॒मा॑ना । इन्द्र॑ । यत् । ते॒ । जाय॑ते । वि॒द्धि । तस्य॑ ॥ १ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! હૃદયથી 'કહેવાતી' સ્તુતિ સર્વ-જગતનાસ્વામી-તું-પ્રતિ ચોમેર ગમન કરો. જે મારી સ્તુતિ સ્તુત્ય-તુંને જાગરણ-કરનારી યજ્ઞ વિષે શસ્યમાના-નિરૂપિત હોય છે. હે ઇન્દ્ર ! ત્વદર્થે જે સ્તોત્ર હુંથી ઉત્પન્ન થાય છે તેને તું જાણ ૧

दि॒वश्चि॒दा पू॒र्व्या जाय॑माना॒ वि जा॒गृवि॑र्वि॒दथे॑ श॒स्यमा॑ना ।
भ॒द्रा वस्त्रा॒ण्यर्जु॑ना॒ वसा॑ना॒ सेयम॒स्मे स॑न॒जा पित्र्या॒ धीः ॥ २ ॥

प० दि॒वः । चि॒त् । आ । पू॒र्व्या । जाय॑माना । वि । जागृ॑विः । वि॒दथे॑ । श॒स्यमा॑ना । भ॒द्रा । वस्त्रा॑णि । अर्जु॑ना । वसा॑ना । सा । इयम् । अ॒स्मे इति॑ । स॒न॒ऽजा । पित्र्या॑ । धीः ॥ २ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! દ્યોતમાન સૂર્યથી પણ પૂર્વેહોનાર વ્યાપ્ત દિવાકાલ-સબંધી-ઉત્પન્નથતી સ્તુતિરૂપી વાક્-ઉત્પન્ન થાય છે. તે આ વાક્, યજ્ઞ વિષે શસન કરાતી, સ્તુત્ય-તુંને જાગરણ કરતી, કલ્યાણ સ્વરૂપ શુક્લવર્ણનાં તેજને ધારણ કરતી, અમારા પિતૃક્રમથી પ્રાપ્ત પુરાતન સતી તારી સ્તુતિ રૂપે છે. ૨

यमाचिदत्रयमसूरंसूनजिह्वायाअग्रंपतदाह्यस्थात् ।
वपूंषिजातामिथुनासचेतेतमोहनातपुषोबुध्नएता ॥ ३ ॥

प० यमा । चित् । अत्र । यमऽसूः । असूत । जिह्वायाः । अग्रम् । पतत् । आ । हि । अस्थात् । वपूंषि । जाता । मिथुना । सचेते । इति । तमःऽहना । तपुषः । बुध्ने । आऽईता ॥ ३ ॥

अ० यमल-अश्वीदेवोने प्रसवनारी उषाभिमानीदेवता ते यमादेवीए, उषाकाले अश्विनदेवोने प्रसव्या. ते अश्विन् देवोनी स्तुति करवा मारी जीह्वानो अग्रभाग, निश्चे चंचल थाय छे. तमस्ना हन्ता, जे विषे सूर्य तपे छे ते दिवसना मूलभाग विषे आवेला परस्पर-संगत देवो, उत्पन्न थयला उषाकाले कराता शस्त्राहिकर्मोने संप्राप्त करे छे. ३

नकिरेषांनिन्दितामर्त्येषुयेअस्माकंपितरोगोषुयोधाः ।
इन्द्रएषांदृंहितामाहिनावानुद्गोत्राणिससृजेदंसनावान् ॥ ४ ॥

प० नकिः । एषाम् । निन्दिता । मर्त्येषु । ये । अस्माकम् । पितरः । गोषु । योधाः । इन्द्रः । एषाम् । दृंहिता । माहिनऽवान् । उत । गोत्राणि । ससृजे । दंसनाऽवान् ॥४॥

अ० हे इन्द्र ! सत्रकर्म-प्रवृत्त अमोना जे अंगिरा पितृओ, पणि-असुरो वडे गायोनुं अपहरण थतां योद्धारूपे वर्ते छे तेमनो मर्त्यलोकविषे कोई पण निन्दक नथी. महिमोपेत-वृत्रहननादि-कर्मवान्-इन्द्रे, आ अंगिराओनी गायोना समूह वृन्दो अर्पण कर्या. ४

सखा॑ ह॒ यत्र॒ सखि॑भि॒र्नव॑ग्वैरभि॒ज्ञ्वा सत्व॑भि॒र्गा अ॑नु॒ग्मन् ।
स॒त्यं तदिन्द्रो॑ द॒शभि॒र्दश॑ग्वैः॒ सूर्यं॑ विवेद॒ तम॑सि क्षि॒यन्त॑म् ॥५॥२५॥

प० सखा॑ । ह॒ । यत्र॑ । सखि॑ऽभिः । नव॑ऽग्वैः । अ॒भि॒ऽज्ञु । आ । सत्व॑ऽभिः । गाः । अ॒नु॒ऽग्मन् । स॒त्यम् । तत् । इन्द्रः॑ । द॒शऽभिः॑ । दश॑ऽग्वैः । सूर्य॑म् । वि॒वेद॑ । तम॑सि । क्षि॒यन्त॑म् ॥ ५ ॥ २९ ॥

अ० ઇન્દ્રની આસપાસ સખારૂપે બેસનાર નવગ્વા અંગિરા ઋષિઓના સુખા ઇન્દ્રે, બિલ વિષે ઘુંટણીયાભર ગમન કર્યું. અને તે બિલવિષે દશગ્વા (અંગિરા ગોત્રના) ઋષિઓ સહિત બિલવર્તી અન્ધકારમાં નિવાસ કરનાર યથાર્થપ્રકાશક સુર્યને પ્રાપ્ત કર્યો. પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરીને તે ઇન્દ્રે, તે ગાયોને આણી અંગિરા ઋષિઓને અર્પણ કરી. ૫(૨૨)

इतितृतीयस्यद्वितीयेपञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

इन्द्रो॒ मधु॒ संभृ॑तमु॒स्रियां॑यां प॒द्वद्वि॑वेद श॒फव॒न्नमे॒ गोः ।
गुहा॑ हि॒तं गुह्यं॑ गू॒ळ्हम॒प्सु हस्ते॑ दधे॒ दक्षि॑णे॒ दक्षि॑णावान् ॥ ६ ॥

प० इन्द्रः॑ । मधु॑ । सम्ऽभृ॑तम् । उ॒स्रिया॑याम् । प॒त्ऽवत् । वि॒वेद॑ । श॒फऽव॑त् । नमे॑ । गोः । गुहा॑ । हि॒तम् । गुह्य॑म् । गू॒ळ्हम् । अ॒प्ऽसु । हस्ते॑ । द॒धे॒ । दक्षि॑णे । दक्षि॑णऽवान् ॥६॥

અ૦ ઇન્દ્રદેવ, ક્ષીર-દધિ-આદિ-સાવકરનારી ગોમતની ગાય વિષે સ્રુપાદિત મધુર ક્ષીરાદિકનો જાણનારા છે. તદર્થ પાદ-યુક્ત-શફયુક્ત-ખુરોપેત ગોધન પ્રાપ્ત કર્યું. પણિ-અસુરોવડે અપહરાયલી ગાય જાણી ઔદાર્યવાન્-સમર્થ તે ઇન્દ્રે, ગુહા વિષે નિહિત, પ્રચ્છન્ન, અન્તરિક્ષ વિષે ગુહચારી અસુરને દક્ષિણ હસ્ત વિષે ધારણ કર્યો. ૬.

ज्योतिर्वृणीत तमसो विजानन्नारे स्याम दुरितादभीके ।
इमा गिरः सोमपाः सोमवृद्ध जुषस्वेन्द्र पुरुतमस्य कारोः ॥ ७ ॥

प० ज्योतिः । वृणीत । तमसः । विऽजानन् । आरे । स्याम । दुःऽइतात् । अभीके । इमाः । गिरः । सोमऽपाः । सोमऽवृद्ध । जुषस्व । इन्द्र । पुरुऽतमस्य । कारोः ॥ ७ ॥

અ૦ રાત્રિપ્રકાશથી-વિશેષ-પ્રાદુર્ભાવને-પામનાર-સૂર્યાત્મક ઇન્દ્રે, જગત્-વ્યવહાર-નિર્વાહક-પ્રકાશને સંસેવન કર્યું. યદા, પ્રાદુર્ભાવ પામી વૃત્રને હણી પ્રકાશનું સંસેવન કર્યું. અમે પાપવર્જિત દૂર ભયરહિત સ્થાનવિષે પ્રાપ્ત થઇએ. સોમપાન કરનાર સોમવૃદ્ધ હે ઇન્દ્રદેવ 'અનેક શત્રુઓનું જ્ઞાપન કરનાર' તૂના સ્તોત્ર-કરનારા-ઋત્વિજની સ્તુતિલક્ષણ વાણીનું સેવન-સ્વીકાર કર. ૭

ज्योतिर्यज्ञाय रोदसी अनु ष्यादारे स्याम दुरितस्य भूरेः ।
भूरि चिद्धि तुजतो मर्त्यस्य सुपारासो वसवो बर्हणावत् ॥ ८ ॥

प० ज्योतिः । यज्ञाय । रोदसी इति । अनु । स्यात् । आरे ।

स्याम । दुःऽइतस्यं । भूरेः । भूरिं । चित् । हि । तुजतः ।
मर्त्यस्य । सुऽपारासः । वसवः । बर्हणाऽवत् ॥ ८ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! જગત્પ્રકાશક સૂર્ય, અગ્નિહોત્રાદિ કરણાર્થ દ્યાવા-પૃથિવીને પ્રકાશિત કરે. અમે પ્રભૂત દુરિતથી દૂર હોઇએ. સર્વના વાસયિતા હે ઇન્દ્રાદિક દેવો ! શોભન રીતે પારપમાય તેવા અર્થાત્-સ્તુતિ વડે અભિમુખ કરવાને શક્ય એવા તમે, અતિપ્રભૂત સમૃદ્ધિયુકત ધન ભૂરિપ્રદાનવાળા મનુષ્યને દો. ૮

(ઋચા ૯ માટે જુઓ સૂ० ૩૦–૨૨).

इतितृतीयस्यद्वितीयेषड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥
इतिद्वितीयोध्यायः ॥ २ ॥

सूक्त ३१.

१ वस्राणि = योग्यतया तेजांसि वसाना = તેજોને ધારણ કરતી.

२ यमल = यमलौ = सुते इतिउषाभिमानी देवता = ઉષાભિમાની દેવતા.

३ तपुष = तपति आस्मिन्सूर्यइतितपुर्दिवसस्तस्य = જે વિષે સૂર્ય તપે છે તે દિવસના.

४ माहिनावान् = महिमोपेत ।

५ अभिज्ञु = अभिगतजानुकयथाभयतितथा = ધુંટણીયા ભર.

६ पद्वत् = पादयुक्तम ।

७ नमे = आनीतामकरोत् = પ્રાપ્ત કર્યું.

८ अभोके = भयरहिते ।

९ तुजतः = भूरिप्रदस्य = ભૂરિપ્રદાનવાળા.

सूक्त ४०.

ऋषि—विश्वामित्र. देवता—इन्द्र. छन्द—गायत्री.

*ॐ इन्द्र॑ त्वा वृष॒भं व॒यं सु॒ते सोमे॑ हवामहे ।
स पा॑हि॒ मध्वो॒ अन्ध॑सः ॥ १ ॥

प० इन्द्र॑ । त्वा॒ । वृ॒ष॒भम् । व॒यम् । सु॒ते । सोमे॑ । ह॒वा॒म॒हे॒ ।
सः । पा॒हि॒ । मध्वः॑ । अन्ध॑सः ॥ १ ॥

अ० हे इन्द्र ! कामोना-वर्षक-तूने अमे सोमाभिषव थता सोमपानार्थे आह्वान करीए छीए. ते तुं अन्नलक्षण मदकर सोमनुं पान कर १

इन्द्र॒ क्र॒तु॒विदं॑ सु॒तं सोमं॑ हर्य पुरुष्टुत ।
पि॒बा वृ॑षस्व॒ तातृ॑पिम् ॥ २ ॥

प० इन्द्र॑ । क्र॒तु॒ऽविद॑म् । सु॒तम् । सोम॑म् । ह॒र्य॒ । पु॒रु॒ऽस्तु॒त॒ ।
पिब॑ । आ । वृ॒ष॒स्व॒ । तातृ॑पिम् ॥ २ ॥

अ० हे इन्द्र ! प्रज्ञाना प्रापक अभिषुत आ सोमनुं पान करवानी कामना कर. हे बहुस्तुत ! तर्पक-वृद्धिकारक आ सोमनुं पान कर आ सोमनुं जठर विषे सिंचन कर २

* (स एतमेव पुरुषं ब्रह्म ततममपश्यत् इदमदर्शमिती३ तस्मादिदन्द्रो नामेदन्द्रो ह वै नाम तमिदन्द्रं सन्तमिन्द्र इत्याचक्षते परोक्षेण परोक्षप्रिया इव हि देवाः प. आ. ३-४) इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते-ऋ. स. ४-७-३३).

इन्द्रप्रणोधितावानयज्ञंविश्वेभिर्देवेभिः ।
तिरःस्तवानविश्पते ॥ ३ ॥

प० इन्द्र । प्र । न । धिताऽवानम् । यज्ञम् । विश्वेभि । देवेभि. ।
तिरः । स्तवान । विश्पते ॥ ३ ॥

अ० સ્તોતાઓ વડે સ્તવન કરાતા મરૂદ્દેવોના સ્વામી હે ઇન્દ્ર !
સર્વ પૂજનીય દેવો સહિત તૂં, જે વિષે હવ્યાન્ન નિહિત-
સ્થાપન કરેલુ છે તે આ યજ્ઞને પ્રકર્ષ રીતે વધાર ૩

इन्द्रसोमाःसुताइमेतवप्रयन्तिसत्पते ।
क्षयंचन्द्रासइन्दवः ॥ ४ ॥

प० इन्द्र । सोमा । सुता । इमे । तव । प्र । यन्ति । सतऽ-
पते । क्षयम् । चन्द्रास. । इन्दवः ॥ ४ ॥

अ० સત્યમનુષ્યોના હે સ્વામિન્ ઇન્દ્રદેવ ! આહ્લાદકરાવનાર
દેદીપ્ત અભિષુત અમો વડે દત્ત સોમો, જઠર પ્રતિ પ્રકર્ષપણે
પ્રયાણ કરે છે ૪

दधिष्वाजठरेसुतसोमंमिन्द्रवरेण्यम् ।
तवद्युक्षासइन्दव ॥ ५ ॥ १ ॥

प० दधिष्व । जठरे । सुतम् । सोमम् । इन्द्र । वरेण्यम् । तव ।
द्युक्षास । इन्दव ॥ ५ ॥ १ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! સર્વવરણીય અભિષુત પીએલા સોમને જઠર
વિષે ધારણ કર દેદીપ્ત આ સોમો, દ્યુલોક વિષે વસે છે. ५(१)

इतितृतीयस्यतृतीयेप्रथमोवर्ग ॥ १ ॥

गिर्वणःपाहिनःसुतंमधोर्धाराभिरज्यसे ।
इन्द्रत्वादातमिद्यशः ॥ ६ ॥

प० गिर्वणः । पाहि । नः । सुतम् । मधोः । धाराभिः । अज्यसे । इन्द्र । त्वाऽदातम् । इत् । यशः ॥ ६ ॥

અ० સ્તુતિઓવડે સેવ્ય હે ઇન્દ્ર ! તું અમારા અભિષુત આ સોમનું પાન કર. મદકારક સોમની ધારાવડે તું વ્યાપ્ત થાય છે. હે ઇન્દ્ર ! તેં વિશદીકૃત–શુદ્ધકરેલ અન્ન અમોને પ્રાપ્ત થાય છે. ૬

अभिद्युम्नानिवनिनइन्द्रंसचन्तेअक्षिता ।
पीत्वीसोमस्यवावृधे ॥ ७ ॥

प० अभि । द्युम्नानि । वनिनः । इन्द्रम् । सचन्ते । अक्षिता । पीत्वी । सोमस्य । ववृधे ॥ ७ ॥

અ० દેવોનું સંભજન કરનાર યજનારના દ્યોતમાન ક્ષયરહિત સંપૂર્ણ સોમાદિ હવ્યાન્ન ઇન્દ્રની આસપાસ સમવેત થાય છે. તે અધ્યે સોમનું પાન કરીને તે ઇન્દ્ર વૃદ્ધિને પામે છે. ૭

अर्वावतोनआगहिपरावतश्चवृत्रहन् ।
इमाजुषस्वनोगिरः ॥ ८ ॥

प० अर्वाऽवतः । नः । आ । गहि । पराऽवतः । च । वृत्रऽहन् । इमाः । जुषस्व । नः । गिरः ॥ ८ ॥

७ द्युक्षासः = दिविक्षियन्तिवसन्ति इति द्युक्षासः = द्युलोक विषे वसे छे.

८ त्वादातम्=त्वयाशोधितंविशदीकृतम्=तें शुद्ध करेल.

९ वनिनः = वनंदेवताविषयसंभजनमस्यास्तीति वनी-तस्यदेवासंभजमानस्ययजमानस्य = देवोनुं संभजन करनार यजमानना.

सूक्त ४१.

ऋषि—विश्वामित्र. देवता—इन्द्रः छन्द—गायत्री.

आतूनंइन्द्रमद्र्यग्घुवानःसोमपीतये ।
हरिभ्यांयाह्यद्रिवः ॥ १ ॥

प० आ । तु । नः । इन्द्र । मद्र्यक् । हुवानः । सोमऽपीतये । हरिऽभ्याम् । याहि । अद्रिवः ॥ १ ॥

अ० वज्रसंपन्न हे इन्द्रदेव ! होताओ वडे आह्वान करातो तुं-मारी अभिमुख अमारा यज्ञ विषे सोमपानार्थं अश्वो सह शीघ्र आगमन कर. १

सत्तोहोतानऋत्वियस्तिस्तिरेबर्हिरानुषक् ।
अयुञ्जन्प्रातरद्रयः ॥ २ ॥

प० सत्तः । होता । नः । ऋत्वियः । तिस्तिरे । बर्हिः । आनुषक् । अयुञ्जन् । प्रातः । अद्रयः ॥ २ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! અમારા યજ્ઞ વિષે ઋત્વિજ, તું'ને આહ્વાન કરવા પ્રાપ્તકાલે બેઠેલા છે. પરસ્પરસંબદ્ધ હોય તે પ્રકારે, હવ્યાન્ન પ્રાપ્ત થયે દર્ભાસન પથરાય છે. પ્રાતઃસવનવેળા સોમાભિષાર્થ પાષાણો સંગત થયા છે. (તેથી તું સોમ પાનાર્થ આગમન કર.) ૨

इमाब्रह्मब्रह्मवाहःक्रियन्तआबर्हिःसीद ।
वीहिशूरपुरोळाशम् ॥ ३ ॥

प० इमा । ब्रह्म । ब्रह्मऽवाहः । क्रियन्ते । आ । बर्हिः ।
सीद । वीहि । शूर । पुरोळाशम् ॥ ३ ॥

अ० સ્તોત્રોને વહન કરનાર વા સ્તોત્રપ્રાપ્ત હે ઇન્દ્ર ! તું અર્થ આ સ્તોત્રો કરાય છે. એથી યજ્ઞ વિષે બેસ હે સમર્થ ઇન્દ્ર ! આ પુરોડાશાખ્ય હવ્યાન્નનું ભક્ષણ કર. ૩

रारन्धिसवनेषुणएषुस्तोमेषुवृत्रहन् ।
उक्थेष्विन्द्रगिर्वणः ॥ ४ ॥

प० ररन्धि । सवनेषु । नः । एषु । स्तोमेषु । वृत्रऽहन् ।
उक्थेषु । इन्द्र । गिर्वणः ॥ ४ ॥

અ० સ્તુતિઓ વડે વનનીય હે વૃત્રહન્તા ઇન્દ્રદેવ ! અમારા ત્રણે સવન વિષે આ સ્તોત્રો તથા ઉક્થો (સ્તોત્ર) વિષે રમણ કર. ૪

मृतयःसोम॒पामु॒रुंरि॒हन्ति॒शव॑स॒स्पति॑म् ।
इन्द्रं॑व॒त्संनमा॒तरः॑ ॥ ५ ॥ ३ ॥

प० म॒तयः॑ । सो॒म॒ऽपाम् । उ॒रुम् । रि॒हन्ति॑ । शव॑सः । पति॑म् ।
इन्द्र॑म् । व॒त्सम् । न । मा॒तरः॑ ॥ ५ ॥ ३ ॥

अ० हे ઇન્દ્ર ! સ્તુતિઓ, ધેનુમાતાઓ જેમ પોતાનાં વત્સને ચાટે તેમ મહાન્, સોમપાનકરનાર–બલપતિ–તું–ઇન્દ્રને, વ્યાપ્ત થાય છે. ૫ (૩)

इतितृतीयस्यतृतीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

सम॑न्दस्वा॒ह्यन्ध॑सो॒राध॑से॒त॒न्वा॑म॒हे ।
नस्तो॒तारं॑नि॒दे॑करः॑ ॥ ६ ॥

प० सः । म॒न्द॒स्व॒ । हि । अन्ध॑सः । राध॑से । त॒न्वा॑ । म॒हे ।
न । स्तो॒तार॑म् । नि॒दे । क॒रः॑ ॥ ६ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! તથાવિધ તું મહાન્ ધનાર્થ દેવાતા સોમપાન વડે શરીરે હૃષ્ટ હો. તું સ્તોતાજનને નિન્દાર્થ વિષયભૂત ન કર. ૬

व॒यमि॑न्द्रत्वा॒यवो॑ह॒विष्म॑न्तोजरामहे ।
उ॒तत्वम॑स्म॒युर्व॑सो ॥ ७ ॥

प० व॒यम् । इ॒न्द्र॒ । त्वा॒ऽयवः॑ । ह॒विष्म॑न्तः । ज॒रा॒म॒हे । उ॒त ।
त्वम् । अ॒स्म॒ऽयुः । व॒सो॒ इति॑ ॥ ७ ॥

सूक्त ४१.

१ मद्रक् = मदाभिमुखःसन् = મારી અભિમુખ સતો.
२ सत्त. = निषण्णः = બેઠેલા.
३ अयुज्रन् = परस्पर संगता अभूवन् = પરસ્પર સંગત થાય છે.
४ वीहि = भक्षय ભક્ષણ કર.
५ निदे = निन्दायै = નિન્દા અર્થ.
६ आसदे = आसदनीय = બેસવા યોગ્ય.
७ घृतस्नु = श्रमजनितजलप्रस्रवणयुक्तौ = સ્વેદયુક્ત

सूक्त ४२.

ऋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા —ઇન્દ્ર. છન્દ —ગાયત્રી.

उपं॑नः सु॒तमा ग॑हि॒ सोम॑मिन्द्र॒ गवा॑शिरम् ।
हरि॑भ्यां॒ यस्ते॑ अस्म॒युः ॥ १ ॥

प० उप॑ । नः॒ । सु॒तम् । आ । ग॒हि॒ । सोम॑म् । इ॒न्द्र॒ । गोऽआ॑शिरम् । हरि॑ऽभ्याम् । यः । ते॒ । अ॒स्म॒ऽयुः ॥१॥

अ० હે ઇન્દ્ર! પયોમિશ્રિત અભિષુત અમારા સોમ સમીપ આગમન કર. જે અશ્વયુક્ત તારો રથ અમારી કામના કરનારો છે. १

तमि॑न्द्र॒ मद॒मा ग॑हि बर्हि॒ष्ठां ग्राव॑भिः सु॒तम् ।
कु॒विन्न्व॑स्य तृ॒प्णवः॑ ॥ २ ॥

प० तम् । इन्द्र । मदम् । आ । गहि । बर्हिःस्थाम् । ग्रावंऽभि । सुतम् । कुवित् । नु । अस्य । तृष्णवः ॥२॥

अ० हे ઇન્દ્ર ! પાષાણો વડે અભિષુત યજ્ઞસ્થિત આ સોમ પ્રતિ આગમન કર આ પ્રભૂત-યથેચ્છ સોમપાન વડે તૂ ક્ષિપ્ર તૃપ્ત હો ૨

इन्द्रमित्थागिरोममाच्छागुरिषिताइत ।
आवृतेसोमपीतये ॥ ३ ॥

प० इन्द्रम् । इत्था । गिरः । मम । अच्छ । अगुः । इषिताः । इत । आऽवृते । सोमऽपीतये ॥ ३ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! ત્વદર્થ પ્રેરિતા આ પ્રકારે ઉક્તિકરાતી મારી સ્તુતિલક્ષણા વાણી, સોમપાનાર્થ તૂને આવર્તન કરાવાને આ દેવયજનદેશથી તારી અભિમુખ પ્રયાણ કરે ૩

इन्द्रंसोमस्यपीतयेस्तोमैरिहहवामहे ।
उक्थेभिःकुविदागमत् ॥ ४ ॥

प० इन्द्रम् । सोमस्य । पीतये । स्तोमैः । इह । हवामहे । उक्थेभिः । कुवित् । आऽगमत् ॥ ४ ॥

अ० અમે સ્તોત્ર, ઉક્થ અને શસ્ત્રો વડે આ કર્મ પરત્વે સોમ-પાનાર્થ ઇન્દ્રનુ આહ્વાન કરીએ છીએ બહુવાર-આહુત-તે-ઇન્દ્ર, યજ્ઞપ્રતિ આગમન કરે ૪

इन्द्रसोमाः सुताइमेतान्दधिष्वशतक्रतो ।
जठरेवाजिनीवसो ॥ ५ ॥ ८ ॥

प० इन्द्र । सोमाः । सुताः । इमे । तान् । दधिष्व । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । जठरे । वाजिनीवसो इति वाजिनीऽवसो ॥ ५ ॥ ५ ॥

अ० में'होटा पराक्रमवाळा हे ईन्द्र! त्तस्थ सोमो पीसी-कूटी तैयार कर्या छे. हे अन्नरूपी धनवाळा देव ! जेवडे केसत-पूर्वक अन्नप्राप्ति थाय ते क्रियाओना हे वामक देव ! ते सोमरसोने जठर विषे धारण कर. ५ (५)

इतितृतीयस्यतृतीयेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

विद्माहित्वाधनंजयंवाजेषुदधृषंकवे ।
अर्धातेसुम्नमीमहे ॥ ६ ॥

प० विद्म । हि । त्वा । धनम्ऽजयम् । वाजेषु । दधृषम् । कवे । अध । ते । सुम्नम् । ईमहे ॥ ६ ॥

अ० हे सर्वज्ञ ईन्द्र ! युद्धोविषे शत्रुओना अभिभविता, धन-जीतनार-तूंने अमे निश्चे जाणीए छीए. अनन्तर, अमे तारा धननी याचना करीए छीए. ६

इममिन्द्रगवाशिरंयवाशिरचनःपिब ।
आगत्यावृषभिः सुतम् ॥ ७ ॥

प० इमम् । इन्द्र । गोऽआशिरम् । यवऽआशिरम् । च । नः । पिब । आऽगत्य । वृषऽभिः । सुतम् ॥ ७ ॥

अ० हे ईन्द्र ! गव्यमिश्रयोपेत, यवमिश्रयोपेत पाषाणोवडे अभिषुत अमारा आ सोमनुं देवयजनप्रति आगमन करीने पान कर. ७

तुभ्येदिन्द्रस्वओक्येसोमंचोदामिपीतये ।
एषरारन्तुतेहृदि ॥ ८ ॥

प० तुभ्य । इत् । इन्द्र । स्वे । ओक्ये । सोमम् । चोदामि । पीतये । एषः । ररन्तु । ते । हृदि ॥ ८ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! તારા જ પાનાર્થે સ્વકીયસ્થાન-જઠરે વિષે, અભિષુત આ સોમને પ્રેરું છું. પાન કરેલો આ સોમ તારા હૃદય વિષે અત્યર્થ રમણ કરે. ૮

त्वामुतस्यपीतयेप्रत्नमिन्द्रहवामहे ।
कुशिकासोअवस्यवः ॥ ९ ॥ ६ ॥

प० त्वाम् । सुतस्य । पीतये । प्रत्नम् । इन्द्र । हवामहे । कुशिकासः । अवस्यवः ॥ ९ ॥ ६ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! તુંથી રક્ષણ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા કુશિકગોત્રોત્પન્ન અમે, પાષાણોવડે અભિષુત, સોમના પાનાર્થે પુરાતન-તૂને, સ્તુતિરૂપી વાણી વડે આહ્વાન કરીએ છીએ. ૯ (६)

इतितृतीयस्यतृतीयेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

सूक्त ४२.

१ कुविद् = प्रभूतमयथाभवतितथा = ઘણું.
२ दधृषम् = शत्रूणामभिभवितारम = શત્રુના અભિભવિતા.
३ ओक्ये = स्थान जठरे = જઠર વિષે.

सूक्त ४३.

ऋषि:—विश्वामित्र. देवता:—इन्द्र. छन्द —त्रिष्टुप्.

आयाह्यर्वाङुपवन्धुरेष्ठास्तवेदनुप्रदिवःसोमपेयम् ।
प्रियासखायाविमुचोपबर्हिस्त्वामिमेहव्यवाहोहवन्ते ॥ १ ॥

प० आ । याहि । अर्वाङ् । उप । वन्धुरेऽस्थाः । तव । इत् । अनु । प्रऽदिवं । सोमऽपेयम् । प्रिया । सखाया । वि । मुच । उप । बर्हिः । त्वाम् । इमे । हव्यऽवाहः । हवन्ते ॥ १ ॥

अ० हे इन्द्र । रथ विषे स्थित तू अमारी अभिमुख आगमन कर. पूर्वक्रमगत तारा सोमपानने उद्देशी तारा प्रिय सखारूप अश्वोने यज्ञसमीप विमुक्त कर. हव्यान्न-वहन करनारा-ऋत्विजो, सोमपानार्थ तूने आह्वान करे छे. १

आयाहिपूर्वीरतिचर्षणीराँअर्यआशिषउपनोहरिभ्याम् ।
इमाहित्वामतयःस्तोमतष्टाइन्द्रहवन्तेसख्यंजुषाणाः ॥ २ ॥

प० आ । याहि । पूर्वीः । अति । चर्षणीः । आ । अर्यः । आऽशिषः । उप । नः । हरिऽभ्याम् । इमाः । हि । त्वा । मतयः । स्तोमऽतष्टाः । इन्द्र । हवन्ते । सख्यम् । जुषाणाः ॥ २ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! પુરાતની સર્વ પ્રજાને અતિક્રમણ કરી આગમન કર. અમારો સ્વામી તું અત્ર આગમન કરી સોમપાન કર એમ અમારી પ્રાર્થના છે. અશ્વોવડે યુક્ત, મતો તું, અમારી સમીપ આગમન કર. સખાપણાનું સેવન કરનાર સ્તોતાઓ વડે કરેલી તારી આ સ્તુતિઓ સોમપાનાર્થ તુને આહ્વાન કરે છે. ૨

आनो॑य॒ज्ञंन॑मो॒वृधं॑स॒जोषा॒इन्द्र॑दे॒वहरि॑भिर्याहि॒तूय॑म् ।
अ॒हंहि॒त्वाम॒तिभि॒र्जोह॑वीमिघृ॒तप्र॑याःसध॒मादे॒मधू॑नाम् ॥ ३ ॥

प० आ । नः । य॒ज्ञम् । न॒मः॒ऽवृध॑म् । स॒ऽजोषाः॑ । इन्द्र॑ । दे॒व॒ । हरि॑ऽभिः । या॒हि॒ । तूय॑म् । अ॒हम् । हि । त्वा॒ । म॒तिऽभिः॑ । जोह॑वीमि । घृ॒तऽप्र॑याः । स॒ध॒ऽमादे॑ । मधू॑नाम् ॥ ३ ॥

अ० દ્યોતમાન હે ઇન્દ્ર ! અમારા આ અન્નવર્ધક યજ્ઞ પ્રતિ અશ્વોવડે સહપ્રીતિવાળો તું શીઘ્ર આગમન કર. ઘૃતમદિન અન્નરૂપી હવ્યાન્ન-યુક્ત-હું યજ્ઞસ્થાન પ્રતિ તુને નિશ્ચે સ્તુતિઓ વડે આહ્વાન કરું છું. ૩

आच॒त्वामे॒ताव॑षणा॒वहा॑तो॒हरी॒सखा॑यासु॒धुरा॒स्वङ्गा॑ ।
धा॒नाव॒दिन्द्रः॒सव॑नंजुषा॒णःसखा॒सख्युः॑शृणव॒द्वन्द॑नानि ॥ ४ ॥

प० आ । च॒ । त्वाम् । ए॒ता । वृष॑णा । वहा॑तः । हरी॒ इति॑ । सखा॑या । सु॒ऽधुरा॑ । सु॒ऽअङ्गा॑ । धा॒नाऽव॑त् । इन्द्रः॑ । सव॑नम् । जु॒षा॒णः । सखा॑ । सख्युः॑ । शृ॒ण॒व॒त् । वन्द॑नानि ॥ ४ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! મેચનસમર્થ, સુંદર-ધુરાવડે-યુક્ત, સુંદર-અવયવો-વેન, સુંદર ખ્યાતિવાળા અશ્વો, તૂને યજ્ઞ પ્રતિ આગમનાર્થ વહન કરે છે. અનન્તર, ભુંજેલા યવો વડે યુક્ત મરુતકર્મનું સેવન કરનારો સખિભૂત-તૂં-ઇન્દ્ર, હું-સ્તોતાજનની સ્તુતિનું શ્રવણ કર. ૪

कुविन्मांगोपांकरसेजनस्यकुविद्राजानंमघवन्नृजीषिन् ।
कुविन्मऋषिंपपिवांसंसुतस्यकुविन्मेवस्वोअमृतस्यशिक्षाः ॥५॥

प० कुवित् । मा । गोपाम् । करसे । जनस्य । कुवित । राजानम । मघवन् । ऋजीषिन् । कुवित । मा । ऋषिम् । पपिवांसम् । सुतस्य । कुवित् । मे । । वस्वः । अमृतस्य । शिक्षाः ॥ ५ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! મને કોઇવાર જનોનો ગોપ્તા કર. હે ધનવન્, સોમવન્ ઇન્દ્ર ! મને સર્વનો સ્વામી બનાવ. કોઇવાર મને અતીન્દ્રિયાર્થ-દ્રષ્ટા કર. અભિષુત સોમનો પાન કરનાર કર. ૫

आत्वांबृहन्तोहरयोयुजानाअर्वागिन्द्रसधमादोवहन्तु ।
मयेद्विताद्विवऋञ्जन्त्यान्याताःसुसंमृष्टासोवृषभस्यमूराः ॥६॥

प० आ । त्वा । बृहन्तः । हरयः । युजानाः । अर्वाक् । इन्द्र । सधमादः । वहन्तु । प्र । ये । द्विता । दिवः । ऋञ्जन्ति । आताः । सुसंमृष्टासः । वृषभस्य । मूराः ॥६॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! રથે જોડાતા, સાથે એકત્ર મદને પ્રાપ્ત થતા અશ્વો, અમારી અભિમુખ તૂને વહન કરો. કામનાના વર્ષિતા,

ઇન્દ્રના શત્રુઓના મારક, સુસંસ્પૃષ્ટ, નભમાંથી આગમન કરનારા જે અશ્વો, પ્રાણિઓ વડે તેતે કાર્ય - પ્રતિ અભિમુખ પ્રાપ્ત કરાય છે તે સર્વ દિશાઓને વિવિધ પ્રકારે પ્રકર્ષપણે સિદ્ધ-વ્યાપ્ત કરે છે. ૬

इन्द्रपिबवृषधूतस्यवृष्णआयन्तेश्येनउशतेजभार ।
यस्यमदेच्यावयसिप्रकृष्टीर्यस्यमदेअपगोत्राववर्थ ॥ ७ ॥

प० इन्द्र । पिब । वृषऽधूतस्य । वृष्णः । आ । यम् । ते । श्येनः । उशते । जभार । यस्य । मदे । च्यवयसि । प्र । कृष्टीः । यस्य । मदे । अप । गोत्रा । ववर्थ ॥ ७ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! તું પાષાણો વડે અભિષુત અભિમત-ફલ-સેચક સોમનું પાન કર. શંસનીય ગતિવાળા ઇન્દ્રરૂપ શ્યેન-સુપર્ણ પક્ષીએ, સોમની-કામનાકરનારા-તું અર્થે જે સોમને આપ્યો, જે સોમનો મદ પ્રગટ સતે, તું સ-પત્ન મનુષ્યોને પ્રકર્ષપણે પતન કરાવે છે. જે સોમનો મદ પ્રાપ્ત થયે, રશ્મિઓ વડે આવૃત ઉદકને ઋતુવિષે પરિત્રાણ કરનાર મેઘોને તું પ્રગટ કરે છે. ૭

(ઋચા ૮ માટે જુઓ સૂ. ૩૦-૨૨). ૮ (૭)

इतितृतीयस्यतृतीयेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

सूक्त ४२

१ अर्वाङ् = अस्मदभिमुखः = અમારી અભિમુખ.

२ प्रदिवः = परमं पूर्वतमगतम् = પૂર્વકમગત.

३ स्तोमतष्टाः = स्तोमकारिभिः स्तोतृभिः कृता = સ્તોતાઓ વડે કરેલી.

४ तूयम: = क्षिप्रम् = शीघ्र.
५ पपिवांसम् = पातारम् = सोमनुं पानकरनार.
६ शिक्षाः = प्रयच्छ = दे.
७ आताः = आभिमुख्येन गम्यन्ते प्राणिभिस्तत्तत्कार्यम-
तिइति आताः = प्राणिओ वडे अभिमुख प्राप्त कराता.
८ सुसंमृष्टासः = सुष्ठुस्पृष्टाः = सुसंस्पृष्ट.
९ मूराः = मारकाः = शत्रुनों मारक.
१० घृणघृतस्य = ग्रावभिरभिषुतस्य = पाषाणोवडे अभिषुत.
११ गोत्राम् = गामुदकं रश्मिमिरायृतं वर्षासु ऋतुषु त्रायन्ते पालयन्ति इति गोत्राम मेघातान् = मेघोने.

सूक्त ४४.

ऋषि—विश्वामित्र. देवता—इन्द्र; छन्द—बृहती.

अयंतेअस्तुहर्यतःसोमआहरिंभिःसुतः ।
जुषाणइन्द्रहरिंभिर्नआगह्यातिष्ठहरिंतंरथम् ॥ १ ॥

प० अयम् । ते । अस्तु । हर्यतः । सोमः । आ । हरिंऽभिः ।
सुतः । जुषाणः । इन्द्र । हरिंऽभिः । नः । आ । गहि ।
आ । तिष्ठ । हरिंऽतम । रथम् ॥ १ ॥

अ० हे इन्द्र ! पाषाणो वडे-सर्वतः-अभिषुत, कूटेल, कमनीय, प्रीतिविषयभूत आ सोम, तूने प्राप्त हो. तूं अश्वोवडे युक्त हरितवर्णना रथ उपर अधिष्ठित हो. तूं अमो प्रत्ये आगमन कर. १

हर्य॑न्नु॒षसं॑मर्चय॒ः सूर्यं॒ हर्य॑न्नरोचयः ।
वि॒द्वांश्चि॑कि॒त्वान्ह॑र्यश्ववर्धस॒ इन्द्र॒ विश्वा॑ अ॒भि श्रियः॑ ॥ २ ॥

प० हर्य॑न् । उ॒षस॑म् । अ॒र्च॒यः॒ । सूर्य॑म् । हर्य॑न् । अ॒रो॒च॒यः॒ । वि॒द्वान् । चि॒कि॒त्वान् । ह॒रि॒ऽअ॒श्व॒ । व॒र्ध॒से॒ । इन्द्र॑ । विश्वाः॑ । अ॒भि । श्रियः॑ ॥ २ ॥

अ० હે ઈન્દ્ર ! સોમની કામના કરનારો તૂં, ઉષાકાલને પૂજિત કરે છે. સૂર્યોદય સતે સોમની કામના કરતો તૂં સૂર્યને દેદીપ્ત કરે છે. હે હરિનામના અશ્વવાળા ઇન્દ્ર ! આ સર્વને જાણનારો અર્થાત્ અમારાં અભિલષિત ફલ વિષયક જ્ઞાનવાળો તૂં, સર્વ સંપદોને અભિમત ફલપ્રદાનપૂર્વક આસપાસ વધારે છે. २

द्यामिन्द्रो॒ हरि॑धायसं पृथि॒वीं हरि॑वर्पसम् ।
अधा॑रयद्ध॒रितो॒र्भूरि॒ भोज॑नं॒ ययो॑र॒न्तर्हरि॒श्चर॑त् ॥ ३ ॥

प० द्याम् । इन्द्रः॑ । हरि॑ऽधायसम् । पृ॒थि॒वीम् । हरि॑ऽवर्पसम् । अधा॑रयत् । ह॒रितोः॑ । भूरि॑ । भोज॑नम् । ययोः॑ । अ॒न्तः । हरिः॑ । चर॑त् ॥ ३ ॥

अ० તે આ ઇન્દ્રે હરિતવર્ણના ધારક રશ્મિઓવાળા દ્યુલોકને ધારણ કર્યો. ઓષધિઓ વડે હરિતવર્ણની પૃથિવીને ધારણ કરી. હરિતવર્ણનાં દ્યાવાપૃથિવી મધ્યે અશ્વોનું યવસાદિ પ્રભૂત ભોજન પ્રાપ્ત થાય છે. જે દ્યાવાપૃથિવી મધ્યે ઇન્દ્ર સંચાર કરે છે તે ઉભયલોકને ઇન્દ્રે ધારણ કર્યાં. ३

जज्ञानोहरितोवृषाविश्वमाभातिरोचनम् ।
हर्यश्वोहरितंधत्तआयुधमावज्रंबाह्वोर्हरिम् ॥ ४ ॥

प० जज्ञानः । हरितः । वृषा । विश्वम् । आ । भाति । रोचनम् । हरिऽअश्वः । हरितम् । धत्ते । आयुधम् । आ । वज्रम् । बाह्वोः । हरिम् ॥ ४ ॥

अ० કામનાનો વર્ષક, હરિતવર્ણ વડે યુક્ત, ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલો ઇન્દ્ર, સર્વ દેદીપ્યમાન લોકોને સર્વત પ્રકાશિત કરે છે. ઇન્દ્ર, હરિતવર્ણના આયુધને બાહુમધ્યે ધારણ કરે છે. શત્રુઓના પ્રાણહારક વજ્રને બાહુ મધ્યે ધારણ કરે છે. ૪

*इन्द्रोहर्यन्तमर्जुनंवज्रंशुक्रैरभीवृतम् ।
अपावृणोद्धरिभिरद्रिभिःसुतमुद्गाहरिभिराजत ॥५॥८॥

प० इन्द्रः । हर्यन्तम् । अर्जुनम् । वज्रम् । शुक्रैः । अभिऽवृतम् । अप । अवृणोत् । हरिऽभिः । अद्रिऽभिः । सुतम् । उत् । गाः । हरिऽभिः । आजत ॥ ५ ॥ ८ ॥

अ० તે આ ઇન્દ્રે, કમનીય, શુભ્ર સ્વરૂપ, શુભ્ર-ક્ષીરાદિવડે-વ્યાપ્ત, વેગવંત પાષાણો વડે અભિષુત આ સોમને આવરણરહિત કર્યો. અશ્વસંપન્ન તે ઇન્દ્રે ગાયોને બિલની બ્હાર કાઢી ૫

इतितृतीयस्यतृतीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

* (જુઓ, " पूषाराजानमाघृणिरपगूळ्हंगुहाहितम् आविन्दत्-ऋ. सं. १-२-१०), ५(८)

सूक्त ४४.

१ हरिभि = हरंति सोमरसानेभिरितिहरयो ग्रावाणः= પાષાણો વડે

२ हरिवर्पसम् = हरितवर्णाम् = હરિતવર્ણની

३ हरिधायसम् = हरितवर्णधायसोधारकारश्मयो यस्या सा ताम् = હરિતવર્ણના ધારક રશ્મિવાળા

४ हरिम् = प्राणहारकम् = પ્રાણહારક

५ यज्ञम् = वेगवन्तम् = વેગવંત

सूक्त ४५.

ઋષિ-વિશ્વામિત્ર, દેવતા-ઇંદ્ર, છંદ-બૃહતી

आमन्द्रैरिन्द्रहरिभिर्याहिमयूररोमभिः ।
मात्वाकेचिन्नियमन्विनपाशिनोतिधन्वेवताँइहि ॥ १ ॥

प० आ । मन्द्रैः । इन्द्र । हरिऽभिः । याहि । मयूररोमऽभिः । मा । त्वा । केचित् । नि । यमन् । विम् । न । पाशिनः । अति । धन्वऽइव । तान् । इहि ॥ १ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! મદને-ઉત્પન્ન-કરાવનાર મયૂરરોમસદૃશ રોમયુક્ત અશ્વો વડે સંપન્ન તૂ, યજ્ઞ પ્રતિ આગમન કર. હસ્ત વિષે પાશ ધારણ કરનારા વ્યાધો, જેમ ગમન કરતા પક્ષીને નિયંત્રિત કરે તેમ કોઇપણ જનો તૂને ગમન પ્રતિ બંધ ન કરો. વટેમાર્ગુઓ જેમ મરુદેશ ઉલંઘી શીઘ્ર ગમન કરે તેમ આગમન કર. १

*वृत्रखादो वलंरुजः पुरां दर्मो अपामजः ।
स्थाता रथस्य हर्योरभिस्वर इन्द्रो दृळ्हा चिदारुजः ॥ २ ॥

प० वृत्रऽखादः । वलम्ऽरुजः । पुराम् । दर्मः । अपाम् ।
अजः । स्थाता । रथस्य । हर्योः । अभिऽस्वरे । इन्द्रः ।
दृळ्हा । चित् । आऽरुजः ॥ २ ॥

अ० તે આ ઇન્દ્ર, વૃત્રને ખાનાર, આકાશને–આવરણ–કરનાર–
મેઘનો ભંજક છે તે મેઘભેદન દ્વારા આપોજળનો પ્રેરક,
શત્રુઓની પુરીઓનો દારક, અશ્વોનું અમારી અભિમુખ,
પ્રેરણ સતે રથનો અધિષ્ઠાતા, તેમજ અત્યંત બળવત
શત્રુઓનો ચોમેર ભંજક છે. ૨

गंभीराँ उदधीँरिव क्रतुं पुष्यसि गा इव ।
प्र सुगोपा यवसं धेनवो यथा ह्रदं कुल्या इवाशत ॥ ३ ॥

प० गंभीरान् । उदधीन्ऽइव । क्रतुम् । पुष्यसि । गाःऽइव ।
प्र । सुऽगोपाः । यवसम् । धेनवः । यथा । ह्रदम् ।
कुल्याःऽइव । आशत ॥ ३ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! મહાવકાશવાળા સમુદ્રોને જેમ ઉદકો વડે પોષે,
કોઈ સમ્યચીન ગોપાલ, જેમ યવસ વડે ગાયને પોષે, તેમ
તૂં સોમોને પ્રાપ્ત કરે છે. તૂ યજ્ઞકર્તા આ યજનારને
અભિમત–ફલપ્રદાન વડે પોષિત કરે છે. તે સોમરસો,

* (बिभेद वलमिति-ऋ सं. ३-२-१६)

કુનિમ સરિતાઓ જેમ મહાજલાશયને પ્રાપ્ત કરે તેમ તું ને વ્યાપ્ત કરે છે. ૩

आनुस्तुजरयिंभरांशंनप्रतिजानते ।
वृक्षंपक्वंफलमंकीवंधूनुहीन्द्रसंपारणवसु ॥ ४ ॥

प० आ । नः । तुजम् । रयिम् । भर । अंशम् । न । प्रतिऽजानते । वृक्षम् । पक्वम् । फलम् । अंकीऽइव । धूनुहि । इन्द्र । सम्ऽपारणम् । वसु ॥ ४ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! તું અમારા શત્રુઓના—બાધક—પુત્રને, પિતા જેમ વ્યવહારશ પુત્રને સ્વકીય ભાગ અર્પણ કરે તેમ ધન સંપાદન કર. અંકુશવાળો જેમ પકવફલવાળા વૃક્ષને ધુણાવે તેમ તું, અમારી ઇચ્છાના સમ્યક્—પૂરક—ધનને અર્પણ કર ૪

स्वयुरिन्द्रस्वराळसिस्मदिष्टिःस्वयशस्तरः ।
सवावृधानओजसापुरुष्टुतभवानःसुश्रवस्तमः ॥५॥९॥

प० स्वऽयुः । इन्द्र । स्वऽराट् । असि । स्मत्ऽदिष्टिः । स्वयशःऽतरः । स । ववृधानः । ओजसा । पुरुऽस्तुत । भव । नः । सुश्रवःऽतमः ॥ ५ ॥ ९ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! તું ધનવાન્ છે. સ્વર્ગનો રાજા છે. ભદ્રવાક્યવાળો છે. અતિશય પ્રભૂતકીર્તિવાળો એ. બહુવડે આહૃત હે ઇન્દ્ર ! તે તું બળવડે વર્ધમાન સતો, અમારા અર્થ અતિશય શોભન અન્નવડે યુક્ત હો. ૯

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

सूक्त ४५

१ मन्द्रैः = मादयितृभिः = મદ-ઉત્પન્ન કરનાર.
२ विम् = गच्छन्तं पक्षिम् = ગમન કરનાર પક્ષીને.
३ धन्वा = मरुदेशम ।
४ वलंरुजः = वृणोत्याकाशमिति वलोमेघः तस्यभंजकः= મેઘનો ભંજક.
५ अभिस्वरे = अस्मदाभिमुख्येन प्रेरणेनिमित्तभूते-सति = અમારી અભિમુખ પ્રેરણનિમિત્ત સતે.
६ क्रतुम = यज्ञकर्तारम् = યજ્ઞકર્તા.
७ कृत्र्याः = कृत्रिमसरिताः = કૃત્રિમ નદીઓ.
८ सुजम् = शत्रुबाधकम् = શત્રુનાં બાધક.
९ प्रतिजानते = ददाति = અર્પણ કરે છે.
१० अंकी = अंकुशी = અંકુશ ધારણ કરનારો.
११ संपारणम् = इच्छायाः सम्यक् पूरकम् = ઇચ્છાના સમ્યક્ પૂરક.
१२ स्वयुः = धनवान् ।
१३ स्मद्दिष्टिः = भद्रवाक्यः = ભદ્ર વાક્યવાળો.

सूक्त ४६.

ઋષિ--વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ-ઇન્દ્ર. છન્દઃ-૧ ત્રિષ્ટુભ્.

युध्मस्यतेवृषभस्यस्वराजउग्रस्ययूनःस्थविरस्यघृष्वेः ।
अजूर्यतोवज्रिणोवीर्याणीन्द्रश्रुतस्यमहतोमहानि ॥ १ ॥

प० युध्मस्य । ते । वृषभस्य । स्वऽराजः । उग्रस्य । यूनः । स्थविरस्य । घृष्वेः । अजूर्यतः । वज्रिणः । वीर्याणि । इन्द्र । श्रुतस्य । महतः । महानि ॥ १ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! યોધનશાલી, અભિમત ફલને સેચક, ધનાધિપતિ, સમર્થ, નિત્યતરૂણ, ચિરન્તન—શત્રુને—સંઘર્ષક, જરારહિત, વજ્રધારી, ત્રણેલોક વિષે પ્રસિદ્ધ, મહાન્ તૂનાં પરાક્રમો નિશ્ચે મહાન્ છે. ૧

महाँ असि महिष वृष्ण्येभिर्धनस्पृदुग्र सहमानो अन्यान् ।
एको विश्वस्य भुवनस्य राजा स योधया च क्षयया च जनान् ॥ २ ॥

प० महान् । असि । महिष । वृष्ण्येभिः । धनऽस्पृत् । उग्र । सहमानः । अन्यान् । एकः । विश्वस्य । भुवनस्य । राजा । सः । योधय । च । क्षयय । च । जनान् ॥ २ ॥

અ० હે મહનીય ઉગ્ર ઇન્દ્ર ! તૂ મહાન છે. ધનોને દાન, ભોગ અને ત્યાગ વડે પાર આણનારો તૂ પરાક્રમો વડે શત્રુઓને અભિભવ કરતો રહે છે. સર્વભૂવનનો એકતો કોઇની સહાય વિનાનો રાજા છે તે તૂ સપત્ન—બાધક પુરૂષોને પ્રહાર કર અને સાધુપુરૂષોને સ્વસ્થાને સ્થાપિત કર. ૨

प्र मात्राभी रिरिचे रोचमानः प्र देवेभिर्विश्वतो अप्रतीतः ।
प्र मज्मना दिव इन्द्रः पृथिव्याः प्रोरोर्महो अन्तरिक्षादृजीषी ॥ ३ ॥

प० प्र । मात्राभिः । रिरिचे । रोचमानः । प्र । देवेभिः ।

विभनः । अप्रतिदृतः । प्र । मुज्मना । दिवः । इन्द्रः । पृथिव्याः । प्र । उरोः । महः । अन्तरिक्षात । ऋजीषी ॥३॥

अ० દેદીપ્યમાન, સર્વકાર્ય વડે—અપ્રતીત, અપરિચ્છિદ્યમાન, સોમ-સંપન્ન-ઇન્દ્ર, શિરોચ્ચયથી પણ મહાન્ છે બલ વડે દેવોથી પણ અધિક બળવાન્ છે. દ્યાવાપૃથિવીથી પણ તે મહાન્ છે. તે મહાન્ વિસ્તીર્ણ અન્તરિક્ષથી પણ મહાન્ છે. ૩

उरुंगंभीरंजनुषाभ्यु१ग्रंविश्वव्यचसमवतंमतीनाम् ।
इन्द्रंसोमासःप्रदिविसुतासःसमुद्रंनस्रवतआविशन्ति ॥ ४ ॥

प० उरुम् । गभीरम् । जनुषा । अभि । उग्रम् । विश्वव्यचसम् । अवतम् । मतीनाम् । इन्द्रम् । सोमासः । प्रदिवि । सुतासः । समुद्रम् । न । स्रवतः । आ । विशन्ति ॥ ४ ॥

अ० દિવસના પૂર્વભાગ વિષે અભિષુત સોમ, સ્રવણ કરનારી નદીઓ જેમ સમુદ્ર પ્રતિ પ્રવેશે તેમ મહાન્, મહાવકાશવાળો, સ્વભાવથી જ ઉગ્ર, વિશ્વવ્યાપ્ત, સ્તુતિઓના વા સ્તોતાઓના રક્ષક ઇન્દ્રની અભિમુખ ચોમેર પ્રવેશે છે. ૪

यंसोममिन्द्रपृथिवीद्यावागर्भंनमाताबिभृतस्त्वाया ।
तंतेहिन्वन्तितमुतेमृजन्त्यध्वर्यवोवृषभपातवाउ ॥ ५ ॥१०॥

प० यम् । सोमम् । इन्द्र । पृथिवी । द्यावा । गर्भम् । न । माता । बिभृतः । त्वाऽया । तम् । ते । हिन्वन्ति । तम् । ॐ इति । ते । मृजन्ति । अध्वर्यवः । वृषभ । पातवै । ॐ इति ॥ ५ ॥ १० ॥

अ० હે ઈન્દ્ર ! માતા જેમ ગર્ભને ધારણ કરે તેમ તારી કામના-
એ કરીને દ્યાવાપૃથિવી, જે સોમને અન્ત ધારણ કરે છે.
હે ઇન્દ્ર ! યજમાનાર્થ અધ્વરને ઇચ્છનારા ઋત્વિજો, ત્વદર્થં
તે સોમને પ્રેરે છે. તારા પાનાર્થ તે સોમનું સંશોધન
કરે છે ૫(૧૦)

इतितृतीयस्यतृतीयेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

सूक्त ४६

१ युध्म = योधन शीलस्य = યોધનશાલી
२ घृष्वेः = शत्रूणां संघर्षकस्य = શત્રુનો સંઘર્ષક
३ अजूर्यत = जरारहितस्य = જરારહિત
४ महिप = महनीय ।
५ धनस्पृत् = धनानि दानभोगत्यागै पारं नयन् = ધનને
પાર આણનાર
६ वृष्ण्येभि = वीर्यैभि = પરાક્રમો વડે.
७ अप्रतीत = एतावत् अस्य सामर्थ्यम् इति अपरिछि
द्यमानः = અ-પરિચ્છિન્ન સામર્થ્યવાળો
८ जनुषा = जन्मना ।
९ त्वाया = त्वत्कामतया = ત્હારી કામના વડે.

सूक्त ४७.

ઋષિઃ-વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ-ઇન્દ્ર; છન્દઃ-ત્રિષ્ટુભ્.

मरुत्वाँइन्द्रवृषभोरणायपिबासोममनुष्वधंमदाय ।
आसिंञ्चस्वजठरेमध्वऊर्मिंत्वंराजासिप्रदिवःसुतानाम् ॥१॥

प० मरुत्वान् । इन्द्र । वृषभः । रणाय । पिब । सोमम् । अनुऽस्वधम् । मदाय । आ । सिञ्चस्व । जठरे । मध्वः । ऊर्मिम् । त्वम् । राजा । असि । प्रऽदिवः । सुतानाम् ॥१॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! જે આપોજળનો વર્ષિંતા, મરુત્ દેવો વડે સંપન્ન તૂં, સવનીય પુરોડાશો વડે અનુગત સોમનું રમણીય સંગ્રામાર્થ અને હર્ષાર્થ પાન કર. મદકારક સોમના સંઘાત-બહુ રસને ખાધેલું અન્ન જે વિષે સ્થિત હોય તે ઉદર વિષે ચોમેર સિંચન કર. તૂં દિવસના અગ્રભાગ વિષે અભિષુત સોમોનો નિયંતા છે. ૧

सजोषाइन्द्रसगणोमरुद्भिःसोमंपिबवृत्रहाशूरविद्वान् ।
जहिशत्रूँरपमृधोनुदस्वाथाभयंकृणुहिविश्वतोनः ॥ २ ॥

प० सऽजोषाः । इन्द्र । सऽगणः । मरुत्ऽभिः । सोमम् । पिब । वृत्रऽहा । शूर । विद्वान् । जहि । शत्रून् । अप । मृधः । नुदस्व । अथ । अभयम् । कृणुहि । विश्वतः । नः ॥२॥

અ० હે બલવન્ ઇન્દ્ર ! દેવો વડે સંગત, મરુતો સહિત ગણયુક્ત, વૃત્રહંતા, કર્મવિષયાભિજ્ઞ તૂં સોમપાન કર. શત્રુઓનો

વધ કર. શત્રુનું અપનુદન કર. અથવા, સંગ્રામવર્તી શત્રુનું અપનુદન કર. અનન્તર, અમને સર્વતઃ ભયરહિત કર. २

उतऋतुभिर्ऋतुपाःपाहिसोममिन्द्रदेवेभिःसखिभिःसुतंनः ।
याँआभजोमरुतोयेत्वान्वहन्वृत्रमदधुस्तुभ्यमोजः ॥ ३ ॥

प० उत । ऋतुऽभिः । ऋतुऽपाः । पाहि । सोमम् । इन्द्र । देवेभिः । सखिऽभिः । सुतम् । नः । यान् । आ । अभजः । मरुतः । ये । त्वा । अनु । अहन् । वृत्रम् । अदधुः । तुभ्यम् । ओजः ॥ ३ ॥

अ० કાલનિર્વાહકતાએ—ઋતુઓના—પાલક, વા ઋતુઓ મધ્યે સોમપાન કરનાર, અથવા મરૂતો સહિત સોમપાન કરનાર હે ઇન્દ્ર ! સખા—મરૂદ્દેવ—સહિત—તૂં, સોમનું પાન કર. જે મરૂતોનું યુદ્ધ—સહાયાર્થ તે સેવન કરેલું, જે મરૂતોએ યુદ્ધ વિષે તૂંને સ્વામીરૂપે સેવ્યો. તેથી તેં વૃત્રને હણ્યો તે મરૂતોએ, ત્વદર્થ યુદ્ધ વિષે શત્રુહનન—આદિ—પરાક્રમ કર્યું. ૩

*येत्वाहिहत्येमघवन्नवर्धन्येशाम्बरेहरिवोयेगविष्टौ ।
येत्वानूनमनुमदन्तिविप्राःपिबेन्द्रसोमंसगणोमरुद्भिः ॥ ४ ॥

प० ये । त्वा । अहिऽहत्ये । मघऽवन् । अवर्धन् । ये । शाम्बरे । हरिऽवः । ये । गोऽइष्टौ । ये । त्वा । नूनम् । अनुऽमदन्ति । विप्राः । पिब । इन्द्र । सोमम् । सऽगणः । मरुत्ऽभिः ॥ ४ ॥

---

* यःशंबरंपर्वतेषुक्षियन्तंचत्वारिंश्यांशरद्यन्वविन्दत् योजायमानंयोअहिंजघान. ऋ. सं. २-६-९).

अ० હે ધનવન્ ઇન્દ્ર ! વૃત્રહનન કર્મ વિષે જે મરૂતોએ તારો મહિમા વધાર્યો, પાણિ અસુરે અપહરણ કરેલી ગાયોને પ્રાપ્ત કરવામાં જે મરૂતોએ તૂને પ્રોત્સાહિત કર્યો, જે મેધાવાળા મરૂતો તૂને અધુના મદ પ્રાપ્ત કરાવે છે તે મદ્ગણયુક્ત સતો સોમપાન કર. ૪

*म॒रुत्व॑न्तंवृ॒प॒भंवा॑वृधा॒नमक॑वारिंदि॒व्यंशा॒सामिन्द्र॑म् ।
वि॒श्वा॒सा॒हमव॑से॒नूत॑नायो॒ग्रंस॑हो॒दामि॒हतंहु॑वेम ॥५॥११॥

प० म॒रुत्व॑न्तम् । वृ॒प॒भम् । वा॒वृ॒धा॒नम् । अक॑वऽअरिम् । दि॒व्यम् । शा॒सम् । इन्द्र॑म् । वि॒श्व॒ऽसह॑म् । अव॑से । नूत॑नाय । उ॒ग्रम् । स॒हः॒ऽदाम् । इ॒ह । तम् । हु॒वेम ॥५॥११॥

अ० મરૂતોવડે યુક્ત, મેઘભેદન દ્વારા આપોજળના વર્ષક, વૃત્રહનનાદિ-કર્મવિષે ઉત્સાહવડે-વર્ધમાન પ્રભૂત-શબ્દક યદ્વા અ-કુત્સિત, સ્વર્ગલોક વિષે વર્તનાર, હિતોપદેશ અને અહિત-પરિહાર વડે શાસિતા, સર્વ પ્રતિપક્ષનો અભિભવિતા, શત્રુઓ પરત્વે વિદૃગૂર્ણ, યુદ્ધસહકારી મરૂતોને બલપ્રદ તે ઇન્દ્રને, અમે નવતર રક્ષણાર્થ આ કર્મ પરત્વે આહ્વાન કરીએ છઇએ. ૫(૧૧)

इतितृतीयस्यतृतीयेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

* (स्वरितमशोषयक्षेरणाय-ऋ. सं. १-५-२७).

सूक्त ४७.

१ रणाय = रमणीयसंग्रामार्थं = રમણીય સંગ્રામાર્થ.
२ अनुष्वधम् = स्वधया अन्नेनागतम् = પુરોડાશાદિ વડે અનુગત
३ गविष्टौ = गवार्थे युद्धे = ગાય પ્રાપ્તિના યુદ્ધ વિષે
४ भरयारिम = प्रभूतशब्दस्यश्चाभकुटिलतारम् = પુષ્કળ ધ્વનિવાળો પણ અ-કુટિલ

सूक्त ४८.

ઋષિ -વિશ્વામિત્ર દેવતા -ઇન્દ્ર, છન્દ -ત્રિષ્ટુભ્

सद्यो ह जातो वृषभः कनीनः प्रभर्तुमावदन्धसः सुतस्य ।
साधोः पिब प्रतिकामं यथा ते रसाशिरः प्रथमं सोम्यस्य ॥१॥

प० सद्य । ह । जात । वृषभ । कनीनः । प्रऽभर्तुम् । आवत ।
अन्धस । सुतस्य । साधो । पिब । प्रतिऽकामम् । यथा ।
ते । रसऽआशिर । प्रथमम । सोम्यस्य ॥ १ ॥

અ० વૃષ્ટિદ્વારા-આપોજળને-વરસાવનાર, તાત્કાલિક-ઉત્પન્ન, કમનીય ઇન્દ્ર, અભિષુત સોમના પ્રકર્ષે કરીને સંગ્રહીતા યજ્ઞનારને નિશ્ચે રક્ષણ કરો. તૂંને સોમપાનની કામના સતે, જે પ્રકારે કામપૂર્તિ થાય તે પ્રકારે રસાત્મસ્વરૂપે સસિદ્ધ, ગોપયો-મિશ્રણ-યુક્ત સોમમય રસનું સર્વ દેવોથી પ્રથમ પાન કર १

यज्जायथास्तदहरस्यकामें॑ऽशोः पीयूषमपिबोगिरिष्ठाम् ।
तंतेमातापरियोषाजनित्रीमहःपितुर्दमआसिंञ्चदग्रे ॥ २ ॥

प० यत् । जायथाः । तत् । अहः । अस्य । कामे । अंशोः ।
पीयूषम् । अपिबः । गिरिऽस्थाम् । तम् । ते । माता ।
परि । योषा । जनित्री । महः । पितुः । दमे । आ ।
असिञ्चत् । अग्रे ॥ २ ॥

अ० हे इन्द्र ! जे दिवसे तूं जन्मे छे तेज दिवसे आ सोमनी
पिपासा मते तें उच्चस्थाने वर्तमान अल्पसोमना अभि-
नव रसनुं पान कर्युं. तारी जनित्री माता अदितिए,
महान् जनक पिता कश्यपना सूतिकागृह विषे तुंने स्तन्य-
दान कर्युं ते पूर्वे सोम तारा मुख विषे सिंच्यो. २

उपस्थायंमातरमन्नमैट्टतिग्ममपश्यदभिसोममूधः ।
प्रयावयन्नचरद्गृत्सोअन्यान्महानिचक्रेपुरुधप्रतीकः ॥ ३ ॥

प० उपऽस्थाय । मातरम् । अन्नम् । ऐट्ट । तिग्मम् । अपश्यत्
अभि । सोमम् । ऊधः । प्रऽयावयन् । अचरत् । गृत्सः ।
अन्यान् । महानि । चक्रे । पुरुधऽप्रतीकः ॥ ३ ॥

अ० ते इन्द्रे, मातानी प्रार्थना करीने अन्ननी याचना करी.
तेथी तेना उधस विषे क्षीररूपे स्थित देदीप्त सोमने
तेणे सर्वतः जोयो. सर्वदेवो वडे शत्रुहननार्थ–अभिकांक्षा
कराय ते इन्द्र, अन्य सपत्नोने स्वस्वस्थानथी प्रकर्षपणे
उच्चाटन करतो सर्वत्र संचार करे छे. ते जोयोगथी अद्भुत
विक्षिप्तांग थाता तेणे वृत्रहननादि महान पराक्रमो कर्यां. ३

*उग्रस्तुराषाळभिभूत्योजा यथावशं तन्वं चक्र एषः ।
त्वष्टारमिन्द्रो जनुषाभिभूयामुष्या सोममपिबच्चमूषु ॥ ४ ॥

प० उग्रः । तुराषाट् । अभिभूतिऽओजाः । यथाऽवशम् । तन्वम् । चक्रे । एषः । त्वष्टारम् । इन्द्रः । जनुषा । अभिऽभूय । आऽमुष्य । सोमम् । अपिबत् । चमूषु ॥ ४ ॥

અ० જે આ ઈન્દ્ર, ઉગ્ર, ત્વરાએ શત્રુઓનો અભિભવિતા, અભિભવનપરાક્રમ વડે યુક્ત સતો, પોતાના તનુને નાનાવિધરૂપોપેત કરે છે તે ઈન્દ્રે, જન્મ વા સામર્થ્યવડે ત્વષ્ટા નામના અસુરનો અભિભવ કરી ચમૂ-સ્થિત-સોમને, ચોરી લઈ પાન કર્યું. ૪

(ઋચા ૫ માટે જુઓ સૂ. ૩૦-૨૨).

इति तृतीयस्य तृतीये द्वादशो वर्गः ॥ १२ ॥

सूक्त ४८.

१ कनीनः = कमनीयः = કામનાયોગ્ય.
२ सांशोः = रसात्मना संसिद्धम् = રસાત્મરૂપે સંસિદ્ધ.
३ रसाशिरः = गोपयोमिश्रणोपेतम् = ગોપયમિશ્રણયુક્ત.
४ ऐट्ट = अयाचत = યાચના કરી.
५ प्रच्यावयन् = प्रकर्षेण उच्चालयन् = પ્રકર્ષપણે ઉચ્ચાલન કરતો.

---

* (रूपंरूपं मघवा बोभवीति । ऋ. सं. ३-३-२०. त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रमित्यादिना तस्य सोममपिबत् तै. सं. २-४-१२).

६ गृत्सः = गृध्यते अभिकांक्ष्यते सर्वैर्देवैरिति इन्द्रः = ઇન્દ્ર.

७ पुरुधप्रतीकः = बहुधाविक्षिप्तांगःसन् = બહુધા વિક્ષિપ્તાંગ સતો.

८ तुराषाट् = त्वरया शत्रूणामभिभविता = ત્વરાએ શત્રુનો અભિભવિતા.

९ आमुष्य = चोरयित्वा = ચોરી લઇને.

सूक्त ४९.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા—ઇન્દ્ર; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

शंसामहामिन्द्रंयस्मिन्विश्वाआकृष्टयःसोमपाःकाममव्यन् ।
यंसुक्रतुंधिषणेविभ्वतष्टंघनंवृत्राणांजनयन्तदेवाः ॥ १ ॥

१० शंस । महाम् । इन्द्रम् । यस्मिन् । विश्वाः । आ । कृष्टयः । सोमऽपाः । कामम् । अव्यन् । यम् । सुऽक्रतुम् । धिषणे इति । विभ्वऽतष्टम् । घनम् । वृत्राणाम् । जनयन्त । देवाः ॥ १ ॥

અ० હે હોતા ! મહાન્ ઇન્દ્રની સ્તોત્રો વડે સ્તુતિ કર. જે ઇન્દ્ર રક્ષિતા સતે સર્વ મનુષ્યો, યજ્ઞાનુષ્ઠાન કરીને સોમપાન કરનારા સતા કામના કરાતા સ્વર્ગને સર્વતઃ પ્રાપ્ત કરે છે. દેવ–મનુષ્યાદિનાં ધારણકરાવનારા, વહ્ના સમર્થ દ્યાવાપૃથિવી અને દેવોએ, જગત્પાલનાદિ શોભન સંકલ્પવાળા બ્રહ્મા વડે જગદાધિપત્ય વિષે સ્થાપિત મહાન્, પાપ રૂપી વૃત્રાસુરોના હન્તા જે ઇન્દ્રને ઉત્પાદન કર્યો. ૧

यंनुनकिःपृतनासुस्वराजंद्वितातरतिनृतमंहरिष्ठाम् ।
इनतमःसत्वभिर्योहशूषैःपृथुज्रयाअमिनादायुर्दस्योः ॥२॥

प० यम् । नु । नकिः । पृतनासु । स्वऽराजम् । द्विता । तरति । नृऽतमम् । हरिऽस्थाम् । इनऽतमः । सत्वऽभिः । यः । ह । शूषैः । पृथुऽज्रयाः । अमिनात् । आयुः । दस्योः ॥२॥

अ० સંગ્રામો મધ્યે સ્વતેજ વડે વિરાજમાન, હરિયુક્ત રથ વિષે વર્તનાર, બલયુદ્ધ વિષે નેતાતમ, યુદ્ધવિષે વ્યાપ્ત થઇ સેનાને દ્વિધા કરીને વર્તનાર, જેને નિશ્ચે કોઇ પણ ઉત્તીર્ણ કરીને ગમન કરનારો હોતો નથી તે ઇન્દ્ર, અતિશય-સેના સ્વામી, આમપાસ બેસનાર મરૂતો સહ ગમન કરતો પર બલોને શોષણકરનાર બલ વડે યુદ્ધ પ્રતિ તીવ્રવેગવાળો સતો, નિશ્ચે શત્રુના અન્નનો વા પ્રાણનો નાશ કરનારો છે. ૨

सहावापृत्सुतरणिर्नार्वाव्यानशीरोदसीमेहनावान् ।
भगोनकारेहव्योमतीनांपितेवचारुःसुहवोवयोधाः ॥३॥

प० सहऽवा । पृत्ऽसु । तरणिः । न । अर्वा । विऽआनशिः । रोदसी इति । मेहनाऽवान् । भगः । न । कारे । हव्यः । मतीनाम् । पिताऽइव । चारुः । सुऽहवः । वयःऽधाः ॥३॥

अ० બલવાન્ અશ્વ જેમ શત્રુબલને તરી જાય તેમ જે ઇન્દ્ર બલવાન્—સંગ્રામો વિષે શત્રુઓને ઉત્તીર્ણ કરનાર છે. દ્યાવા-પૃથિવીને વ્યાપ્ત કરતો ધનવાન્ ઇન્દ્ર, યજ્ઞાદિ વિષે પૂષા દેવની પેરે હવનીય, સ્તોતાઓનો વા સ્તુતિઓનો પાલયિતા, કમનીય, સુષ્ઠુ—આહ્વાન—યુક્ત અન્નદાતા છે. ૩

धर्तादिवोरजसस्पृष्टऊर्ध्वोरथोनवायुर्वसुभिर्नियुत्वान् ।
क्षपांवस्ताजनितासूर्यस्यविभक्ताभागंधिषणेववाजम् ॥४॥

प० धर्ता । दिवः । रजसः । पृष्टः । ऊर्ध्वः । रथः । न ।
वायुः । वसुऽभिः । नियुत्वान् । क्षपाम् । वस्ता । जनिता ।
सूर्यस्य । विऽभक्ता । भागम् । धिषणाऽइव । वाजम् ॥४॥

अ० તે ઇન્દ્ર, દ્યુલોક અને અન્તરિક્ષનો ધારક, રથની પેઠે ઉર્ધ્વગન્તા, સહાયતાએ કરીને નિવાસકરનાર મરુતો વડે સહાયમાન, વળી નિયુત નામની ઘોડીઓ વડે સંપન્ન, રાત્રિને આચ્છાદન કરતો, સૂર્યનો જનિતા–જનયિતા, તથા આદ્ય પુરુષોની વાણી, 'આનું આટલું' એમ વિભાગ કરે તેમ ભજનીય કર્મફલ રૂપ અન્નનો વિભક્તા છે. ૪

(ઋચા ૫ મી માટે જુઓ સૂ० ૩૦–૨૨.).

इतितृतीयस्यतृतीयेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

सूक्त ४९.

१ अश्नन् = प्राप्नुवन्ति = પ્રાપ્ત કરે છે.
२ धिषणे = देवमनुष्यादीनांधारयित्र्यौ यद्वा प्रगल्भे = દેવ મનુષ્યાદિનાં ધારણ કરનાર વા સમર્થ.
३ विश्वतष्टम्=विभुना ब्रह्मणा जगदाधिपत्ये स्थापितम्= બ્રહ્મા વડે જગદાધિપત્ય વિષે સ્થાપિત.
४ इनतमः = अतिशयेन सेनास्वामी ।
५ सत्वभिः = परितः सीदद्भिः = આસપાસ બેસનારવડે.

६ य. = यान् गच्छन् = ગમન કરતો.
७ पृथुज्रया. = युद्ध प्रति तीव्रवेगवान् = યુદ્ધ પ્રતિ તીવ્ર વેગ વાળો
८ सहवा = बलवान् ।
९ तरणि = शत्रूनुत्तीर्य वर्तते इति=શત્રુને ઉત્તીર્ણ કરનાર
१० मेहनावान् = मिह्यते सिच्यते दीयते ऽर्थिभ्यः इति मेहनं धनम् तद्वान् = ધનવાન.
११ कारे = क्रियत इति कारो यज्ञादि तस्मिन् यज्ञे = યજ્ઞ વિષે
१२ हव्य = हवनीय. ।
१३ पृष्ट = व्याप्तः सर्वत्र वर्तमान
१४ वायुः = गन्ता ।
१५ धिषणा = आढ्यानाम् वाक् = આઢ્ય પુરૂષોની વાણી

सूक्त ५०.

ऋषि—વિશ્વામિત્ર દેવતા—ઇન્દ્ર; छन्द—ત્રિષ્ટુપ્

इन्द्रः॒ स्वाहा॑ पिबतु॒ यस्य॒ सोम॑ आ॒गत्या॒ तुम्रो॑ वृष॒भो म॒रुत्वा॑न् ।
ओरु॒व्यचाः॑ पृणतामे॒भिरन्नै॒रास्य॑ ह॒विस्त॒न्वः१॒ काम॑मृध्याः ॥ १ ॥

५० इन्द्रः॑ । स्वाहा॑ । पि॒बतु॒ । यस्य॑ । सोमः॑ । आ॒ऽगत्य॑ । तुम्रः॑ । वृ॒ष॒भः । म॒रुत्वा॑न् । आ । उ॒रु॒ऽव्यचाः॑ । पृ॒णता॒म् । ए॒भिः । अन्नैः॑ । आ । अ॒स्य॒ । ह॒विः । त॒न्वः॑ । काम॑म् । ऋ॒ध्याः॒ ॥ १ ॥

अ० આ ઇન્દ્રદેવ, સ્વાહાકૃત આ સોમનું પાન કરો. જેનો આ સોમ છે તે ઇન્દ્ર યજ્ઞપ્રતિ આગમન કરી, કર્મ-વિઘ્નકારકોનો-હિંસક, યષ્ટાઓને-અભિમતફલનો-વર્ષક, મરૂદેવો વડે સંપન્ન, પ્રભૂતવ્યાપ્તિવાળો સતો, અમોએ દત્ત-સોમાદિ-લક્ષણ-અન્નવડે ચોમેર પૂર્ણ હો. અમોએ દત્ત હવ્યાન્ત, આ ઇન્દ્રની શરીરની પુષ્ટિ-આદિ-વિષયક-અભિલાષાને સર્વતઃ પૂર્ણ કરો. १

आ॒ तै॑ स॒प॒र्यू ज॒वसे॑ युनज्मि॒ ययो॒रनु॑ प्र॒दिवः॑ श्रु॒ष्टिमाव॑ः ।
इ॒ह त्वा॑ धे॒युर्हर॑यः सुशिप्र पि॒बा त्व॒स्य सुषु॑तस्य॒ चारोः॑ ॥ २ ॥

प० आ । ते॒ । स॒प॒र्यू इति॑ । ज॒वसे॑ । यु॒न॒ज्मि॒ । ययोः॑ । अनु॑ । प्र॒ऽदिवः॑ । श्रु॒ष्टिम् । आवः॑ । इ॒ह । त्वा॒ । धे॒युः । हर॑यः । सु॒ऽशि॒प्र॒ । पिब॑ । तु । अ॒स्य । सुऽसु॑तस्य । चारोः॑ ॥२॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! યજ્ઞપ્રતિ તારા આગમનાર્થ હું પરિચારક હરિ નામના અશ્વોને રથે યુક્ત કરું છું. પુરાતન તું જે અશ્વોના વેગનું અનુગમન કરે છે. હે શોભન-હનુવાળા-ઇન્દ્ર ! રથે-યોજિત તે અશ્વો, તુંને યજ્ઞપ્રતિ ધારણ કરો. તું સુષ્ઠુપ્રકારે અભિષુત આ કમનીય સોમનું ક્ષિપ્ર પાન કર २

गोभि॑र्मिमि॒क्षुं द॑धिरे सुपा॒रमिन्द्रं॒ ज्यैष्ठ्या॑य॒ धाय॑से गृणा॒नाः ।
म॒न्दा॒नः सोमं॑ पपि॒वाँ ऋ॑जीषि॒न्त्सम॒स्मभ्यं॑ पुरु॒धा गा इ॑षण्य ॥३॥

प० गोभिः॑ । मि॒मि॒क्षुम् । द॒धि॒रे॒ । सु॒ऽपा॒रम् । इन्द्र॑म् । ज्यैष्ठ्या॑य । धाय॑से । गृ॒णा॒नाः । म॒न्दा॒नः । सोम॑म् । प॒पि॒ऽवान् । ऋ॒जी॒षि॒न् । सम् । अ॒स्मभ्य॑म् । पु॒रु॒धा । गाः । इ॒ष॒ण्य॒ ॥३॥

અ૦ સ્તોત્ર કરનારા ઋત્વિજો, સ્તોતાઓને અભિમત–ફલ વર્ષાવવા ઇચ્છનાર, સ્તુતિઓ વડે અભિમુખ કરવાને શક્ય ઇન્દ્રને. ધનાદિ સંપત્તિ વડે શ્રેષ્ઠત્વાર્થ અને ચિરકાલપર્યંત આયુધારણાર્થ ગવ્યમિશ્રિત સોમવડે ધારણ કરે છે. હે સોમવન્ ઇન્દ્ર ! તે તૂં મોદને પ્રાપ્ત થતો સોમપાતા સતો, અમે સ્તોતાઓ અર્થે અનેકધા અગ્નિહોત્રાદિ કર્મસિદ્ધયર્થ, ધેનુઓને સમ્યક્ પ્રકારે પ્રેરિત કર. ૩

(ઋચા માટે જુઓ સૂ. ૩૦-૨૦-૨૨).

इतितृतीयस्यतृतीयेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

सूक्त ५०.

१ तुम्रः = कर्मविघ्नकारिणां हिंसकः = કર્મવિઘ્નકારકનો હિંસક.

२ उरुव्यचाः = प्रभूतव्याप्तिः सन् = પ્રભૂત વ્યાપ્તિવાળો સતો.

३ आप्रुष्याः = सर्वतः पूरयतु = ચોમેર પૂર્ણ હો.

४ सपर्यू = परिचारकौ = પરિચારક.

५ नवसे = यज्ञंप्रत्यागमनाय = યજ્ઞપ્રતિ આગમનાર્થ.

६ शुष्मिम = वेगम् = વેગ.

७ धेयुः = धारयन्तु = ધારણ કરો.

८ चारोः = कमनीयम् ।

९ मिमिक्षुम् = वर्षितुम् = વર્ષાવવા.

१० इषण्य = प्रेरय = પ્રેરિત કર.

सूक्त ५१.

ઋષિઃ—વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ—ઇન્દ્ર; છન્દઃ—૧-૩ જગતી, ૪-૯ ત્રિષ્ટુભ્; ૧૦-૧૨ ગાયત્રી.

चर्षणीधृतंमघवानमुक्थ्यमिन्द्रंगिरोबृहतीरभ्यनूषत ।
वावृधानंपुरुहूतंसुवृक्तिभिरमर्त्यंजरमाणंदिवेदिवे ॥ १ ॥

प० चर्षणिऽधृतम् । मघऽवानम् । उक्थ्यम् । इन्द्रम् । गिरः । बृहतीः । अभि । अनूषत । ववृधानम् । पुरुऽहूतम् । सुवृक्तिऽभिः । अमर्त्यम् । जरमाणम् । दिवेऽदिवे ॥ १ ॥

अ० અમારી સ્તુતિ રૂપી પ્રભૂત વાણીઓ, અભિમત ફલના દાનવડે મનુષ્યોના પોષક યદ્વા બલના ધારક, ધનવંત, સ્તોત્રોવડે શસનીય, બલધનાદિસંપત્તિએ પ્રતિક્ષણે વર્ધમાન, સ્તોતાઓ વડે બહુવાર આહૂત, મરણધર્મરહિત, શોભનસ્તુતિ-વાક્યો વડે પ્રત્યેક દિવસ સ્તવન કરાતા આ ઇન્દ્રની સર્વતઃ સ્તુતિ કરો. ૧

शतक्रतुमर्णवंशाकिनंनरंगिरोमइन्द्रमुपयन्तिविश्वतः ।
वाजसनिंपूर्भिदंतूर्णिमप्तुरंधामसाचमभिषाचंस्वर्विदम् ॥ २ ॥

प० शतऽक्रतुम् । अर्णवम् । शाकिनम् । नरम् । गिरः । मे । इन्द्रम् । उप । यन्ति । विश्वतः । वाजऽसनिम् । पूःऽभिदम् । तूर्णिम् । अप्ऽतुरम् । धामऽसाचम् । अभिऽसाचम् । स्वःऽविदम् ॥ २ ॥

अ० मारी स्तुतिरूपी वाणीओ, सेंकडो यज्ञवाळा, पर्जन्यस्वरूपे उदकवंत, जे वडे ईन्द्र शक्त थाय ते मरुतो वडे युक्त, सर्व जगतना नेता, अन्नदाता, शत्रुपुरीओना भेत्ता, युद्धप्रति शीघ्र गमनकरनार, जळना प्रेरक, तेजनुं सेवन करनार, यष्टा अर्थी मनुष्योने धन सह योजयिता, शत्रुनो अभिभविता, स्वर्गसंभक ते ईन्द्र प्रति सर्वतः गमन करो २

आकरेवसोर्जरितापनस्यतेनेहसस्तुभइन्द्रोदुवस्यति ।
विवस्वतःसदनआहिपिप्रियेसत्रासाहमभिमातिहनंस्तुहि ॥३॥

प० आऽकरे । वसोः । जरिता । पनस्यते । अनेहसः । स्तुभः । इन्द्रः । दुवस्यति । विवस्वतः । सदने । आ । हि । पिप्रिये । सत्राऽसहम् । अभिमातिऽहनम् । स्तुहि ॥ ३ ॥

अ० शत्रुओना नाश करनार ईन्द्रनी स्तुति, युद्ध विषे सर्वलोक वडे कराय छे. यष्टा, अभिमुखस्थिति प्राप्त करनार शत्रुना नाश करनारा ईन्द्रनी स्तुति कराय छे. ते ईन्द्र, पापरहित स्तुतिनी परिचर्या करे छे. अर्थात् तेमनुं फ़ल अर्पण करीने पूजित करे छे. ते ईन्द्र अग्निहोत्रार्थ विशेषे वसनारा वा हविष्मंत यजनाराना गृह विषे सोमपानादिवडे निश्चे अत्यन्त प्रसन्न थाय छे. हे विश्वामित्र ! शत्रुओना सत्यमेव अभिभव करनार, यष्टा मरुतो सह शत्रुओना अभिभविता, शत्रुओना हणनारा ईन्द्रनी स्तुति कर. ३

नृणामुत्वानृतमंगीर्भिरुक्थैरभिप्रवीरमर्चतासबाधः ।
संसहसेपुरुमायोजिहीतेनमोअस्यप्रदिवएकईशे ॥ ४ ॥

प० नृणाम् । ॐ इति॑ । त्वा । नृऽत॑मम् । गीःऽभिः । उ॒क्थैः ।
अ॒भि । प्र । वी॒रम् । अ॒र्चत॒ । स॒ऽबाधः॑ । सम् । सह॑से ।
पु॒रुऽमा॑यः । जिही॑ते । नमः॑ । अ॒स्य॒ । प्र॒ऽदिवः॑ । एकः॑ ।
ई॒शे ॥ ४ ॥

भ० हे इन्द्र ! मनुष्योना श्रेष्ठनेता सामर्थ्योपेत तूने, स्तुतिओ अने शस्त्रो वडे प्रकर्षपणे अर्चन करे छे. अनेक पराक्रमवाळो ते इन्द्र बळार्थे गमनोद्यम करे छे. पुरातन असहाय ते इन्द्र, आ हविर्लक्षण अन्नो नियंता छे. यष्टा आ सर्व जगतनो नियंता छे. इन्द्रने नमस्कार हो. ४

पू॒र्वीर॑स्य नि॒ष्षिधो॒ मर्त्ये॑षु पु॒रू वसू॑नि पृथि॒वी बि॑भर्ति ।
इन्द्रा॑य॒ द्याव॒ ओष॑धीरु॒तापो॑ र॒यिं र॑क्षन्ति जी॒रयो॒ वना॑नि ॥५॥१५॥

प० पू॒र्वीः । अ॒स्य॒ । निः॒ऽसिधः॑ । मर्त्ये॑षु । पु॒रु । वसू॑नि ।
पृ॒थि॒वी । बि॒भ॒र्ति॒ । इन्द्रा॑य । द्यावः॑ । ओष॑धीः । उ॒त ।
आपः॑ । र॒यिम् । र॒क्ष॒न्ति॒ । जी॒रयः॑ । वना॑नि ॥५॥१५॥

भ० मनुष्यो मध्ये आ इन्द्रनां अनुशासनो, हितोपदेशादि वडे नानाप्रकारनां होय छे. पृथिवी, शासक—ते-इन्द्रार्थे अनेक धनोने अन्तर्धारण करे छे. द्युलोक, औषधिओ, आपोजळ, मनुष्यो .अने वृक्षो सर्वेय, इन्द्रनी आज्ञा वडे उपभोग, योग्य धननुं रक्षण करे छे. ५ (१५)

इति तृतीयस्य तृतीये पंचदशो वर्गः ॥ १५ ॥

तुभ्यंब्रह्माणिगिरइन्द्रतुभ्यंसत्रादधिरेहरिवोजुषस्व ।
बोध्यापिरवसोनूतनस्यसखेवसोजरितृभ्योवयोधाः ॥ ६ ॥

प० तुभ्यम् । ब्रह्माणि । गिरः । इन्द्र । तुभ्यम् । सत्रा । दधिरे । हरिऽवः । जुषस्व । बोधि । आपिः । अवसः । नूतनस्य । सखे । वसो इति । जरितृऽभ्यः । वयः । धाः ॥ ६ ॥

अ० हे अश्ववन् ઇન્દ્ર ! ઋત્વિજો, ત્વદર્થ સ્તોત્રો અને સ્તુતિઓને અવશ્ય ધારણ કરે છે તેનું સેવન કર સર્વના વાસયિતા સખિભૂત હે ઇન્દ્ર ! વ્યાપ્ત-તૂ, ત્વદર્થ દેવાતા નવતર અન્નલક્ષણ હવિને જાણ તૂ અમે-સ્તોતાઓને અન્ન દે ६

*इन्द्रमरुत्वइहपाहिसोमंयथाशार्यातेअपिबःसुतस्य ।
तवप्रणीतीतवशूरशर्मन्नाविवासन्तिकवयःसुयज्ञाः ॥ ७ ॥

प० इन्द्र । मरुत्वः । इह । पाहि । सोमम् । यथा । शार्याते । अपिबः । सुतस्य । तव । प्रऽनीती । तव । शूर । शर्मन् । आ । विवासन्ति । कवयः । सुऽयज्ञाः ॥ ७ ॥

अ० હે મરુતો વડે યુક્ત ઇન્દ્ર ! જે તેં પૂર્વે શર્યાતિના પુત્ર યજ્ઞ કરતાં અભિષુત સોમનું પાન કરેલું તેમ અમારા યજ્ઞ વિષે સોમપાન કર હે શૂરા ઇન્દ્ર ! તારા નિર્ધારસ્થાન વિષે સ્થિત, સુષ્ઠુ પ્રકારે યજ્ઞ કરેલા મેધાવી યજનારાઓ, તારા હવ્યાન્નના પ્રાપણ વડે તૂને જ ચોમેર પરિચર્યા કરે છે ७

* (आत्मार्थमेपुपर्याणेषुलिङ्गसिद्धार्यातस्यप्रभूता । येषुमन्दस ऋ स १-४-११)

सवांवशानइहपाहिसोमंमरुद्भिरिन्द्रसखिभिःसुतंनः ।
जातंयत्त्वापरिदेवाअभूषन्महेभरायपुरुहूतविश्वे ॥ ८ ॥

प० सः । वावशानः । इह । पाहि । सोमम् । मरुत्ऽभिः । इन्द्र । सखिऽभिः । सुतम् । नः । जातम् । यत् । त्वा । परि । देवाः । अभूषन् । महे । भराय । पुरुऽहूत । विश्वे ॥ ८ ॥

अ० हे ઇन्द्र ! सोमरसनी કામના કરનારો તું, અભિભૂત, મરૂતો-સહિત અમારા આ યજ્ઞવિષે અભિષુતસોમનું પાન કર હે બહુવડે-આહૂત-ઇન્દ્ર ! સર્વદેવો, સોમપાનવડે-પ્રબલ-સંપન્ન-તૂને, મહાન્ સંગ્રામાર્થ સર્વતઃ અલંકૃત કરે છે. ८

अप्तूर्येमरुतआपिरेषोमन्दन्निन्द्रमनुदातिवाराः ।
तेभिःसाकंपिबतुवृत्रखादःसुतंसोमंदाशुषःस्वेसधस्थे ॥ ९ ॥

प० अप्ऽतूर्ये । मरुतः । आपिः । एषः । अमन्दन् । इन्द्रम् । अनु । दातिऽवाराः । तेभिः । साकम् । पिबतु । वृत्रऽखादः । सुतम् । सोमम् । दाशुषः । स्वे । सधऽस्थे ॥ ९ ॥

अ० હે મરૂતો ! જે આ ઇન્દ્ર આપોજળના પ્રેરણપરત્વે તમારો સખા મતો વર્તે છે તે વરણીય બલવાળા વા ધનવાળા ઇન્દ્રને, બલ વા ધન અર્પણકરેલા મરૂતો હાર્ષિત કરે છે. વૃત્રહિંસક તે ઇન્દ્ર, તે મરૂતો સહિત હવ્યાન્ન દેનારા, યજમાનારાના ગૃહવિષે અભિષુત સોમનું પાન કરો. ९

इदंह्यन्वोजसासुतंराधानांपते ।
पिबात्वस्यगिर्वण ॥ १० ॥

प० इदम् । हि । अनु । ओजसा । सुतम् । राधानाम् । पते ।
पिब । तु । अस्य । गिर्वण ॥ १० ॥

अ० हे धनोना स्वामिन् ! गिराओवडे वननीय हे ईन्द्र ! उद्देशा
नुक्रमे बळवडे पाषाणोथी अभिषुत आ सोमनुं तू निश्चे
क्षिप्र पान कर १०

यस्तेअनुस्वधामसत्सुतेनियच्छतन्वम् ।
सत्वाममत्तुसोम्यम् ॥ ११ ॥

प० य । ते । अनु । स्वधाम् । असत् । सुते । नि । यच्छ ।
तन्वम् । स । त्वा । ममत्तु । सोम्यम् ॥ ११ ॥

अ० हे ईन्द्र ! त्वदर्थं जे सोम, अन्नने अनुसरी पाषाणोवडे
अभिषुत होय छे ते तैयार सते, स्वकीय शरीरने प्रेरित कर
ते सोम, सोमार्ह-तूने मोद प्राप्त करावो ११

प्रतेअश्नोतुकुक्ष्योःप्रेन्द्रब्रह्मणाशिरः ।
प्रबाहूशूरराधसे ॥ १२ ॥

प० प्र । ते । अश्नोतु । कुक्ष्यो । प्र । इन्द्र । ब्रह्मणा ।
शिरः । प्र । बाहू इति । शूर । राधसे ॥ १२ ॥ १६ ॥

अ० हे ईन्द्र ! ते सोम, तारी उभयकुक्षिओ विषे प्रकर्षपणे व्याप्त
हो स्तोत्रवडे सहित ते सोम, तारा शरीरने प्रकर्षपणे व्याप्त
हो हे शूरा देव ! धनार्थे तारा बाहुओने पण व्याप्त हो १२

इतितृतीयस्यतृतीयेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

सूक्त ५१.

१ चर्षणिधृतम् = आकृष्यते अनेन सर्वमिति चर्षणिर्यल तद्धारकम् = બલધારક.
२ शाकिनम् = शक्नोत्येभिरिन्द्रइतिशाकाः सहायभूताः मरुतः तद्वन्तम् = મરૂતો વડે યુક્ત.
३ वाजसनिम् = अन्नदातारम् = અન્નદાતા.
४ अप्तुरम् = अपांप्रेरकम् = જળના પ્રેરક.
५ धामसाचम् = तेजोभजमानं यद्वा धन धामतदर्थिभिः सहयोजयितारम = તેજસેવી; અથવા, અર્થી મનુષ્યોને ધન સહ યોજયિતા
६ अभिषाचम् = शत्रूणामभिभवितारम् = શત્રુના અભિભવિતા.
७ आकरे = आकीर्यंतेयुद्धार्यधनमत्रेत्याकरोयुद्धं तस्मिन् = યુદ્ધ વિષે.
८ अनेहसः = अपापा. ।
९ दुवस्यति = परिचरति = પરિચર્યા કરે છે.
१० सत्रासहम् = सत्यमेवशत्रूणामभिभवितारम् = શત્રુના સત્યમેવ અભિભવ કરનાર.
११ अभिमातिहनम् = शत्रूणां हन्तारम् = શત્રુઓના હણનારા.
१२ पुरुमायः = बहुकर्मा = અનેક પરાક્રમવાળો.
१३ सवाधः = रक्षोघ्नमंत्रोच्चारणेनतद्विषयबाधया सह वर्तन्ते इति सबाधः । = ઋત્વિજો.
१४ प्रदिव = पुरातनः ।
१५ निष्विधः = अनुशासनानि = અનુશાસનો.
१६ जीरयः – जीर्यन्ते इति जीरयः मनुष्याः = મનુષ્યો.

१७ आपिः = व्याप्तः ।
१८ अयसः = अन्नलक्षणं हविः ।
१९ शर्मन् = शर्मणि निर्बाधस्थाने = निर्बाध स्थान विषे.
२० भराय = ह्रियन्तेयोधानामायूंष्यत्रेतिभरःसंग्रामः तस्मै = संग्रामार्थ.
२१ प्रनीति = प्रणयन-प्रापण वडे.
२२ आपिः = सखा ।
२३ दातिवाराः = वारोवरणीयं बलंधनं वादत्तबलाः दत्तधना वा = वरणीय बल वा धनवाळा.

सूक्त ५२.

ऋषि—विश्वामित्र, देवता—इन्द्र; छन्द—१-४ गायत्री, ५ त्रिष्टुभ्, ६ जगती, ७-८ त्रिष्टुभ्.

धानावन्तंकरम्भिणमपूपवन्तमुक्थिनम् ।
इन्द्रप्रातर्जुषस्वनः ॥ १ ॥

प० धानाऽवन्तम् । करम्भिणम् । अपूपऽवन्तम् । उक्थिनम् ।
इन्द्र । प्रातः । जुषस्व । नः ॥ १ ॥

अ० हे इन्द्र ! भृष्टयव-संपन्न, दधिमिश्र-सक्तु (साथु)-युक्त, सवनीय पुरोडाश वडे युक्त, स्तोत्रसंपन्न अमारा आ सोमनुं प्रातःसवन विषे सेवन कर. १

पुरोळाशंपचत्यंजुषस्वेन्द्रागुरस्वच ।
तुभ्यंहव्यानिसिस्रते ॥ २ ॥

प० पुरोळाशम् । पचत्यम् । जुषस्व । इन्द्र । आ । गुरस्व । च । तुभ्यम् । हव्यानि । सिस्रते ॥ २ ॥

अ० हे इन्द्र ! पचवामां रुडा એવા પુરોડાશાદિ–હવ્યાનનું તું સેવન કર. પુરોડાશના ભક્ષણાર્થ ઉદ્યમ કર. હવનયોગ્ય પુરોડાશાદિ હવ્યાન્ન, ત્વદર્થ આહ્વનીયાગ્નિ પ્રતિ પ્રયાણ કરે છે તેનું સેવન કર. २

पुरोळाशंचनोघसोजोषयासेगिरश्चनः ।
वधूयुरिवयोषणाम् ॥ ३ ॥

प० पुरोळाशम् । च । नः । घसः । जोषयासे । गिरः । च । नः । वधूयुःइव । योषणाम् ॥ ३ ॥

अ० हे इन्द्र ! અમારા પુરોડાશનું ભક્ષણ કર. સ્ત્રીકામનાવાળો મનુષ્ય ભજનીય યુવતિનું સેવન કરે તેમ અમારી સ્તુતિરૂપી ગિરાનું સેવન કર. ३

पुरोळाशंसनश्रुतप्रातःसावेजुषस्वनः ।
इन्द्रक्रतुर्हितेबृहन् ॥ ४ ॥

प० पुरोळाशम् । सनश्रुत । प्रातःसावे । जुषस्व । नः । इन्द्र । क्रतुः । हि । ते । बृहन् ॥ ४ ॥

अ० પુરાણતાએ પ્રસિદ્ધ હે ઇન્દ્ર ! પ્રાતઃસવન વિષે આ પુરોડાશનું તૂં સેવન કર. તારૂં પરાક્રમ નિશ્ચે મહાન્ છે. ४

माध्यंन्दिनस्यसवनस्यधानाः पुरोळाशमिन्द्रकृष्वेहचारुम् ।
प्रयत्स्तोताजरितातूर्णंर्थोवृषायमाणउपगीर्भिरीट्टे ॥५॥१७॥

प० माध्यंन्दिनस्य । सवनस्य । धानाः । पुरोळाशम् । इन्द्र । कृष्व । इह । चारुम् । प्र । यत् । स्तोता । जरिता । तूर्णिऽअर्थः । वृषऽयमाणः । उप । गीःऽभिः । ईट्टे ॥५॥१७

अ० હે ઇન્દ્ર ! મધ્યન્દિને હોનાર સવન સંબંધી ધાણીઓને (ભુંજેલા જવને) અને કમનીય પુરોડાશને ભક્ષણ કરીને સંસ્કૃત–શુદ્ધ કર તારૂં પરિચરણ કરનારો, તૂને સ્તવન કરવા ઉતાવળ ત્વરિત ગમનવાળો સ્તોતાજન વૃષની પેઠે આચરતો સ્તુતિરૂપી વાણીવડે તારી સમીપ પ્રકર્ષપણે સ્તુતિ કરે ત્યારે તૂં પુરોડાશાદિ હવ્યાન્નનું ભક્ષણ કર. ५

इतितृतीयस्यतृतीयेसप्तमोवर्गः ॥ १७ ॥

तृतीयेधानाःसवनेपुरुष्टुतपुरोळाशमाहुतंमामहस्वनः ।
ऋभुमन्तंवाजवन्तंत्वाकवेप्रयस्वन्तउपशिक्षेमधीतिभिः ॥ ६ ॥

प० तृतीये । धानाः । सवने । पुरुऽस्तुत । पुरोळाशम् । आऽहुतम् । मामहस्व । नः । ऋभुऽमन्तम् । वाजऽवन्तम् । त्वा । कवे । प्रयस्वन्तः । उप । शिक्षेम । धीतिऽभिः ॥६॥

अ० ऋभु स्तोताओ वडे स्तुत हे इन्द्र ! तृतीय सवन विषे अमारा धृष्टयवोने अने होमेला पुरोडाशने भक्षण वडे पूजित-सेवन-कर. हे सर्वज्ञ इन्द्र ! हव्यान्नने संभृत-सज्ज-करनारा-अमे, ऋभुदेवो वडे युक्त, सुधन्वापुत्र-वाज-युक्त तूने, स्तुतिओ वडे समीपे परिचर्या करीए छीए. ६

*पूषण्वते॑ ते चकृमा करम्भं॒ हरि॑वते॒ हर्य॑श्वाय धा॒नाः ।
अ॒पू॒पम॑द्धि॒ सग॑णो म॒रुद्भिः॒ सोमं॑ पिब वृत्र॒हा शू॑र वि॒द्वान् ॥ ७ ॥

१० पूषण्ऽवते । ते । चकृम । करम्भम् । हरिऽवते । हरिऽअश्वाय । धानाः । अपूपम् । अद्धि । सऽगणः । मरुत्ऽभिः । सोमम् । पिब । वृत्रऽहा । शूर । विद्वान् ॥ ७ ॥

अ० हे इन्द्र ! पूषा नामना अन्तरिक्ष देववडे युक्त तूं, तेना भक्षणार्थे अमे करंभडो (दधिमिश्र सक्तु) बनावीए छीए. हरि नामना अश्ववडे संपन्न तूं, तेना भक्षणार्थे अमे भुंजेला यव तैयार करीए छीए. मरुतो सहित गणयुक्त तूं, पुरोडाश भक्षण कर. हे असहाय इन्द्र ! वृत्रहन्ता, सर्व जगतनो जाणनारो तूं सोमपान कर. ७

प्रति॑ धा॒ना भ॑रत॒ तूय॑मस्मै पुरो॒ळाशं॑ वी॒रत॑माय नृ॒णाम् ।
दि॒वेदि॑वे स॒दृशी॑रिन्द्र॒ तुभ्यं॒ वर्ध॑न्तु त्वा सोम॒पेया॑य धृष्णो ॥ ८ ॥ १८ ॥

---

* (प्रसतामभ्याषिमुचेहशोणादिवेदिवेसदृशीरद्धो-धाना ऋ. सं. ३ २-१७)

प० प्रति । घ्राना: । भरत । तूर्यम् । अस्मै । पुरोळाशम् ।
वीरदत्तमाय । नृणाम् । दिवेदिवे । सहदर्शी । इन्द्र ।
तुभ्यम् । वर्धन्तु । त्वा । सोमदपेयाय । धृष्णो इति ॥८॥१८

आ० હે અધ્વર્યુ આદિ મનુષ્યો ! આ ઈન્દ્રાર્થ હવ્યાન્નાદિક ભૂષ્ટ-
યવોને સંપાદન કરો. નરો મધ્યે શ્રેષ્ઠ વીર ઇન્દ્રાર્થ પુરોડાશ
સંપાદન કરો. શત્રુઓના અભિભવનશીલ હે ઈન્દ્ર ! તું
અર્થે એક પ્રકારની જ સ્તુતિ કરાય છે. તે સ્તુતિઓવડે તુને
સોમપાનાર્થ ઉત્સાહવડે પ્રવૃદ્ધ કરો. ८

इतितृतीयस्यतृतीयेशाष्टशोयर्गः ॥ १८ ॥

सूक्त ५२.

१ करभिणम् = करम्भोदधिमिश्र सक्तय तद्वन्तम् = દધિમિશ્ર સક્તુયુક્ત
२ अपूपवन्तम् = सवनीय पुरोडाशोपेतम् = સવનીય પુરોડાશ વડે યુક્ત
३ पचत्यम् = पचने साधुम = પચવામાં કરો
४ गुरस्व = भक्षणार्थं उद्यमं कुरु = ભક્ષણાર્થ ઉદ્યમ કર.
५ धस = भक्षय = ભક્ષણ કર.
६ वधूयु = स्त्रीकाम. ।
७ सनश्रुत = પુરાતન યા પ્રસિદ્ધ
८ तूर्णयर्थे = स्वास्तोतुं इत स्तत त्वरितगमन = તૂને સ્તુતિ કરવા ધતઉન ત્વરિત ગમનવાળો
९ ममदस्व = भक्षणेन मदय = ભક્ષણવડે સેવન કર
१० तूयम् = क्षिप्रम ।

सूक्त ५३.

ઋષિઃ–વિશ્વામિત્ર; દેવતાઃ—૧ ઇન્દ્રાપર્વત, ૨–૧૪ ઇન્દ્ર, ૧૫–૧૬ વાયૂ, ૧૭–૨૦ રથાંગ, ૨૧–૨૪ ઇન્દ્ર; છન્દઃ–૧–૯, ૧૧, ૧૪, ૧૫ ૧૭, ૧૯, ૨૧, ૨૩, ૨૪, ત્રિષ્ટુભ્, ૧૦, ૧૬ જગતી, ૧૨, ૨૦, ૨૨ અનુષ્ટુભ્, ૧૩ ગાયત્રી, ૧૮ બૃહતી.

इन्द्रापर्वताबृहतारथेनवामीरिषुआवहतंसुवीराः ।
वीतंहव्यान्यध्वरेषुदेवावर्धेयांगीर्भिरिळयामदन्ता ॥ १ ॥

प० इन्द्रांपर्वता । बृहता । रथेन । वामीः । इषः । आ । वहतम् । सुऽवीराः । वीतम् । हव्यानि । अध्वरेषु । देवा । वर्धेयाम् । गीःऽभिः । इळया । मदन्ता ॥ १ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર તથા પર્વત ! મહાન્ રથવડે આગમન કરીને વન-નીય શોભનપુત્રો–યુક્ત–અન્નો: અમો અર્થ ધારણ-અર્પણ કરો. હે દ્યોતમાન દેવો ! અમારા યજ્ઞો વિષે હવન-યોગ્ય પુરોડાશાદિનું ભક્ષણ કરો. હવ્યાન્નવડે હર્ષને પામનાર તમે, અમારી સ્તુતિરૂપી વાણીઓવડે સમૃદ્ધ હો. ૧

तिष्ठासुकंमघवन्मापरागाःसोमस्यनुत्वासुषुतस्ययक्षि ।
पितुर्नपुत्रःसिचमारभेतइन्द्रस्वादिष्ठयागिराशचीवः ॥ २ ॥

प० तिष्ठं । सु । कम । मघऽवन् । मा । परां । गाः । सोमस्य । नु । त्वा । सुऽसुतस्य । यक्षि । पितुः । न । पुत्रः । सिचम् । आ । रभे । ते । इन्द्र । स्वादिष्ठया । गिरा । शचीऽवः ॥ २ ॥

अ० હે ધનવન્ ઇન્દ્ર ! આ યજ્ઞ વિષે સુખે કેટલોક કાલ સ્થિત હો. અમારા યજ્ઞમાંથી મ ગમન કર. સુષ્ઠુ પ્રકારે અભિષુત સોમવડે હું તૂને શીઘ્ર યજન કરૂં છું. હે શક્તિમાન્ ઇન્દ્ર ! પુત્ર મધુરી વાણીવડે પિતાના વસ્ત્રને ખેંચે તેમ હું સ્વાદુતર વાણીવડે તારા વસ્ત્રના છેડાને ગ્રહણ કરૂં છું. २

शंसावाध्वर्योप्रतिमेगृणीहीन्द्रायवाहःकृणवावजुष्टम् ।
एदंबर्हिर्यजमानस्यसीदाथाचभूदुक्थमिन्द्रायशस्तम् ॥ ३ ॥

प० शसाव । अध्वर्यो इति । प्रति । मे । गृणीहि । इन्द्राय । वाहः । कृणवाव । जुष्टम् । आ । इदम् । बर्हिः । यज॑मानस्य । सीद । अथ । च । भूत् । उक्थम् । इन्द्राय । शस्तम् ॥ ३ ॥

अ० હે અધ્વર્યુ ! આપણે સ્તુતિ ગાઇએ. હે હોતા ! તૂંજ શંસન કરે છે. હું કેમ શંસન કરૂં ? તૂ મને ઉત્સાહજનક પ્રતિગર ? આપણે ઇન્દ્રાર્થ પ્રીતિયુક્ત સ્તોત્ર સંપાદન કરીએ. તૂં યજનારના આ દર્ભાસન ઉપર બેસ અનન્તર, ઇન્દ્રાર્થ આપણ વડે કરાતું સ્તોત્ર પ્રશસ્ત હો. ३

जायेदस्तंमघवन्त्सेदुयोनिस्तदित्त्वायुक्ताहरयोवहन्तु ।
यदाकदाचसुनवामसोममग्निष्ट्वादूतोधन्वात्यच्छ ॥ ४ ॥

प० जाया । इत् । अस्तम् । मघवन् । सा । इत् । ऊँ इति । योनिः । तत् । इत् । त्वा । युक्ताः । हरयः । वहन्तु ।

य॒दा । क॒दा । च॒ । सु॒नवा॑म । सोम॑म् । अ॒ग्निः । त्वा । दू॒तः । ध॒न्वा॒ति॒ । अच्छ॑ ॥ ४ ॥

अ० हे धनवन् इन्द्र ! गृह जायानी पेरे होय छे. ते जाया ज पुरुषना मिश्रणस्थान रूपे छे. ते गृह विषेज, युक्त अश्वो तूने वहन करो अमे तो यदाकदा सोमाभिषव करीए त्यारे अमोए प्रहित-स्थापेल अग्नि तारी अभिमुखे प्रयाण करो. ४

परा॑याहिमघव॒न्नाच॑या॒हीन्द्र॑भ्रातरुभ॒यत्रा॑ते॒अर्थ॑म् । यत्रा॒रथ॑स्यबृह॒तोनि॒धानं॑वि॒मोच॑नंवा॒जिनो॒रास॑भस्य ॥५॥१९॥

५० परा॑ । या॒हि॒ । म॒घ॒व॒न् । आ । च॒ । या॒हि॒ । इ॒न्द्र॒ । भ्रा॒त॒रिति॑ । उ॒भ॒यत्र॑ । ते॒ । अर्थ॑म् । यत्र॑ । रथ॑स्य । बृ॒ह॒तः । नि॒ऽधान॑म् । वि॒ऽमोच॑नम् । वा॒जिनः॑ । रास॑भस्य ॥५॥१९॥

अ० हे धनवन् इन्द्र ! तूं अमारा देवयजनथी परांग्मुख थइ गृह प्रति गमन कर. अथवा देवयज्ञ प्रति आगमन कर. हे भ्राता-पोषक ! उभयत्र तारो प्रयोजन रहेलो छे. तत्र जाया छे. अत्र सोम छे. (प्रयोजनांतर कहे छे -) गृह प्रति गमन परत्वे महान् रथ उपर अवस्थान ते प्रयोजन छे. अत्रस्थिति विषे रासभ-हेषारवकरनार-अश्वना रथथी विमोचन ते प्रयोजन छे. ५

इतितृतीयस्यतृतीयेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अपाःसोममस्तमिन्द्रप्रयाहिकल्याणीर्जायासुरणंगृहेते ।
यत्रारथस्यबृहतोनिधानंविमोचनंवाजिनोदक्षिणावत ॥ ६ ॥

प० अपाः । सोमम् । अस्तम् । इन्द्र । प्र । याहि । कल्याणी ।
जाया । सुरणम् । गृहे । ते । यत्र । रथस्य । बृहतः ।
निधानम् । विमोचनम् । वाजिनः । दक्षिणाऽवत् ॥ ६ ॥

अ० हे इन्द्र ! अहींज सोमपान कर. गृह गति प्रकर्षपणे प्रयाण कर. तारा गृह विषे मंगलकारिणी जाया शची विद्यमान छे. तारा गृह विषे शोभन–गीतादि–ध्वनि होय छे. यद्वा, सुरमणीयपणे गृह विषे जाया स्थित होय छे यत्र गृह प्रति गमन परत्वे महान् रथनुं उपरिनिधान–अवस्थान, ते प्रयोजन छे अत्रस्थिति परत्वे रथे–योजित–अश्वोने विमोचन करवा, तथा खानपानादि वडे दक्षिणासंपन्न करवा ते प्रयोजन छे. ६

इमेभोजाअंगिरसोविरूपादिवस्पुत्रासोअसुरस्यवीरा ।
विश्वामित्रायददतोमघानिसहस्रसावेप्रतिरन्तआयुः ॥ ७ ॥

प० इमे । भोजाः । अंगिरसः । विऽरूपाः । दिवः । पुत्रासः ।
असुरस्य । वीराः । विश्वामित्राय । ददतः । मघानि ।
सहस्रऽसावे । प्र । तिरन्त । आयुः ॥ ७ ॥

अ० हे इन्द्र ! याग करनारा क्षत्रियोना यजक मेधातिथी प्रभृति आंगिरस गोत्रना नाना रूप ऋषिओ अने देवोथी पण बलवान रुद्रना बलवंत पुत्रो मरुतो सर्वेय अश्वमेध विषे हुं–विश्वा-

મિત્રને મદનીય ધનો અર્પણ કરતા, અન્ન વા આયુષ્યને પ્રકર્ષપણે વધારે છે. ७

*रूपंरूपंमघवाबोभवीतिमायाःकृण्वानस्तन्वं१ंपरिस्वाम् ।
त्रिर्यद्दिवःपरिमुहूर्तमागात्स्वैर्मन्त्रैरनृतुपाऋतावा ॥ ८ ॥

प० रूपम्ऽरूपम् । मघऽवा । बोभवीति । मायाः । कृण्वानः । तन्वम् । परि । स्वाम् । त्रिः । यत् । दिवः । परि । मुहूर्तम् । आ । अगात् । स्वैः । मन्त्रैः । अनृतुऽपाः । ऋतऽवा ॥ ८ ॥

अ० ધનવાન્ ઈન્દ્ર, જે જે રૂપની કામના કરે છે તે તે રૂપાત્મક તે થાય છે માયાને સંપાદન કરતો તે પોતાના શરીરમાંથી નાનાવિધ શરીરોને નિર્માણ કરે છે, યદ્વા પોતાના શરીરને નાનાવિધ રૂપોપેત કરે છે. સ્વકીય સ્તુતિલક્ષણ વાક્યોવડે આહૂત, ઋતુવિનાપણ સોમપાન કરનાર સત્યવાન્ ઈન્દ્ર, સ્વર્ગલોકથી એકજ મુહૂર્ત વિષે નાનાદેશવર્તિ યજ્ઞો મધ્યે ત્રણે સવનોમાં આગમન કરે છે. ८

महाँऋषिर्देवजादेवजूतोऽस्तभ्नात्सिन्धुमर्णवंनृचक्षाः ।
विश्वामित्रोयदवहत्सुदासमप्रियायतकुशिकेभिरिन्द्रः ॥ ९ ॥

प० महान् । ऋषिः । देवऽजाः । देवऽजूतः । अस्तभ्नात् । सिन्धुम् । अर्णवम् । नृऽचक्षाः । विश्वाऽमित्रः । यत् । अवहत् । सुऽदासम् । अप्रियायत । कुशिकेभिः । इन्द्रः ॥ ९ ॥

* (इन्द्रोमायाभिःपुरुरूप. ऋ सं. ४-७-३३)।

अ० तपेकरीने-अतिशयित-सामर्थ्यवान्, अतीन्द्रियार्थ-द्रष्टा, द्योतमान तेजोनो जनयिता, तेजवडे आकृष्ट, कर्मनेताओनो उपद्रष्टा ते विश्वामित्र, उदकवंत सिन्धु-विपाट् तथा शुतुद्री नदीने-विरुद्ध वेगवाळी करी. ते विश्वामित्र ऋषिए, पैजवन राजाने यजन कराव्युं त्यारे इन्द्रे कुशिकगोत्रोत्पन्न ऋषिओ सह प्रिय सखानी पेरे आचरण कर्युं. ९

हंसाइवकृणुथश्लोकंमद्रिभिर्मदन्तोगीर्भिरध्वरेसुतेसचा ।
देवेभिर्विप्राऋषयोनृचक्षसोविपिबध्वंकुशिकाःसोम्यंमधु
॥ १० ॥ १० ॥

प० हंसाःऽइव । कृणुथ । श्लोकम् । अद्रिऽभिः । मदन्तः ।
गीःऽभिः । अध्वरे । सुते । सचा । देवेभिः । विप्राः ।
ऋषयः । नृऽचक्षसः । वि । पिबध्वम् । कुशिकाः ।
सोम्यम् । मधु ॥ १० ॥ १० ॥

अ० हे मेधावंत अतीन्द्रियार्थ द्रष्टा कर्मनेताओना विशेष द्रष्टा, कुशिकगोत्रोत्पन्न पुत्रो ! यज्ञ विषे पाषाणवडे सोमाभिषव सते, स्तुतिओवडे देवोने मद उत्पन्न करावनारा तमे, हंसोनी पेरे स्तोत्रनुं सम्यक् उच्चारण करो. सर्व देवो सह तमे सोममय मधुकर रसनुं परस्पर व्यतिहारपूर्वक पान करो. १०

इतितृतीयस्यतृतीयेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

उपप्रेतकुशिकाश्चेतयध्वमश्वंरायेप्रमुंचतासुदासः ।
राजावृत्रंजंघनत्प्रागपागुदगथायजातेवरआपृथिव्याः ॥ ११ ॥

प० उप । प्र । इत । कुशिकाः । चेतयध्वम् । अश्वम् । राये । प्र । मुंचत । सुऽदासः । राजा । वृत्रम् । जङ्घनत् । प्राक् । अपाक् । उदक् । अथ । यजाते । वरे । आ । पृथिव्याः ॥ ११ ॥

અ० હે કુશિકો ! આપ સમીપે પ્રાર્થપણે ગમન કરો. સાવધાન હો. વળી, અશ્વરક્ષિઓને સાવધાન કરો. પૈજવન રાજાના અશ્વને (દિગ્વિજયનો) ધનલાભાર્થ પ્રયુક્ત કરો. દેવસ્વામી ઇન્દ્રે, વૃત્રાસુરને પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દેશો વિષે છેક હણ્યો છે. અશ્વને વિમુક્ત કરો. અનન્તર તે રાજા, પૃથિવીના ઉતમ દેવયજનદેશ વિષે ચોમેર યજન કરો. ૧૧

य इमेरोदसीउभेअहमिन्द्रमतुष्टवम् ।
विश्वामित्रस्यरक्षतिब्रह्मेदंभारतंजनम् ॥ १२ ॥

प० यः । इमे इति । रोदसी इति । उभे इति । अहम् । इन्द्रम् । अतुष्टवम् । विश्वामित्रस्य । रक्षति । ब्रह्म । इदम् । भारतम् । जनम् ॥ १२ ॥

અ० હે કુશિક પુત્રો ! જે હું વિશ્વામિત્ર અને આ દ્યાવાપૃથિવી ઇન્દ્રની સ્તુતિ કરીએ છીએ. અર્થાત્ ઉભયલોકાર્થ ઇન્દ્રનું સ્તોત્ર મેં કર્યું છે. વળી, ઉભય લોક-અવસ્થિત-ઇન્દ્રની સ્તુતિ કરું છું. સ્તોત્ર કરનાર હું-વિશ્વામિત્રનું આ ઇન્દ્રવિષયક સ્તોત્ર ભરતકુલના જનોનું પાલન કરે છે. ૧૨

विश्वामित्राअरासतब्रह्मेन्द्रायवज्रिणे ।
करदिन्नःसुराधसः ॥ १३ ॥

प० विश्वामित्राः । अरासत । ब्रह्म । इन्द्राय । वज्रिणे । करत् । इत् । नः । सुराधसः ॥ १३ ॥

અ० વિશ્વામિત્રના પુત્રોએ, કરત વિષે વજ્રને ધારણ કરનારા ઇન્દ્રાર્થ સ્તોત્ર કર્યું. સ્તુતિકરાવશે તે ઇન્દ્ર અમને શોભન ધનોપેત અવશ્ય કરો. ૧૩

किंतेकृण्वन्तिकीकंटेषुगावोनाशिरंदुह्रेनतंपन्तिघर्मम् ।
आनोभरप्रमगन्दस्यवेदोनैचाशाखंमघवन्रन्धयानः ॥ १४ ॥

प० किम् । ते । कृण्वन्ति । कीकटेषु । गावः । न । आऽशिरम् । दुह्रे । न । तपन्ति । घर्मम् । आ । नः । भर । प्रऽमगन्दस्य । वेदः । नैचाऽशाखम् । मघऽवन् । रन्धय । नः ॥ १४ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! અનાર્યનિવાસરૂપ કીકટદેશો વા નાસ્તિકો મધ્યે ગાયો શું કરે ? તેઓ તેમના મધ્યે દોહન કરતી નથી. ઘર્મ–મહાવીરપાત્રને સ્વપય પ્રદાન દ્વારા દેદીપ્ત કરતી નથી. વૈદિક કર્મ વિષે અનુપયુક્ત ગાયોને અમો અર્થે આણી લાવ. વ્યાજખોરના ધનને ચોમેરથી હરી લાવ. હે ધનવાન્ ઇન્દ્ર ! નીચશાખાવાળા થઇ અપત્યોના ધનને હરી અમને આપ. ૧૪

स॒स॒र्परी॒रम॑तिं॒ बाध॑माना बृ॒हन्मि॑माय ज॒मद॑ग्निदत्ता ।
आ सूर्य॑स्य दुहि॒ता त॑तान॒ श्रवो॑ दे॒वेष्व॒मृत॑मजु॒र्यम् ॥ १५ ॥ २१ ॥

प० स॒स॒र्परी॑: । अम॑तिम् । बाध॑माना । बृ॒हत् । मि॒मा॒य॒ । ज॒मद॑ग्निऽदत्ता । आ । सूर्य॑स्य । दु॒हि॒ता । त॒ता॒न॒ । श्रव॑: । दे॒वेषु॑ । अ॒मृत॑म् । अ॒जु॒र्यम् ॥ १५ ॥ २१ ॥

अ० અગ્નિને પ્રજ્વલિત કરનાર જમદગ્નિ ઋષિઓએ સૂર્ય પાસેથી હરી લાવી અમને દતેલી, અજ્ઞાનનો બાધકરનાર સર્વત્ર રૂપ-શબ્દતાપૂર્વક સર્પણશીલ વાક્, પ્રભૂતપણે નભસ્ લિષે શબ્દધ્વનિ કરે છે તે આ સૂર્યની દુહિતા-વાગ્દેવતા, ઇન્દ્રાદિ દેવો મધ્યે ક્ષયરહિત, અમૃતલક્ષણ અન્ન-સ્વાહાકાર વાણીને-ચોમેર વિસ્તરાવે છે. १५

इति तृतीयस्य तृतीये एकविंशो वर्गः ॥ २१ ॥

स॒स॒र्परी॑रभर॒त्तूय॑मे॒भ्योऽधि॒ श्रव॒: पाञ्च॑जन्यासु कृ॒ष्टिषु॑ ।
सा प॒क्ष्या॒३॒॑ नव्य॒मायु॒र्दधा॑ना॒ यां मे॑ पलस्तिजमद॒ग्नयो॑ द॒दुः ॥१६॥

प० स॒स॒र्परी॑: । अ॒भ॒र॒त् । तूय॑म् । ए॒भ्य॒: । अधि॑ । श्रव॑: । पाञ्च॑ऽजन्यासु । कृ॒ष्टिषु॑ । सा । पक्ष्या॑ । नव्य॑म् । आयु॑: । दधा॑नाम् । मे॒ । प॒ल॒स्ति॒ऽज॒म॒द॒ग्नय॑: । द॒दुः ॥ १६ ॥

अ० ગવપલાત્મકત્વવડે સર્વત્ર સર્પણશીલ વાગ્દેવતા, નિષાદાદિ ચાર વર્ણો મધ્યે જે અન્ન વિદ્યમાન હોય છે, તેને અધિકપણે ક્ષિપ્ર સંપાદન કરો. દીર્ઘાયુષ્યવાળા જમદગ્નિ મુનિઓએ,

સૂર્યો પાસેથી આણીને જે વાણી મને અર્પણ કરેલી તે સૂર્યની દુહિતા વાગ્દેવતા, મને નવતર આયુષ્ય વા જીવનને પ્રાપ્ત કરાવનારી હો. ૧૬

स्थिरौगावौंभवतांवीळुरक्षोमेपाविवर्हिमायुगंविशारि ।
इन्द्रःपातल्येंददतांशरींतोरिष्टनेमेअभिनःसचस्व ॥ १७ ॥

प० स्थिरौ । गावौ । भवताम् । वीळुः । अक्षः । मा । ईषा । वि । वर्हि । मा । युगम् । वि । शारि । इन्द्रः । पातल्येइति । ददताम् । शरींतोः । अरिष्टनेमे । अभि । नः । सचस्व ॥ १७ ॥

अ० ગમન કરનારા અશ્વો સ્થિર હો રથાક્ષ દૃઢ હો. રથદંડ મ વિનષ્ટ હો. રથયુગ મ વિશીર્ણ હો. ઇન્દ્ર પતનશીલ કીલકોને વિશરણ થતાં પૂર્વે ધારણ કરો. અ-હિંસિત નેમિવાળા હે રથ ! અમારી અભિમુખે-સંગત-પ્રાપ્ત હો. ૧૭

बलंधेहितनूषुनोबलमिन्द्रानळुत्सुनः ।
बलंतोकायतनयायजीवसेत्वंहिबलदाअसि ॥ १८ ॥

प० बलम् । धेहि । तनूषु । नः । बलम् । इन्द्र । अनळुत्सु । नः । बलम् । तोकाय । तनयाय । जीवसे । त्वम् । हि । बलऽदाः । असि ॥ १८ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! અમારા શરીરો વિષે બલનિધાન કર, રથના બળદો વિષે બલનિધાન કર અમારા પુત્રપૌત્રોને ચિરંજીવનાર્થ, આયુષ્ય-નિધાન કર નિશ્ચે, તું બલદાતા રૂપે પ્રસિદ્ધ છે. ૧૮

अभिव्ययस्व खदिरस्य सारमोजो धेहि स्पन्दने शिंशपायाम् ।
अक्ष वीळो वीळित वीळयस्व मा यामादस्मादव जीहिपो नः ॥१९॥

प० अभि । व्ययस्व । खदिरस्य । सारम् । ओजः । धेहि । स्पन्दने । शिंशपायाम् । अक्ष । वीळो इति । वीळित । वीळयस्व । मा । यामात् । अस्मात् । अव । जीहिपः । नः ॥ १९ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! ખદિરવૃક્ષની પાશીઓને રથને દૃઢ કરવા નિહિત-સ્થાપન કર. રથગમન અને શિંશપાખ્ય કાષ્ઠવડે નિર્મિત રથફલક વિષે ઓજસ્-નિધાન કર. અર્થાત્ તેને દૃઢ કર. હે દૃઢ અક્ષ ! તું દૃઢ હો. વળી, અમને દૃઢ કર. અમારા પ્રયાણ કરતા રથમાંથી અમને ન પતન કરાવ. ૧૯

अयमस्मान्वनस्पतिर्मा च हा मा च रीरिषत् ।
स्वस्त्या गृहेभ्य आवसा आ विमोचनात् ॥ २० ॥२१॥

प० अयम् । अस्मान् । वनस्पतिः । मा । च । हाः । मा । च । रिरिषत् । स्वस्ति । आ । गृहेभ्यः । आ । अवसे । आ । विमोचनात् ॥ २० ॥ २२ ॥

अ० વનસ્પતિ-નિર્મિત આ રથ, રથારૂઢ-અમને ત્યાગ ન કરો. અમને ન વિનાશ કરો. અમે ગૃહ પ્રતિ પ્રાપ્ત થઈએ તાવત્પર્યન્ત અમને કુશલ દો. રથ વેગના આવમાન પર્યંત તેમજ અશ્વોનું વિમોચન કરીએ તાવત્ પર્યન્ત અમને કુશળ હો. ૨૦

इन्द्रोतिभिर्बहुलाभिर्नो अद्य याच्छ्रेष्ठाभिर्मघवञ्छूर जिन्व ।
यो नो द्वेष्ट्यधरः सस्पदीष्ट यमु द्विष्मस्तमु प्राणो जहातु ॥२१॥

प० इन्द्र । ऊतिऽभिः । बहुलाभिः । नः । अद्य । यात्ऽश्रेष्ठाभिः । मघऽवन् । शूर । जिन्व । यः । नः । द्वेष्टि । अधरः । सः । पदीष्ट । यम् । ऊँ इति । द्विष्मः । तम् । ऊँ इति । प्राणः । जहातु ॥ २१ ॥

અ० શૌર્યવન્ ધનવન્ હે છન્દ્ર ! શત્રુઓની હિંસા કરનારા અમને, તારી રક્ષા વડે બહુશ્રેષ્ઠ રીતે પ્રસન્ન કર. જે શત્રુ અમારો દ્વેષ કરે તે નિકૃષ્ટ સતો પતનને પામે. અમે જેનો દ્વેષ કરીએ તે તેને પ્રાણ પરિત્યાગ કરે. ૨૧

परशुं चिद्वि तपति शिम्बलं चिद्वि वृश्चति ।
उखा चिदिन्द्र येषन्ती प्रयस्ता फेनमस्यति ॥ २२ ॥

प० परशुम् । चित् । वि । तपति । शिम्बलम् । चित् । वि । वृश्चति । उखा । चित् । इन्द्र । येषन्ती । प्रऽयस्ता । फेनम् । अस्यति ॥ २२ ॥

અ० હે છન્દ્ર ! કુઠારને પ્રાપ્ત થઇને વૃક્ષ જેમ વિશિષ્ટ–તાપ–યુક્ત થાય એમ મારો દ્વેષ કરનારો. વિશિષ્ટ–તાપ–યુક્ત હો. શામલી કુસુમ જેમ અનાયાસે વિચ્છિન્ન થાય એમ તે દ્વેષ કરનારો, વિચ્છિન્નાવયવવાળો હો. પ્રહતા, સ્રવણ કરતી ઉખા પેરે તે દ્વેષ કરનારો, (મદીય મંત્ર સામર્થ્યવડે) પ્રહત સતો મુખથી ફીણોને બહાર કાઢો. ૨૨

*नसायकस्यचिकितेजनासोलोधंनयन्तिपशुमन्यमानाः ।
नावाजिनंवाजिनाहासयन्तिनगर्दभंपुरोअश्वान्नयन्ति ॥२३॥

प० न । सायकस्य । चिकिते । जनासः । लोधम् । नयन्ति । पशु । मन्यमानाः । न । अवाजिनम् । वाजिना । हासयन्ति । न । गर्दभम् । पुरः । अश्वात् । नयन्ति ॥ २३ ॥

अ० હે જનો ! અવમાનકારક (વિશ્વામિત્રના) મંત્રગણ સામર્થ્યને તમે જાણતા નથી જ. તપનો ક્ષય મ હો એમ લોભથી તૂષ્ણીસ્થિત ઋષિને, પશુ માની આ પુરુષો તેને બાંધીને સ્વકીય દેશ પ્રતિ પ્રાપ્ત કરે છે મર્વજ્ઞપુરુષો મૂર્ખજનને હાસ્યાસ્પદ કરતા નથી અર્થાત્ તેની સ્પર્ધા કરતા નથી. તેમજ ગર્દભને અશ્વની આગળ નયન કરતા નથી. ૨૩

इमइन्द्रभरतस्यपुत्राअपपित्वंचिकितुर्नप्रपित्वम् ।
हिन्वन्त्यश्वमरणंननित्यंज्यावाजंपरिणयन्त्याजौ ॥२४॥२३॥

प० इमे । इन्द्र । भरतस्य । पुत्राः । अपपित्वम् । चिकितुः । न । प्रपित्वम् । हिन्वन्ति । अश्वम् । अरणम् । न । नित्यम् । ज्यावाजम् । परि । नयन्ति । आजौ ॥२४॥२३

*(એ રીતેજ વિસદશ વસિષ્ઠ સહ સ્પર્ધા કરવી મને ઇષ્ટ નથી. પૂર્વે તપનો ક્ષય મ હો એથી શાપનિવૃત્ત મૌનધારી વિશ્વામિત્રને, વસિષ્ઠ પુત્રો બદ્ધ કરીને નયન કરી ગયેલા તેના પ્રતિ વિશ્વામિત્ર આ ઉક્તિ કરેલી.)

અ० હે ઇન્દ્ર ! ભરતકુલના વંશજ આ વિશ્વામિત્ર કુલના ઋષિઓ વસિષ્ઠથી અપગમન-વિયોગ જાણે છે, ગમનને-સંયોગને જાણનારા નથી. અર્થાત્ શિષ્ટ પુરૂષો સહ તેમને સંગતિ હોતી નથી. તેઓ કેવળ બ્રાહ્મણ છે. વળી તેઓ સંગ્રામ વિષે સહજ અગ્નિની પેરે, વસિષ્ઠ પ્રતિ અશ્વને પ્રેરે છે અને વસિષ્ઠોને હણવા ધનુને શરસંધાન વડે વ્યાપ્ત કરે છે. २४

इतितृतीयस्यतृतीयेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

इतितृतीयेमंडले चतुर्थोनुवाकः ॥ ४ ॥

सूक्त ५३

१ ग्रामीः = वनमीयाः ।
२ सिचम् = वस्त्रप्रान्तम् = વસ્ત્રના છેડાને.
३ वाह = स्तोत्रम् ।
४ धन्याति = गच्छेत् = પ્રયાણ કરે.
५ रासभस्य = हेषारवंकुर्वतः = હેષારવ કરનાર અશ્વના.
६ भोजा. = सौदासाः क्षत्रियाः = યાગ કરનાર ક્ષત્રિયો.
७ सहस्रसावे = सहस्रंसूयतेअत्रइतिअसौअश्वमेघ तस्मिन् = અશ્વમેધ યજ્ઞ વિષે.
८ चोभवीति = भवति = થાય છે.
९ देवज्ञाः = द्योतमानानां तेजसां जनयिता = દ્યોતમાન તેજોનો જનયિતા.
१० देवजूतः = तेजोभिकृष्टः = તેજવડે આકૃષ્ટ.
११ अवियायत = वियइवाचरत् = પ્રિય સખા પેરે આચરણ કરેલું.

१२ अपाक् = पश्चिम ।

१३ कीकटेषु = अनार्यनिवासेषु जनपदेषु यद्वा कृष्णाभियोगदानहोमलक्षणाभिः क्रियाभिः किं फलिष्यति इति अश्रद्दधानाः नास्तिकाः ।

१४ प्रमगन्दस्य = द्वैगुण्यादिलक्षणपरिमाणंगतोर्थो मामेवागमिष्यतिइतिबुद्ध्यापरेभ्यो ददाति इति मगन्दो-वार्धुषिकः तस्यापत्यं पुत्रादिः प्रमगन्दः = વ્યાજખોર.

१५ वेदः = धनम् ।

१६ ससर्परीः = सर्वत्र गद्यपद्यात्मकत्वेन सर्पणशीला = સર્પણશીલ

१७ मिमाय = शब्दंकरोति = શબ્દધ્વનિ કરે છે.

१८ अजुर्यम् = क्षयरहितम् ।

१९ पत्या = पक्षादिनिर्वाहकस्य सूर्यस्य दुहिता = સૂર્યની દુહિતા.

२० ईषा = दण्ड ।

२१ वियद्धि = व्युद्धो विनष्टः = વિનષ્ટ.

२२ पातल्ये = पतनशीले कालके = પતનશીલ કાલક.

२३ शरीतोः = विशरणात् प्राक् = વિશરણથી પૂર્વે.

२४ गावौ = અશ્વ.

२५ नारम् = आणिम् = ખીલીઓને.

२६ अनड्डुत्सु = अनडुत्सु = બળદો વિષે.

२७ नीहिपः = पीपतः = પતન કર.

२८ यामत् = गच्छतः रथात् = પ્રયાણ કરતા રથમાંથી.

२९ स्यन्दने = रथस्य गमनं सते = રથગમન સતે.

३० आयसे = यावत् रथयोगावसानम् तावत् = રથે જોડેલ અશ્વનું વિમોચન કરીએ ત્યાં લગી.

३१ यात् = यातः शत्रून् हिंसतः अस्मान् । (यातयतिर्वधकर्मा) = शत्रुनी हिंसा करनार.
३२ पदीष्ट = पततु = पतनने पामो.
३३ येपन्ती = स्रवन्ती = स्रवण करती.
३४ प्रयस्ता = प्रहता = प्रहत.
३५ सायकस्य = अवसानकारिणः = अवसानकारक.
३६ लोधम् = लुब्धम् तूर्ष्णीस्थितम् = तूष्णींस्थित.
३७ अवाजिनम् = वाचांइनो वाजिनः सर्वज्ञः तद्विलक्षणं मूर्खजनम् = मूर्खजन.
३८ अपपित्वम् = अपगमनम् ।
३९ अरणम् = अरिम् = अरि.
४० ज्यावाजम् = मौर्वीबलम् = धनुने.

सूक्त ५४.

ऋषिः—विश्वामित्रपुत्र प्रजापति. देवताः—विश्वदेव; छन्दः—त्रिष्टुभ्.

इमंमहेविदथ्यायशूषंशश्वत्कृत्वईड्यायप्रजभ्रुः ।
शृणोतुनोदम्येभिरनीकैःशृणोत्वग्निर्दिव्यैरजस्रः ॥१॥

५० इमम् । महे । विदथ्याय । शूषम् । शश्वत् । कृत्वः । ईड्याय । प्र । जभ्रुः । शृणोतु । नः । दम्येभिः । अनीकैः । शृणोतु । अग्निः । दिव्यैः । अजस्रः ॥ १ ॥

અ૦ મહાન્ યજ્ઞ વિષે મંથનવડે નિષ્પાદ્યમાન સ્તુત્ય અગ્નિ અર્થ,
આ સુખકર સ્તોત્રને પુન પુન પ્રકર્ષપણે ઉચ્ચારણ કરે છે
તે અગ્નિ, ઘર-દમન-કુશલ, વા ગૃહ વિષે વિદ્યમાન તેજો વડે
યુક્ત મતો, અમારા આ સ્તોત્રને શ્રવણ કરે. દિવ્ય તેજો વડે
નિરન્તર યુક્ત અગ્નિ, આ સ્તોત્રનું શ્રવણ કરે ૧

महिमहेदिवेअर्चापृथिव्यैकामोमइच्छञ्चरतिप्रजानन् ।
ययोर्हस्तोमेविदथेषुदेवाःसपर्यवोमादयन्तेसचायोः ॥२॥

प० महि । महे । दिवे । अर्च । पृथिव्यै । कामः । मे ।
इच्छन् । चरति । प्रऽजानन् । ययोः । ह । स्तोमे । विदथेषु ।
देवाः । सपर्यवः । मादयन्ते । सचा । आयोः ॥ २ ॥

અ૦ હે સ્તોતાજન ! મહાન્ દ્યુલોકના દેવતાઅર્થે અને મહાન્ પૃથિવી
અર્થે, દેવતા સામર્થ્યને પ્રકર્ષપણે જાણનાર તું સ્તોત્રાર્ચન કર.
મારો મનોરથ સર્વ ભોગોને ઇચ્છતો સર્વત્ર વર્તે છે. મનુષ્યના
યજ્ઞો મધ્યે પૂજાની કામનાવાળા ઇન્દ્રાદિક દેવો વા સ્તોતાઓ,
નિશ્ચે એક સાથે મોદને પ્રાપ્ત કરે છે ૨

युवोरृतंरोदसीसत्यमस्तुमहेषुणःसुवितायप्रभूतम् ।
इदंदिवेनमोअग्नेपृथिव्यैसपर्यामिप्रयसायामिरत्नम् ॥३॥

प० युवोः । ऋतम् । रोदसी इति । सत्यम् । अस्तु । महे ।
सु । नः । सुविताय । प्र । भूतम् । इदम् । दिवे । नमः ।
अग्ने । पृथिव्यै । सपर्यामि । प्रयसा । यामि । रत्नम् ॥३॥

અ૦ હે દ્યાવાપૃથિવી ! તમારૂં ઋત–આનૃશંસ્ય–સત્ય યથાર્થ છે. તમે અમારા મહાન્ અભ્યુદયાર્થ, યજ્ઞસમાપ્તિ અર્થે સુષ્ઠુ પ્રકારે સમર્થ છે. હે અગ્ને ! દ્યુલોક અને પૃથિવી અર્થે આ નમસ્કાર છે. હવિર્લક્ષણ અન્નવડે હું પરિચરણ કરૂં છું. ઉત્તમ ધનની હું યાચના કરૂં છું. ३

उतोहिवाँपूर्व्याआविविद्रऋतावरीरोदसीसत्यवाचः ।
नरश्चिद्वांसमिथेशूरसातौववन्दिरेपृथिविवेविदानाः ॥४॥

प० उतो इति । हि । वाम् । पूर्व्याः । आऽविविद्रे । ऋतवरी इत्यृतऽवरी । रोदसी इति । सत्यऽवाचः । नरः । चित् । वाम् । समिथे । शूरऽसातौ । ववन्दिरे । पृथिवि । वेविदानाः ॥ ४ ॥

અ૦ હે સત્યવંત દ્યાવાપૃથિવી ! પુરાતન સત્ય વચનવાળા મહર્ષિઓએ તમારા અર્થ નિશ્ચે અપેક્ષિત પ્રયોજનને પ્રાપ્ત કરેલું. હે પૃથિવી ! યુદ્ધ વિષે અદ્યતન મનુષ્યો, તારા માહાત્મ્યને જાણનારા છે એથી દ્યાવાપૃથિવીની સ્તુતિ કરે છે. ४

कोअद्धावेदकइहप्रवोचद्देवाँअच्छापथ्याकासमेति ।
ददृश्रएषामवमासदांसिपरेषुयागुह्येषुव्रतेषु ॥५॥२४॥

प० कः । अद्धा । वेद । कः । इह । प्र । वोचत् । देवान् । अच्छ । पथ्या । का । सम् । एति । ददृश्रे । एषाम् । अवमा । सदांसि । परेषु । या । गुह्येषु । व्रतेषु ॥५॥२४॥

અ० અથવા કયો પુરૂષ સત્યભૂત અર્થને જાણે ? અથવા, આ વિષે પ્રખ્યાત અર્થ કોણ કહે ? દેવોને પ્રાપ્ત કરાવનાર કયો માર્ગ સમીચીન છે ? અર્થાત્ કયા માર્ગવડે દેવતા તર્પયિતવ્ય હોય ? આ અર્થને કોઇ જાણતું નથી. કોઇ કહેતું નથી. ધુલોકસ્થિત નક્ષત્રરૂપ આ દેવોનાં અધોમુખસ્થાનો દેખાય છે તથાપિ ઉત્તમકર્તાને શુભ કર્મોનું અનુષ્ઠાન કરતાં જે દેવસ્થાનો પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યાં આગમન કરવાને કયો માર્ગ છે ? તે વેદ વિના કોઇ જાણતો નથી. ५

इतितृतीयस्यतृतीयेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

*क॒विर्नृ॒चक्षा॑अ॒भिषी॑मचष्टऋ॒तस्य॒योना॒विघृ॑ते॒मद॑न्ती ।
नाना॑चक्राते॒सद॑नं॒यथा॒वेःस॑मा॒नेन॒क्रतु॑ना॒संवि॑दा॒ने ॥६॥

प० क॒विः । नृ॒ऽचक्षाः॑ । अ॒भि । सी॒म् । अ॒च॒ष्ट॒ । ऋ॒तस्य॑ । योना॑ । विघृ॑ते॒ इति॑ विऽघृ॑ते । मद॑न्ती॒ इति॑ । नाना॑ । च॒क्रा॒ते॒ । इति॑ सद॑नम् । यथा॑ । वेः । स॒मा॒नेन॑ । क्रतु॑ना । सं॒वि॒दा॒ने इति॑ स॒म्ऽवि॒दा॒ने ॥ ६ ॥

અ० સર્વજ્ઞ, નરોનો દ્રષ્ટા સૂર્ય, આ દ્યાવાપૃથિવીને સર્વતઃ જુવે છે. જલસ્થાનરૂપ અન્તરિક્ષ વિષે હર્ષને પામનાર, ઓષધિ અને જલને ધારણ કરનાર, સમાન કર્મવડે પરસ્પર ઐકમત્યને પ્રાપ્ત તે દ્યાવાપૃથિવી, પક્ષિના માળાની જેમ પૃથગ્ભૂત સ્થાનને સંપાદન કરે છે. ६

---

* (समानमेतदुदकमुच्चैत्यवचाहभिः । भूमिंपर्जन्याजिन्वन्तिदिवंजिन्वन्त्यग्नयः–ऋ. सं. २–३–१९). इमौवैलोकौ सहास्तांतौव्यैताम्–पै. ब्रा. ४. २७).

समान्याविर्युतेदूरेअन्तेध्रुवेपदेतस्थतुर्जागरूकें ।
उतस्वसारायुवतीभवन्तीआदुंब्रुवातेमिथुनानिनाम ॥७॥

प० समान्या । वियुते इति वियुते । दूरेअन्ते इति दूरेऽअन्ते । ध्रुवे । पदे । तस्थतुः । जागरूके इति । उत । स्वसारा । युवती इति । भवन्ती इति । आत् । ऊँ इति । ब्रुवात इति । मिथुनानि । नाम ॥ ७ ॥

अ० परस्पर प्रीत्युनाम्य कर्मवडे ऍकमत्यताने प्राप्त, वियुक्त वर्तनार, दूर–अंतवाळां अविनाशी ते द्यावापृथिवी, जागरणशील सतां, अविनाशीपद–अन्तरिक्ष विषे स्थित होय छे. वळी नित्यतरुण भगिनी पेरे स्थित होय छे. अनन्तर, तेमनां द्वंद्वनामो (उर्वीपृथिवी–बहुले–दूर अन्ते–रोदसी–पुरोहिते इत्यादि) बोलाय छे. ७

विश्वेदेतेजनिमासंविविक्तोमहोदेवान्बिभ्रतीनव्यथेते ।
एजद्ध्रुवंपत्यतेविश्वमेकंचरत्पतत्रिविषुणंविजातम् ॥ ८ ॥

प० विश्वा । इत । एते इति । जनिमासम् । विविक्तः । महः । देवान् । बिभ्रती इति । न । व्यथेते । एजत् । ध्रुवम् । पत्यते । विश्वम् । एकम् । चरत् । पतत्रि । विषुणम् । वि । जातम् ॥ ८ ॥

अ० आ द्यावापृथिवी, सर्वभूत–समूहने अवकाशप्रदानवडे संविभक्त करे छे. इन्द्रादि महान् देवोने, सरिता–समुद्रोने अने

પર્વતાદિને ધારણ કરનારાં છે. તથાપિ તે ભિન્ન થતાં નથી. આ જંગમાત્મક અને સ્થાવરાત્મક જગત્ કેવળ એક પૃથિવીને પ્રાપ્ત હોય છે. અને ચરચર પશુસમુદાય અને પક્ષીસમુદાય નાનારૂપે આ ઉભયલોક મધ્યે સ્થિત હોય છે. ૮

*सनापुराणमध्येम्यारान्महःपितुर्जनितुर्जामितन्नः ।
देवासोयत्रपनितारएवैरुरौपथिव्युतेतस्थुरन्तः ॥ ९ ॥

प० सना । पुराणम् । अधि । एमि । आरात् । महः । पितुः । जनितुः । जामि । तत् । नः । देवासः । यत्र । पनितारः । एवैः । उरौ । पथि । विऽउते । तस्थुः । अन्तरिति ॥९॥

अ० હે દ્યુલોક ! મહાન્, સર્વની પાલયિતા–જનયિત્રી–તૂંના પુરાતન ભગિનીત્વને હું અધુના સ્મરણ કરું છું. દ્યુલોક મધ્યે, વિસ્તીર્ણ વિવિક્ત નભ વિષે, તૂંને સ્તુતિ કરનારા જે દેવો–વાહનોવડે યુક્ત થતા સ્થિત હોય છે તે તત્ર સ્થિત દેવો મદીય સ્તોત્રનું શ્રવણ કરે. ૯

इमंस्तोमंरोदसीप्रब्रवीम्यृदूदराःशृण्वन्नग्निजिह्वाः ।
मित्रःसम्राजोवरुणोयुवानआदित्यासःकवयःपप्रथानाः ॥१०॥

प० इमम् । स्तोमम् । रोदसी इति । ब्रवीमि । ऋदूदराः । शृणवन् । अग्निऽजिह्वाः । मित्रः । सम्ऽराजः । वरुणः । युवानः । आदित्यासः । कवयः । पप्रथानाः ॥१०॥२९॥

* (द्यौर्मेपिताजनितानाभिरत्र ।–ऋ. सं. १-३-२०).

अ० હે દ્યાવાપૃથિવી ! હું તમારા આ સ્તોત્રને પ્રકર્ષપણે કહું છું. મૃદુ ઉદકવાળા યદ્વા જેના ઉદર વિષે મૃદુ સોમ હોય તે અગ્નિ જેને ઉત્પત્તિ-સ્થાનીય છે તેવા સમ્યક્-દેદીપ્યમાન, નિત્યતરુણ, યદ્વા યજનારાઓને અભિમતફલનો અર્પણ કરનારા, મહાન્, સ્વસ્વકર્મને વિસ્તાર કરનારા મિત્રાદિક દેવો આ સ્તોત્રનું શ્રવણ કરે. ૧૦

इति तृतीयस्य तृतीये पञ्चविंशो वर्गः ॥ २५ ॥

हिरण्यपाणिः सविता सुजिह्वस्त्रिरा दिवो विदथे पत्यमानः ।
देवेषु च सवितः श्लोकमश्रेरादस्मभ्यमा सुव सर्वतातिम् ॥ ११ ॥

प० हिरण्यऽपाणिः । सविता । सुऽजिह्वः । त्रिः । आ । दिवः । विदथे । पत्यमानः । देवेषु । च । सवितरिति । श्लोकम् । अश्रेः । आत् । अस्मभ्यम् । आ । सुव । सर्वऽतातिम् ॥ ११ ॥

અ० હસ્તવિષે હિરણ્યવાળો વા હિરણ્મય હસ્તવાળો, શોભન વાણીવાળો સવિતાદેવ, યજ્ઞ વિષે ત્રણ સવનો મધ્યે નભઃપ્રદેશાત્ આગમન કરનારો હોય છે. હે સવિતાદેવ ! તું સ્તોતાઓ મધ્યે વિદ્યમાન સ્તોત્રને પ્રાપ્ત કર. અનન્તર, સર્વ અપેક્ષિત પદાર્થને અમારા પરત્વે પ્રેરિત કર. ૧૧

सुकृत्सुपाणिः स्ववाँ ऋतावा देवस्त्वष्टावसे तानि नो धात् ।
पूषण्वन्त ऋभवो मादयध्वमूर्ध्वग्रावाणो अध्वरमतष्ट ॥ १२ ॥

प० सुऽकृत् । सुऽपाणिः । स्वऽवान् । ऋतऽवा । देवः । त्वष्टा ।

अर्वते । तानि । नः । धात । पूषण्ऽवन्तः । ऋभवः ।
मादयध्वम् । ऊर्ध्वऽग्रावाणः । अध्वरम् । अतष्ट ॥ १२ ॥

અ० જગતનો સુષ્ઠુકર્તા કલ્યાણકારક વાણીવાળો, ધનવાન્, સત્ય-મંકલ્પવાળો ત્વષ્ટાદેવ, રક્ષણાર્થે અમારા અપેક્ષિત પદાર્થોને અર્પણ કરે. હે ઋતુદેવો ! પૂષાદેવ સહિત તમે અમને ધનપ્રદાનવડે હૃષ્ટ કરો. સોમાભિષવાર્થ પાષાણોને ઉંચે ઉદ્યુક્ત કરનારા ઋત્વિજોએ અમારા આ યજ્ઞને સંપાદન કર્યો છે. ૧૨

विद्युद्रथामरुतऋष्टिमन्तोदिवोमर्याऋतजाताअयासः ।
सरस्वतीशृणवन्यज्ञियासोधातारयिंसहवीरंतुरासः ॥१३॥

प० विद्युत्ऽरथाः । मरुतः । ऋष्टिऽमन्तः । दिवः । मर्याः ।
ऋतऽजाताः । अयासः । सरस्वती । शृणवन् । यज्ञियासः ।
धात । रयिम् । सहऽवीरम् । तुरासः ॥ १३ ॥

અ० વિદ્યોતમાન રથવડે યુક્ત, દીપ્તિમંત, વા ઋષ્ટિ નામના આયુધવડે યુક્ત, દ્યોતમાન, વા દ્યોતમાન રુદ્રપુત્રો, શત્રુના મારયિતા, વા મનુષ્યોને હિતસ્વરૂપ, ઉદક વા યજ્ઞથી ઉત્પન્ન, વા જેમાથી ઉદક ઉત્પન્ન થયનું છે તેવા સતત ગમનશીલ યજ્ઞાર્હ **મરૂતો**, ગદ્યપદ્ય રૂપે પ્રસરણવાળી તે **સરસ્વતી** દેવતા આ સર્વેય દેવો મારા આ સ્તોત્રનું શ્રવણ કરે. હવ્યપ્રદાન પરત્વે ત્વરણયુક્ત હે **મરૂતો** ! અમને પુત્રસહિત ધન અર્પણ કરો. ૧૩

विष्णुंस्तोमासःपुरुदस्ममर्काभगस्येवकारिणोयामनिग्मन् ।
उरुक्रमःककुहोयस्यपूर्वीर्नमर्धन्तियुवतयोजनित्रीः ॥१४॥

प० विष्णुम् । स्तोमासः । पुरुऽदस्मम् । अर्काः । भगस्यऽइव । कारिणः । यामनि । ग्मन् । उरुऽक्रमः । ककुहः । यस्य । पूर्वीः । न । मर्धन्ति । युवतयः । जनित्रीः ॥ १४ ॥

अ० સ્તોત્રો અને અર્ચનીય ઋચાઓ, આ યજ્ઞવિષે બહુકર્મક, યદ્વા બહુનાશક શત્રુ વા વિષ્ણુદેવને પ્રાપ્ત હો. સર્વજગતની જનયિત્રી પરસ્પર અસંકીર્ણ દિશાઓ જેની આજ્ઞાને હિંસિત કરતી નથી તે વિષ્ણુદેવ, મહાન્ પાદવિક્ષેપ–આક્રમણવાળો છે. ૧૪

इन्द्रोविश्वैर्वीर्यैः३पत्यमानउभेआपप्रौरोदसीमहित्वा ॥
पुरन्दरोवृत्रहाधृष्णुषेणःसंगृभ्यानआभराभूरिपश्वः ॥१५॥२६॥

प० इन्द्रः । विश्वैः । वीर्यैः । पत्यमानः । उभेइति । आ । पप्रौ । रोदसीइति । महिऽत्वा । पुरम् । दरः । वृत्रऽहा । धृष्णुऽसेनः । संऽगृभ्य । नः । आ । भर । भूरि । पश्वः ॥ १५ ॥ २६ ॥

अ० સર્વસામર્થ્યવડે પ્રાપ્યમાણ તે ઇન્દ્રે, ઉભય દ્યાવાપૃથિવીને સ્વકીય મહિમાવડે પૂર્ણ કર્યાં. શત્રુપુરીનો દારયિતા, વૃત્રહન્તા, પરાભિભવનશીલસેના–મરૂદ્ગણ–યુક્ત તું, પશુઓને સંગૃહીત કરીને અમને ભૂરિપ્રદાન કર. યદ્વા, ભૂરિપશુઓનું દાન કર. ૧૫

इतितृतीयस्यतृतीयेषड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

नासत्यामेपितरांबन्धुपृच्छासजात्यमश्विनोश्चारुनाम ।
युवंहिस्थोरयिदौनोरयीणांदात्रंरक्षेथेअकवैरदब्धा ॥१६॥

प० नासत्या । मे । पितरा । बन्धुऽपृच्छा । सऽजात्यम् । अश्विनोः । चारु । नाम । युवम् । हि । स्थः । रयिऽदौ । नः । रयीणाम् । दात्रम् । रक्षेथे इति । अकवैः । अदब्धा ॥ १६ ॥

अ० हे अश्विन्देवो ! हविःप्रदातृत्ववडे अपेक्षित अर्थोनी पृच्छा-करनारा तमे पालपिता हो. तमारुं बन्नेनुं संघात, निश्चे कमनीय छे. धनोमध्ये, तमे निश्चे अमने उत्तम धन देनारा हो. कोईपणवडे तमे अतिरस्कृत छो. अकुत्सित–शोभनकर्मोवडे तमे, दव्यान्नदाता–हुंने पालन करो. १६

महत्तद्वःकवयश्चारुनामयद्धदेवाभवथविश्वइन्द्रे ।
सखऋभुभिःपुरुहूतप्रियेभिरिमांधियंसातयेतक्षतानः ॥१७॥

प० महत् । तत् । वः । कवयः । चारु । नाम । यत् । ह । देवाः । भवथ । विश्वे । इन्द्रे । सखा । ऋभुऽभिः । पुरुऽहूत । प्रियेभिः । इमाम् । धियम् । सातये । तक्षत । नः ॥१७॥

अ० हे मेधावंत देवो ! जे कर्मवडे तमे सर्वे, निश्चे देवस्वरूप थाव छो ते तमारुं कर्म वा नमन, निश्चे महान् तथा मनोहर छे. बहुवडे आहूत हे इन्द्र ! तुं, प्रियतम, ऋतपूर्वक होनारा वा भासनारा ऋभुदेवो सह सखारूपे छे. इन्द्रसहित तमे ऋभुओ, धनादिलाभार्थ अमारी आ स्तुतिनो स्वीकार करो. १७

अर्यमाणोअदितिर्यज्ञियासोदब्धानिवरुणस्यव्रतानि ।
युयोतनोअनपत्यानिगन्तोःप्रजावान्नःपशुमाँअस्तुगातुः ॥१८॥

प० अर्यमा । नः । अदितिः । यज्ञियासः । अदब्धानि । वरुणस्य । व्रतानि । युयोत । नः । अनपत्यानि । गन्तोः । प्रजाऽवान् । नः । पशुऽमान् । अस्तु । गातुः ॥ १८ ॥

अ० सूर्य, अदितिमाता, यज्ञार्हदेवो, अहिंसित कर्मोवाळा ते वरुणदेव अमारूं रक्षण करो. तमे अमारा पुत्रोना अहित कर्मोने, यद्वा पतन करनारां कर्मोने सन्मार्गथी पृथक् करो. स्तोत्रमान करनाराओनुं गृह पश्वादियुक्त अने प्रज-अपत्य-संपन्न हो. १८

देवानांदूतःपुरुधप्रसूतोनागान्नोवोचतुसर्वताता ।
शृणोतुनःपृथिवीद्यौरुतापःसूर्योनक्षत्रैरुर्वन्तरिक्षम् ॥१९॥

शृण्वन्तुनोवृषणःपर्वतासोध्रुवक्षेमासइळंयामदन्तः ।
आदित्यैर्नोअदितिःशृणोतुयच्छन्तुनोमरुतःशर्मभद्रम् ॥२०॥

प० शृण्वन्तु । नः । वृषणः । पर्वतासः । ध्रुवक्षेमासः । इळया ।
मदन्तः । आदित्यैः । नः । अदितिः । शृणोतु । यच्छन्तु ।
नः । मरुतः । शर्म । भद्रम् ॥ २० ॥

अ० अभिमत-फलसेचक-मरुतो, कामोने-पूर्ण करनारा-मावाभि-
मानीदेवो, निश्चलस्थानवाळा, हविर्लक्षण अन्नवडे मोदने प्राप्त
थता, अमारी स्तुतिने श्रवण करे. आदित्यो सह अदितिमाता,
अमारी स्तुतिनुं श्रवण करे मरुतो अमने कल्याणकारक
सुख दे. २०

सदासुगःपितुमाँअस्तुपन्थामध्वादेवाओषधीःसंपिपृक्त ।
भगोमेअग्नेसख्येनमृध्याउद्रायोअश्यांसदनंपुरुक्षोः ॥२१॥

प० सदा । सुऽगः । पितुऽमान् । अस्तु । पन्थाः । मध्वा ।
देवाः । ओषधीः । सम् । पिपृक्त । भगः । मे । अग्ने ।
सख्ये । न । मृध्याः । उत । रायः । अश्याम् । सदनम् ।
पुरुऽक्षोः ॥ २१ ॥

अ० हे अग्ने ! अमारो मार्ग सदा सुगम अने अन्नवान् हो.
हे देवो ! ओषधीओने माधुर्योपेत उदकवडे संपृक्त करो
सिंचन करो. हे अग्ने ! तारी साथ सखापणुं प्राप्त सते,
मारुं धन म विनाशने पामो. वळी, धन अने पुष्कळ अन्नना
स्थानने हुं प्राप्त करुं २१

स्वदस्व हव्या समिषो दिदीह्यस्मद्र्यक्सं मिमीहि श्रवांसि ।
विश्वाँ अग्ने पृत्सु ताञ्जेषि शत्रूनहा विश्वा सुमना दीदिही नः ॥२२॥

प० स्वदस्व । हव्या । सम् । इषः । दिदीहि । अस्मद्र्यक् ।
सम् । मिमीहि । श्रवांसि । विश्वान् । अग्ने । पृत्ऽसु ।
तान् । जेषि । शत्रून् । अहा । विश्वा । सुऽमनाः ।
दीदिहि । नः ॥ २२ ॥ २७ ॥

अ० હે અગ્ને! હવનયોગ્ય હવ્યાન્નનું સ્વાદન કર. અમારાં અન્નોને સમ્યક્ પ્રકારે પ્રકાશિત કર દેદીપ્ત અન્નોને અમારી અભિમુખ કર. સંગ્રામો વિષે સર્વ શત્રુઓને જીત. શોભન-મનસ્ક મતો, અમારા સર્વ દિવસોને અગ્નિહોત્રાદિ કર્મયોગ્ય પ્રકાશિત કર. ૨૨ (૧૭)

६ विपुणम् = विष्वक् = નાનારૂપે.
७ सना = सनातनम् ।
८ व्युते = विविक्ते ।
९ ऋदूदराः = मृदुउदराः यामृदुउदरे सोमो येषां ते = મૃદુ ઉદરવાળા; યદ્વા મૃદુ સોમ ઉદર વિષે હોવાવાળા.
१० अयासः = सततगमनशीलाः ।
११ तुरासः = त्वरणयुक्ताः = ત્વરણયુક્ત.
१२ धृष्णुषेणः = पराभवनशीलसेनोपेत समरुद्गण. = પરાભિભવનશીલસેના અર્થાત્ મરૂદ્ગણવડે યુક્ત.
१३ सजात्यम् = सजातेभवम् संघातम् = સંગત.
१४ अकवैः = अकुत्सितैः = અકુત્સિત.
१५ दात्रम् = हविषां दातारम् = હવ્યાન્નના દાતા.
१६ गातुः = गायन्ति स्तुवन्ति इन्द्रादीन् अत्र इति गृहम् = ગૃહ.
१७ प्रभृथ = बहुप्रदेशेषु प्रसृतः = बहुयजमानैः प्रसृतः प्रेरितः = બહુપ્રદેશો મધ્યે વિહિત; યદ્વા યજમાનોવડે પ્રેરિત.
१८ पर्वतासः—पृणन्ति पूरयन्ति अर्थिनां कामान् इति पर्वता ग्रावाभिमानिनोदेवा = કામોને પૂર્ણ કરનાર ગ્રાવાભિમાની દેવો.
१९ ध्रुवक्षेमासः = निश्चलस्थाना. = નિશ્ચળ સ્થાનવાળા
२० पुरुक्षो = बह्वन्नस्य = પુષ્કળ અન્નના.
२१ अस्मद्यक् = अस्यदभिमुखानि = અમારી અભિમુખ

—

सूक्त ५५.

ઋષિ:—પ્રજાપતિ (વિશ્વામિત્રપુત્ર); કિંવા વાક્-પુત્ર પ્રજાપતિ. દેવતાઃ—વિશ્વેદેવ; (૧ ઉષા, ૨–૧૦–અગ્નિ, ૧૧ અહોરાત્ર, ૧૨–૧૪ દ્યાવાપૃથિવી, ૧૫ દ્યાવાપૃથિવી, કિંવા રાત્રદિવસ, ૧૬ દિશા, ૧૭–૨૨ પર્જન્યાત્મા ઇન્દ્ર, વા અગ્નિ અને ત્વષ્ટા; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

उषसः पूर्वा अध यद्व्यूषुर्महद्वि जज्ञे अक्षरं पदे गोः ।
व्रता देवानामुप नु प्रभूषन्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १ ॥

प० उषसः । पूर्वाः । अध । यत् । विऽऊषुः । महत् । वि । जज्ञे । अक्षरम् । पदे । गोः । व्रता । देवानाम् । उप । नु । प्रऽभूषन् । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥१॥

અ० (ઉદયકાલથી) પ્રાચીન ઉષાઓ જ્યારે પ્રકાશને પામે છે ત્યારે આદિત્યાખ્ય અવિનાશી પ્રભૂત જ્યોતિઃ સમુદ્ર વા નભ વિષે ઉત્પન્ન થાય છે. સૂર્યોદય મતે અગ્નિહોત્રાદિ કર્મ વિષે તત્પર થવા ઇચ્છનારો યજમાન, દેવોના કર્મો પ્રત્યે પ્રવૃત્ત થાય છે તે દેવોનું એક મુખ્ય પ્રબલ-મહદૈશ્વર્ય છે. ૧

मो षू णो अत्र जुहुरन्त देवा मा पूर्वे अग्ने पितरः पदज्ञाः ।
पुराण्योः सद्मनोः केतुरन्तर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २ ॥

प० मो इति । सु । नः । अत्र । जुहुरन्त । देवाः । मा । पूर्वे ।

अग्ने । पितरः । पदज्ञाः । पुराण्योः । सद्मनोः । केतुः ।
अन्तः । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ २ ॥

अ० हे અગ્ને ! આ કાલે દેવો અમને મ હિંસો. દેવપદને અનુસરતા પુરાતન પિતૃઓ મ હિંસો. યજ્ઞોનો પ્રજ્ઞાપક સૂર્ય, પુરાતન દ્યાવાપૃથિવી મધ્યે ઉદય પામે છે તે અમને મ હિંસો. ૨

विमेपुरुत्रापतयन्तिकामाःशम्यच्छादीद्येपूर्व्याणि ।
समिद्धेअग्नावृतमिद्वदेममहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ३ ॥

प० वि । मे । पुरुऽत्रा । पतयन्ति । कामाः । शमि । अच्छ । दीद्ये । पूर्व्याणि । समऽइद्धे । अग्नौ । ऋतम् । इत । वदेम । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ ३ ॥

अ० हे અગ્ને ! મારી અનેક અભિલાષાઓ વિવિધરીતે ગમન કરે છે અર્થાત્ અગ્નિષ્ટોમાદિલક્ષણ કર્મને અભિલક્ષી ગમન કરે છે. હું, તદર્થ પુરાતન સ્તોત્રોને દેદીપ્ત કરું છું. અગ્નિ દેદીપ્યમાન સતે, અમે કેવળ સત્ય વદીએ. શેષ પૂર્વવત્. ૩

समानोराजाविभृतःपुरुत्राशयेशयासुप्रयुतोवनानु ।
अन्यावत्संभरतिक्षेतिमातामहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ४ ॥

प० समानः । राजा । विऽभृतः । पुरुऽत्रा । शये । शयासु । प्रऽयुतः । वना । अनु । अन्या । वत्सम् । भरति । क्षेति । माता । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ ४ ॥

सूक्त ५५.

ઋષિઃ—પ્રજાપતિ (વિશ્વામિત્રપુત્ર); કિંવા વાક્-પુત્ર પ્રજાપતિ. દેવતાઃ—વિશ્વેદેવ; (૧ ઉષા, ૨–૧૦–અગ્નિ, ૧૧ અહોરાત્ર, ૧૨–૧૪ દ્યાવાપૃથિવી, ૧૫ દ્યાવાપૃથિવી, કિંવા રાત્રદિવસ, ૧૬ દિશા, ૧૭–૨૨ પર્જન્યાત્મા ઇન્દ્ર, વા અગ્નિ અને ત્વષ્ટા; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

उषसःपूर्वाअधयद्व्यूषुर्महद्विजज्ञेअक्षरंपदेगोः ।
व्रतादेवानामुपनुप्रभूषन्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १ ॥

प० उषसः । पूर्वाः । अध । यत् । विऽऊषुः । महत् । वि । जज्ञे । अक्षरम् । पदे । गोः । व्रता । देवानाम् । उप । नु । प्रऽभूषन् । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥१॥

अ० (ઉદયકાલથી) પ્રાચીન ઉષાઓ જ્યારે પ્રકાશને પામે છે ત્યારે આદિત્યાખ્ય અવિનાશી પ્રભૂત જ્યોતિઃ સમુદ્ર વા નભ વિષે ઉત્પન્ન થાય છે. સૂર્યોદય સતે અગ્નિહોત્રાદિ કર્મ વિષે તત્પર થવા પ્રચ્છનારો યજનાર, દેવોના કર્મો પ્રત્યે પ્રવૃત્ત થાય છે તે દેવોનું એક મુખ્ય પ્રબલ–મહદૈશ્વર્ય છે. ૧

मोषुणोअत्रजुहुरन्तदेवामापूर्वेअग्नेपितरःपदज्ञाः ।
पुराण्योःसद्मनोःकेतुरन्तर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २ ॥

प० मो इति । सु । नः । अत्र । जुहुरन्त । देवाः । मा । पूर्वे ।

शयुःपरस्तादधनुद्विमाताबन्धनश्चरतिवत्सएकः ।
मित्रस्यतावरुणस्यव्रतानिमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ६ ॥

प० शयुः । परस्तात् । अर्ध । नु । द्विऽमाता । अबन्धनः । चरति । वत्सम् । एकः । मित्रस्य । ता । वरुणस्य । व्रतानि । महत् । देवानाम् असुरऽत्वम् । एकम् ॥ ६ ॥

अ० घौ तथा पृथिवीरूप मातपितावाळो यद्वा बे लोकनो निर्माता सूर्य, पश्चिमदिशा विषे अस्तवेळाये शयन करनारो थाय छे. अनन्तर. उदयवेळाए द्यावापृथिवीना रसनुं आदान-ग्रहण करवाथी वत्सरूप, अप्रतिबद्ध–गतिवाळो, आलंबन-रहित एकलो नभ विषे गमन करे छे, आ सर्व मित्रा–वरुणना कर्मो छे. ते देवोनुं मुख्य महान् ऐश्वर्य छे. ६

*द्विमाताहोताविदथेषुसम्राळन्वग्रंचरतिक्षेतिबुध्नः ।
प्ररण्यानिरण्यवाचोभरन्तेमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ७ ॥

प० द्विऽमाता । होता । विदथेषु । सम्ऽराट् । अनु । अग्रम् । चरति । क्षेति । बुध्नः । प्र । रण्यानि । रण्यऽवाचः । भरन्ते । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ ७ ॥

अ० बे लोकनो निर्माता. यज्ञो मध्ये देवोनो आह्वाता, यज्ञो मध्ये सम्यक् राजमान अग्नि. द्युलोक विषे अग्रभागमां सूर्यभूत थइ वर्ते छे. सर्वकर्मनो मूळभूत मतो. भूमिविषे वास करे छे. यद्वा, मुख्य भागने भक्षण करे छे. यजन करनाराना

* (प्रतिष्ठा च स्विष्टकृत्-पै. प्रा. २-४) ।

अ० સર્વસાધારણ વા કેવળ એકલો દેદીપ્યમાન અગ્નિ, બહુપ્રદેશ મધ્યે અગ્નિહોત્રાર્થ વિહૃત હોય છે. યદ્વા અભિષુત સોમ, યજ્ઞાર્થ સર્વત્ર વિહિત હોય છે, તે અગ્નિ વા સોમ વેદ રૂપી શય્યા વિષે શયન કરે છે. અરણિરૂપ કાષ્ઠો વિષે વિભક્ત થઇ તે અગ્નિ વર્તી રહેલો છે યદ્વા, સોમ ચમૂઓ મધ્યે વર્તી રહેલો છે. દ્યાવાપૃથિવિરૂપ માતપિતામધ્યે દ્યુલોક, આ ભૂમિથી ઉત્પન્ન વત્સભૂત અગ્નિને વા સોમને વૃષ્ટયાદિરૂપે પોષિત કરે છે. માતા વસુધા, તેને કેવળ નિવાસિત કરે છે. દેવોનું આ મહાન્ ઐશ્વર્ય છે. ૪

आक्षित्पूर्वास्वपरा अनूरुत्सद्योजातासु तरुणीष्वन्तः ।
अन्तर्वती सुवते अप्रवीता महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥५॥२८॥

प० आऽक्षित् । पूर्वासु । अपराः । अनूरुत् । सद्य । जातासु । तरुणीषु । अन्तः । अन्तःऽवती । सुवते । अप्रऽवीताः । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ ५ ॥ २८ ॥

अ० જીર્ણ ઓષધિઓ મધ્યે ચોમેર વર્તનાર, નવી ઓષધિઓનો અનુરોધ-ઉત્પત્તિ કરતાર અગ્નિ વા સૂર્ય, તરુણ પલ્લવિત ઓષધિઓ મધ્યે વર્તી રહે છે. તે ઓષધિઓ, કોઇપણ પુરૂષ વડે અ-નિષિક્તરેતસ્ક આ અનભ્યક્ત અગ્નિ વડે ગર્ભવંતી થઇને ફલપુષ્પને ઉત્પાદન કરે છે. તે આ દેવોનું મુખ્ય ઐશ્વર્ય છે. ૫(૨૮)

इति तृतीयस्य तृतीये अष्टाविंशो वर्गः ॥ २८ ॥

અગ્નિ અમે યષ્ટાઓને અનુગ્રહદષ્ટિએ જુવે છે, શેષ પૂર્વવત્ ૯

विष्णुर्गोपाः परमं पाति पाथः प्रिया धामान्यमृता दधानः ।
अग्निष्टा विश्वा भुवनानि वेद महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥१०॥२९॥

प० विष्णुः । गोपाः । परमम् । पाति । पाथः । प्रिया । धामानि । अमृता । दधानः । अग्निः । ता । विश्वा । भुवनानि । वेद । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ १० ॥ २९ ॥

अ० વ્યાપ્ત, સર્વપ્રાણિનો ગોપાયિતા, પ્રિયતમ, ક્ષયરહિત–તેજોને–ધારણ–કરનાર તે અગ્નિ, પરમસ્થાનને પાલન કરે છે. યદ્વા, લોકધારક ઉદકોને ધારણ કરનારો સતો, ઉદકસ્થાનને–અન્તરિક્ષને પાલન કરનાર છે. તે અગ્નિ સર્વ ભૂતજાતને જાણનારો છે. શેષ પૂર્વવત્. ૧૦

इति तृतीयस्य तृतीये एकोनत्रिंशो वर्गः ॥ २९ ॥

नाना चक्राते यम्या३ वपूंषि तयोरन्यद्रोचते कृष्णमन्यत् ।
श्यावी च यदरुषी च स्वसारौ महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ११ ॥

प० नाना । चक्राते इति । यम्या । वपूंषि । तयोः । अन्यत् । रोचते । कृष्णम् । अन्यत् । श्यावी । च । यत् । अरुषी । च । स्वसारौ । महत् । देवानाम् ।एकम् ॥ ११ ॥

ગૃહ વિષે નિવાસ કરે છે રમણીય વાણીના સ્તોતાઓ, રમણીય સ્તોત્રોને પ્રકર્ષપણે સંપાદન કરે છે. શેષ પૂર્વવત્ ૭

शूरस्येवयुध्यतोअन्तमस्यंप्रतीचीनंददृशेविश्वमायत् ।
अन्तर्मतिश्चरतिनिष्षिधंगोर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ८ ॥

प० शूरस्यऽइव । युध्यतः । अन्तमस्य । प्रतीचीनम्[10] । ददृशे ।
विश्वम् । आऽयत् । अन्तः । [11]मतिः । चरति । निःऽ
सिधम्[12] । गोः । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥८॥

અ૦ યુદ્ધ કરનારા સમર્થ રાજાની અભિમુખ આવતું પરબલ પરાઙ્મુખ થાય તેમ સમીપ વર્તનાર દાવાગ્નિની અભિમુખ ભૂતમાત્ર પરાઙ્મુખ થાય છે સર્વવડે જણાતો તે અગ્નિ ઉદકની હિંસિકા દીપ્તિને અન્તર્ધારણ કરે છે શેષ પૂર્વવત્ ૮

निवेवेतिपलितोदूतआस्वन्तर्महाँश्चरतिरोचनेन ।
वपूंषिबिभ्रदभिनोविचष्टेमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ९ ॥

प० नि । वेवेति[13] । पलितः[14] । दूतः । आसु । अन्तः । महान् ।
चरति । रोचनेन । वपूंषि । बिभ्रत् । अभि । नः । वि ।
चष्टे । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ ९ ॥

અ૦ પાલયિતા વા પૂર્ણ, દેવોનો દૂત અગ્નિ, આ ઓષધિઓ વિષે છેક વ્યાપ્ત થઈને વર્તે છે મહાન્ તે અગ્નિ, સર્વસહ દ્યાવાપૃથિવી મધ્યે સંચરે છે નાનાવિધ રૂપોને ધારણ કરતો

प० अन्यस्याः । वत्सम् । रिहती । मिमाय । कया । भुवा । नि । दधे । धेनुः । ऊधः । ऋतस्य । सा । पयसा । पिन्वत । इळा । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ १३ ॥

अ० पृथिवीना वत्सस्थानीय अग्निने उदकधारा रूप जीह्वा वडे चाटनारो द्युलोक मेघद्वारा ध्वनि करे छे. प्रीणयित्री ते द्युलोक जलवर्जित भूप्रदेश वडे तत्रत्य जलने ग्रहण करी मेघरूप स्वकीय ऊधस्-अवने उदक वडे पुष्ट करे छे. यदा कया भूप्रदेश विषे ऊधःस्थानीय मेघने धारण करे छे ते जणातुं नथी. अर्थात् वर्षा कालेज मेघदर्शन थाय छे. ते जलवर्जित पृथिवी, सत्यभूत आदित्यना उदकवडे वर्षाकाले सिक्त थाय छे. शिष्ट पूर्ववत्. १३

*पद्यावस्तेपुरुरूपावपूंष्यूर्ध्वातस्थौत्र्यविंरेरिहाणा ।
ऋतस्यसद्मविचरामिविद्वान्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १४ ॥

प० पद्या । वस्ते । पुरुरूपा । वपूंषि । ऊर्ध्वा । तस्थौ । त्रिऽअविम् । रेरिहाणा । ऋतस्य । सद्म । वि । चरामि । विद्वान् । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ १४ ॥

अ० जगत्स्रष्टा परमेश्वरना पादथी जन्मेली भूमि, यद्वा पाद संचार परत्वे कल्याण रूप भूमि, स्थावर-जंगमात्मक नानाविध स्वरूपोने आच्छादित करे छे. ते आ भूमि उत्तर

* (पद्भ्याम् भूमिः ऋ. सं ८-९-१९) ।

અ० મિથુનભૂત અહોરાત્ર, નાનાવિધ–શુક્લકૃષ્ણ–આદિ–રૂપોને ધારણ કરે છે કૃષ્ણવર્ણના તથા શુક્લસ્વરૂપે રોચમાન જે અહોરાત્ર, પરસ્પર ભગિની રૂપ હોય છે તે મધ્યે એક (અહ) કિરણસંબંધને લઇને શુક્લ રૂપે હોય છે, અને રાત્રિલક્ષણ બીજી, તમ સંબંધથી કૃષ્ણવર્ણસ્વરૂપે ભાસે છે શેષપૂર્વવત ૧૧

मातार्चयत्रंदुहितार्चधेनूसंबदुर्घेधापयेतेंसमीची ।
ऋतस्यतेसदंसीळेअन्तर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १२ ॥

प० माता । च । यत्रं । दुहितां । च । धेनू इति । संदुघे इति सम्ऽदुघे । धापयेते इति । समीची इति सम्ऽईची । ऋतस्य । ते इति । सदंसि । ईळे । अन्तः । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ १२ ॥

અ० સર્વપ્રાણિની નિર્માતા પૃથિવી અને દ્યુલોક, ક્ષીર રૂપ રસના દોહન કરાવનારાં, જગતને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરાવનારાં અન્તરિક્ષ વિષે પરસ્પર સંગત સતાં, સ્વકીય રસનું અન્યોન્ય પાન કરાવનારાં હોય છે. ઉદકસ્થાન–અન્તરિક્ષ વિષે સ્થિત તે દ્યાવાપૃથિવીની હું સ્તુતિ કરું છું. યદા પૃથિવીને, દ્યુલોક વૃષ્ટિ–લક્ષણ રસ ધવરાવે છે અને પૃથિવી દ્યુલોકને આહુતિલક્ષણ રસ ધવરાવે છે એમ તે અન્યોન્ય માતા અને દુહિતા રૂપે થાય છે યજ્ઞસ્થાને સ્થિત હું ઉભયની સ્તુતિ કરું છું શેષ પૂર્વવત ૧૨

अन्यस्यांवत्सरिहतीमिमायकयांभुवानिर्दधेधेनुरूधः ।
ऋतस्यसापयसापिन्वतेळामहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १३ ॥

आधेनवोधुनयन्तामशिश्वीःसबर्दुघाःशशया अप्रदुग्धाः ।
नव्यानव्यायुवतयोभवन्तीर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १६ ॥

प० आ । धेनवः । धुनयन्ताम् । अशिश्वीः । सबःदुघाः ।
शशयाः । अप्रदुग्धाः । नव्याःनव्याः । युवतयः ।
भवन्तीः । महत् । देवानाम् असुरत्वम् । एकम् ॥ १६ ॥

अ० वृष्टिद्वारा सर्व जगतने प्रसन्नकरनार, शिशुरहित, यदा न होनार नभ विषे शयन करनार, अक्षीण रसवाळां उदकलक्षण क्षीरनां दोहन करनार, परस्पर मिश्रणयुक्त. अतिशयनूतन मेघो, वा दिशाओ चोमेर दोहन करे शेष पूर्ववत्. १६

यदन्यासुवृषभोरोरवीतिसोअन्यस्मिन्यूथेनिदधातिरेतः ।
सहिक्षपावान्त्सभगःसराजामहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १७ ॥

प० यत् । अन्यासु । वृषभः । रोरवीति । सः । अन्यस्मिन् ।
यूथे । नि । दधाति । रेतः । सः । हि । क्षपावान् । सः ।
भगः । सः । राजा । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् ।
एकम् ॥ १७ ॥

अ० आपोजळनो वर्षक पर्जन्यात्मक जे इन्द्रदेव, अन्यदिशाओ विषे मेघद्वारा पुष्कळ गर्जना करे छे ते अन्य दिशावृन्द विषे उदकने धारण करे छे, तत्र वरसे छे, लोकमध्ये निश्चे वृषभ, कोइ गायो मध्ये रेतःसेकार्थ गर्जना

વેઘાળે ઉન્નત સતી, સ્વ-સારભૂત હવ્યાન્ન વડે દોહ સંવત્સર-પ્રમાણના વત્સરૂપ આદિત્યને ચાટતી વા સ્વતેજ વડે ત્રણે લોકને વ્યાપ્ત કરતી સ્થિત હોય છે. સત્યભૂત આદિત્યના સ્થાનને જાણનારો હું તે આદિત્યને હવ્યાન્ન વડે પરિચરણ કરું છું. શેષ પૂર્વવત. ૧૪

पदेईवनिहितेदस्मेअन्तस्तयोरन्यद्गुह्यमाविरन्यत् ।
सध्रीचीनापथ्यासाविषूचीमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥१५॥३०

१० पदेईतिं पदेइंव । निहिते इति निहिते । दस्मे । अन्त-रिति । तयोः । अन्यत् । गुह्यम् । आविः । अन्यत् । सध्रीचीना । पथ्या । सा । विषूची । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ १५ ॥ ३० ॥

अ० આ અહોરાત્ર સર્વવડે દર્શનીય ઉભય, નભ વિષે સ્થાપિત હોય તેમ વર્તી રહે છે. તે ઉભય મધ્યે રાત્રિ અપ્રકાશપૂર્વક ગૂઢ હોય તેમ રહે છે, અને અન્ય (દિવસ) સૂર્યપ્રકાશ વડે પ્રગટ થાય છે. અહોરાત્રનો પરસ્પર મેલનરૂપ માર્ગ-કાલ, પુણ્યકૃત અને અપુણ્યકૃત સર્વજનોને પ્રાપ્ત કરે છે યદા, દેવ-મનુષ્યાદીઓનાં સ્થાનભૂત દ્યાવાપૃથિવી, અન્તરિક્ષવિષે નિહિતરૂપે વર્તે છે. તે મધ્યે દ્યુલોક, અદૃશ્યમાનતાએ ગૂઢ રૂપે વર્તે છે, અન્યા પૃથિવી, સર્વ કોઇને પ્રકટ હોય છે. શેષ પૂર્વવત ૧૫

इतितृतीयस्यतृतीयेत्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

आधेनवोधुनयन्तामशिश्वीःसबर्दुघाःशशयाअप्रदुग्धाः ।
नव्यानव्यायुवतयोभवन्तीर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १६ ॥

प० आ । धेनवः । धुनयन्ताम् । अशिश्वीः । सबःदुघाः ।
शशयाः । अप्रदुग्धाः । नव्याःनव्याः । युवतयः ।
भवन्तीः । महत् । देवानाम् असुरत्वम् । एकम् ॥ १६ ॥

अ० वृष्टिद्वारा सर्व जगतने प्रसन्नकरनार, शिशुरहित, पहेला न होनार नभ विषे शयन करनार, अक्षीण रसवाळा उदकलक्षण क्षीरना दोहन करनार, परस्पर मिश्रणयुक्त अतिशयनूतन मेघो, वा दिशाओ चोमेर दोहन करे शेष पूर्ववत्. १६

यदन्यासुवृषभोरोरवीतिसोअन्यस्मिन्यूथेनिदधातिरेतः ।
सहिक्षपावान्त्सभगःसराजामहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १७ ॥

प० यत् । अन्यासु । वृषभः । रोरवीति । स । अन्यस्मिन् ।
यूथे । नि । दधाति । रेतः । स । हि । क्षपावान् । स. ।
भगः । स । राजा । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् ।
एकम् ॥ १७ ॥

अ० आपोजळनो वर्षक पर्जन्यात्मक जे इन्द्रदेव, अन्यदिशाओ विषे मेघद्वारा पुष्कळ गर्जना करे छे ते अन्य दिशावृन्द विषे उदकने धारण करे छे, तत्र वरसे छे. लोक मध्ये निश्चे वृषभ, कोइ गायो मध्ये रेत सेकार्थे गर्जना

કરે, અને રેત સેક કરે તેમ ઇન્દ્ર કર છે, તે ઇન્દ્ર શત્રુઓને વા ઉદકને ક્ષિપ્તકરનાર, યાગો તથા સ્તોત્રોની ભાગભૂત શક્તિ વડે સંપન્ન, સર્વવડે ભજનીય, અને નિશ્ચે તે, કર્મરૂપ ફલપ્રદાન વર સર્વપ્રાણિઓનો નિયંતા રાજા છે શેષ પૂર્વવત્ ૧૭

वीरस्य नु स्वश्व्यं जनासः प्र नु वोचाम विदुरस्य देवाः
षोळ्हा युक्ताः पञ्चपञ्चा वहन्ति महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १८ ॥

१० वीरस्य । नु । सुऽअश्व्यम् । जनासः । प्र । नु । वोचाम । विदुः । अस्य । देवाः । षोळ्हा । युक्ताः । पञ्चऽपञ्च । आ । वहन्ति । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ १८ ॥

- अ० હે જનો ! અમે ઇન્દ્રની શોભનાશ્વ-સંપન્નતાનું શીઘ્ર કથન કરીએ છીએ. દેવો પણ તે શોભનાશ્વ-સંપન્નતાને જાણે છે. માસોપા ખ્યત્ના યોગકાલે દરયમાન ઋતુઓને અશ્વો કહે છે. તે ઋતુઓ હોય છે. હેમંત અને શિશિર ઋતુઓના સમાસ વડે યુક્ત તે અશ્વો કાલાત્મક ઇન્દ્રનું આવહન કરે છે શેષ પૂર્વવત્ ૧૮

देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूपः पुपोष प्रजाः पुरुधा जजान ।
इमा च विश्वा भुवनान्यस्य महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १९ ॥

- प० देवः । त्वष्टा । सविता । विश्वऽरूपः । पुपोष । प्रऽजाः । पुरुधा । जजान । इमा । च । विश्वा । भुवनानि । अस्य । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् ॥ १९ ॥

અ૦ સર્વનો પ્રેરક, નાનાવિધ ત્વષ્ટાદેવ, પ્રજાને બહુધા ઉત્પાદન કરે છે. તે નિખિલ, ભુવનોને તથા ભૂતજાતને પોષે છે. શેષ પૂર્વવત્. ૧૯

मही॒सम॑रैच्च॒म्वा॑सम॒ीची॑उ॒भेते॑अ॒स्यवसु॑ना॒न्यृष्टे॑ ।
शृण्वे॒वीरोवि॒न्दमा॑नो॒वसू॑नि॒मह॑द्दे॒वाना॑मसु॒र॒त्वमेक॑म् ॥ २० ॥

प० म॒ही इति॑ । सम् । ऐ॒र॒त् । च॒म्वा॑ । स॒मीची॒ इति॑ सम्ऽई॑ची । उ॒भे इति॑ । ते इति॑ । अ॒स्य॒ । वसु॑ना । न्यृ॑ष्टे॒ इति॒निऽ ऋ॑ष्टे । शृ॒ण्वे । वी॒रः । वि॒न्दमा॑नः । वसू॑नि । म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सु॒र॒ऽत्वम् । एक॑म् ॥ २० ॥

અ૦ મહાન્, પરસ્પરસંગત, દ્યાવાપૃથ્વીને ઇન્દ, પશુ આદિ વડે સમ્યક્ યુક્ત કરે છે. તે ઉભય લોક, આ ઇન્દ્રના તેજ વા ધન વડે નિરન્તર વ્યાપ્ત થાય છે, તે સમર્થ ઇન્દ્ર શત્રુનો અભિભવ કરીને તદીય ધનોને પ્રાપ્ત કરતો સતો, સર્વશ્રુત છે. શેષ પૂર્વવત્. ૨૦

इ॒मांच॑नःपृथि॒वींवि॒श्वधा॑याउप॑क्षेतिहि॒तमि॑त्रो॒नराजा॑ ।
पु॒रः॒सदः॑शर्म॒सदो॒नवी॒राम॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमेक॑म् ॥ २१ ॥

प० इ॒माम् । च॒ । न॒ । पृ॒थ्वीम् । वि॒श्वऽधा॑याः । उप॑ । क्षे॒ति॒ । हि॒तऽमि॑त्रः । न । राजा॑ । पु॒रः॒ऽसदः॑ । श॒र्म॒ऽसदः॑ । न । वी॒राः । म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सु॒र॒ऽत्वम् । एक॑म् ॥२१॥

अ० વિશ્વનો ધાતા વા સર્વાભવાળો અમારો રાજા ઇન્દ્ર, આ પૃથિવી અને અન્તરિક્ષની સમીપ મિત્રની પેરે નિવાસ કરે છે. સમર્થ–યુદ્ધસહાયક, યુદ્ધાર્થ પુરતઃ નિશ્ચય વડે ગમન કરનાર મરુતો, ઇન્દ્રના ગૃહ વિષે બેસનારા હોય છે. શેષ પૂર્વવત્. २१

निष्षिध्वरीस्तओषधीरुतापोरयिंतइन्द्रपृथिवीबिभर्ति ।
सखायस्तेवामभाजः स्यामम्हद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥२२॥३१॥

प० निऽससिध्वरीः[१] । ते । ओषधीः । उत । आपः । रयिम् । ते । इन्द्र । पृथिवी । बिभर्ति । सखायः । ते । वामऽभाजः । स्याम । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥२२॥३१॥

अ० હે પર્જન્યાત્મક ઇન્દ્ર ! ઓષધિઓ, નિરન્તર ત્વત્કૃત સિદ્ધિઓ વડે યુક્ત હોય છે. આપોજળ, તૂ થકી નિ સૃત હોય છે. પૃથિવી, તૂને ભોગયોગ્ય ધનસમ્પત્તિ ધારણ કરે છે. અમે તારા સખા વનનીય ધનના સેવનકરનારા થઇએ. શેષ પૂર્વવત્. २२ (३५)

इतितृतीयस्यतृतीयेएकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

तृतीयाष्टकेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

सूक्त ५५.

१ प्रभूषन = प्रभवितुम् इच्छन् (अग्निहोत्रादिकर्मसु) – તત્પર થવા ઇચ્છનાર.
२ असुरत्वम्–प्राबल्यम् महदैश्वर्यम् = મહૈશ્વર્ય.
३ शुरुन्त = हिंस्युः = હિંસે.

४ शमि = अग्निष्टोमादिकर्म ।
५ प्रयुतः = विभक्तः ।
६ आक्षित् = आवर्तमान : = ચોમેર વર્તમાન.
७ अप्रवीताः = अनिषिक्तरेतस्काअगर्भका वा = અનિષિક્ત રેતસ્ક.
९ शयुः = शयानः = શયન કરનાર.
१० प्रतीचीनम् = पराङ्मुखम् ।
११ मतिः = सर्वैः ज्ञायमानः = સર્વ વડે જણાતો.
१२ निष्षिधम् = हिंसिकाम् दीप्तिम् ।
१३ निषेषेति = नितरां व्याप्य वर्तते = છેક વ્યાપ્ત થઈ વર્તે છે.
१४ पलितः = पालयिता ।
१५ विष्णुः = व्याप्तः ।
१६ पाथः = स्थानानि ।
१७ यम्या = यमरूपे मिथुनभूते = મિથુનભૂત.
१८ श्यावी = कृष्णवर्णा = કૃષ્ણવર્ણ સ્વરૂપે.
१९ दुहिता = दूरे निहिता = द्यौः ।
२० सबर्दुघे = सबरस्क्षीरस्य क्षीररूप स्यरसस्य दोग्ध्यौ વીર રસ દોહન કરાવનારી.
२१ धापयेते = पाययेते = પાન કરાવે છે.
२२ धेनू = जगतः प्रीणयित्र्यौ = જગતને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર.
२३ अस्याः पृथिव्याः = પૃથિવીની,
२४ पद्याः = पद्भ्यांजाता भूमि. । या पादसंचारे साधुः पद्या भूमिः = ભૂમિ.
२५ त्रिसधिय = सार्धसंवत्सरवयस्की वत्सः त्र्यविः उच्यते तत्प्रमाणं आदित्य वा त्रीन्लोकान् स्वतेजसा

'व्याप्नोति इतिव्यचिः तम् = દોઢ વર્ષના વત્સને વા આદિત્યને વ્યાપ્ત કરતી.

२६ पद्वे = अहोरात्रः ।

२७ विपूचो = पुण्यकृतोपुण्यकृतश्च प्राप्नोति इति = પુણ્યકૃત તથા પાપીને પ્રાપ્ત કરનાર.

२८ आविः = प्रकटं भवति = પ્રકટ થાય છે.

२९ धुनयन्ताम् = आदुहन्तु = ચોમેર દોહન કરે.

३० अशिश्वीः = शिशुरहिताः यद्वा नभवन्तीति अशिश्वीः = શિશુરહિતઃ વા ન હોનાર.

३१ शशयाः = नभसि शयाना वर्तमानाः = નભ વિષે શયન કરનાર.

३२ अप्रदुग्धाः = अक्षीणरसाः ।

३३ क्षपावान = क्षिपति शत्रून् उदकवेतिक्षेपणवान्. क्षमापर्यायवागानांस्तोत्राणां भागयुता वां रात्रिः तद्वान् = શત્રુઓને વા ઉદકને ક્ષિપ્ત કરનાર.

३४ षोळ्हा = मासानां व्यन्व्ययोग काले दृश्यमाना ऋतवः = માસોના ઈંદ્રયોગકાલે દશ્યમાન ઋતુઓ.

३५ न्यृष्टे = नितरां व्याप्ते = નિરન્તર વ્યાપ્ત થાય છે.

३६ विश्वधायाः = विश्वस्य धाता सर्वान्नो वा = વિશ્વનો ધાતા વા સર્વાન્નવાળો.

३७ पुरः सद = युद्धार्थे पुरतो निश्चयेन गन्तार. = યુદ્ધાર્થ મોખરે નિશ્ચે જનાર.

३८ शर्मसदः = गृहेसीदन्तः = ગૃહ વિષે બેસનાર.

३९ निष्पिद्वरीः = नितरांस्वस्कृतकसिद्धिमत्यः = નિરંતર સ્વકર્તૃક-સિદ્ધિ વડે યુક્ત.

४० वामभाजः = वननीय धनभागिनः = ભોગયોગ્ય ધન સંપત્તિને ધારણ કરનાર.

सूक्त ५६.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર પુત્ર કિંવા વાકપુત્ર પ્રજાપતિ; દેવતા—વિશ્વેદેવ; છન્દ—ત્રિષ્ટુભ્

नताभिनन्तिमायिनोनधीराव्रतादेवानांप्रथमाध्रुवाणि ।
नरोदसीअद्रुहावेद्याभिर्नपर्वतानिनमेतस्थिवांसः ॥१॥

प० न । ता । मिनन्ति । मायिनः । न । धीराः । व्रता । देवानाम् । प्रथमा । ध्रुवाणि । न । रोदसी इति । अद्रुहा । वेद्याभिः । न । पर्वताः । निऽनमे । तस्थिऽवांसः ॥ १ ॥

અ० માયાવી અસુરો, ઇન્દ્રાદિક દેવોનાં પ્રથમનાં—સૃષ્ટયન્તરભાવિ, સ્થિર લોકપ્રસિદ્ધ લોકપાલાદિ કર્મોનો બાધ કરતા નથી, તેમ વિદ્વાન પુરુષો પણ તેનો બાધ કરતા નથી. દેવ-મનુષ્યાદિ પ્રજામધ્યે દ્રોહવર્જિત દ્યાવાપૃથિવી, સ્વાશ્રયતાએ સર્વ કોઇ વડે વેદનીય પ્રજ્ઞાવડે યુક્ત કર્મોનો બાધ કરતા નથી. ઊર્ધ્વ પર્વતો, નિનમનીય થતા નથી. અર્થાત્ દેવ તથા મનુષ્યોનું દ્યાવાપૃથિવીની ધારકતાએ અવસ્થાન, અને પર્વતાદિનું ઉન્નતાએ અવસ્થાન, દેવોનું કર્મ છે. તેને કોઇપણ અન્યથા કરવા યોગ્ય નથી. ૧

षड्भाराँएकोअचरन्बिभर्त्यृतंवर्षिष्ठमुपगावआगुः ।
तिस्रोमहीरुपरास्तस्थुरत्यागुहाद्वेनिहितेदर्श्येका ॥२॥

प० षट् । भारान् । एकः । अचरन् । बिभर्ति । ऋतम् ।

वर्षिष्ठम् । उपं । गावः । आ । अगुः । तिस्रः । मुहीः । उपराः । तुस्थुः । अत्याः । गुहा । द्वे इति । निर्हिते इति । निःऽहिते । दर्शि । एका ॥ २ ॥

अ० સ્થાયી એક સંવત્સર, વસન્તાદિ ૭ ઋતુઓને અવયવત્વપૂર્વક ધારણ કરે છે. રશ્મિઓ, સત્યભૂત વૃદ્ધતર આદિત્યાત્મક તેજ સંવત્સરને પ્રાપ્ત થાય છે. તેજ સંવત્સર વિષે, આગમાપાય-ધર્મયુક્ત ત્રણે લોકો, ઉપરિ ઉપરિ સ્થિત હોય છે. દ્યુલોક અને અન્તરિક્ષ સ્વાત્મવિષે (ગુહાવિષે) નિહિત બન્ને સ્થાપિત હોય છે અર્થાત્ તે દશ્યમાન થતાં નથી. એકલી ભૂમિ, સર્વ ભૂતાધારતાએ દશ્યમાન થાય છે. २

त्रिपाजस्यो॑ वृष॒भो वि॒श्वरू॑प उ॒त त्र्यु॒धा पु॑रु॒ध प्र॒जावा॑न् । त्र्य॒नीकः॑ पत्यते॒ माहि॑नावा॒न्त्स रे॑तो॒धा वृ॑ष॒भः शश्व॑तीनाम् ॥३॥

प० त्रिऽपाजस्यः । वृषभः । विश्वऽरूपः । उत । त्रिऽउधा । पुरुध । प्रजाऽवान् । त्रिऽअनीकः । पत्यते । माहिनऽवान् । सः । रेतःऽधाः । वृषभः । शश्वतीनाम् ॥ ३ ॥

अ० (ગ્રીષ્મ વર્ષા અને હેમન્ત ઋતુરૂપી) ત્રણ ઉરસ્-વક્ષઃસ્થલ વાળો, જળનો વર્ષક, નાનારૂપ (વસંત હેમન્ત અને શરદ ઋતુ નામનાં) ત્રણ ઊધસ્ વાળો, વ્રીહિ-યવાદિ-નાનાવિધ-પ્રજાવાળો, ઉષ્ણ, વર્ષા અને શીતાખ્ય અનેકગુણોવડે યુક્ત, મહત્ત્વવાન્ સંવત્સરાભિમાની દેવ, આગમન કરે છે. એવા સમર્થ તે સંવત્સર, બહુ ઓષધિઓનો પુષ્પફલાદિ સંપત્તિ અર્થે ઉદક-ધર્તા હોય છે. ३

अभीकआसांपदवीरबोध्यादित्यानामह्वेचारुनाम ।
आपश्चिदस्माअरमन्तदेवीःपृथग्व्रजन्तीःपरिषीमवृञ्जन् ॥४॥

प० अभीके । आसाम् । पदवीः । अबोधि । आदित्यानाम् । अह्वे । चारु । नाम । आपः । चित् । अस्मै । अरमन्त । देवीः । पृथक् । व्रजन्तीः । परि । सीम् । अवृञ्जन् ॥ ४ ॥

अ० संवत्सरदेव, आ ઓષધિઓની સમીપ તેને વનવિશિષ્ટ પુષ્પફલાદિનું પ્રજનન કરતો સતો, સાવધાન સ્વરૂપે વર્તે છે. માસો મધ્યે ' મધુ ' અને ' માધવ ' ઇત્યાદિ નામધેયનું હું આહ્વાન-ઉચ્ચારણ કરું છું. દ્યોતનશીલ-ઇતઉત ગમન કરનાર આપોજળ પણ આ સંવત્સરાર્થે રમણ કરે છે અર્થાત્ સંવત્સરસંબન્ધિ માસચતુષ્ટયાર્થે વૃષ્ટિ દ્વારા રમણ કરે છે તે આપોજળ, આ સંવત્સરને અષ્ટમાસ વિષે પરિવર્જન કરે છે. ૪

*त्रिषधस्थासिन्धवस्त्रिःकवीनामुतत्रिमाता विदथेषुसम्राट् ।
ऋतावरीर्योषणास्तिस्रोअप्यास्त्रिरादिवोविदथेपत्यमानाः ॥५॥

प० त्री । सधऽस्था । सिन्धवः । त्रिः । कवीनाम् । उत । त्रिऽमाता । विदथेषु । सम्ऽराट् । ऋतऽवरीः । योषणाः । तिस्रः । अप्याः । त्रिः । आ । दिवः । विदथे । पत्यमानाः ॥ ५ ॥

* (त्रयोवाइमेत्रिवृतोलोकाः ऐ. ब्रा. २-१७. तथाच इन्द्रसोमजलानांतरिक्षाणिक्षितिंनविश्वगतभूमयः. ऋ. सं. ५-८-११).

અ૦ હે આપોજળ ! સર્વસાક્ષી તમે, મદીય વચનનું શ્રવણ કરો. ત્રણે લોક દેવોના નિવાસસ્થાન રૂપ છે. આ ત્રણે લોકના નિર્માતા **સંવત્સર** વા **સૂર્યદેવ**, યજ્ઞોમધ્યે સમ્યગ્ દીપ્યમાન વર્તે છે ઉદકવંત, નભસ્ય વા આર્તવ્ય, ઇળા, **સરસ્વતી** અને **ભારતી** ત્રણ દેવતાઓ, યજ્ઞ વિષે ત્રણે સવનો મધ્યે આગમન કરનારાં હોય છે. ૫

त्रिरा दिवः सवितर्वार्याणि दिवेदिव आ सुव त्रिर्नो अह्नः ।
त्रिधातु राय आ सुवा वसूनि भग त्रातर्धिषणे सातये धाः ॥६॥

प० त्रिः । आ । दिवः । सवितः । वार्याणि । दिवेऽदिवे । आ । सुव । त्रिः । नः । अह्नः । त्रिऽधातु । रायः । आ । सुव । वसूनि । भग । त्रातः । धिषणे । सातये । धाः ॥ ६ ॥

અ૦ સર્વપ્રેરક હે આદિત્યદેવ ! દ્યુલોકથી આગમન કરીને સંભજનીય ધન, પ્રતિદિન અમને ત્રણવાર અર્પણ કર. સર્વભજનીય અમારા હે રક્ષક ! હે આદિત્ય દેવ ! (પશુ, કનક અને રત્નભેદે) ત્રણ પ્રકારનાં ધનો, અને ક્ષીરાદિ દેનાર ગાયો, અમને દિવસના ત્રણે સવનકર્મ મધ્યે અર્પણ કર. હે માધ્યમિકાવાક્ ! અમને ધનલાભ કર. ૬

त्रिरा दिवः सविता सोषवीति राजाना मित्रावरुणा सुपाणी ।
आपश्चिदस्य रोदसी चिदुर्वी रत्नं भिक्षन्त सवितुः सवाय ॥७॥

प० त्रिः । आ । दिवः । सविता । सोसवीति । राजाना । मित्रावरुणा । सुऽपाणी । आपः । चित् । अस्य । रोदसी

इति । चित्र॒ । उ॒र्वी इति॑ । रत्न॑म् । मिक्षन्तु । सुवितुः ।
सुवाय॑ ॥ ७ ॥

भा० सवितादेव, दिवसना त्रणे काळ विषे अमने चोमेर धन प्रेरो. राजारूप कल्याणकारक पाणीवाळा मित्रावरुणदेव, सर्व जगतने व्याप्त करनार अन्तरिक्ष अने द्यावापृथिवी प्रेरक एवा आ देवोना आ प्रेरण वडे अपेक्षित अर्थनी याचना करे छे. ७

त्रिरु॑त्त॒मा दू॑ण॒शा रो॑च॒नानि॒ त्रयो॑ राजन्त्यसु॑रस्य वी॒राः ।
ऋ॒तावा॑न इषि॒रा दू॒ळभा॑स॒स्त्रिरा दि॒वो वि॒दथे॑ सन्तु दे॒वाः ॥८॥१॥

१० त्रिः । उत्तमा । दुःदनशा॑ । रोचना॑नि । त्रयः । राजन्ति । असुरस्य । वीराः । ऋतऽवानः । इषिराः । दुःदमासः । त्रिः । आ । दिवः । विदथे । सन्तु । देवाः ॥८॥१॥

भा० त्रणे स्थाने कोइपण वडे विनाश करवाने अशक्य देदीप्यमान होय छे. आ त्रणे स्थानो विषे कालात्मक संवत्सर देवना (अग्नि-वायु तथा सर्व रूपी) त्रण पुत्रो शोभी रहेला होय छे. अग्निहोत्रादिक सत्यभूत कर्म वडे संपन्न, यज्ञार्थ शीघ्रगतिमंत, कोइपणवडे-स्वतेजवडे तिरस्कार करवाने अशक्य आ सर्व देवो, अमारा यज्ञ विषे दिवसना त्रणे सवन कर्मविषे चोमेर प्राप्त हो. ८

इति तृतीयस्य चतुर्थे प्रथमो वर्गः ॥ १ ॥

सूक्त ५६.

१ भारान् = भ्रियते पुष्पविकासादिषेषु इतिभाराः ऋतवस्तान् = ऋतुओने.
२ उपराः = उपरि उपरिवर्तमानाः = उपरि उपरिवर्तमान.
३ अत्याः = आतनशीला आगमापायधर्मोपेताः = आगमापाय धर्मयुक्त.
४ त्रिपाजस्यः = त्रिः पाजस्य पुरोयस्यसःऽयुरस्कः = ऋषु वक्षःस्थलवाळा.
५ माहिनवान् = महत्त्ववान् = महत्त्ववान.
६ पद्वीः = पदानितत्तत्स्थन विशिष्ट पुष्पफलादि निवेति प्रजनयति इति = पुष्पफलादिनुं प्रजनन करतो.
७ त्रीपधस्थाः = त्रयोलोकाः ।
८ अप्योः = नमस्याआसव्योषा = नभस्या वा आपतव्या.
९ आसोषवीति = आसुवतु प्रेरयतु = प्रेरो.
१० सवाय = सवेन प्रेरणेन = प्रेरणावडे.
११ दुर्मंशा = केनापि विनाशयितुं अशक्यानि = कोइवडे नाश करवाने अशक्य.
१२ असुरस्य = अस्यतिक्षिपतिसर्वमितिअसुरःकालात्मा संवत्सरः मस्य = संवत्सरना.
१३ वीराः = पुत्राः = पुत्रो.
१४ इषिराः = शीघ्रगतिमन्तः = शीघ्रगतिमंत.
१५ दूळभासः = दुर्दभासः केनापिस्वतेजसातिरस्कर्तुमशक्याः = कोइवडे स्वतेज द्वारा तिरस्कार करवाने अशक्य.

सूक्त ५७.

ऋषि—विश्वामित्र. देवता—विश्वेदेव; छन्द—त्रिष्टुभ्.

प्रमेंविविक्वाँअंविदन्मनीषांधेनुचरन्तींप्रयुतामगोंपाम् ।
सद्यश्चिद्यादुंदुहेभूरिंधासेरिन्द्रस्तदग्निःपंनितारोंअस्याः ॥१॥

प० प्र । मे । विविक्वान् । अविदत् । मनीषाम् । धेनुम् ।
चरन्तीम् । प्रऽयुताम् । अगोपाम् । सद्यः । चित् । या ।
दुदुहे । भूरिं । धासेः । इन्द्रः । तत् । अग्निः । पनितारं ।
अस्याः ॥ १ ॥

अ० (पदार्थ) ઘતઉત ગમન કરનાર, પૃથગભૂત–એકાકી, ગોપ્તારહિત યથાક્રમ સંચારકરનાર નવસૂતિકા ગાયની પેરે મારી દેવતા-વિષયક સ્તુતિને વિવેકવાન્ ઇન્દ્ર વા અગ્નિદેવ પ્રકર્ષપણે જાણો. જે સ્તુતિરૂપી ધેનુ, તાત્કાલિક પ્રાણોને ધારણ કરે તેવા અન્નનું, વા અર્થિજનોને પ્રાણ–નિધાન વા પ્રાણદાન કરે તેવા બહુ અન્નનું–અપેક્ષિત ફલનું દોહન કરે છે. ઇન્દ્ર, અગ્નિ અને અન્યદેવો, સ્તુતિરૂપી ધેનુના અન્નભૂત પયસ્‌ના સ્તોતારૂપ હોય છે. યદા, ઇન્દ્રાગ્નીદેવ અને અમે સ્તોતાઓ તે ધેનુના પયસ્‌ને પ્રાપ્ત કરીએ ૧

इन्द्रःसुपूषावृषणासुहस्तादिवोनप्रीताःशशयंदुदुह्रे ।
विश्वेयदंस्यांरणयन्तदेवाःप्रवोऽत्रंवसवःसुम्नमंश्याम् ॥२॥

प० इन्द्रः । सु । पूषा । वृषणा । सुऽहस्ता । दिवः । न ।

प्रीताः । शशयम् । दुदुह्रे । विश्वे । यत् । अस्याम् ।
रणयन्त । देवाः । प्र । वः । अत्र । वसवः । सुम्नम् ।
अश्याम ॥ २ ॥

અ० હે સર્વના વાસયિતા દેવો ! ઇન્દ્ર અને પૂષાદેવ, અભિમત ફલના સેક્તા, સુંદરતવાળા, સત્યસ્વરૂપ અશ્વિનદેવો વા મિત્રાવરૂણ આ સર્વ દેવો, અધુના પ્રસન્ન સતા નભવિષે શયન કરનાર મેઘને, નભસકાશાત્ વૃષ્ટિદ્વારા અપેક્ષિત ફલને સુષ્ઠુ પ્રકારે દોહન કરે છે. સર્વે દેવો, આ વેદિ વિષે રમણ કરે છે તેથી, અત્ર લોકવિષે તમારાં અપેક્ષિત ફલને અમે પ્રાપ્ત કરીએ ૨

या जामयो वृष्ण इच्छन्ति शक्तिं नमस्यन्तीर्जानते गर्भमस्मिन् ।
अच्छा पुत्रं धेनवो वावशाना महश्चरन्ति बिभ्रतं वपूंषि ॥३॥

प० याः । जामयः । वृष्णे । इच्छन्ति । शक्तिम् । नमस्यन्तीः ।
जानते । गर्भम् । अस्मिन् । अच्छ । पुत्रम् । धेनवः ।
वावशानाः । महः । चरन्ति । बिभ्रतम् । वपूंषि ॥ ३ ॥

અ० વર્ષાકાલે પ્રાદુર્ભાવને પામનાર જે ઓષધિઓ, આપોજળના વર્ષક ઇન્દ્રાર્થ સેચન-સામર્થ્યની ઇચ્છા કરે છે, પ્રહ્વીભૂત તે ઓષધિઓ, આ ઇન્દ્ર વિષે ગર્ભને-વૃષ્ટિદ્વારા પુષ્પફલાદિલક્ષણ ગર્ભાધાન આદિ સામર્થ્યને જાણે છે. ફલની કામના કરનાર સર્વની પ્રીણયિત્રી ઓષધિઓ, નાના પ્રકારનાં વપુઓને ધારણ કરનાર (વ્રીહિ-યવ-નીવાર-આદિ ફલલક્ષણ) પુત્રને અભિમુખે પ્રાપ્ત કરે છે. લોકવિષે જેમ હંભારવ કરનારી ધેનુઓ,

પોતાના વત્સને અભિલક્ષી ગમન કરે તેમ તે પુત્રને પ્રાપ્ત કરે છે. યદ્વા સર્વત્ર પ્રસરતી સૂર્ય દીપ્તિઓ, આપોજળના વર્ષક સૂર્યોર્ધ વર્ષણશક્તિની ઇચ્છા કરે છે. તે દીપ્તિઓ, આ આદિત્ય વિષે આપોજળરૂપ ગર્ભાધાન સામર્થ્યને જાણે છે. ૩

अच्छाविवक्मिरोदसीसुमेकेग्राव्णोयुजानोअध्वरेमनीषा ।
इमाउतेमनवेभूरिवाराऊर्ध्वाभवन्तिदर्शतायजत्राः ॥४॥

प० अच्छ । विवक्मि । रोदसी इति । सुमेके इति सुऽमेके । ग्राव्णः । युजानः । अध्वरे । मनीषा । इमा । ऊँ इति । ते । मनवे । भूरिऽवाराः । ऊर्ध्वाः । भवन्ति । दर्शताः । यजत्राः ॥ ४ ॥

अ० યજ્ઞવિષે સોમાભિષવાર્થ ઉપલોને પ્રયુક્ત કરનારો હું, સુરૂપ દ્યાવાપૃથિવીને સ્તુતિલક્ષણા વાચાવડે અભિમુખ્યતાએ સ્તવન કરું છું. હે અગ્ને! યજનારાઓ વડે બહુવાર વરણીય, કમનીયતાએ દર્શનીય, પૂજ્ય આ દીપ્તિઓ મનુષ્ય–વ્યવહારાર્થ ઊર્ધ્વમુખ થાય છે. ૪

यातेजिह्वामधुमतीसुमेधाअग्नेदेवेषूच्यतउरूची ।
तयेहविश्वाँअवसेयजत्रानासादयपाययाचामधूनि ॥५॥

प० या । ते । जिह्वा । मधुऽमती । सुऽमेधाः । अग्ने । देवेषु । उच्यते । उरूची । तया । इह । विश्वान् । अवसे । यज्ञत्रान् । आ । सादय । पायय । च । मधूनि ॥ ५ ॥

अ० હે અગ્ને ! તારી ઉદકવતી શોભનમેધાવાળી-અર્થાત્ સર્વને વ્યાપવિત્રી જે જિહ્વા બહુ વ્યાપ્તિવાળી સતિ, દેવો મધ્યે આહ્વાનાર્થ પ્રેરાય છે; મહા, માધુર્યવતી શોભનપ્રજ્ઞાનોપેત મહાન્ ઇન્દ્રાદિ દેવોને પૂજન કરનાર વાક્દેવો મધ્યે આહ્વાનાર્થ પ્રેરાય છે. તે વાક્વડે સર્વ યજનીય દેવોને આ કર્મ વિષે અમારા રક્ષણાર્થ બેસાડ. અને તે અખિલ દેવોને મદકારક સોમોનું પાન કરાવ. ૫

यातेअग्नेपर्वतस्येवधारासंश्चन्तीपीपयंदेवचित्रा ।
तामस्मभ्यंप्रमतिंजातवेदोवसोरास्वंसुमतिंविश्वजन्याम् ॥६॥२॥

प० या । ते । अग्ने । पर्वतस्यऽइव । धारा । असंश्चन्ती । पीपयंत । देव । चित्रा । ताम् । अस्मभ्यम् । प्रऽमतिम । जातऽवेदः । वसोऽइति । रास्व । सुऽमतिम । विश्वऽजन्याम् ॥ ६ ॥ २ ॥

अ० દેદીપ્યમાન હે અગ્ને ! નાનારૂપ અમારાથી અન્યત્ર સંગતિ ન કરનાર તારી જે પ્રકૃષ્ટ બુદ્ધિ, જેમ પર્વતની મેઘધારાઓ ઔષધિ-વનસ્પતિ આદિ મધ્યે સંગતિ કરતાં તેમને વૃદ્ધિંગત કરે તેમ અપેક્ષિત ફલપ્રદાન વડે અમને વૃદ્ધિંગત કરે છે. સર્વના વાસયિતા સર્વજ્ઞ હે અગ્ને ! અમને પરહિતકરણ વિષે સમર્થબુદ્ધિ અર્પણ કર અમને સર્વજનને હિતસ્વરૂપ શોભનબુદ્ધિ દે. ૬

इतितृतीयस्यचतुर्थेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

-अ० हे અગ્ને ! તારી ઉદકવતી શોભનમેધાવાળી—અર્થાત્ સર્વને જ્ઞાપયિત્રી જે જિહ્વા બહુ વ્યાપ્તિવાળી સતિ, દેવો મધ્યે આહ્વાનાર્થ પ્રેરાય છે; યદ્વા, માધુર્યવતી શોભનપ્રજ્ઞાનોપેત મહાન્ ઇન્દ્રાદિ દેવોને પૂજન કરનાર વાક્દેવો મધ્યે આહ્વાનાર્થ પ્રેરાય છે. તે વાક્વડે સર્વ યજનીય દેવોને આ કર્મ વિષે અમારા રક્ષણાર્થ બેસાડ. અને તે અખિલ દેવોને મદકારક સોમોનું પાન કરાવ. ૫

यातेअग्नेपर्वतस्येवधारासश्चन्तीपीपयद्देवचित्रा ।
तामस्मभ्यंप्रमतिंजातवेदोवसोरास्वसुमतिंविश्वजन्याम् ॥६॥२॥

-प० या । ते । अग्ने । पर्वतस्यऽइव । धारा । असश्चन्ती । पीपयत् । देव । चित्रा । ताम् । अस्मभ्यम् । प्रऽमतिम् । जातऽवेदः । वसोऽइति । रास्व । सुऽमतिम् । विश्वऽजन्याम् ॥ ६ ॥ २ ॥

-अ० દેદીપ્યમાન હે અગ્ને ! નાનારૂપ, અમારાથી અન્યત્ર સંગતિ ન કરનાર તારી જે પ્રકૃષ્ટ બુદ્ધિ, જેમ પર્વતની મેઘધારાઓ ઓષધિ—વનસ્પતિ આદિ મધ્યે સંગતિ કરતાં તેમને વૃદ્ધિંગત કરે તેમ અપેક્ષિત ફલપ્રદાન વડે અમને વૃદ્ધિંગત કરે છે. સર્વના વાસયિતા સર્વજ્ઞ હે અગ્ને ! અમને પારહિતકરણ વિષે સમર્થબુદ્ધિ અર્પણ કર. અમને સર્વજનને હિતસ્વરૂપ શોભનબુદ્ધિ દે. ६

इतितृतीयस्यचतुर्थेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

सूक्त ५७.

१ विविक्वान् = विवेकवान्.
२ प्रयुताम् = पृथग्भूतां पक्षाकिणीम् = એકલી.
३ धासेः = धारयतिप्राणान्धीयतेदीयतेधिम्नाहितिधा धासिरन्नमुक्तम = અન્ન.
४ शशयम् = शयानम् = શયન કરનાર.
५ वीरुधः = ओषधयः = ઓષધિ.
६ नमस्वन्तीः = प्रह्वीभूता. = નમી ગએલી.
७ सुपेशः = सुरूपं = સુરૂપ.
८ ऋक्वा = महतइन्द्रादीन् अर्चति पूजयति इति = મહાન્ ઇન્દ્રાદિને પૂજન કરનાર.
९ असश्चन्ती = अन्यत्र संगतीमकुर्वाणा = અન્યત્ર સંગતિ ન કરનાર.
१० विश्वजन्याम् = सर्वजनहिताम् = સર્વજનને હિતકારક.

सूक्त ५८.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા:—અશ્વી; ૧-૯—ત્રિષ્ટુભ્.

धेनुःप्रत्नस्यकाम्यंदुहानान्तःपुत्रश्चरतिदक्षिणायाः ।
आद्योतनिंवहतिशुभ्रयामोषसःस्तोमोअश्विनावजीगः ॥१॥

१० धेनुः । प्रत्नस्य । काम्यम् । दुहाना । अन्तरिति । पुत्रः । चरति । दक्षिणायाः । आ । द्योतनिम् । वहति । शुभ्रऽयामा । उषसः । स्तोमः । अश्विनौ । अजीगरिति ॥ १ ॥

અ० પ્રીણવિત્રી ઉષાદેવતા, પુરાતન અગ્નિના કમનીય-અભીષ્ટ પયસૂને દેહન કરનાર હોય છે ઉષાના પુત્ર સૂર્યદેવ તેની અંદર સચાર કરે છે. ઉષાના ઉદયાન્તર સૂર્યકિરણના સંપર્કથી શુભ્રતાએ જેનુ ગમન હોય છે તે દિવસ, સર્વ પ્રાણિના પ્રકાશક સૂર્યને ધારણ કરે છે. એથી ઉષાની પહેલાં **અશ્વિનદેવોનુ** સ્તવન કરવાને સ્તોત્ર રચનારો હોતા આદિ ઉભો થાય છે. १

सुयुग्वहन्तिप्रतिंवामृतेनोर्ध्वाभवन्तिपितरेवमेधाः ।
जरेथामस्मद्विपणेर्मनीषांयुवोरवंश्चकृमायातमर्वाक् ॥२॥

प० सुऽयुक् । वहन्ति । प्रति । वाम् । ऋतेन । ऊर्ध्वाः । भवन्ति । पितराऽइव । मेधाः । जरेथाम् । अस्मत् । वि । पणेः । मनीषाम् । युवोः । अवः । चकृम । आ । यातम् । अर्वाक् ॥ २ ॥

અ० માતાપિતાને અભિલક્ષી જેમ પુત્રો ગમન કરે તેમ હે અશ્વિનદેવ ! સુષ્ઠુ પ્રકારે રથે-યોજિત અશ્વો, સત્યભૂત રથવડે તમને યજ્ઞપ્રતિ આગમનાર્થ ધારણ કરે છે, અને યજ્ઞો તમારી અભિમુખ ઊર્ધ્વમુખ થાય છે. અમારી સકાશાત્ આસુરી બુદ્ધિનો વિશેષે નાશ કરો. અમે તો તમારા અર્થે હવિર્લક્ષણ અન્નને સંપાદન કરીએ છીએ. તમે, અમારી અભિમુખ આગમન કરો. २

सुयुग्भिरश्वैःसुवृतारथेनदस्राविमंशृणुतंश्लोकमद्रेः ।
किमंगवांप्रत्यवर्तिंगमिष्ठाहुर्विप्रासोअश्विनापुराजाः ॥३॥

प० सुयुक्ऽभिः । अश्वैः । सुऽवृता । रथेन । दस्रौ । इमम् । शृणुतम् । श्लोकम् । अद्रेः । किम् । अङ्ग । वाम् । प्रति । अवर्तिम् । गमिष्ठा । आहुः । विप्रासः । अश्विना । पुराऽजा ॥ ३ ॥

अ० હે અશ્વિનદેવ ! સુષ્ઠુ-યોજિત અશ્વોવડે શોભન-ચક્રોપેત રથદ્વારા આગમન કરીને શત્રુઓના ઉપક્ષપયિતા-નાશક તમે, સ્તોતાના આ સ્તોત્રનું શ્રવણ કરો હે અશ્વિનદેવ ! મેધાવી પુરાતન ઋષિઓ, તમે અમારી વૃત્તિહાનિ પ્રતિ અતિશય ગમન કરનારા છો એમ શું નથી કથન કરતા ? ३

आ मन्येथामा गतं कच्चिदेवैर्विश्वे जनासो अश्विना हवन्ते ।
इमा हि वां गोऋजीका मधूनि प्र मित्रासो न ददुरुस्रो अग्रे ॥४॥

प० आ । मन्येथाम् । आ । गतम् । कत् । चित् । एवैः । विश्वे । जनासः । अश्विना । हवन्ते । इमा । हि । वाम् । गोऽऋजीका । मधूनि । प्र । मित्रासः । न । ददुः । उस्रः । अग्रे ॥ ४ ॥

अ० હે અશ્વિનદેવ ! તમે અમારી સ્તુતિને જાણો છો અશ્વોવડે યજ્ઞપ્રતિ આગમન કરો સર્વ સ્તોતાજનો અશ્વિનદેવોને સ્તુતિલક્ષણા વાણીવડે આહ્વાન કરે છે મિત્રો મિત્રોને અપેક્ષિત દાન કરે તેમ ગાયોના પયસવડે મિશ્રિત મદકારક સોમરસરૂપ આ હવ્યાન્ન તમને (અધ્વર્યુ આદિ) અર્પણ કરે છે નભ વિષે વસનારો સૂર્ય, ઉષાની અગ્રે ઉદય પામે છે તેથી તમે આગમન કરો ४

અ० હે અશ્વિનદેવો ! દવિર્લક્ષણ બહુ અન્ન તમારી આમપાસ ગમન કરે છે. કોશપણવડે અ-તિરસ્કૃત, કર્મપ્રવૃત્ત સ્તોતાઓ, સ્તુતિઓવડે તમારું પરિચરણ કરે છે. ઉદકનો જનયિતા, વા યજ્ઞવિષે પ્રાદુર્ભૂત થનાર, સ્તોતાઓવડે આકૃષ્ટ તમારો રથ, તાત્કાલિક દ્યાવાપૃથિવીને વ્યાપ્ત થાય છે. ८

अश्विनामधुषुत्तमोयुवाकुःसोमस्तंपातमागतंदुरोणे ।
रथोहवांभूरिवर्पःकरिक्रत्सुतावतोनिष्कृतमागमिष्ठः ।९॥४॥

प० अश्विना । मधुसुत्ऽतमः । युवाकुः । सोमः । तम् । पातम् । आ । गतम् । दुरोणे । रथः । ह । वाम् । भूरि । वर्पः । करिक्रत् । सुतऽवतः । निःऽकृतम् । आऽगमिष्ठः ॥ ९ ॥ ४ ॥

અ० હે અશ્વિનદેવો ! જે સોમ મધુરસને અત્યન્ત પ્રેરતો તમારી કામના કરતો વર્તે છે યજ્ઞમાં, જે વમતીવરી પ્રભૃતિ પદાર્થોવડે મિશ્રિત છે તે આ સોમનું પાન કરો. અમારા ગૃહ વિષે આગમન કરો. પ્રભૂત વારક તેજને વા સર્વવડે વરણીય ધનને પુનઃ પુનઃ સંપાદન કરતો તમારો રથ, નિશ્ચે સોમાભિષવ કરનારા યજનારાના સંસ્કારી યજ્ઞ, સંસ્કૃત ગૃહ પ્રતિ અતિશયે આગમન કરનારો હોય છે. ९ (४)

इतितृतीयस्यचतुर्थेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

सूक्त ५८.

१ दक्षिणायाः = उषसः = ઉષાના.
२ द्योतनिम् = सर्वस्यप्रकाशकसूर्यम् = સર્વના પ્રકાશક સૂર્યને.

३ शुभ्रयामा = शुभ्रमया यामोगमनं यस्यासौ शुभ्रयामा दिवसः = દિવસ.

४ जरेथाम् = नाशयतम् = નાશ કરો.

५ पणेः = आसुरीम् = આસુરી.

६ असृत्रिम = पृक्तिदानिम = પૃક્તિદાનિ.

७ गोऋजीका = गव्यंपयसा मिश्रणोपेतानि = પયસવડે મિશ્રિત.

८ ब्रध्नः = भ्रमति नभसि इति ब्रध्नः = સૂર્ય. (નભ વિષે ભમનાર).

९ तिरः = तिरस्कुर्वन्तो = તિરસ્કાર કરનારા.

१० आंगूष. = आसमन्ताद्घोषणीयम स्तोत्रम् = સ્તોત્ર

११ ओकः = सेव्यम् ।

१२ तिरोअह्न्यम् = अह्नि तिरोहिते = દિવસભાગનું તિરોધાન થયે

१३ ऋतजाः = उदकस्य जनयिता यज्ञे प्रादुर्भवति इति वा = ઉદકનો જનયિતા; વા યજ્ઞ વિષે પ્રાદુર્ભૂત.

१४ अद्रिजूतः = स्तोतृभिः आकृष्टः = સ્તોતાઓ વડે આકૃષ્ટ

१५ वर्यैः = वारकैस्तेजः वरणीयधनैर्वा = વારક તેજ; વા વરણીય ધન.

१६ निष्कृतम् = संस्कृतम् ।

१७ युवाकु = मिश्रितः = મિશ્રિત.

तिरःपुरुचिदश्विनारजांस्यांगूषोवांमघवानाजनेषु ।
एहयातंपथिभिर्देवयानैर्दस्राविमेवांनिधयोमधूनाम् ॥५॥३॥

प० तिरः । पुरु । चित् । अश्विना । रजांसि । आंगूषः ।
वाम् । मघऽवाना । जनेषु । आ । इह । यातम् । पथिऽभिः ।
देवऽयानैः । दस्रौ । इमे । वाम् । निऽधयः । मधूनाम् ॥५॥३

अ० हे અશ્વિનદેવ ! સ્વતેજવડે બહુ સ્થાનોને પણ તિરસ્કાર કરનારા તમે, આ યાગકર્મ પરત્વે દેવમાર્ગોવડે આગમન કરો. હે ધનવંત અશ્વિનદેવ ! ચોમેર ઘોષણીય તમારું સ્તોત્ર, સ્તોતાઓ મધ્યે વર્તી રહે છે. શત્રુના ઉપક્ષયિતા હે અશ્વિનદેવ ! તમારા માટે મદકારક સોમના પાત્રો વર્તી રહેલાં છે તેથી તમે આગમન કરો. ५

इतितृतीयस्यचतुर्थेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

पुराणमोकःसख्यंशिवंवांयुवोर्नराद्रविणंजह्नाव्याम् ।
पुनःकृण्वानाःसख्याशिवानिमध्वामदेमसहनूसमानाः ॥६॥

प० पुराणम् । ओकः । सख्यम् । शिवम् । वाम् । युवोः ।
नरा । द्रविणम् । जह्नाव्याम् । पुनरिति । कृण्वाना । सख्या ।
शिवानि । मध्वा । मदेम । सह । नु । समानाः ॥ ६ ॥

अ० હે અશ્વિદેનવ ! તમારું પુરાતન સખિત્વ, સેવ્ય તથા સુખકારક હોય છે. અમારાં યાગકર્મના હે નેતાઓ ! તમારું

धन, જહ્નુકુલને વિષે પ્રાપ્ત હોય છે. તમારૂં મધ્ય સુખકારક હોય છે. પુનઃપુન-સ પાન-કરનારાં-હવિઃપ્રદાનવડે ઉપકારકતા લીધે મિત્રભૂત અમે, મદકારક સોમનડે તમારી સહ ક્ષિપ્ર હર્ષિત થઇએ. ६

अश्विना वायुना युवं सुदक्षा नियुद्भिश्च सजोषसा युवाना ।
नासत्या तिरोअह्न्यं जुषाणा सोमं पिबतमस्रिधा सुदानू ॥७॥

प० अश्विना । वायुना । युवम् । सुदक्षा । नियुत्ऽभिः । च ।
सऽजोषसा । युवाना । नासत्या । तिरःऽअह्न्यम् । जुषाणा ।
सोमम् । पिबतम् । अस्रिधा । सुदानू इति सुऽदानू ॥७॥

अ० શોભન સામર્થ્યવડે યુક્ત, નિત્યતરૂણ, અસત્યરહિત, શોભનફલના દાતા હે અશ્વિનદેવ ! વાયુવડે સંયુક્ત-સંગત, સોમવિષયક પ્રીતિયુક્ત અનુપક્ષીણ તમે, દિવસભાગનું તિરોધાન થયે હોમાતા આ સોમનું પાન કરો. ७

*अश्विना परि वामिषः पुरूचीरीयुर्गीर्भिर्यतमाना अमृध्राः ।
रथो ह वामृतजा अद्रिजूतः परि द्यावापृथिवी याति सद्यः ॥८॥

प० अश्विना । परि । वाम् । इषः । पुरूचीः । ईयुः । गीःऽभिः ।
यतमानाः । अमृध्राः । रथः । ह । वाम् । ऋतऽजाः ।
अद्रिऽजूतः । परि । द्यावापृथिवी इति । याति । सद्यः । ॥८॥

* (यो वामश्विना मनसो जवीयान् रथः स्वश्वो विश आजिगाति—ऋ. सं. १-८-१३)।

અ० હે અશ્વિનદેવો ! વિલક્ષણ બહુ અન્ન તમારી આસપાસ ગમન કરે છે કોમળપણાવડે અ-તિરસ્કૃત, કર્મપ્રવૃત્ત સ્તોતાઓ, સ્તુતિઓવડે તમારુ પરિચરણ કરે છે ઉદકનો જનયિતા વા યજ્ઞવિષે પ્રાદુર્ભૂત થનાર સ્તોતાઓવડે આકૃષ્ટ તમારો રથ, તાત્કાલિક દ્યાવાપૃથિવીને વ્યાપ્ત થાય છે ૮

अश्विनामधुषुत्तमोयुवाकुःसोमस्तंपातमागंतदुरोणे ।
रथोंहवांभूरिवर्पःकरिक्रत्सुतावतोनिष्कृतमागमिष्ठः ।९॥४॥

प० अश्विना । मधुसुत्ऽतम । युवाकुः । सोमः । तम् । पातम् । आ । गतम् । दुरोणे । रथः । ह । वाम् । भूरि । वर्पः । करिक्रत् । सुतऽवतः । निःऽकृतम् । आऽगमिष्ठः ॥ ९ ॥ ४ ॥

અ० હે અશ્વિનદેવો ! જે સોમ મધુરસને અત્યન્ત પ્રેરતો તમારી કામના કરતો વર્તે છે યદ્વા જે વસતીવરી પ્રભૃતિ પદાર્થોવડે મિશ્રિત છે તે આ સોમનુ પાન કરો અમારા ગૃહ વિષે આગમન કરો પ્રભૂત વારક તેજને વા સર્વવડે વરણીય ધનને પુનઃ પુનઃ સંપાદન કરતો તમારો રથ નિશ્ચે સોમાભિષવ કરનારા યજમાનોના સંસ્કારી યદ્વા, સંસ્કૃત ગૃહ પ્રતિ અતિશયે આગમન કરનારો હોય છે ૯ (૪)

इतितृतीयस्यचतुर्थेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

सूक्त ५८

१ दक्षिणायाः = उषसः = ઉષાના
२ द्योतनिम् = सर्वस्यप्रकाशकंसूर्यम् = સર્વના પ્રકાશક સૂર્યને

३ शुभ्रयामा = शुभ्रतया यामोगमनं यस्यासौ शुभ्रयामा दिवस. = દિવસ.
४ मरैयाम् = नाशयतम = નાશ કરો.
५ पणे: = आसुरीम = આસુરી.
६ अवृत्तिम् = वृत्तिहानिम = વૃત્તિહાનિ.
७ गोऋजीका = गवांपयसा मिश्रणोपेतानि = પયસૂવડે મિશ્રિત.
८ उस्रः = वसति नमसि इतिउस्रः = સૂર્ય. (નભ વિષે વસનાર)
९ तिरः = तिरस्कुर्वन्तौ = તિરસ્કાર કરનારા.
१० आंगूष. = आननस्ताद्घोषणीयम स्तोत्रम् = સ્તોત્ર
११ ओकः = सेव्यम ।
१२ तिराहन्यम् = अह्नि तिराहितं = દિવસભાગનું તિરોધાન થયે
१३ ऋतजाः = उदकस्य जनयिता यहो प्रादुर्भवति इति वा = ઉદકનો જનયિતા; વા યજ્ઞ વિષે પ્રાદુર્ભૂત.
१४ अद्रिजूतः = स्तोतृभिः आकृष्ट = સ્તોતાઓ વડે આકૃષ્ટ
१५ वर्यं = वारकंतेजःवरणीयधनवा = વારક તેજ; વા વરણીય ધન
१६ निष्कृतम = संस्कृतम ।
१७ सुयाकु. = मिश्रित = મિશ્રિત.

सूक्त ५९.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર, દેવતાઃ—મિત્ર, છન્દઃ—૧-૫ ત્રિષ્ટુભ્, ૬-૯ ગાયત્રી.

मित्रोजनान्यातयतिब्रुवाणोमित्रोदाधारपृथिवीमुतद्याम् ।
मित्रःकृष्टीरनिमिषाभिचष्टेमित्रायहव्यंघृतवज्जुहोत ॥१॥

प० मित्रः । जनान् । यातयति । ब्रुवाणः । मित्रः । दाधार । पृथिवीम् । उत । द्याम् । मित्रः । कृष्टीः । अनिऽमिषा । अभि । चष्टे । मित्राय । हव्यम् । घृतऽवत् । जुहोत ॥१॥

अ० સ્તુતિકરતો, વા શબ્દધ્વનિ કરનારો સૂર્ય, કર્ષક-આદિ-જનોને કૃષિ-આદિ કર્મપરત્વે પ્રયત્ન-કરાવનારો હોય છે. કેવળ તે સૂર્ય, દ્યાવાપૃથિવીને વૃષ્ટિદ્વારા અન્ન તથા યાગોને ઉત્પન્ન કરતો ધારણ કરે છે સૂર્ય, કાંઇ પણ નિમિષ વિના અનુગ્રહદૃષ્ટિએ કર્મકરનારા મનુષ્યોને સર્વત; જુવે છે. આ સર્વ વાતને જાણીને હે ઋત્વિજો! ઘૃતવત્-ઉપસ્તરણના અભિધારણયુક્ત હવનયોગ્ય પુરોડાશાદિકને આ મિત્ર-સૂર્ય દેવાર્થ હોમો. ૧

प्रसमित्रमर्तोअस्तुप्रयस्वान्यस्तआदित्यशिक्षतिव्रतेन ।
नहन्यतेनजीयतेत्वोतोनैनमंहोअश्नोत्यन्तितोनदूरात् ॥२॥

प० प्र । सः । मित्र । मर्तः । अस्तु । प्रयस्वान् । यः । ते । आदित्य । शिक्षति । व्रतेन । न । हन्यते । न । जीयते ।

त्वोतः । न । एनम् । अंहः । अश्नोति । अन्तितः ।
न । दूरात् ॥ २ ॥

अ० હે આદિત્યદેવ ! યજ્ઞયુક્ત જે મનુષ્ય, તૂંને હવિર્લક્ષણ અન્નદાન કરે, હે મિત્ર ! તે અન્નવાન્ હો. તૂંવડે રક્ષિત તે મનુષ્યનો કોઇપણ વડે બાધ અને અભિભવ કરાતો નથી. તૂંને હવિર્દાન કરનારા પુરૂષને પાપ સમીપમાં કે દૂર પ્રાપ્ત થતું નથી. २

अनमीवासइळयामदन्तोमितज्ञवोवरिमन्नापृथिव्याः ।
आदित्यस्यव्रतमुपक्षियन्तोवयंमित्रस्यसुमतौस्याम ॥३॥

प० अनमीवासः । इळया । मदन्तः । मितऽज्ञवः । वरिमन् ।
आ । पृथिव्याः । आदित्यस्य । व्रतम् । उपऽक्षियन्तः ।
वयम् । मित्रस्य । सुऽमतौ । स्याम ॥ ३ ॥

अ० હે મિત્ર ! રોગવર્જિત અન્નવડે મદને પ્રાપ્તકરનારા, પૃથિવીના વિસ્તીર્ણપ્રદેશ વિષે મિતજાનુક-યથાકામ સર્વત્ર ગમન કરનારા આદિત્ય સંબંધી કર્મસમીપ નિવસતા-તદીય કર્મકરનારા અમે, આદિત્યની અનુગ્રહબુદ્ધિ પરત્વે વર્તનારા હોઇએ. ३

अयंमित्रोनमस्यःसुशेवोराजासुक्षत्रोअजनिष्टवेधाः ।
तस्यवयंसुमतौयज्ञियस्यापिभद्रेसौमनसेस्याम ॥४॥

प० अयम् । मित्रः । नमस्यः । सुऽशेवः । राजा । सुऽक्षत्रः ।
अजनिष्ट । वेधाः । तस्य । वयम् । सुऽमतौ । यज्ञियस्य ।
अपि । भद्रे । सौमनसे । स्याम ॥ ४ ॥

अ० આ સૂર્યદેવ સર્વકોઇવડે નમસ્કરણીય, સુખસેવ્ય, સર્વ જગત્‌ના વિધાતારૂપ, પ્રાદુર્ભૂત થયેલો છે. એ યજ્ઞાર્હ સૂર્યની શોભનબુદ્ધિ અને કલ્યાણકારક સૌમનસ્યતા પરત્વે અમે યજનારા પાત્રીભૂત થઇએ ४

महाँआदित्योनमसोपसद्योयातयज्जनोगृणतेसुशेवः ।
तस्माएतत्पन्यतमायजुष्टमग्नौमित्रायहविराजुहोत ॥५॥९॥

प० महान् । आदित्यः । नमसा । उपऽसद्यः । यातयत्ऽजनः । गृणते । सुऽशेवः । तस्मै । एतत् । पन्यऽतमाय । जुष्टम् । अग्नौ । मित्राय । हविः । आ । जुहोत ॥ ५ ॥ ९ ॥

अ० જે આ મહાન્ આદિત્યદેવ, નમસ્કારવડે સર્વકોઇવડે ઉપસન્નીય, છે તથા જે વડે પ્રાતઃકાળે સ્વસ્વકર્મ વિષે જનો પ્રવર્તનીય હોય છે તે (તથોક્ત આદિત્ય), સ્તોત્રકરનારાને સુંદર સુખ પ્રાપ્ત કરનારો હોય છે. તે સ્તુત્યતમ આદિત્યાર્થે, પ્રીતિવિષયક આ હવિને અગ્નિ વિષે હોમો ५

इतितृतीयस्यचतुर्थेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

मित्रस्यचर्षणीधृतोवोदेवस्यसानसि ।
द्युम्नंचित्रश्रवस्तमम ॥ ६ ॥

प० मित्रस्य । चर्षणिऽधृतः । अवः । देवस्य । सानसि । द्युम्नम् । चित्रश्रवःऽतमम् ॥ ६ ॥

अ० વૃષ્ટિપ્રદાનવડે મનુષ્યોના ધારક મિત્રદેવસંબંધી અન્ન સર્વવડે ભજનીય હોય છે, અને તેનું ધન અતિશય કીર્તિયુક્ત હોય છે. ૬

अभि यो महिना दिवं मित्रो बभूव सप्रथाः ।
अभि श्रवोभिः पृथिवीम् ॥ ७ ॥

प० अभि । यः । महिना । दिवम् । मित्रः । बभूव । सऽप्रथाः ।
अभि । श्रवःऽभिः । पृथिवीम् ॥ ७ ॥

अ० જે સ્વકીય મહિમાવડે અન્તરિક્ષનો અભિભવ કરે છે તે **મિત્રદેવ**, કીર્તિસહિત વૃષ્ટિદ્વારા ઉત્પાદિત અન્નોવડે પૃથિવીનો અભિભવ કરે છે અર્થાત્ બહુ અન્નયુક્ત કરે છે. ૭

मित्राय पञ्च येमिरे जना अभिष्टिशवसे ।
स देवान्विश्वान्बिभर्ति ॥ ८ ॥

प० मित्राय । पञ्च । येमिरे । जनाः । अभिष्टिऽशवसे ।
सः । देवान् । विश्वान् । बिभर्ति ॥ ८ ॥

अ० નિષાદાદિ ચાર વર્ણો શત્રુઓનું અભિગમન કરે તેવા બળયુક્ત મિત્રાર્થે હવ્યાન્ન અર્પણ કરે છે તે મિત્રદેવ, સર્વ દેવોને સ્વસ્વરૂપતાપૂર્વક ધારણ કરે છે. ૮

मित्रो देवेष्वायुषु जनाय वृक्तबर्हिषे ।
इष इष्टव्रता अकः ॥ ९ ॥ ६ ॥

प० मित्रः । देवेषु । आयुषु । जनाय । वृक्तबर्हिषे । इषः । इष्टव्रताः । अकरित्यकः ॥ ९ ॥ ६ ॥

अ० भगवान् આદિત્ય, દ્યોતમાન–આદિ–ગુણયુક્ત–મનુષ્યો મધ્યે જે ઋત્વિજ હવિર્દાતા હોય તેને, જે વડે કલ્યાણકર્મો સિદ્ધ થાય તેવાં અન્નો અર્પણ કરે છે. ૯

इतितृतीयस्यचतुर्थेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

सूक्त ५९.

१ यातयति = प्रयत्नं कारयति = પ્રયત્ન કરાવનારો હોય છે.

२ मितद्रवः = मितगानुकाः यथाकामं सर्वत्रगच्छन्तः = યથાકામ સર્વત્ર ગમન કરનાર.

३ यातयत्जनः = स्वस्वकर्मणि प्रवर्तनीया जना येनसः = જે વડે મનુષ્યો પોતપોતાના કર્મમાં પ્રવૃત્તનીય હોય છે તે.

४ सानसि = सर्वैःभजनीयम् = સર્વવડે સંભજનીય.

५ अभिश्रिशवसे = शत्रुणामभिगन्तृबलयुक्ताय = શત્રુનો અભિગમન કરે તેવા બળયુક્ત.

सूक्त ६०.

ઋષિ–વિશ્વામિત્ર; દેવતાઃ—ઋભુ; છંદ—જગતી.

*इहेहवोमनंसावन्धुतानरउशिजोजग्मुरभितानिवेदसा ।
यामिर्मायाभिःप्रतिजूतिवर्पसःसौधन्वनायज्ञियंभागमानश ॥१॥

प० इहऽइह । वः । मनसा । बन्धुता । नरः । उशिजः ।
जग्मुः । अभि । तानि । वेदसा । याभिः । मायाभिः ।
प्रतिजूतिऽवर्पसः । सौधन्वनाः । यज्ञियम् । भागम् ।
आनश ॥ १ ॥

अ० હે ઋભુદેવો ! તમારી બન્ધુતા સર્વવડે જણાય છે. હે મનુષ્યો ! ઋભુદેવો યજ્ઞભાગની કામના કરતા, યજ્ઞભાગ–પ્રાપક કર્મવિષયક જ્ઞાનવડે તાદૃશ કર્મોને પ્રાપ્ત કરે છે. જે વડે, પ્રતિપક્ષનું અભિભવન–કરનાર–તેજવડે યુક્ત અંગિરસ ઋષિના પુત્ર સુધન્વાનાઓ–ઋભુ વિભુ અને વાજ આ ત્રણ નામના તમે, યજ્ઞાર્હ સોમપાનાદિલક્ષણ ભાગને વ્યાપ્ત કરો છો તે કર્મોને પ્રાપ્ત કરે છે. યદ્વા કર્મનેતા હે ઋભુઓ ! હવિર્લક્ષણ ધનવડે યુક્ત તમે સ્તોતાજનો, ભક્ષણાદિકર્મને સુખીભૂત મનવડે અભિપ્રાપ્ત કરો છો. ૧

---

* (ऋभुर्विभ्वावाजोदेवाँअगच्छतस्वपसोयज्ञियंभागमे-तनेति-ऋ. सं ३-३-५. ऋभवोवैदेवेषुतपसासोमपीथमभ्य-भयन्–पं. ब्रा. ३-१०).

*याभिःशचीभिश्चमसाँअपिंशतयाधियागामरिणीतचर्मणः ।
येनहरीमनसानिरतक्षततेनदेवत्वमृभवःसमानश ॥२॥

प० याभिः । शचीभिः । चमसान् । अपिंशत । यया । धिया ।
गाम् । अरिणीत । चर्मणः । येन । हरी इति । मनसा ।
निःअतक्षत । तेन । देवत्वम् । ऋभवः । सम् ।
आनश ॥ २ ॥

अ० હે ઋભુઓ ! જે શકિતઓવડે ચાર ચમસોને તમે વિભકત
કરેલા, જે પ્રજ્ઞાવડે મૃતગાયને ચર્મયોજનથી પ્રાપ્ત કરેલી,
જે પ્રજ્ઞાનવડે હરિનામના અશ્વોને નિરન્તર સંપાદન કરેલા, તે
આ સર્વ કર્મવડે તમે યજ્ઞભાગાદિરૂપલક્ષણ દેવભાવને સંપ્રદૂ
પ્રાપ્ત કરેલ છે ૨

×इन्द्रस्यसख्यमृभवःसमानशुर्मनोर्नपातोअपसोदधन्विरे ।
सौधन्वनासोअमृतत्वमेरिरेविष्ट्वीशमीभिःसुकृतःसुकृत्यया ॥३॥

प० इन्द्रस्य । सख्यम् । ऋभवः । सम् । आनशुः । मनोः ।
नपातः । अपसः । दधन्विरे । सौधन्वनासः । अमृतत्वम् ।
आ । ईरिरे । विष्ट्वी । शमीभिः । सुकृतः । सुकृत्यया ॥३॥

---

* (यद्‌दृष्टायवयोयुञ्जाततक्षुर्मनसाहरी । ऋ सं.
१-२-१).

× (ऋधारयन्तवदय-ऋ सं १-१-१)। मर्तासि सन्ता
अमृतत्वमानशु । ऋ स २-७-३०).

અ૦ મનુષ્યરૂપ અંગિરાઋષિના પુત્રોએ અર્થાત્ યાગાદિલક્ષણ કર્મવંત ઋભુઓએ ઇન્દ્રના સખાપણાને સમ્યક્ પ્રકારે પ્રાપ્ત કર્યું. તે ઋભુદેવો, પૂર્વે મનુષ્યત્વવડે મરણયોગ્ય હતા તથાપિ અધુના ઇન્દ્રસખ્યવડે પ્રાણ-ધારણ-કરનારા એ સુધન્વા ઋષિના પુત્ર ઋભુદેવોએ શોભનકર્મવાળા સતા, દેવત્વપ્રાપ્તિના પ્રતિબંધના નિવારક પ્રભૂતકર્મોવડે અને શોભનકર્મવડે વ્યાપ્ત થઇને દેવત્વને પ્રાપ્ત કર્યું. ૩

*इन्द्रेण याथ सरथं सुते सचाँ अथो वशानां भवथा सह श्रिया ।
न वः प्रतिमै सुकृतानि वाघतः सौधन्वना ऋभवो वीर्याणि च ॥४॥

प० इन्द्रेण । याथ । सरथम् । सुते । सचा । अथो इति । वशानाम् । भवथ । सह । श्रिया । न । वः । प्रतिऽमै । सुऽकृतानि । वाघतः । सौधन्वनाः । ऋभवः । वीर्याणि । च । ४ ॥

અ૦ હે ઋભુઓ ! તમે ઇન્દ્ર સાથે એકજ રથવિષે આરૂઢ થઇને અભિષુત-સોમવાળા યજ્ઞ પ્રત્યે ગમન કરો. તદનન્તર, તમે સ્વર્ગાદિલક્ષણફલની કામનાકરનાર મનુષ્યોની હવિ-આદિરૂપ સ્તુતિવડે યુક્ત થાઓ છો. હે સુધન્વાના પુત્રો ! અમૃતત્વાદિલક્ષણ ફલના વોઢા વા મેધાવંત હે ઋભુઓ ! તમારાં સુકૃતને માપવા અમે શક્તિમંત નથી તમારાં સામર્થ્ય માપવાને શક્ય નથી ૪

इन्द्र ऋभुभिर्वाजवद्भिः समुक्षितं सुतं सोममा वृषस्वा गभस्त्योः ।
धियेषितो मघवन्दाशुषो गृहे सौधन्वनेभिः सह मत्स्वा नृभिः ॥५॥

---

* (यज्ञामेपामथस्तुहातसमाहुता-ऋ. सं ८-९-११).

प० इन्द्र । ऋभुऽभिः । वाजवत्ऽभिः । समुऽउक्षितम् । सुतम् ।
सोमम् । आ । वृषस्व । गभस्त्योः । धिया । इषितः ।
मघऽवन् । दाशुषः । गृहे । सौधन्वनेभिः । सह । मत्स्व ।
नृऽभिः ॥ ५ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! 'વાજ' નામના ભ્રાતા સહિત, ઋભુ સહિત, યદ્વા અન્નયુક્ત ઋભુઓ સહિત તૂ, આપોજળવડે સમ્યકસિક્ત અર્થાત્ પાષાણોવડે અભિષુત સોમનુ, ઉભય બાહુઓ વડે પાન કર હે ધનવન્ ઇન્દ્ર ! સ્તોત્રરૂપ કર્મવડે પ્રેરિત તૂ, હવિર્દાન–કરનારા–યજનારાને ઘેર સુધન્વાના પુત્ર મનુષ્ય ઋભુઓસહ સોમપાનવડે હૃષ્ટ હો ૫

इन्द्रऋभुमान्वाजवान्मत्स्वेहनोऽस्मिन्त्सवने शच्यापुरुष्टुत ।
इमानितुभ्यंस्वसराणियेमिरेव्रतादेवानांमनुषश्चधर्मभिः ॥६॥

प० इन्द्र । ऋभुऽमान् । वाजऽवान् । मत्स्व । इह । नः ।
अस्मिन् । सवने । शच्या । पुरुऽस्तुत । इमानि । तुभ्यम् ।
स्वसराणि । येमिरे । व्रता । देवानाम् । मनुषः । च ।
धर्मऽभिः ॥ ६ ॥

अ० બહુ મનુષ્યોવડે સ્તુત હે ઇન્દ્ર ! ઋભુયુક્ત, તેના ભ્રાતા વાજ વડે યુક્ત, ઇન્દ્રાણીયુક્ત, વા કર્મવડે તૂ અમારા આ કર્મ–તૃતીયસવન પરત્વે હૃષ્ટ હો, હે ઇન્દ્ર ! આ દિવસો તારા સોમપાનાર્થ ત્રણે સવનો વિષે નિયત થયલા હોય છે અગ્નિ આદિ દેવોના કર્મો, મનુષ્યના કર્મવડે નિયત થયલાં હોય છે ૬

इन्द्रऋ॒भुभि॑र्वा॒जिभि॑र्वा॒जय॑न्नि॒ह स्तोमं॑ जरि॒तुरुप॑ याहि य॒ज्ञिय॑म् ।
श॒तं केते॑भिरिषि॒रेभि॑रा॒यवे॑ स॒हस्र॑णीथो अध्व॒रस्य॒ होम॑नि ॥७॥

प० इन्द्र॑ । ऋ॒भुऽभिः॑ । वा॒जिऽभिः॑ । वा॒जय॑न् । इ॒ह । स्तोम॑म् ।
ज॒रि॒तुः । उप॑ । या॒हि । य॒ज्ञिय॑म् । श॒तम् । केते॑भिः ।
इ॒षि॒रेभिः॑ । आ॒यवे॑ । स॒हस्र॑ऽनीथः । अ॒ध्व॒रस्य॑ ।
होम॑नि ॥ ७ ॥ ७ ॥

अ० हे इन्द्र ! वाजयुक्त ऋभुओवडे युक्त तू, स्तोताओना अन्नने संपादन करनो, आ यज्ञ विषे यज्ञार्ह स्तोताना स्तोत्र प्रति आगमन कर. प्राज्ञ मरुद्देवो सहित गमनकुशळ सेंकडो अश्वोवडे युक्त तूं, यजनाराथे बहु प्रकारना नयनोवडे युक्त थइ सोमहोम परत्वे आगमन कर ७

इतितृतीयस्यचतुर्थेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

सूक्त ६०.

१ प्रतिजूतिवर्पसः = प्रतिपक्षाभिभवनशीलतेजोयुक्ताः = प्रतिपक्षीनो अभिभव करनार तेजवडे युक्त.
२ बन्धुता = बध्नन्तिफलेनसंयोजयन्तिइतिबन्धवः कर्माणितेषांभावोबन्धुता = कर्मपणता.
३ अपिंशत = विभक्तवन्त. पिशअवयवे) = विभाग करेलां.
४ विष्ट्वी = व्याप्य = व्याप्त थइने

५ यज्ञानाम् = उश्यतेकाम्यते यज्ञमानेनस्वर्गादिलक्षण फलमेभिरितियज्ञामनुष्या तेषाम् = સ્વર્ગાદિકની આશા કરનારની

६ प्रतिमै = प्रतिमातुम् = આપવાને

७ वाघत = अमृतत्वादिलक्षणफलस्यवाढार मेधाविनो वा ।

८ स्वसराणि = अहानि = દિવસો

९ धर्मभि = कर्मभि = કર્મોસહ

१० कतेभि = केत्यतेज्ञायतेमर्त्यैमेभिरितिकता प्रज्ञा मावृता तं = પ્રાજ્ઞ ભરતે મહિત

११ सहस्रनीथ = बहुप्रकारनयनापेत = બહુ પ્રકારના નેત્રોકરી યુક્ત થયને.

सूक्त ६१.

ऋषि —વિશ્વામિત્ર, દેવતા —ઉષા, છન્દ —ત્રિષ્ટુપ્

*उपोवाजेनवाजिनिप्रचेतास्तोमंजुषस्वगृणतोमघोनि ।
पुराणोदेविपुवतिपुरंधिरनुव्रतंचरसिविश्ववारे ॥१॥

१० उषं । वाजेन । वाजिनि । प्रऽचेता । स्तोमम् । जुषस्व । गृणत । मघोनि । पुराणी । देवि । युवति । पुरंऽधि । अनु । व्रतम् । चरसि । विश्वऽवारे ॥ १ ॥

---

* (संधाजैर्वाजिनीवति-ऋ. स १-४-५) । सुसंवा वामृतमृष्टेपयाधा-ऋ. सं. २-१-६)

અ० અન્નદ્વારા-અન્નવતિ ધનવતિ હે દેવિ ઉષા ! પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાનવતી તું, સ્તોત્ર-કરનાર-સ્તોતાના સ્તોત્રનું સેવન કર. વહુ હવિર્લક્ષણ અન્નમદ સ્તોત્રસેવન કર. સર્વપ્રાણીઓવડે વરણીય હે દેવિ ! પુરાતની યુવતિની પેરે શોભમાના, સ્તોત્રલક્ષણ-યજ્ઞ-કર્મવાળી-તું, યજ્ઞકર્મને અભિલક્ષી વર્તે છે. ૧

*उषोदेव्यमर्त्याविभाहिचन्द्ररथासूनृताईरयन्ती ।
आत्वावहन्तुसुयमासोअश्वाहिरण्यवर्णांपृथुपाजसोये ॥२॥

प० उषः । देवि । अमर्त्या । वि । भाहि । चन्द्रऽरथा । सूनृताः । ईरयन्ती । आ । त्वा । वहन्तु । सुऽयमासः । अश्वाः । हिरण्यऽवर्णाम् । पृथुऽपाजसः । ये ॥ २ ॥

અ० હે ઉષાદેવિ ! મરણધર્મરહિત, સુવર્ણમયરથોપેત, પ્રિય-સત્યરૂપાત્મક ઉચ્ચારણ-કરનાર-તું, વિશેષ દેદીપ્ત હો. પ્રભૂત-બલયુક્ત, અરુણવર્ણના, સુષ્ઠુપ્રકારે નિયમિત કરવાને શક્ય, રથવિષે યોજિત તે અશ્વો, હિરણ્યવર્ણ-તુને આવહન કરો. ૨

उषःप्रतीचीभुवनानिविश्वोर्ध्वातिष्ठस्यमृतस्यकेतुः ।
समानमर्थंचरणीयमानाचक्रमिवनव्यस्याववृत्स्व ॥३॥

प० उषः । प्रतीची । भुवनानि । विश्वा । ऊर्ध्वा । तिष्ठसि । अमृतस्य । केतुः । समानम् । अर्थम् । चरणीयमाना । चक्रम्ऽइव । नव्यसि । आ । ववृत्स्व ॥ ३ ॥

* (सुम्नावरीसूनृताईरयन्ति-ऋ. सं. १-८-१).

અ० હે ઉષાદેવિ ! સર્વભૂતપ્રાણિ–પ્રતિ–અભિમુખ–હોનાર, અમર સૂર્યદેવની પ્રજ્ઞાપયિત્રી તૂં નભવિષે ઉન્નત થાય છે. પુનઃ–પુનઃ–જાયમાનતયા નવતરસ્વરૂપ હે દેવિ ! નભસંચારી સૂર્યનું રથાંગ પુનઃ પુનઃ આવર્તન કરે તેમ પ્રાચીનકાલલક્ષણ એક સામાન્ય માર્ગનો સંચાર કરવાની ઇચ્છાવાળી તૂં, પુનઃ પુનઃ તે માર્ગ વિષે આવર્તન કર. ૩

अवस्यूरिव चिन्वती मघोन्युषा याति स्वसरस्य पत्नी ।
स्व१र्जनन्ती सुभगा सुदंसा आन्ताद्दिवः पप्रथ आ पृथिव्याः ॥४॥

प० अवः । स्यूमद्द्ईव । चिन्वती । मघोनी । उषाः । याति । स्वसरस्य । पत्नी । स्वः । जनन्ती । सुऽभगा । सुऽदंसाः । आ । अन्तात् । दिवः । पप्रथे । आ । पृथिव्याः ॥ ४ ॥

અ० જે આ ઉષાદેવી, વિસ્તૃત વસ્ત્રની પેરે અન્ધકારને અપક્ષય–સંક્ષયને પ્રાપ્ત કરાવતી, ધનવતી, અન્ધકારના સુષ્ઠુક્ષેપ કરનાર સૂર્ય વા વાસર (દિવસ)ની પત્ની સતી ગમન કરે છે. સ્વકીય તેજને જન્માવતી, સુધના વા સૌભાગ્યયુક્તા, શોભન–અગ્નિહોત્રકર્મ–સંપન્ના આ ઉષાદેવી,* દ્યુલોકના અને પૃથિવીના અવસાન પ્રદેશમાંથી પ્રકાશે છે. ૪

*अच्छा वो देवीमुषसं विभातीं प्र वो भरध्वं नमसा सुवृक्तिम् ।
ऊर्ध्वं मधुधा दिवि पाजो अश्रेत्प्र रोचना रुरुचे रण्वसंदृक् ॥५॥

* (व्युच्छन्ती हि रश्मिभिर्विश्वमाभासि रोचनम्–ऋ सं. १–४–६).

प० अच्छ । व । देवीम् । उषसम् । विऽभातीम् । प्र । वः । भरध्वम् । नमसा । सुऽवृक्तिम् । ऊर्ध्वम् । मधुऽधा । दिवि । पाजः । अश्रेत् । प्र । रोचना । रुरुचे । रण्वऽसंदृक् ॥ ५ ॥

અ० હે સ્તોતાઓ ! તમને શોભાવનાર ઉષાદેવી પ્રતિ, તમારા નમસ્કારવડે યુક્ત સુંદરસ્તુતિ પ્રકર્ષપણે કરો. મધુર સ્તુતિ-વાક્યો-ધારણ-કરનારી વા આદિત્ય-ધારણ-કરનાર ઉષાદેવી, નભ વિષે ઊર્ધ્વાભિમુખે તેજનો આશ્રય કરે છે. રોચનશીલ, રમણીયદર્શનવાળી ઉષા, પ્રકર્ષપણે દેદીપ્યમાન હોય છે. મહા. લોકોને પ્રકર્ષપણે સ્વતેજવડે દેદીપ્ત કરે છે ૫

ऋतावरी दिवो अर्कैरबोध्या रेवती रोदसी चित्रमस्थात् ।
आयतीमग्न उषसं विभातीं वाममेषि द्रविणं भिक्षमाणः ॥६॥

प० ऋतऽवरी । दिवः । अर्कैः । अबोधि । आ । रेवती । रोदसी इति । चित्रम् । अस्थात् । आऽयतीम् । अग्ने । उषसम् । विऽभातीम् । वामम् । एषि । द्रविणम् । भिक्षमाणः ॥ ६ ॥

અ० સત્યવતી જે આ ઉષા, દ્યુલોકમાંથી તેજોવડે સર્વ પ્રાણિઓને જણાય છે. ધનવતી જે ઉષા, દ્યાવાપૃથિવી નાનાવિધ રૂપયુક્ત થાય તે પ્રકારે સર્વત વ્યાપ્ત થઈને રહે છે, હે અગ્ને ! તારી અભિમુખ આગમન કરનારી ભાસતી ઉષાદેવી પ્રતિ હવ્યાન્ન-યાચના-કરનારો-તું, અગ્નિહોત્રાદિલક્ષણ વનનીય ધનને પ્રાપ્ત થાય છે ૬

ऋतस्यबुध्नउषसामिषण्यन्वृषामहीरोदसीआविवेश ।
महीमित्रस्यवरुणस्यमायाचन्द्रेवभानुविदधेपुरुत्रा ॥७॥८॥

प० ऋतस्य । बुध्ने । उषसाम् । इषण्यन् । वृषा । महीइति ।
रोदसीइति । आ । विवेश । मही । मित्रस्य । वरुणस्य ।
माया । चन्द्राऽइव । भानुम् । वि । दधे । पुरुऽत्रा ॥७॥८॥

अ० वृष्टिद्वारा જળપ્રેરક આદિત્યદેવ, ઋતમૂલ પરત્વે ઉષાઓનું પ્રેરણ કરતો, મહાન્ દ્યાવાપૃથિવી વિષે સર્વતઃ પ્રવેશ કરે છે. યદા વર્ષિતા, સર્વતોગામી (ઉષાનો) રશ્મિસમૂહ દ્યાવાપૃથિવી વિષે પ્રવેશતો હોય છે. તેથી, મહાન્ ઉષા મિત્રાવરૂણદેવનાં પ્રભારૂપ સતી સુવર્ણની પેરે સ્વપ્રભાને બહુદેશો મધ્યે સર્વત્ર પ્રસારે છે. ७

इतितृतीयस्यचतुर्थेअष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

सूक्त ६१.

१ चन्द्ररथा = सुवर्णमयरथोपेता = સુવર્ણમય રથોપેત
२ स्यूमइव = वस्त्रमिव विस्तृतम् = વસ્ત્રની પેરે વિસ્તૃત.
३ स्वसरस्य = सुष्ठु अस्यतितम इति सूर्योवासरो वा = સૂર્ય વા દિવસની.
४ चन्द्रा = सुवर्णानि = સુવર્ણ.

सूक्त ६२.

ઋષિઃ—૧૬-૧૮ જમદગ્નિ કિંવા વિશ્વામિત્ર; બાકી વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ—૧-૩ મિત્રાવરૂણ, ૪-૬ બૃહસ્પતિ, ૭-૯ પૂષા, ૧૦-૧૨, સવિતા, ૧૩-૧૫ સોમ, ૧૬-૧૮ મિત્રાવરૂણઃ છંદઃ—૧-૩ ત્રિષ્ટુભ્. ૪-૧૮ ગાયત્રી.

इमाउवांभृमयोमन्यमानायुवावतेनतुज्याअभूवन् ।
क्वत्यदिन्द्रावरुणायशोवांयेनस्मासिनंभरथःसखिभ्यः ॥१॥

प॰ इमाः । ऊँ इति । वाम् । भृमयः । मन्यमानाः । युवाऽवते । न । तुज्याः । अभूवन् । क्व । त्यत् । इन्द्रावरुणा । यशः । वाम् । येन । स्म । सिनम् । भरथः । सखिऽभ्यः ॥ १ ॥

અ॰ હે ઇન્દ્રાવરૂણદેવ ! બલવંત શત્રુઓ વડે અભિમન્યમાન ભ્રમણશીલ આ પ્રજા, બલવાન્ શત્રુઓ વડે હિંસ્ય મ હો. તમારો તેવો યશ ક્યાં વર્તે છે? જે વડે અમે સખાઓ અર્થે તમે અન્ન ભરણ કરનારા છો. વળી હે ઇન્દ્રાવરૂણદેવ ! તમારા સંબંધી, તમને પ્રાપ્ત થવાને ભ્રમણશીલ, તમારી અર્ચા કરનાર તે સ્તુતિઓ, તમારા સદશ અન્યદેવાર્થે મ પ્રેરેલ હો. શિષ્ટ સામાન્ય. ૧

अयमुवांपुरुतमोरयीयञ्छश्वत्तममवसेजोहवीति ।
सजोषाविन्द्रावरुणामरुद्भिर्दिवापृथिव्याशृणुतंहवंमे ॥२॥

प० अयम् । ऊँ इति । वाम् । पुरुऽतमः । रयिऽयन् । शश्वत्ऽ-
तमम् । अवसे । जोहवीति । सऽजोषौ । इन्द्रावरुणा ।
मरुत्ऽभिः । दिवा । पृथिव्या । शृणुतम् । हवम् । मे ॥२॥

अ० હે ઇન્દ્રાવરૂણદેવ ! પોતાના અર્થે ધનની ઇચ્છા કરનાર આ યજનારો, રક્ષણાર્થે વા અન્નાર્થે, તમને સર્વદા અત્યન્ત આહ્વાન કરે છે. મરૂદેવો અને દ્યાવાપૃથિવી વડે સંગત તમે મારા આહ્વાનનું શ્રવણ કરો ૨

*अस्मेतदिन्द्रावरुणावसुष्यादस्मेरयिर्मरुतःसर्ववीरः ।
अस्मान्वरूत्रीःशरणैरवन्त्वस्मान्होत्राभारतीदक्षिणाभिः ॥३॥

प० अस्मे इति । तत् । इन्द्रावरुणा । वसु । स्यात् । अस्मे
इति । रयिः । मरुतः । सर्वऽवीरः । अस्मान् । वरूत्रीः ।
शरणैः । अवन्तु । अस्मान् । होत्रा । भारती ।
दक्षिणाभिः ॥ ३ ॥

अ० હે ઇન્દ્રાવરૂણદેવ તે અભિલષિત ધન, અમોને સિદ્ધ હો. હે મરૂદેવો ! સર્વકર્મો વિષે સમર્થ પશુપુત્રનો સંઘ અમને સિદ્ધ હો. સર્વ-ભજનીય-દેવપત્નીઓ, શીતાદિકનેથના નિવારણ-નાશ કરનાર ગૃહ વડે અમારૂ પાલન કરો. જે વિષે હવ્યાન્ન હોમાય તે યજ્ઞ, યદ્વા પ્રાણ હોમાય તે વાક્રૂપ સરસ્વતી દેવતા, ગોરૂપ દક્ષિણા યદ્વા ઉદાર વાણીઓ વડે, અમારૂં પાલન કરો યદ્વા, હે હોતા ! અગ્નિપત્ની, સૂર્યપત્ની, ભારતી અને સરસ્વતી, ત્રણે દેવીઓ અમારૂ પાલન કરો ૩

* (याग्वैयज्ञ-पे० सा० ५-७४)

बृहस्पतेजुषस्वनोहव्यानिविश्वदेव्य ।
रास्वरत्नानिदाशुषे ॥ ४ ॥

प० बृहस्पते । जुषस्व । नः । हव्यानि । विश्वऽदेव्य । रास्व । रत्नानि । दाशुषे ॥ ४ ॥

अ० सर्व देवोने हितस्वरूप हे बृहस्पतिदेव ! अमारां हवन-योग्य पुरोडाशादिनुं सेवन कर. हविर्दान करनारा यजमानार्थ-मने उत्तम धन अर्पण कर. ४

शुचिमर्कैर्बृहस्पतिमध्वरेषुनमस्यत ।
अनाम्योजआचके ॥ ५ ॥ ९ ॥

प० शुचिम् । अर्कैः । बृहस्पतिम् । अध्वरेषु । नमस्यत । अनामि । ओजः । आ । चके ॥ ५ ॥ ९ ॥

अ० हे ऋत्विजो ! तमो यज्ञो विषे शुद्ध बृहस्पतिने अर्चनीय स्तोत्रो वडे परिचरण करो. अनमनशील-परवडे अनभि भवनीय बलनी हुं सर्वतः याचना करुं छुं. ५

इतितृतीयस्यचतुर्थेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

*वृषभंचर्षणीनांविश्वरूपमदाभ्यम् ।
बृहस्पतिंवरेण्यम् ॥ ६ ॥

प० वृषभम् । चर्षणीनाम् । विश्वऽरूपम् । अदाभ्यम् । बृहस्पतिम् । वरेण्यम् ॥ ६ ॥

---

* (बृहस्पतिर्विश्वरूपामुपा । ऋ. स. २-१-२).

अ० મનુષ્યોનાં અભિમતફલના વર્ષક વ્યાપ્તરૂપ, યદ્વા વિશ્વરૂપ નામક ગોવાહન વડે યુક્ત, કોઇપણ વડે–અ–તિરસ્કરણીય, સર્વ કોઇ વડે ભજનીય બૃહસ્પતિદેવની હુ સર્વત યાચના કરૂ છુ ६

इयर्ते॑पूषन्नाघृणेसुष्टुतिर्दे॑वनव्य॑सी ।
अस्माभिस्तुभ्यं॑शस्यते ॥ ७ ॥

प० इयम् । ते । पूषन् । आघृणे । सुऽस्तुति । देव । नव्य॑सी ।
अस्माभि । तुभ्य॑म् । शस्यते ॥ ७ ॥

अ० હે દીપ્તિમન્ પૂષન્ ! અધિકનવતર સુંદર આ સ્તુતિ, પ્રાપ્ત થાય છે તે આ સ્તુતિ અમે સ્તોતાઓ વડે, ત્વદર્થ શસન કરાય છે તેનુ તૂ સેવન કર ७

तां जु॑षस्व॒गिर॒मम॑वा॒जयन्ती॑मवा॒धिय॑म् ।
वधूयुरि॑व॒योष॑णाम् ॥ ८ ॥

प० ताम् । जुषस्व । गिर॑म् । मम॑ । वाजऽयन्ती॑म् । अव॑ ।
धिय॑म् । वधुयु इव । योष॑णाम् ॥ ८ ॥

अ० હે પૂષન્ ! સ્તોત્ર–કરનારા–હુ ની સ્તુતિલક્ષણા વાણીનુ તૂ સેવન કર સ્તુતિપ્રસન્ન તૂ અન્નાભિલાષી પુરૂ જેમ આપ્રતિ આગમન કરે તેમ અન્નની ઇચ્છા કરનો હીકારક આ સ્તુતિપ્રતિ ગમન કર ८

योविश्वा॒भिवि॒पश्य॑ति॒भुव॑ना॒सच॒पश्य॑ति ।
सनं॒पूषा॒वि॒ताभु॑वत् ॥ ९ ॥

प० य. । विश्वा । अभि । विऽपश्यति । भुवना । सम् । च ।
पश्यति । स । नः । पूषा । अविता । भुवत् ॥ ९ ॥

भ० જે સર્વલોકને અભિમુખે વિશેષે જુવે છે, તેમજ તે લોકને–તદ્વસ્તુના યાથાત્મ્યને–સમ્યક જાણે છે. તાદૃશ પૂષાદેવ અમારો રક્ષક હો. ૯

तत्सवितुर्वरेण्यंभर्गोदेवस्यधीमहि ।
धियोयोनःप्रचोदयात् ॥ १० ॥ १० ॥

प० तत् । सवितुः । वरेण्यम् । भर्गः । देवस्य । धीमहि ।
धियः । यः । नः । प्रऽचोदयात् ॥ १० ॥ १० ॥

भ० જે અમારાં (ધર્માદિવિષયક) કર્મોને વા બુદ્ધિને પ્રેરનારો છે તે સર્વશ્રુતિપ્રસિદ્ધ દ્યોતમાન સવિતાદેવ–જગત્સ્રષ્ટા, પરમેશ્વરના આત્મભૂત, સર્વપ્રાણિઓ વડે–ઉપાસ્યતાએ–તથા જ્ઞેયતાએ–સંભજનીય–ભર્ગનું, અર્થાત્ સ્વયંજ્યોતિ–સ્વરૂપ પરબ્રહ્માત્મક તેજનું ધ્યાન કરીએ છઇએ (તથો हंसोसौयोसौसोहम् અર્થ — જે હું તે આ, અને ' આ તે હું ' એમ ધ્યાન કરીએ છઇએ) (જે ભર્ગ બુદ્ધિને પ્રેરનારૂં છે તેનુ ધ્યાન કરીએ છઇએ.) યદ્વા, જે સવિતાદેવ, કર્મોને પ્રેરે તે સર્વપ્રાણિના પ્રસવિતા દ્યોતમાન સૂર્યદેવના તે સર્વવડે–દૃશ્યમાનતાએ–પ્રસિદ્ધ, સર્વવડે ભજનીય, પાપતાપક તેજોમંડલનુ ધ્યાન કરીએ છઇએ. યદ્વા, વેદો અને છંદરૂપી અન્ન (भर्ग)નું અમે ધ્યાન કરીએ છઇએ ૧૦ (૧૦)

इतितृतीयस्यचतुर्थेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

देवस्यसवितुर्वयंवाजयन्तः पुरंध्या ।
भगस्यरातिमीमहे ॥ ११ ॥

प० देवस्य । सवितुः । वयम् । वाजऽयन्तः । पुरम्ऽध्या ।
भगस्य । रातिम् । ईमहे ॥ ११ ॥

अ० અન્નેચ્છુ અમે, દ્યોતમાન સવિતાદેવના ભજનીય ધનદાનની તદ્વિષયક સ્તુતિ વા પ્રજ્ઞા વડે યાચના કરીએ છીએ. ૧૧

देवंनरःसवितारंविप्रायज्ञैःसुवृक्तिभिः ।
नमस्यन्तिधियेषिताः ॥ १२ ॥

प० देवम् । नरः । सवितारम् । विप्राः । यज्ञैः । सुवृक्तिऽभिः ।
नमस्यन्ति । धिया । इषिताः ॥ १२ ॥

अ० કર્મનેતા મેધાવી અધ્વર્યુ આદિ, કર્મ વા બુદ્ધિ વડે પ્રેરાતા સતા, તુ સવિતાદેવને યજનીય હવ્યાન્ન અને શોભન સ્તોત્રો વડે પરિચરણ કરે છે. ૧૨

सोमोजिगातिगातुविद्देवानामेतिनिष्कृतम् ।
ऋतस्ययोनिमासदम् ॥ १३ ॥

प० सोमः । जिगाति । गातुऽवित् । देवानाम् । एति । निःऽकृतम् । ऋतस्य । योनिम् । आऽसदम् ॥ १३ ॥

अ० માર્ગને જાણીને સોમદેવ પ્રયાણ કરે છે તે દેવોના સંસ્કૃત, સર્વ વડે આસદનીય, યજ્ઞના હવિર્ધાનાખ્ય સ્થાન પ્રતિ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૩

सोमो॑ अ॒स्मभ्यं॑ द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे च प॒शवे॑ ।
अ॒न॒मी॒वा इष॑स्करत् ॥ १४ ॥

प० सोमः॑ । अ॒स्मभ्य॑म् । द्वि॒ऽपदे॑ । चतुः॑ऽपदे । च । प॒शवे॑ ।
अ॒न॒मी॒वाः । इषः॑ । क॒र॒त् ॥ १४ ॥

अ० सोमदेव, अमे स्तोताओ अर्थ, अमारा द्विपद अने चतुष्पद प्राणिओना अर्थ रोगवर्जित अन्न प्राप्त करो. १४

अ॒स्माक॒मायु॑र्व॒र्धय॑न्न॒भिमा॑ती॒: सह॑मानः ।
सोमः॑ स॒धस्थ॒मास॑दत् ॥ १५ ॥

प० अ॒स्माक॑म् । आयुः॑ । व॒र्धय॑न् । अ॒भिऽमा॑तीः । सह॑मानः ।
सोमः॑ । स॒धऽस्थ॑म् । आ । अ॒स॒द॒त् ॥ १५ ॥

अ० ते सोमदेव अमारा आयुष्यने वा जीवनने वधारतो, कर्म-विघ्नकारक शत्रुओने अभिभवतो, अमारा हविर्धानाख्य स्थानने प्राप्त हो १५

आ नो॑ मित्रावरुणा घृ॒तैर्गव्यू॑तिमुक्षतम् ।
मध्वा॒ रजां॑सि सुक्रतू ॥ १६ ॥

प० आ । न॒: । मि॒त्रा॒व॒रु॒णा॒ । घृ॒तैः । गव्यू॑तिम् । उ॒क्ष॒त॒म् ।
मध्वा॑ । रजां॑सि । सु॒क्र॒तू॒ इति॑ सुऽक्रतू ॥ १६ ॥

अ० शोभन-कर्मवाळा हे मित्रावरुणदेव ! अमारा गोनिवास-स्थानने पयस् वडे चोमेर सिक्त करः अर्थात् अमारा अर्थ दोहनकरनारी (इळथी) गायो अर्पण कर. अमारां आवासस्थानोने मधुररस वडे सिक्त कर १६

उ॒रु॒शंसा॑नमो॒वृधा॑म॒ह्ना दक्ष॑स्य राजथः ।
द्राघि॑ष्ठाभिः शुचिव्रता ॥ १७ ॥

प० उ॒रु॒ऽशंसा॑ । न॒म॒ऽवृधा॑ । म॒ह्ना । दक्ष॑स्य । रा॒ज॒थः ।
द्राघि॑ष्ठाभिः । शु॒चि॒ऽव्र॒ता ॥ १७ ॥

अ० પરિશુદ્ધ-કર્મસંપન્ન હે મિત્રાવરૂણદેવ ! બહુ પ્રાણિઓવડે શંસનીય, વળી મહાન્ શત્રુઅમ પન્ન હવિર્લક્ષણ અન્નવડે વર્ધમાન, અ પન્ન દીર્ઘસ્તુતિ-વાણી વડે યુકત તમે, તમ રા ધન વા બનના મહત્વ વડે સમર્થ છો. ૧૭

गृ॒णा॒ना ज॒मद॑ग्निना॒ योना॑वृ॒तस्य॑ सीदतम् ।
पा॒तं सोम॑मृतावृधा ॥ १८ ॥ ११ ॥

प० गृ॒णा॒ना । ज॒मत्ऽअ॑ग्निना । योनौ॑ । ऋ॒तस्य॑ । सी॒द॒तम् ।
पा॒तम् । सोम॑म् । ऋ॒त॒ऽवृ॒धा ॥ १८ ॥ ११ ॥

अ० હે મિત્રાવરૂણદેવ ! જમદગ્નિ મહર્ષિ દ્વારા સ્તવન કરાતા, વળી પ્રજ્વલિત અગ્નિવડે વિશ્વામિત્રઋષિ દ્વારા સ્તવન કરાતા, યજ્ઞના યોનિરૂપ તમે, દેવયજનાખ્ય દેશવિષે ઉપવિષ્ટ હો. કર્મફલના વર્ધયિતા તમે, સોમપાન કરો. ૧૮

इति तृतीयस्य चतुर्थे एकादशो वर्गः ॥ ११ ॥

इति तृतीये मण्डले पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

इति तृतीयमण्डलं समाप्तम् ॥

सूक्त ६२.

१ भृमयः = भ्रमणशीलाः = ભ્રમણશીલ.
२ हुरयाः = हिंस्याः = હિંસ્ય.
३ सिनम् = अन्नम = અન્ન.
४ यज्ञत्रीः = भजनीयाः देवपत्न्यः = ભજનીય દેવપત્નીઓ.
५ शरणैः = शृणन्ति इति शीतादिक्लेशं इति शरणानि = गृहाणि = ગૃહો.
६ सपर्यत = परिचरत = પરિચરણ કરો.
७ अनामि = अनमनशीलं = પર વડે અનભિભવનીય.
८ आघृणे = दीप्तिमान् ।
९ भर्गः = अविद्यातत्कार्ययोर्भर्जनात्भर्गःस्वयंज्योतिः परब्रह्मात्मकंतेजः = પરબ્રહ્માત્મક તેજ.
१० पुरंध्या = तद्विषयस्तुत्याप्रज्ञयावा = સ્તુતિ વા પ્રજ્ઞાવડે.
११ गव्यूतिम = गवांमार्गम् = ગોનિવાસસ્થાનને.

सूक्त १.

अ० ४ व० १२ मं० ४ अ० १ सू० १

ઋષિ—વામદેવ. દેવતા—અગ્નિ, કિંવા ૨-૬ વરુણ.
છન્દ—૧ અષ્ટિ, ૨ અતિજગતી, ૩ ધૃતિ, અવશિષ્ટ ત્રિષ્ટુભ્

त्वांह्यग्नेसदमित्समन्यवोदेवासोदेवमरतिंन्येरिरइतिक्रत्वान्येरिरे।
अमर्त्यंयजतमर्त्येष्वादेवमादेवंजनतप्रचेतसंविश्वमादेवंजनत-
प्रचेतसम् ॥ १ ॥

प० त्वाम् । हि । अग्ने । सदम् । इत् । सऽमन्यवः । देवासः । देवम् । अरतिम् । निऽएरिरे । इति । क्रत्वा । निऽएरिरे । अमर्त्यम् । यजत । मर्त्येषु । आ । देवम् । आऽदेवम् । जनत । प्रऽचेतसम् ॥ १ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! સ્પર્ધા કરનારા દેવનશીલ ઇન્દ્રાદિક દેવો, દ્યોતમાન શીઘ્રગતા તૂને સદૈવ (યુદ્ધ વિષે) પ્રેરે છે. યજમાનાઓ સ્તુતિલક્ષણકર્મ વડે યજ્ઞકર્મ વિષે દેવોને હવિ પ્રાપ્ત કરાવવા અને દેવોને આહ્વાન કરવા, તૂને નિરન્તર નિશ્ચે પ્રેરિત કરે છે. યજનીય હે અગ્ને ! મરણધર્મરહિત, સર્વતઃ દ્યોતમાન, પ્રકૃષ્ટકર્મવિષયક જ્ઞાનવાળા તૂને, યાગ કરનારા મનુષ્યો મધ્યે આગન્તારૂપે ઉત્પન્ન કરેનો કર્માભિજ્ઞ તથા તે તે યજ્ઞોવિષે આગન્તા-તૂને યુગપત નાનાદેશવર્તિ યજ્ઞો વિષે, હવિના આનયનાર્થ વ્યાપ્ત સ્વરૂપે સંપાદન કરેલો. ૧

सभ्रातरंवरुणमग्नआववृत्स्वदेवाँअच्छासुमतीयज्ञवनसंज्येष्ठं-
यज्ञवनसम् ।
ऋतावानमादित्यंचर्षणीधृतंराजानंचर्षणीधृतम् ॥ २ ॥

प० सः । भ्रातरम् । वरुणम् । अग्ने । आ । ववृत्स्व । देवान् ।
अच्छ । सुऽमती । यज्ञऽवनसम् । ऋतऽवानम् । आदि-
त्यम् । चर्षणिऽधृतम् । राजानम् । चर्षणिऽधृतम् ॥ २ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! તાદશ તૂ ભ્રાતારૂપ, ઉદકને આવરણ કરનાર વરુણદેવને વનનીય હવ્યાન્ન વડે સંભજનીય, યજ્ઞના સંભક્તા, અતિશયે પ્રશસ્યનીય, ઉદકવંત વા સત્યવંત, (ઉદક પ્રદાનવડે) મનુષ્યોના ધારક આદિત્યદેવને, શોભનબુદ્ધિ-વિદ્વાનો વડે-ધૃત, વિરાજમાન વરુણદેવને દેવનશીલ સ્તોતાજનો પ્રત્યે અભિમુખ કર. ૨

सखेसखायमभ्याववृत्स्वाशुंनचक्रंरथ्येवरंह्यास्मभ्यंदस्मरंह्या ।
अग्नेमृळीकंवरुणेसचाविदोमरुत्सुविश्वभानुषु ॥
तोकायतुजेशुशुचानशंकृध्यस्मभ्यंदस्मशंकृधि ॥ ३ ॥

प० सखे । सखायम् । अभि । आ । ववृत्स्व । आशुम् । न ।
चक्रम् । रथ्याऽइव । रंह्या । अस्मभ्यम् । दस्म । रंह्या ।
अग्ने । मृळीकम् । वरुणे । सचा । विदः । मरुत्ऽसु ।
विश्वऽभानुषु । तोकाय । तुजे । शुशुचान । शम् । कृधि ।
अस्मभ्यम् । दस्म । शम् । कृधि ॥ ३ ॥

अ० सખિભૂત દર્શનીય હે અગ્ને ! ગમન પરત્વે સાધુભૂત રથ-
યોજિત અશ્વો, જેમ શીઘ્રગતા ચાકને લક્ષ્યદેશ પ્રત્યે અભિમુખ
કરે તદ્વત્, તારા સખા વરૂણને અમારા અર્થ અભિમુખ કર,
હે અગ્ને ! તારી સહાય પરત્વે વરૂણદેવ, સુખકારક-હવ્યાન્ન
પ્રાપ્ત કરનારો થાય છે સર્વતઃ-વ્યાપ્તતેજસ્ક મરૂતો મધ્યે,
સુખકારક રૂપે તું પ્રાપ્ત હોય છે દેદીપ્યમાન હે અગ્ને !
(ગર્ભવાસે કરીને) જે વડે માતા પીડિત થાય તેવા પુત્રને,
અને પિતા જેના વડે અનૃણતાને પ્રાપ્ત થાય તે પૌત્રને
સુખ સંપાદન કર ૩

त्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वान्देवस्यहेळोवयासिसीष्ठाः ।
यजिष्ठोवह्नितमःशोशुचानोविश्वाद्वेषांसिप्रमुमुग्ध्यस्मत् ॥४॥

प० त्वम् । नः । अग्ने । वरुणस्य । विद्वान् । देवस्य हेळः ।
अव । यासिसीष्ठाः । यजिष्ठः । वह्निऽतमः । शोशुचानः ।
विश्वा । द्वेषांसि । प्र । मुमुग्धि । अस्मत् ॥ ४ ॥

अ० હે અગ્ને ! સર્વપુરૂષાર્થના સાધનોપાયને જાણનારો તું,
દ્યોતમાન વરૂણના ક્રોધ-પાશગ્રહણને અપનયન-દૂર કર
શ્રેષ્ઠ યજનીય હવ્યાન્નનો અતિશય વોઢા અતિશય દેદીપ્યમાન
તું, સર્વપાપોને વા રાક્ષસોને અમારા પસેથી પ્રકર્ષપૂર્વક
મુક્ત કર ४

सत्वंनोअग्नेवमोभवोतीनेदिष्ठोअस्याउषसोव्युष्टौ ।
अवयक्ष्वनोवरुणंरराणोवीहिमृळीकंसुहवोनएधि ॥५॥१२॥

प० सः । त्वम् । नः । अग्ने । अवमः । भव । ऊती । नेदिष्ठः । अस्याः । उषसः । विऽउष्टौ । अव । यक्ष्व । नः । वरु-
णम् । रराणः । वीहि । मृळीकम् । सुऽहवः । नः ।
एधि ॥ ५ ॥ १२ ॥

अ० हे અગ્ને ! તું તારા રક્ષણવડે અમારી પ્રત્યાસન્ન–સમીપ મતો, ઉષાના ઉદયસમયે અગ્નિહોત્રાદિ–કર્મ–સિદ્ધયર્થ અતિશયે અમારી સમીપસ્થ હો. યદ્વા, ગમન વડે તું અમારો રક્ષક હો. વરુણકૃત જલોદર આદિ રોગનો વા આવશ્યક પાપનો વિનાશ કર. અમોવડે દત્ત હવ્યાન્ન પરત્વે રમણ કરનારો, યદ્વા યજનારાઓને અત્યન્ત ફલપ્રદ તૂ, આ સુખકારક હવ્યાન્નનું ભક્ષણ કર. અમને તૂ શોભન આહ્વાનવડે યુક્ત હો. ૫

इतितृतीयस्यचतुर्थेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अस्यश्रेष्ठासुभगस्यसंदृग्देवस्यचित्रतमामर्त्येषु ।
शुचिघृतंनतप्तमघ्न्यायाःस्पार्हादेवस्यमंहनेवधेनोः ॥ ६ ॥

प० अस्य । श्रेष्ठा । सुऽभगस्य । सम्ऽदृक् । देवस्य । चित्रऽतमा । मर्त्येषु । शुचि । घृतम् । न । तप्तम् । अघ्न्यायाः । स्पार्हा । देवस्य । मंहनाऽइव । धेनोः ॥ ६ ॥

अ० જેમ ક્ષીરની કામના કરનારા પુરુષને, અહન્તવ્યા–ગાયનું તેજો-યુક્ત ક્ષરણયુક્ત તપ્ત ક્ષીર સ્પૃહણીય હોય, જેમ ગાયની ભિક્ષા કરનારાને દુઝણી ગાયનું દાન પ્રિયકારક હોય, તેમ સુષ્ઠુ ભજનીય અગ્નિદેવની અતિશય પ્રશસ્યા સંદૃષ્ટિ, મર્ત્યોવિષે અતિશય પૂજનીયા અને સર્વવડે સ્પૃહણીયા હોય છે. ૬

*त्रिरस्य ता परमा सन्ति सत्या स्पार्हा देवस्य जनिमान्यग्नेः ।
अनन्ते अन्तः परिवीत आगाच्छुचिः शुक्रो अर्यो रोरुचानः ॥ ७ ॥

प० त्रिः । अस्य । ता । परमा । सन्ति । सत्या । स्पार्हा । देवस्य । जनिमानि । अग्नेः । अनन्ते । अन्तरिति । परिऽवीतः । आ । अगात् । शुचिः । शुक्रः । अर्यः । रोरुचानः ॥ ७ ॥

अ० આ અગ્નિ અભિમાની દેવના અગ્નિ, વાયુ, તથા સૂર્યસ્વરૂપે ત્રણ પ્રસિદ્ધ ઉત્તમ યથાર્થભૂત જન્મો, સર્વપ્રાણિઓવડે સ્પૃહણીય હોય છે. અ-પર્યન્ત નભની મધ્યે સ્વતેજવડે પરિવેષ્ટિત, સર્વશોધક, દીપ્તિયુક્ત, અત્યન્ત દેદીપ્યમાન સ્વામી દેવ, અમારા યજ્ઞપ્રતિ આગમન કરો. ૭

स दूतो विश्वेदभि वष्टि सद्मा होता हिरण्यरथो रंसुजिह्वः ।
रोहिदश्वो वपुष्यो विभावा सदा रण्वः पितुमतीव संसत् ॥ ८ ॥

प० सः । दूतः । विश्वा । इत् । अभि । वष्टि । सद्म । होता । हिरण्यऽरथः । रंसुऽजिह्वः । रोहित्ऽअश्वः । वपुष्यः । विभाऽवा । सदा । रण्वः । पितुमतीऽइव । संसत्ऽइव ॥ ८ ॥

अ० દેવોનો દૂત, દેવોનો આહ્વાતા, સુવર્ણમય રથોપેત, શોભન જ્વાળાઓવડે ઉપેત તે અગ્નિ, સર્વ દેવયજનસ્થાનોનીજ

* (द्विपस्परिप्रथमञ्जज्ञे अग्नि । श्रोणिजानापरि भूपत्यस्य । ऋ. सं. ७-८-२८; म. सं. १-७-१ ।)

કામના કરે છે. રોહિતવર્ણના અશ્વવાળો, રૂપે સાધુ, કાન્તિ-યુક્ત તે, જેમ અન્નાદિ-સમૃદ્ધ ગૃહ રમણીય હોય તેમ સદાસર્વદા રમણીય હોય છે ૮

सचेतयन्मनुषोयज्ञबन्धुःप्रतंमह्यारशनयानयन्ति ।
सक्षेत्यस्यदुर्यासुसाधन्देवोमर्तस्यसधनित्वमाप ॥ ९ ॥

प० सः । चेतयत् । मनुषः । यज्ञऽबन्धुः । प्र । तम् । मह्या । रशनया । नयन्ति । सः । क्षेति । अस्य । दुर्यासु । साधन् । देवः । मर्तस्य । सधनिऽत्वम् । आप ॥ ९ ॥

अ० (અગ્નિહોત્રાદિ વિષે વિનિયોજક) તે અગ્નિદેવ, કર્મપ્રવૃત્ત મનુષ્યોને જાણે છે અધ્વર્યુ-આદિ-મનુષ્યો સ્તુતિરૂપી મહાન્ રજ્જુવડે યુક્ત તે અગ્નિને, ઉત્તરવેદિ આદિ મધ્યે પ્રક્ષિપ્ત કરે છે આ યજનારાના ગૃહોમધ્યે અભીષ્ટ પદાર્થોને સાધતો, તે અગ્નિદેવ વાસ કરે છે. દ્યોતમાન તે અગ્નિદેવ, સધનિત્વને પ્રાપ્ત કરે છે. અર્થાત્, યજ્ઞ-કરનારાને પ્રભૂત ધન અર્પણ કરાવી તેની સાથે રહેનારો થાય છે. ૯

*सतूनोअग्निर्नयतुप्रजानन्नच्छारत्नंदेवभक्तंयदस्य ।
धियायद्विश्वेअमृताअकृण्वन्द्यौष्पिताजनितासत्यमुक्षन् ।१०।१२

प० सः । तु । नः । अग्निः । नयतु । प्रऽजानन् । अच्छ । रत्नम् । देवऽभक्तम् । यत् । अस्य । धिया । यत् । विश्वे ।

* (अग्नेर्दिव सूनुरसिप्रचेता । ऋ. स. ३-१-२९)।

अमृताः । अकृण्वन् । द्यौः । पिता । जनिता । सत्यम् । उक्षन् ॥ १० ॥ १३ ॥

अ० सर्वपदार्थने जाणनारो ते अग्निदेव, देवनशील स्तोताओवडे संभजनीय उत्तम रत्नने अमारी अभिमुख शीघ्र प्राप्त करावो. मरणधर्मरहित सर्व देवोए हविर्लक्षण कर्मवडे जे अग्निदेवने कल्याणनो प्रापयिता करेलो, पूर्वोक्त जे अग्निनी पालयित्री जनिता अने जनयित्री छे, यद्वा देवनशील आदित्य जेनो जनयिता पितारूप छे तेवा यथार्थभूत अग्निने, अध्वर्यु-आदि घृतादि आहुतिवडे सिंचन करे छे. १०

इतितृतीयस्यचतुर्थेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

सजांयतप्रथमःपुस्त्यासुमहोबुध्नेरजसोअस्ययोनौ ।
अपादशीर्षागुहमांनोअन्तायोयुवानोवृषभस्यनीळे ॥११॥

प० सः । जायत । प्रथमः । पुस्त्यासु । महः । बुध्ने । रजसः । अस्य । योनौ । अपात् । अशीर्षा । गुहमानः । अन्ता । आऽयोयुवानः । वृषभस्य । नीळे ॥ ११ ॥

अ० ते अग्निदेव श्रेष्ठ सतो, यजनाराओना गृहो मध्ये आकृतिसंपन्न थाय छे, आ महान् अन्तरिक्षना मूल पृथिवी मध्ये उत्तरवेदिआदिस्थान विषे संपन्न थाय छे ते अग्निदेव, पादवर्जित शिरोवर्जित पोताना आ अन्तभागरूप पादशिरने गूढ करतो, अर्थात् अविज्ञेय-पाद रूप शिरवाळो वर्षणसमर्थ मेघना निलयस्थान-नभविषे पोताना आत्माने धूमकारे आयोजतो

વર્તે છે; યદ્વા, જે વૈદ્યુતાગ્નિ, નદીઓ વિષે, અન્તરિક્ષ વિષે, મહાન્ ઉદક વા તેજના સ્થાન વિષે સંચાર કરે છે. પાદ તથા શિરોવર્જિત પોતાના પર્યન્ત પ્રદેશોને સ્વતેજ વડે આચ્છાદન કરતો, પુન તે તેજોને સ્વાત્મા વિષે મિશ્રિત કરતો નભવિષે સંચર કરે છે. તે અગ્નિદેવ અધુના પ્રગટ થયેલો છે. ११

प्र शर्ध आर्त प्रथमं विपन्याँ ऋतस्य योना वृषभस्य नीळे ।
स्पार्हो युवा वपुष्यो विभावा सप्त प्रियासोऽजनयन्त वृष्णे ॥१२॥

प० प्र । शर्धः । आर्त । प्रथमम् । विपन्या । ऋतस्य । योना । वृषभस्य । नीळे । स्पार्हः । युवा । वपुष्यः । विभाऽवा । सप्त । प्रियासः । अजनयन्त । वृष्णे ॥ १२ ॥

अ० હે અગ્નિદેવ ! સ્તુતિવડે યુક્ત, ઉદકસ્થાને વર્ષણમય મેઘના આશ્રયભૂત, અન્તરિક્ષવિષે વૈદ્યુતાગ્નિરૂપે વર્તનાર તૂને, તેજ પ્રથમ પ્રકર્ષપણે પ્રાપ્ત થાય છે; જે સર્વ-સ્પૃહણીય, નિત્યતરુણ, કમનીય, દીપ્તિમાન છે તે અભિમત ઇષ્ટવર્ષક અગ્નિદેવ અર્થે પ્રિય સાત હોત્રકો સ્તોત્રને સંપાદન કરે છે ૧૨

अस्माकमत्र पितरो मनुष्या अभि प्र सेदुर्ऋतमाशुषाणाः ।
अश्मव्रजाः सुदुघा वव्रे अन्तरुदुस्रा आजन्नुषसो हुवानाः ॥१३॥

प० अस्माकम् । अत्र । पितरः । मनुष्याः । अभि । प्र । सेदुः । ऋतम् । आशुषाणाः । अश्मऽव्रजाः । सुऽदुघाः । वव्रे । अन्तः । उत् । उस्राः । आजन् । उषसः । हुवानाः ॥ १३ ॥

प० ते । गुव्यता । मनसा । दृध्रम् । उब्धम् । गाः । येमानम् । परि । सन्तम् । अद्रिम् । दृळ्हम् । नरः । वचसा । दैव्येन । व्रजम् । गोऽमन्तम् । उशिजः । वि । वव्रुरितिवव्रुः ॥१५॥१४

अ० कर्मनेता अग्निनी कामना करनारा ते अंगिरा ऋषिओए, गाय प्राप्त करवानी बुद्धिवडे युक्त थइ, गायोना निर्गमन द्वारने निरोधक, मंहत, घणा गायोवडे पूर्ण, नियमन करनार सर्वतः वर्तनारा दृढ, गायोवडे युक्त, गायोना निवासस्थानरूप पर्वतने अग्निविषयक वेदात्मक स्तोत्रवडे गोनिर्गमनार्थ उद्घाटित करेलो. १५

इतितृतीयस्यचतुर्थेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

तेमन्वतप्रथमंनामधेनोस्त्रिःसप्तमातुःपरमाणिविन्दन् ।
तज्जानतीरभ्यनूषतव्राआविर्भुवदरुणीर्यशसागोः ॥१६॥

प० ते । मन्वत । प्रथमम् । नाम । धेनोः । त्रिः । सप्त । मातुः । परमाणि । विन्दन् । तत् । जानतीः । अभि । अनूषत । व्राः । आविः । भुवत् । अरुणीः । यशसा । गोः ॥ १६ ॥

अ० हे अग्निदेव ! तारा स्तोत्र करनारा अंगिरा ऋषिओए स्तुतिसाधक वाक्यमात्रने प्रथम जाणेलो. तत्पश्चात् एकवीश उत्तम छंदोने प्राप्त करेला. अने सर्व जाणनारा उषादेवीनी स्तुति करेली. तेथी, सूर्यना तेजमय

અરૂણવર્ણની ઉષાદેવી આવિર્ભૂત થયતી યદા (૨) તે અંગિરા ઋષિઓએ, 'સુરભિ' 'ગુગ્ગુલુ' 'ગન્ધિની' એવાં પુરાતન નામનું ઉચ્ચારણ કરેલું. ભૂમિનાં રત્નભૂત, વાણિઓ વડે અવકૃત એકવીસ રત્નોને, તેઓએ પ્રાપ્ત કરેવા તે નામોચ્ચારણને ઓળખી ગાયોએ હૈભારવલક્ષણ શબ્દધ્વનિ કર્યો ત્યારે ઉષાદેવી પ્રાદુર્ભૂત થયની ૧૬

नेशुत्तमो दुधितं रोचत द्यौरुद्देव्या उषसो भानुरर्त ।
आ सूर्यो बृहतस्तिष्ठदज्राँ ऋजु मर्तेषु वृजिना च पश्यन् ॥ १७॥

प० नेशत् । तमः । दुधितम् । रोचत । द्यौः । उत । देव्याः । उषसः । भानुः । अर्त । आ । सूर्यः । बृहत । तिष्ठत् । अज्रान् । ऋजु । मर्तेषु । वृजिना । च । पश्यन् ॥ १७ ॥

અ० રાત્રિકૃત અંધકાર, પ્રાતઃ-અગ્નિવિહરણકાને ઉષાપ્રેરિત મતો નષ્ટ થયો. દ્યુનોક દેદીપ્ત થયો. તેથી, દેવનશીલ ઉષાની પ્રભા ઉચે નીકળ છે તદનન્તર, મનુષ્યોમધ્યે વિદ્યમાન સત્ય તથા અસત્ય કર્મોને જોતો સૂર્યદેવ, મહાન્ પવતો વા ગમનશીલ રશ્મિઓ પ્રતિ અધિષ્ઠિત થાય છે. ૧૭

आदित्पश्चा बुबुधाना व्यख्यन्नादिद्रत्नं धारयन्त द्युभक्तम् ।
विश्वे विश्वासु दुर्यासु देवा मित्र धिये वरुणसत्यमस्तु ॥ १८॥

प० आत् । इत् । पश्चा । बुबुधानाः । वि । अख्यन् । आत् । इत् । रत्नम् । धारयन्त । द्युऽभक्तम् । विश्वे । विश्वासु ।

दुर्यासु । देवाः । मित्रः । धिये । वरुण । सत्यम् ।
आसु ॥ १८ ॥

अ० सूर्योदय अनन्तर गायोने निरोधथी निर्गत जाणीने अंगिराओए पृथ्यदेशोमध्ये तेमने अशोषे जोई. तदनन्तर, दीप्तियुक्त वा देवोवडे संभक्त पणिओए अपहृत रत्नोने धारण कर्यां. शोधनने प्राप्त करनारा अंगिराओना सर्वगृहो विषे सर्व देवोए आगमन करेलुं. मित्रभूत, उपद्रवोना वारक हे अग्ने ! कर्मकर्ता वा स्तोतारूप यजनाराथी, तारुं सामर्थ्य यथार्थ हो. १८

अच्छा॑ वोचेय शुशुचा॒नम॒ग्निं होता॑रं वि॒श्वभ॑रसं॒ यजि॑ष्ठम् ।
शुच्यूधो॑ अतृण॒न्न ग॒वामन्धो॒ न पू॒तं परि॑षिक्तमं॒शोः ॥१९॥

प० अच्छ । वोचेय । शुशुचानम् । अग्निम् । होतारम् ।
विश्वभरसम् । यजिष्ठम् । शुचि । ऊधः । अतृणत् । न ।
गवाम् । अन्धः । न । पूतम् । परिऽसिक्तम् । अंशोः ॥१९॥

अ० हे अग्ने ! पुष्कळ–देदीप्यमान, होतारूप, विश्वपोषक, अत्यंतश्रेष्ठ तुंने हुं स्तुति करुं छुं. तारी आहुति अर्थे यजनाराओए, गायोना शुद्ध पयस्ने दोहन करेलुं नथी. सोमांश रूप, रमाप्य अन्न. दशापवित्र वडे शोधित सतुं, गृहो विषे प्रक्षिप्त करेलुं नथी. किंतु, आ यजनारा वडे केवल स्तुति कराय छे. १९

विश्वेषामदितिर्यज्ञियानांविश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम् ।
अग्निर्देवानामवआवृणानःसुमृळीकोभवतुविश्ववेदाः ॥२०॥१९

प० विश्वेषाम् । अदितिः । यज्ञियानाम् । विश्वेषाम् । अतिथिः । मानुषाणाम् । अग्निः । देवानाम् । अवः । आऽवृणानः । सुऽमृळीकः । भवतु । विश्वऽवेदाः ॥ २० ॥

अ० आ अग्निदेव, सर्व पवाई देवोनी अदितिमातारूप अर्थात् पोषक छे. अथवा, सर्व देवोने भूस्थानीय–आधारभूतरूप छे. आ अग्निदेव, सर्व मनुष्योने अतिथिवत्पूज्य छे. देवनशील स्तोताओना हव्यान्नने संभजन करतो सर्वज्ञ ने अग्निदेव, ते स्तोताओने सुखकर हो. २०

इतितृतीयस्यचतुर्थेपंचदशोवर्गः ॥ १९ ॥

सूक्त १.

१ वननवनसम् = वज्ञैः वननीयैः हविर्भिः संभजनीयम् = वननीय हविवडे संभजनीय.

२ रंह्या = रंहणे गमने साधुभूतो = गमन परत्वे साधुभूत.

३ तोकाय = तुज्यते पोष्यतेनेनमाता गर्भयासेन इति तोकंपुत्र. तस्मै = पुत्रने.

४ तुजे = तुजतिगच्छतिअनेनानृण्यंपिता इतितुक् पौत्रः तस्मै = प्रपुत्रने.

५ अवमः = अर्वाचीनः प्रत्यासन्न रक्षको वा = સમીપ; વા રક્ષક.
६ अवयक्ष्व = विनाशय = વિનાશ કર.
७ चोष्किमश्नय = ભક્ષણ કર.
८ महना = दानकर्म = દાનકર્મ.
९ रंसुजिह्वः = रमणीयशोभनज्वालोपेत = શોભન જ્વાલોપેત.
१० वपुष्यः = वपुषि रूपे साधुः = રૂપ રૂપવાળો.
११ विभावा = कान्तियुक्तः = કાન્તિયુક્ત.
१२ संसत् = गृहम = ગૃહ.
१३ मह्ना = महत्वा = મહાન્
१४ देवभक्तम् = देवनशीलैस्तोतृभिः संभजनीयम् = સ્તોતાઓવડે સંભજનીય.
१५ आयोयुवानः = आयोजयन् = આયોજતો.
१६ वृषभस्य = वर्षणसमर्थस्यमेघस्य = વર્ષણ સમર્થ મેઘના.
१७ नीळे = निलये ममनि = નભવિષે.
१८ प्रार्त = प्रकर्षेण गच्छति = પ્રકર્ષપણે પ્રાપ્ત થાય છે.
१९ अश्मव्रजाः = पर्वतैः परिवृता = પર્વતો વડે પરિવૃત.
२० वेव्रं = पर्वतविलान्तर्वर्तितमः = પર્વત બિલાંતવર્તી અન્ધકાર.
२१ कारम् = कर्तारम् = કર્તા.
२२ दधम = निरोधकम् = નિરોધક.
२३ उब्धम् = समुब्धं संहतं पूर्णंवा = સંહતઃ વા પૂર્ણ.
२४ येमानम् = नियच्छन्तम् = નિયંત્રણ કરનાર.
२५ भाः = उषा ।
२६ यशसा = तेजसा = તેજ વડે.
२७ नेशत् = अनश्यत् = નષ્ટ થયો.

२८ दृधितम् = प्रेरित = પ્રેરિત.

२९ अज्ञान् = अननान् पर्वतान्। गमनशीलान्रश्मीन्वा = પર્વતો વા રશ્મિ.

३० वृजिनानि = अनृजूनि असत्कर्माणि=અસત્ય પ્રતિ કર્મો.

३१ दुर्यासु = गृहेषु = ગૃહો વિષે

३२ अतृणत = दोग्धि = દોહન કરેલું.

३३ अघ = अन्नम ।

सूक्त २.

ઋષિ — વામદેવ દેવતા — અગ્નિ. છન્દ — ત્રિષ્ટુભ્.

योमर्त्येष्वमृतऋतावादेवोदेवेष्वरतिर्निधायि ।
होतायजिष्ठोमह्नाशुचध्यैहव्यैरग्निर्मनुषईरयध्यै ॥१॥

प० यः । मर्त्येषु । अमृतः । ऋतऽवा । देवः । देवेषु ।
अरतिः । निऽधायि । होता । यजिष्ठः । मह्ना । शुचध्यै ।
हव्यैः । अग्निः । मनुषः । ईरयध्यै ॥ १ ॥

અ० મરણધર્મરહિત જે અગ્નિદેવ મનુષ્યોમધ્યે સત્યવાન્રૂપે નિહિત-સ્થાપિત છે યદ્વા, મનુષ્યોમધ્યેની વાગાદિ-ઇન્દ્રિયો વિષે જે નિહિત છે, દેવનશીલ જે અગ્નિદેવ ઇન્દ્રાદિદેવોમધ્યે શત્રુનો અભિગંતા છે, યદ્વા, જે દેવોવિષે નિહિત છે તે દેવોનો આહ્વાતા અત્યંત પૂજનીય અગ્નિદેવ, પોતાના મહાન્

તેજવડે દેદીપ્ત થવાને ઉત્તરવેદિ વિષે નિહિત કરેલો છે. તે આજ્ય-પુરોડાશાદિ હવિઓના હેતુપૂર્વક, યજનારાની સ્વર્ગપ્રતિ પ્રેરણાર્થ નિહિત કરેલો છે. ૧

इह त्वं सूनो सहसो नो अद्य जातो जाताँ उभयाँ अन्तरग्ने ।
दूत ईयसे युयुजान ऋष्व ऋजुमुष्कान्वृषणः शुक्रांश्च ॥२॥

प० इह । त्वम् । सूनो इति । सहसः । नः । अद्य । जातः । जातान् । उभयान् । अन्तः । अग्ने । दूतः । ईयसे । युयुजानः । ऋष्व । ऋजुऽमुष्कान् । वृषणः । शुक्रान् । च ॥२॥

અ० હે બલપુત્ર અગ્નિદેવ ! આજે અમારા યજ્ઞવિષે (આધાન પવમાન તથા હવિવડે સંસ્કૃત) તૂ, ઉત્પન્ન દેવો તથા મનુષ્યો ઉભયમધ્યે દેવોને હવ્યાન્ન પ્રાપ્ત કરાવવા ગમન કરે છે. હે દર્શનીય અગ્નિદેવ ! પ્રમાધક અને માંસલ-રેતઃસેચનસમર્થ દેદીપ્યમાન અશ્વોને સ્વરથવિષે યોજિત કરતો, તૂ નયન કરાય છે. યદ્વા, હે મહાન્ અગ્નિદેવ ! હવિર્વહન પરત્વે નિયોજાતો તૂં, હવિઃ સેચનસમર્થ યજનારાઓ તથા દેવો પ્રતિ ગમન કરેછે. ૨

अत्या वृधस्नू रोहिता घृतस्नू ऋतस्य मन्ये मनसा जविष्ठा ।
अन्तरीयसे अरुषा युजानो युष्मांश्च देवान्विश आ च मर्तान् ॥३॥

प० अत्या । वृधस्नू इति वृधऽस्नू । रोहिता । घृतस्नू इति घृतऽस्नू । ऋतस्य । मन्ये । मनसा । जविष्ठा । अन्तः ।

ईयसे । अरुषा । युजान । युष्मान् । च । देवान् ।
विशः । आ । च । मर्तान् ॥ ३ ॥

अ० हे अग्निदेव ! सत्यभूत-तूंना मनथी-अधिक-वेगवाळा अन्नक्षरण-करनारा, उदक-अवण-करनारा रोहितवर्णना अश्वोनी हुं स्तुति करुं छुं आरोचमान, अश्वोने रथविषे योजना करनारो तूं, यष्टव्य देवो अने परिचारक मनुष्योमध्ये चोमेर गमन करे छे ३

अर्यमणं वरुणं मित्रमेषामिन्द्राविष्णू मरुतो अश्विनोत ।
स्वश्वो अग्ने सुरथः सुराधा एदु वह सुहविषे जनाय ॥४॥

प० अर्यमणम् । वरुणम । मित्रम । एषाम् । इन्द्राविष्णु इति । मरुतः । अश्विना । उत । सुअश्वः । अग्ने । सुरथः । सुराधाः । आ । इत् । ऊँ इति । वह । सुहविषे । जनाय ॥ ४ ॥

अ० हे अग्निदेव ! शोभन अश्वोवडे संपन्न शोभन रथवाळो, शोभन-धनोपेत-तू, मर्त्योमध्ये शोभन-हविष्क यजनारार्थ, अर्यमा, वरुण, मित्र-इन्द्राविष्णू, मरुद्देवो अने अश्विन देवोने अवश्य आह्वान कर ४

गोमाँ अग्नेऽविमाँ अश्वी यज्ञो नृवत्सखा सदमिदप्रमृष्यः ।
इळावाँ एषो असुर प्रजावान्दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः सभावान् ॥५॥१६

प० गोऽमान् । अग्ने । अविऽमान् । अश्वी । यज्ञः । नृवत्ऽ-

संसा । सर्दम् । इन । अप्रर्दृष्य: । इळांदवान् ।
एष: । असुर । प्रजाऽवान् । दीर्घः । रयिः । पृथुऽबुध्नः ।
सुभाऽवान् ॥ ५ ॥ १६ ॥

अ० हे बलवन् अग्निदेव ! आ मारो यज्ञ गोसंपन्न मेषसंपन्न अने अश्वोपेत हो. अध्वर्यु-आदि-कर्मनेता-संपन्न यजमानाओवाळो ते यज्ञ, सदैव अ-प्रधृष्य हो. ते हविर्लक्षण-अन्न-संपन्न, पुत्र-पौत्रादिकयुक्त, अविच्छिन्न अनुष्ठान-उपेत, धनवान्. बहुल-धनादिकारणवाळो अने उपदष्टारूप सभावडे युक्त हो. ५

इतितृतीयस्यचतुर्थेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

यस्तेंइध्मंजभरंत्सिष्विदानोमूर्धानंवातुतपतेत्वाया ।
भुवस्तस्यस्वतंवाँपायुरग्नेविश्वस्मात्सीमघायतउरुष्य ॥६॥

१० यः । ते । इध्मम् । जभर्त् । सिष्विदानः । मूर्धानम् ।
वा । तुतपंते । त्वाऽया । भुवं । तस्य । स्वऽतंवान् । पायुः ।
अग्ने । विश्वस्मात् । सीम् । अघऽयत. । उरुष्य ॥ ६ ॥

अ० हे अग्ने ! जे पुरुष त्वदर्थ स्वेदयुक्त गात्रवाळो सतो, तारा अभिन्धनार्थ, काष्टभारनुं आहरण करे छे वा जे, त्वत्कामनाथे स्वमस्तकने काष्ठभारवडे तपावे छे तादृश पुरुषने, तूं धन प्राप्त करनारो थाय छे. तेनो तू पालयिता छे सर्व पापेच्छु पुरुषथी तेनुं रक्षण कर ६

यस्तेभराद्न्नियतेचिदन्नंनिशिषन्मन्द्रमतिथिमुदीरत् ।
आदेवयुरिनधतेदुरोणेतस्मिन्नयिध्रुवोअस्तुदास्वान् ॥७॥

प० यः । ते । भरात् । अन्निऽयते । चित् । अन्नम् । निऽशिषत् । मन्द्रम् । अतिथिम् । उत् । ईरत् । आ । देवऽयुः । इनधते । दुरोणे । तस्मिन् । रयिः । ध्रुवः । अस्तु । दास्वान् ॥ ७ ॥

अ० हे अग्निदेव ! जे पुरुष अन्नेच्छु-तूने हविर्लक्षण-पुरोडाशादिक-अन्न हेवा अन्नधारण करे छे, जे मदकर सोम निरंतर अर्पण करे छे, जे अतिथिवत्-पूज्य तूने उत्तरवेदिविषे प्रणयन करे छे, अने देवत्वनी कामनावाळो जे स्वकीय गृहविषे तूने समिधवडे प्रज्वलित करे छे तेवा पुरुष परत्वे, आस्तिक्य-बुद्धिपूर्वक वैदिक मार्गविषे निश्चल पुत्र प्राप्त हो ते पुत्र औदार्योपेत हो. ७

यस्त्वादोषायउषसिप्रशंसात्प्रियंवात्वाकृणवतेहविष्मान् ।
अश्वोनस्वेदमआहेम्यावान्तमंहसःपीपरोदाश्वांसम् ॥८॥

प० यः । त्वा । दोषा । यः । उषसि । प्रऽशंसात् । प्रियम् । वा । त्वा । कृणवते । हविष्मान् । अश्वः । न । स्वे । दमे । आ । हेम्याऽवान् । तम् । अंहसः । पीपरः । दाश्वांसम् ॥ ८ ॥

अ० हे अग्ने ! जे पुरुष तूने रात्रिए संस्तुति करे, तूने जे प्रातःकाले प्रशंसा करे, वा सम्यक् प्रकारे हव्यान्न भरणु करनारो

જે યજનારો તૂને હવ્યાન્નવડે પ્રસન્ન કરે, તાદૃશ યજનારાને, સ્વર્ણયગૃહમધ્યે સુવર્ણ નિર્મિત કક્ષ્યાવાળા અશ્વનીપેરે સંચાર કરનો, તૂં પાપરૂપ દારિદ્રથી પાર આણ; અર્થાત્ તે યજનારાને બહુ ધન અર્પણ કર. ૮

यस्तुभ्यमग्नेअमृतायदाशद्दुवस्त्वेकृणवतेयतस्रुक् ।
नसरायाशशमानोवियोषन्नैनमंहःपरिवरदघायोः ॥९॥

प० यः । तुभ्यम् । अग्ने । अमृताय । दाशत् । दुवः । त्वेऽइति । कृणवते । यतऽस्रुक् । न । सः । राया । शशमानः । वि । योषत् । न । एनम् । अंहः । परि । वरत् । अघऽयोः ॥ ९ ॥

अ० હે અગ્ને ! જે યજનાર, અમર-તૂને હવ્યાન્ન અર્પે, સયત-સ્રુક્ જે યજનાર તૂં પરત્વે પરિચર્યા કરનાર હોય તે સ્તોત્ર કરનારો ધનથી વિયુક્ત મ હો. પાપેચ્છુ-હિંસક પુરૂષનુ પાપ, આ યજનારાને મ સ્પર્શ કરો. ૯

यस्यत्वमग्नेअध्वरंजुजोषोदेवोमर्तस्यसुधितंरराणः ।
प्रीतेदसद्धोत्रासायविष्ठासामयस्यविधतोवृधासः ॥१०॥१७॥

प० यस्य । त्वम् । अग्ने । अध्वरम् । जुजोषः । देवः । मर्तस्य । सुऽधितम् । रराणः । प्रीता । इत् । असत् । होत्रा । सा । यविष्ठ । असाम । यस्य । विधतः । वृधासः ॥ १० ॥

अ० હે અગ્ને ! રમણ કરતો દેદીપ્યમાન તૂં, જે મનુષ્યના તાદૃશ સમ્યક્પ્રકારે નિહિત અનુપહત હવિર્લક્ષણ અન્નને સેવે છે, હે

અત્યંત તરૂણ દેવ ! તે હોતા યજનારો અવશ્ય પ્રિય થાય. જેના યજ્ઞના હોતાઆદિ વર્ધયિતા હોય તેવા અગ્નિની પરિચર્યા કરનાર યજનારાના અમે સબંધી થઇએ. ૧૦

इतितृतीयस्यचतुर्थेसप्तदशोवर्ग ॥ १७ ॥

चित्तिमचित्तिंचिनवद्विविद्वान्पृष्ठेववीताव्रृजिनाचमर्तान् ।
रायेचनःस्वपत्यायदेवदितिंचरास्वादितिमुरुष्य ॥११॥

प० चित्तिम् । अचित्तिम् । चिनवत् । वि । विद्वान् । पृष्ठाइंव । वीता । वृजिना । च । मर्तान् । राये । च । नः । सुऽअपत्याय । देव । दितिम् । च । रास्व । अदितिम् । उरुष्य ॥ ११ ॥

अ० પ્રાણિઓના પુણ્યપાપરૂપ કર્મોને જાણનારો તે અગ્નિદેવ, અશ્વપાલ જેમ અશ્વોના કાંતસ્વરૂપ અને દુર્બલ પૃષ્ઠોને હેય–ઉપાદેયત્વપૂર્વક પૃથક્કાર કરે તેમ પુણ્યપાપનો યદ્વા જ્ઞાન અજ્ઞાનનો પૃથક્કાર કરે. પૃણ્યકૃત્ અને અપુણ્યકૃત્ મનુષ્યોનું પૃથક્કરણ કરો હે અગ્નિદેવ ! અમને શોભનપુત્રોપેત ધન સંપાદન કર દાતાર અર્પણ કર અદાતા સકાશથી રક્ષણ કર ૧૧

कविंशशासु कवयोदब्धानिधारयन्तोदुर्यास्वायोः ।
अतस्त्वंदृश्याँअग्नएतान्पड्भिःपश्येरद्भुताँअर्यएवैः ॥१२॥

प० कविम् । शशासु । कवयः । अदब्धाः । निऽधारयन्तः । दुर्यासु । आयोः । अतः । त्वम् । दृश्यान् । अग्ने । एतान् । पट्ऽभिः । पश्येः । अद्भुतान् । अर्यः । एवैः ॥ १२ ॥

अ० हे અગ્ને ! મનુષ્યોના ગૃહો વિષે કોઇયે-વડે-અતિરસ્કૃત નિવાસકરનારા મર્ત્ય દેવો, 'તૂં હોતા હો' એમ મેધાવી તૂંને શંસન-કથન કરે છે, એથી યજ્ઞનો સ્વામી તૂં દર્શનીય આશ્ચર્ય-રૂપોપેત ઇન્દ્રાદિ દેવોને ગમનશીલ પાદો-સ્વતેજ વડે જાણ્ય. १२

त्वमग्नेसुप्रयतेसुप्रणीतिःसुतसोमायविधतेयविष्ठ ।
रत्नंभरशशमानायघृष्वेपृथुश्चन्द्रमवसेचर्षणिप्राः ॥१३॥

प० त्वम् । अग्ने । सुप्रयते । सुप्रणीतिः । सुतसोमाय । विधते । यविष्ठ । रत्नम् । भर । शशमानाय । घृष्वे । पृथु । चन्द्रम् । अवसे । चर्षणिप्राः ॥ १३ ॥

अ० હે યુવતમ ! દીપ્તિયુક્ત યદા પરપુરૂષ-ધર્ષણશીલ હે અગ્ને ! અપેક્ષિત ફલપ્રદાન વડે મનુષ્યોનો કામપૂરક, સુષ્ઠુપ્રકારે ઉત્તરવેદિ વિષે પ્રણયનીય તૂ, સોમમવન કરનાર, તારી પરિચરણ કરનાર, તૂને સ્તુતિ કરનાર યજ્ઞનિર્વાહક યજનારાને રક્ષણાર્થે પ્રભૂત આલ્હાદકારક ઉત્તમ ધન અર્પણ કર. १३

अधाहयद्वयमग्नेत्वायापद्भिर्हस्तेभिश्चकृमातनूभिः ।
रथंनक्रन्तोअपसाभुरिजोर्ऋतंयेमुःसुध्यआशुषाणाः ॥१४॥

प० अध । ह । यत् । वयम् । अग्ने । त्वाया । पद्भिः । हस्तेभिः । चकृम । तनूभिः । रथम् । न । क्रन्तः । अपसा । भुरिजोः । ऋतम् । येमुः । सुध्यः । आशुषाणाः ॥१४॥

અ૦ હે અગ્ને ! અમે ત્વત્કામનાયે પાદો, હસ્તો અને અન્ય અવયવો વડે નિશ્ચે કર્મ-સિદ્ધયર્થ, તૂંને ઉપપાદન કરીએ છીએ. સુંદર-કર્મ-કરનારા, કર્મોને વ્યાપ્ત કરનારા તે અંગિરા ઋષિઓ, શિલ્પી અથવા કમણ કરનારા અગ્રગ મનુષ્યો હસ્તો વડે રથને ઉંચો કરે તેમ, કર્મકરણસામર્થ્ય વા પદાર્થોને ધારણ કરનાર બાહુથી મન્થનાખ્યક કર્મ વડે સત્યભૂત-તૂંને ઉદ્યમન કરે છે. યદ્વા, દેવો તથા મનુષ્યોને ધારણ કરનારાં દ્યાવા પૃથિવી, તેમના પરિચરણ કર્મ વડે સત્યભૂત અગ્નિને યમન કરે છે. ૧૪

*अधांमातुरुषसः सप्तविप्राजायेमहिप्रथमावेधसोनॄन् ।
दिवस्पुत्राअंगिरसोभवेमाद्रिंरुजेमधनिनंशुचन्तः ॥१५॥

प० अधं । मातुः । उषसः । सप्त । विप्राः । जायेमहि ।
प्रथमाः । वेधसः । नॄन् । दिवः । पुत्राः । अंगिरसः ।
भवेम । अद्रिम् । रुजेम । धनिनम् । शुचन्तः ॥ १५ ॥

અ૦ વળી, માતા ઉષા મકાશથી અમે સાત પ્રાજ્ઞ પુરૂષો પ્રાપ્ત થયા છીએ. શ્રેષ્ઠ અમે, અગ્નિના પરિચારક નરોનો વા રશ્મિઓનો પ્રાદુર્ભાવ કરાવીએ છીએ. દ્યોતમાન આદિત્યના પુત્રો અમે અંગિરા ઋષિઓ મૂર્તિમત થઈએ. દેદીપ્યમાન અમે, ઉદકવંત મેઘને વર્ષાર્થ ભેદીએ છીએ. યદ્વા, ગોધન-યુક્ત પર્વતને અમે ભેદીએ છીએ. ૧૫

इतितृतीयस्यचतुर्थेऽष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

* (तस्य तत्रेतसः प्रथममुददीप्यत तदसावादित्यो भवत्-पे. ब्रा. ३-३४)।

अधायथानःपितरःपरासःप्रत्नासोअग्नऋतमाशुषाणाः ।
शुचीदयन्दीधितिमुक्थशासःक्षामाभिन्दन्तोअरुणीरपव्रन् ॥१६॥

प० अर्ध । यथा । नः । पितरः । परासः । प्रत्नासः । अग्ने । ऋतम् । आशुषाणाः । शुचि । इत् । अयन् । दीधितिम् । उक्थऽशसः । क्षाम । भिन्दन्तः । अरुणीः । अप । व्रन् ॥ १६ ॥

अ० हे અગ્ને ! વળી શ્રેષ્ઠ, પુરાણ, સત્યભૂત, યજ્ઞને યથાવત્ પ્રાપ્ત થનારા અમારા અંગિરા પિતૃઓ, દેદીપ્તસ્થાનને પ્રાપ્ત થયલા; તેજને પ્રાપ્ત થયલા. શસ્ત્રોના શંસિતા, ક્ષયકારણરૂપ તમસ્ વા પાપના વિનાશ કરનારા અંગિરા ઋષિઓએ, અરુણ વર્ણની ગાયોને વા ઉષાઓને પ્રકાશિત કરેલી. ૧૬

सुकर्माणःसुरुचोदेवयन्तोयोनदेवाजनिमाधमन्तः ।
शुचन्तोअग्निंववृधन्तइन्द्रमूर्वंगव्यंपरिषदन्तोअग्मन् ॥१७॥

प० सुऽकर्माणः । सुऽरुचः । देवऽयन्तः । अयः । न । देवाः । जनिम । धमन्तः । शुचन्तः । अग्निम् । ववृधन्तः । इन्द्रम् । ऊर्वम् । गव्यम् । परिऽसदन्तः । अग्मन् ॥ १७ ॥

अ० જેમ લુહારો લોઢાને ધમણવડે ધમે તેમ, સુષ્ઠુ પ્રકારે યાગાદિ કર્મને અનુષ્ઠિત કરનાર, શોભન-દીપ્તિવાળા, દેવેચ્છુ, દેવનશીલ સ્તોતાઓ, સ્વકીય માનુષજન્મને યાગાદિલક્ષણકર્મ વડે નિર્મલ કરે છે. અંગિરાઓએ, અગ્નિને હવ્યાન્ન વડે દેદીપ્ત

કરતાં, ઇન્દ્રને સોમ વા સ્તુતિવડે વધારતાં, આસપાસ બેસતા મહાન્ ગોમંધને પ્રાપ્ત કરેલું. ૧૭

आयूथेवंक्षुमतिंपृश्वोअंख्यद्देवानांयज्जनिमान्त्युग्र ।
मर्तानांचिदुर्वशीरकृमन्वृधेचिदुर्यउपंरस्यायोः ॥१८॥

प० आ । यूथाऽईव । क्षुऽमति । पुश्वः । अख्यत् । देवानाम् । यत् । जनिमा । अन्ति । उग्र । मर्तानाम् । चित् । उर्वशीः । अकृमन् । वृधे । चित् । अर्यः । उपरस्य । आयोः ॥ १८ ॥

અ० હે તેજસ્વિ અગ્ને ! મનુષ્યો જેમ આઢ્ય પુરુષના ગૃહ વિષે ગાયોના યૂથોને જુવે તેમ ઇન્દ્રે, અંગિરાઋષિએ સંબધી ગોસંધને પર્વત સમીપ આસપાસ જેયો. યદા હે અગ્ને ! તારો પરિચારક ગણ-ઇન્દ્રાદિક દેવોનો આ જનગણ શબ્દધ્વનિ કરનારા યૂથ વિષે પશુઓને જેમ કોઇ જુવે તેમ સમીપમાં પણિએ વડે અપહરાયલાં પશુઓને જુવે છે. માનવસૃષ્ટિ, આણેલી ગાયો વડે સમર્થ થઇ; અને વળી ગૃહપતિ, ઉત્પન્ન થનારા પ્રજાના પોષણાર્થ સમર્થ થાય તેમજ ભૃત્યાદિના પોષણ પરત્વે તે સમર્થ થાય છે. ૧૮

अकर्मतेस्वपसोअभूमऋतमवस्रन्नुषसोविभातीः ।
अनूनमग्निंपुरुधासुश्चन्द्रंदेवस्यमर्मृजतश्चारुचक्षुः ॥१९॥

प० अकर्म । ते । सुऽअपसः । अभूम । ऋतम् । अवस्रन् ।

उपसः । विऽभातीः । अनु । नम् । अग्निम् । पुरुष । सुऽचन्द्रम् । देवस्य । मर्मृजतः । चारु । चक्षुः ॥ १९ ॥

अ० હે અગ્ને ! અમે તારું પરિચરણ કરીએ છીએ; તે કર્મ વડે અમે શોભન-કર્મ કરનારા થઈએ છીએ. ઉદય પામતી ઉષાઓ, તેઓને ધારણ કરે છે. તે ઉષાઓ, સંપૂર્ણ, બહુધા ઘણું પ્રકારે-આહ્લાદકારક છે, પદા સુદિરણ્ય રૂપ અગ્નિને ધારણ કરે છે. દ્યોતમાન તું ના મનોહર ચક્ષુનું પરિચરણ કરતા અમે, સુંદર કર્મ કરનારા થઈએ. ૧૯

एताते॑अग्नउ॒चथा॑निवेधोऽवो॑चामक॒वये॒ताजु॑षस्व ।
उच्छो॑चस्वकृणुहिवस्य॑सोनोम॒होरा॒यःपु॑रुवा॒रमर्यन्धि॥२०॥१९

प० एता । ते । अग्ने । उचथानि । वेधः । अवोचाम । कवये । ता । जुषस्व । उत् । शोचस्व । कृणुहि । वस्यसः । नः । महः । रायः । पुरुऽवार । प्र । यन्धि ॥ २० ॥ १९ ॥

अ० કર્મવિધાતા રૂપ હે અગ્ને ! અમે તૂ-મેધાવી અર્થે આ ઉકથોની ઉક્તિ કરીએ છીએ, તું તેનું સેવન કર. તૂં ઉચ્ચે દેદીપ્ત હો. અમને અતિશય ધનયુક્ત કર. બહુમનુષ્યો-વડે-વરણીય-તૂં, અમને ધન અર્પણ કર. ૨૦

इतितृतीयस्यचतुर्थेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

सूक्त २.

१ अरतिः = अभिगन्ता शत्रूणाम् = शत्रुनो अभिगंता.
२ ईरयध्यै = प्रेरणार्थे = પ્રેરણાર્થ.

३ ऋजुमुष्कान् = मुष्कः मांसला प्रसाधकाः मांसला = પ્રસાધક અને માંસલ.

४ वृषद्गू = वर्धयतीति वृषमन्नतत्क्षरंतौ = અન્નક્ષરણ કરનાર.

५ घृतस्नू = घृत उदक स्रवन्तः = ઉદક સ્રવણ કરનાર.

६ अप्रमृष्यः = अप्रधृष्यः ।

७ स्वतवान् = धनवान् ।

८ सिष्विदानः = स्विद्यगात्रः = સ્વેદયુક્ત ગાત્રવાળો.

९ अग्नियते = अन्नमिच्छते = અન્નેચ્છુ.

१० निशिषत = नितरामयच्छति =निरंतर અર્પણ કરે છે.

११ इनधते = समिंधते = પ્રજ્વલિત કરે છે.

१२ रयि = पुत्र ।

१३ हैरण्यावान् = सुवर्णनिर्मित कक्ष्यावान् = સુવર્ણ નિર્મિત કક્ષ્યાવાળા.

१४ दुव॰ = परिचर्याम = પરિચર્યા.

१५ शशमान॰ = स्तोत्रंकुर्वाणः = સ્તોત્ર કરનાર.

१६ वियोयत् = पृथग्भवत् = વિયુક્ત હો.

१७ परिवरत् = परिवृणुयात् = સ્પર્શ કરો.

१८ वृधासः = वर्धयितार॰ ।

१९ असाम = भवेम = થઇએ.

२० वृजिना = दुर्बहाणि = દુર્વાહ

२१ दितिम = दातारम् = દાતાર.

२२ अदितिम = अदातुःसकाशात् = અદાતાસકાશથી.

२३ घृष्वे = दीप्तियुक्त परेषां घर्षणशीलोवा = દીપ્તિયુક્ત; વા પરપુરૂષધર્ષક.

२४ चर्षणिप्रा = मनुष्याणां कामपूरक॰ = મનુષ્યોનો કામપૂરક.

२५ वाघते = यज्ञनिर्वाहकाय = यज्ञनिर्वाहकार्थ.
२६ क्रन्त = कारयः शिल्पिन क्रामन्तो अश्वमाया = शिल्पीओ; वा वटेमार्गु.
२७ भुरिजो. = बिभ्रत; कर्मकरणसामर्थ्यं पदार्थान् यद्वा देवामनुष्यांश्चबिभ्रतेइति द्यावापृथिव्यौ = कर्मकरणु सामर्थ्यने वा पदार्थोने, वा देवमनुष्योने धारणकरनार द्यावापृथिवी.
२८ परासः = श्रेष्ठा ।
२९ क्षाम = क्षयकारणं तम पापं वा = तमस् वा पाप.
३० अपवन् = अपादृण्वन् = प्रकाशित करेली.
३१ ऊर्वम = महान्तम् = महान्
३२ क्षुमति = अन्नवत्याढ्यगृहे । शब्द कुर्वाणे = आढ्य पुरुषना गृह विषे, वा गर्जना करनार
३३ उर्वन्नोः = उदम्यामग्नुयाना प्रजा. = प्रजा.
३४ उपजस्य = उत्पत्स्य निषिक्तस्य = उत्पन्न थनार.
३५ अयमन् = आच्छादयन्ति = धारण करे छे.
३६ अनूनम् = संपूर्ण ।
३७ उषथानि = उक्थानि ।
३८ यस्यस = धनयुक्तान् = अतिशय धनयुक्त.

सूक्त ३.

ઋષિ—વામદેવ દેવતા—અગ્નિ છન્દ — ત્રિષ્ટુભ

*आवोराजानमध्वरस्यरुद्रंहोतारंसत्ययजंरोदस्यो ।
अग्निंपुरातनयित्नोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसेकृणुध्वम् ॥१॥

प० आ । वः । राजानम् । अध्वरस्य । रुद्रम् । होतारम् ।
सत्यऽयजम् । रोदस्यो । अग्निम् । पुरा । तनयित्नो ।
अचित्तात् । हिरण्यऽरूपम् । अवसे । कृणुध्वम् ॥ १ ॥

અ० હે ઋત્વિગ્યજમાનો ! દેવોના હોતા, શત્રુને-રુદન-કરાવનાર, યદ્વા ઉદયને પામનાર, રુદ્રાત્મક, દ્યાવાપૃથિવી વિષે અન્નદાતા, યદ્વા સત્ય-હવિવડે-યજન-કરનાર, યદ્વા દ્યાવાપૃથિવી વિષે વ્યાપ્ત થઇ વર્તનાર, સુવર્ણ પ્રભાવવાળા અગ્નિદેવને તમારા વજ્ર જેવા આકસ્મિક મરણના પૂર્વે જ ચોમેર હવિથી ભજો ૧

अयंयोनिश्चकृमायंवयन्तेजायेवपत्यउशतीसुवासाः ।
अर्वाचीनःपरिवीतोनिषीदेमाउतेस्वपाकप्रतीचीः ॥२॥

प० अयम् । योनिः । चकृमायम् । वयम् । ते । जायाऽइव ।
पत्ये । उशती इति । सुऽवासाः । अर्वाचीनः । परिऽवीत ।
नि । सीद । इमा । ऊँ इति । सुऽअपाक । प्रतीची. ॥२॥

---

*(पपावामग्नेस्तनूर्यदृद)।

અ० હે અગ્ને ! પતિની કામના કરનારી શોભનવસ્ત્રોપેત જાયાની પેરે ત્વદર્થં અમે, જે ઉત્તર વેદિ છે તેને રચિએ છીએ. અર્થાત્, આ યોનિ તારૂં સ્થાન થાય છે. હે સુકર્મન્ અગ્ને ! યષ્ટવ્યદેવો વા તેજોવડે પરિવેષ્ટિત, અભિમુખ સતો તૂં ઉત્તરવેદિ વિષે ઉપવિષ્ટ હો. ત્હારી આ જ્વાલાઓ વા સ્તુતિઓ ત્વદભિમુખે પ્રવર્તે છે. ૨

*आशृण्वतेअदृपितायमन्मनृचक्षसेसुमृळीकायवेधः ।
देवायशस्तिममृतायशंसग्रावेवसोतामधुपुद्यमीळे ॥३॥

प० आऽशृण्वते । अदृपिताय । मन्म । नृऽचक्षसे । सुऽमृळीकाय । वेधः । देवाय । शस्तिम् । अमृताय । शंस । ग्रावाऽइव । सोता । मधुऽसुत् । यम् । ईळे ॥ ३ ॥

અ० સ્તોત્રોના કર્તા હે સ્તોતાજન ! મદકારક સોમના સોતા— પીવનાર ગ્રાવાની પેરે અર્થાત્ સોમાભિષવ કરનાર યજનારો, જેની સ્તુતિ કરે છે તે સ્તોત્રાકર્ણન-પરાયણ, અદૃપ્ત— અપ્રમત્ત, નરોના દ્રષ્ટા, સુસુખરૂપ, અમર અગ્નિદેવાર્થ સ્તુતિ કર. યદ્વા, * સોમમોતાપાષાણ શબ્દધ્વનિ કરે તેમ સોમસુત્— યજનારો, અગ્નિની સ્તુતિ કરે છે. ૩

त्वंचिन्नःशम्याअग्नेअस्याऋतस्यबोध्दृतचित्स्वाधीः ।
कदातउक्थासधमाद्यानिकदाभवन्तिसख्यागृहेते ॥४॥

---

* प्रैते वदन्तु प्रवयं वदाम ग्रावभ्यः—ऋ. स. ८–४–२१).

१० त्वम् । चित् । नः । शम्यै । अग्ने । अस्याः । ऋतस्य ।
बोधि । ऋतऽचित् । सुऽआधीः । कदा । ते । उक्था ।
सधऽमाद्यानि । कदा । भवन्ति । सख्या । गृहे । ते ॥४॥

અ૦ હે અગ્ને ! તું જ આ કર્મનો દેવતા છે, સત્યજ્ઞ હે અગ્ને ! સુકર્મા વા સુધ્યાનવાળો તું, અમારા સ્તોત્રને જાણ. તારાં આનંદદાયક ઉકથો ક્યારે થશે ? અમારા ગૃહ વિષે તારી સાથ ક્યારે સખ્યભાવ થશે ? ૪

कथा ह तद्वरुणाय त्वमग्ने कथा दिवे गर्हसे कन्न आगः ।
कथा मित्राय मीळ्हुषे पृथिव्यै ब्रवः कदर्यम्णे कद्भगाय ॥५॥२०॥

१० कथा । ह । तत् । वरुणाय । त्वम् । अग्ने । कथा । दिवे ।
गर्हसे । कत् । नः । आगः । कथा । मित्राय । मीळ्हुषे ।
पृथिव्यै । ब्रवः । कत् । अर्यम्णे । कत् । भगाय ॥५॥२०

અ૦ હે અગ્ને ! તું અમારા પાપનું વરુણદેવ પ્રત્યે કયા હેતુ વડે ગર્હાપૂર્વક આવેદન કરે છે ? દ્યુલોકને વા સર્વને કયા પ્રકારે તે પાપનું આવેદન કરે છે ? અમારું તે કયું પાપ હોય છે ? અર્થાત્, સ્તવપરિચરણને લેશ કંઈ પાપ હોતું નથી. અભિમત ફલના સેક્તા મિત્રદેવને, પૃથિવીને, અર્યમા તથા ભગદેવને અમારા પાપનું કયા પ્રકારે કથન કરે છે ? ૫

इति तृतीयस्य चतुर्थे विंशो वर्गः ॥ २० ।

कद्धिष्ण्यासु वृधसानो अग्ने कद्वाताय प्रतवसे शुभंये ।
परिज्मने नासत्याय क्षे ब्रवः कदग्ने रुद्राय नृघ्ने ॥६॥

प० कत् । धिष्ण्यासु । वृधसानः । अग्ने । कत् । वाताय । प्रतवसे । शुभंऽयये । परिऽज्मने । नासत्याय । क्षे । ब्रवः । कत् । अग्ने । रुद्राय । नृऽघ्ने ॥ ६ ॥

અ० હે અગ્ને ! આગ્નીધ્રીયાદિ ધિષ્ણ્ય મધ્યે ધૃતાદિ આહુતિઓ વડે વર્ધમાન તે પ્રકૃષ્ટબલ વાળા, શુભ-પ્રાપયિતા, પરિતઃગંતા, સત્યના નેતા યદ્વા. અથવા અસત્ય રૂપ વાયુને, યદ્વા અશ્વિનોને અને પૃથિવીને કેમ કહેલું ? હે અગ્ને ! પાપ કરનારાના હણનારા રૂદ્રદેવને અમારા પાપનું કેમ નિવેદન કરેલું ? ૬

कथा महे पुष्टिम्भराय पूष्णे कद्रुद्राय सुमखाय हविर्दे ।
कद्विष्णव उरुगायाय रेतो ब्रवः कदग्ने शरवे बृहत्यै ॥७॥

प० कथा । महे । पुष्टिम्ऽभराय । पूष्णे । कत् । रुद्राय । सुऽमखाय । हविःऽदे । कत् । विष्णवे । उरुऽगायाय । रेतः । ब्रवः । कत् । अग्ने । शरवे । बृहत्यै ॥ ७ ॥

અ० હે અગ્ને ! મહાન્ પુષ્ટિધારક પૂષાદેવને. કયા હેતુએ પાપ નિવેદન કરે છે? સુપૂજનીય વા સુયજ્ઞક, અગ્નિરૂપે દેવોના હવિર્દાતા, યદ્વા હવ્યાન્નના દાતા રૂદ્રદેવને, કેમ કથન કરેલું ? બહુગશાતા, યદ્વા પ્રભૂત-કીર્તિવાળા વિષ્ણુદેવને ક્ષયહેતુભૂત પાપનું કેમ કથન કરે છે ? સંવત્સર યદ્વા હિંસિકા નિઋતિ દેવીને કેમ પાપકથન કરે છે. ૭

कथाशर्धायमरुतामृतायकथासूरेबृहतेपृच्छ्यमानः ।
प्रतिब्रवोऽदितयेतुरायसाधादिवोजातवेदश्चिकित्वान् ॥८॥

प० कथा । शर्धाय । मरुताम् । ऋताय । कथा । सूरे । बृहते । पृच्छ्यमानः । प्रति । ब्रव । अदितये । तुराय । साध । दिवः । जातऽवेदः । चिकित्वान् ॥ ८ ॥

अ० હે અગ્ને ! ગંતારૂપ વા મત્યભૂત મરૂતોના બલભૂત-ગણને કયા હેતુએ મારા પાપનું કથન કરે છે ? તે મહાન્ સૂર્યદેવને, અદિતિ દેવીને, ત્વરિત ગતિવાળા વાયુદેવને, યદ્વા એ દીન ત્વરિત ગતિવાળા વાયુદેવને, કેમ પાપકથન કરે છે ? હે સર્વજ્ઞ અગ્ને ! તે સર્વને જાણનારો તું દેદીપ્ત દેવો પ્રતિ ગમન કર. યદ્વા, દ્યુલોકના યજ્ઞવહનલક્ષણ કાર્યને સિદ્ધ કર. ૮

ऋतेनऋतंनियतमीळआगोरामासचामधुमत्पक्वमग्ने ।
कृष्णासतीरुशताधासिनैषाजामर्येणपयसापीपाय ॥९॥

प० ऋतेन । ऋतम् । निऽयतम् । ईळे । आ । गोः । आमा । सचा । मधुऽमत् । पक्वम् । अग्ने । कृष्णा । सती । रुशता । धासिना । एषा । जामर्येण । पयसा । पीपाय ॥९॥

अ० હે અગ્ને ! સત્યભૂત યજ્ઞ વડે અનુસ્યૂત ઉદક-ગાયોના પયસની હું તારી પાસે વાચના કરૂં છું તે અપક્વા ગાય, માધુર્યોપેત પક્વ પયસને ધારણ કરે છે. કૃષ્ણવર્ણની આ ગાય, પ્રાણિઓના ધારક અમર શ્વેતવર્ણના પયસ વડે

મનુષ્યોને વૃદ્ધિંગત કરે છે. આ તારો મહિમા છે કે જે રસોને પરિણામને પમાડી વૃદ્ધિ કરે છે. ૯

ऋतेनहिष्मावृषभश्चिदक्तःपुमाँअग्निःपयसापृष्ठ्येन ।
अस्पन्दमानोअचरद्वयोधावृषाशुक्रंदुदुहेपृश्निरूधः ॥१०॥२१॥

प० ऋतेन । हि । स्म । वृषभः । चित् । अक्तः । पुमान् । अग्निः । पयसा । पृष्ठ्येन । अस्पन्दमानः । अचरत् । वयःऽधाः । वृषा । शुक्रम् । दुदुहे । पृश्निः । ऊधः ॥१०॥२१

अ० અભિમત ફલનો વર્ષક, શ્રેષ્ઠ તે અગ્નિદેવ મત્યભૂત ધારક પયસ્‌વડે મિક્ત થાય છે. અન્નદેનારો તે અગ્નિદેવ એકત્ર અવસ્થિત સતો તેજ વડે સંચરે છે. આપોજળનો વર્ષક સૂર્યદેવ, પયસનું અન્તરિક્ષ વા મેઘમાંથી દોહન કરે છે. ૧૦

इतितृतीयस्यचतुर्थेएकविंशोवर्गः॥२१॥

ऋतेनाद्रिंव्यसन्भिदन्तःसमंगिरसोनवन्तगोभिः ।
शुनंनरःपरिषदन्नुषासमाविःस्वरभवज्जातेअग्नौ ॥११॥

प० ऋतेन । अद्रिम् । वि । असन् । भिदन्तः । सम् । अंगिरसः । नवन्त । गोभिः । शुनम् । नरः । परि । सदन् । उषसम् । आविः । स्वः । अभवत् । जाते । अग्नौ ॥११॥

अ० અંગિરા ઋષિઓ યજ્ઞહેતુ વડે, ગાયોના નિરોધક પર્વતને વિદારતા સતા, ગાયો, સહ સંયુક્ત થયા. તે કર્મનેતા–

ઓએ, સુખે ઉષાદેવીને પરિત પ્રાપ્ત કરેલી. તેથી સૂર્યદેવ પણ આવિર્ભૂત થયેલા તૂ અગ્નિદેવ મન્થન વડે નિષ્પાદિત મતે, આ સર્વ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયલી ૧૧

ऋतेनदेवीरमृताअमृक्ताअर्णोभिरापोमधुमद्भिरग्ने ।
वाजीनसर्गेषुप्रस्तुभानःप्रसदमित्स्रवितवेदधन्युः ॥१२॥

प० ऋतेन । देवीः । अमृताः । अमृक्ताः । अर्णःऽभिः ।
आपः । मधुमत्ऽभिः । अग्ने । वाजी । न । सर्गेषु ।
प्रऽस्तुभानः । प्र । सदम् । इत् । स्रवितवे । दधन्युः ॥१२॥

अ० હે અગ્ને ! અમર, રાક્ષસ–આદિ વડે અબાધિત મધુયોપેત ઉદક વડે યુક્ત નદીઓ પ્રેરણ પરત્વે પ્રોત્સાહમાન અશ્વની પેરે સદૈવ સ્રવણાર્થ પ્રયાણ કરે છે. ૧૨

माकस्ययक्षंसदमिद्धुरोगामावेशस्यप्रमिनतोमापेः ।
माभ्रातुरग्नेअनृजोर्ऋणंवेर्मासख्युर्दक्षंरिपोर्भुजेम ॥१३॥

प० मा । कस्य । यक्षम् । सदम् । इत् । हुरः । गाः । मा ।
वेशस्य । प्रऽमिनतः । मा । आपेः । मा । भ्रातुः ।
अग्ने । अनृजोः । ऋणम् । वेः । मा । सख्युः । दक्षम् ।
रिपोः । भुजेम ॥ १३ ॥

अ० હે અગ્ને ! અમારા હિંસક શત્રુના યજ્ઞ પ્રતિ તૂ સદૈવ મ આગમન કર હિંસક–ઘાતક–પ્રતિવેશ્યના યજ્ઞપ્રતિ મ ગમન

કર. તું થી વ્યતિરિક્ત બન્ધુના યજ્ઞપ્રતિ મ ગમન કર. કુટિલ ચિત્ત ભ્રાતાના ઋજુવત્ દેય હવ્યાન્નની મ કામના કર. અમે પણ મિત્રના રિપુના ધનને મ ભોગવીએ. કિન્તુ, તું-દત્ત ધનને ભોગવીએ. ૧૩

रक्षांणोअग्नेतवरक्षंणेभीरारक्षाणःसुमखप्रीणानः ।
प्रतिष्फुरविरुजवीड्वंहोजहिरक्षोमहिंचिद्वावृधानम् ॥१४॥

प० रक्षं । नुः । अग्ने । तवं । रक्षंणेभिः । ररक्षाणः । सुमख । प्रीणानः । प्रति । स्फुर । वि । रुज । वीळु । अंहः । जहि । रक्षः । महिं । चित् । ववृधानम् ॥ १४ ॥

अ० સુયજ્ઞ વા સુધનસંપન્ન હે અગ્ને ! અમારો બહુરક્ષિતા હવ્યાન્ન-પ્રસન્ન-તું, તારા રક્ષણકર્મ વડે અમને પાલન કર. તું અમારા પ્રતિ દેદીપ્ત હો. દઢપાપનો વિશેષ નાશ કર. મહાન્ વર્ધમાન બાધક રાક્ષસોનો વધ કર. ૧૪

*एभिर्भवसुमनांअग्नेअर्कैरिमान्स्पृंशमन्मंभिःशूरवाजांन ।
उतब्रह्मांण्यंगिरोजुषस्वसन्तेंशस्तिर्देववांताजरेत ॥१५॥

प० एभिः । भव । सुमनाः । अग्ने । अर्कैः । इमान् । स्पृश । मन्मंहभिः । शूर । वाजान् । उत । ब्रह्माणि । अंगिरः । जुषस्व । सम् । ते । शस्तिः । देववांता । जरेत ॥१५॥

* (ये अंगारा आसस्तेंगिरसोभवन् । पे. ब्रा. ३-३४. ये अंगिरसः समभवस्ते अग्नेः परिजज्ञिरे । (ऋ. सं. ८-२-१)

अ० હે અગ્ને ! મારાં આ અર્ચનીય ઉકથો વડે તું શોભન મનસ્ક હો. હે શૂર ! મારા હવિર્લક્ષણ અન્નોને સ્તોત્રો વડે ગ્રહણ કર. હે અગ્ને ! તુ મંત્રસેવન કર. દેવોને સ્તુતિ કરવાને પ્રાપ્ત સ્તોત્ર તૂને વૃદ્ધિગત કરો ૧૫

एताविश्वाविदुषेतुभ्यंवेधोनीथान्यग्नेनिण्यावचांसि ।
निवचनाकवयेकाव्यान्यशंसिषंमतिभिर्विप्रउक्थैः ॥१६॥२२॥

प० एता । विश्वा । विदुषे । तुभ्यम् । वेधः । नीथानि । अग्ने ।
निण्या । वचांसि । निऽवचना । कवये । काव्यानि ।
अशंसिषम् । मतिऽभिः । विप्रः । उक्थैः ॥ १६ ॥ २२ ॥

अ० કર્મવિધાતા હે અગ્ને ! કર્મવિષયક-જ્ઞાન-સંપન્ન સર્વજ્ઞ-તૂ, અર્થ ફલપ્રાપક, ગૂઢ, નિરંતર વક્તવ્ય કાવ્યો, મેધાવી પુરૂષોએ કરેલાં છે આ સર્વ વાક્યોનુ, મનનીય ઉકથો અને શાસ્ત્રો વડે પ્રાજ્ઞ-મે કથન કરેલુ છે તૂં તેનુ સેવન કર ૧૬ (૨૨)

इतितृतीयस्यचतुर्थेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

सूक्त ३.

१ सत्ययजम् = सत्यस्याज्ञस्य दातारम् यागस्येन हवि षाश्वेचान् यजन्तम् = અન્નદાતા વા હવિ વડે યજનાર
२ अचित्तात् = चित्तोपलक्षितसर्वेन्द्रियोपसंहारो मरणम् इति यावत् तन्मरणात् (न विद्यते चित्तयस्मिन् तदचित्तम्) = મરણથી

३ स्वपस्य = सुकर्मन ।
४ अदृपिताय = अप्रमत्ताय = અદીત; અપ્રમત્ત.
५ शर्म्य = કર્મના કેવનાને.
६ शुमये = शुमस्य प्रापयित्रे = શુભના પ્રાપયિતાને.
७ नृघ्ने = नृणा पापकृतां हन्त्रे = પાપ કરનારના હણનારને.
८ शरवे = शृणाति यवशा ओषधीरिति शरुः शरत् संवत्सरः यद्वा हिंसका निर्ऋतिः तस्मै = સંવત્સર; વા હિંસક નિર્ઋતિ દેવીને.
९ सूरे = सूर्याय = સૂર્યને
१० तुग्राय = त्वरितगमनाय = ત્વરિત ગતિવાળાને.
११ आमा = अपक्वा ।
१२ रुशता = श्वेतेन = શ્વેત.
१३ धामिना = प्राणिनां धारकेण = પ્રાણિઓના ધારકવડે
१४ आमर्येण = जायन्ते इति जाः प्रजाः ता. जामर्येण अमरण निमित्तेन = અમરવડે.
१५ पृष्टयेन = धारकेण = ધારકવડે.
१६ पृश्नि = सूर्य ।
१७ ऊध = अन्तरिक्षं मेघ वा = અંતરિક્ષ વા મેઘ.
१८ यनयन्त = समगच्छन् = મંયુક્ત થયા,
१९ सुनम् = सुखेन = સુખે.
२० देवी = देव्या नदीः = નદીઓ.
२१ आपः = आप्तव्याः मत्यः = પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય,
२२ अमृक्ताः = अबाधिताः ।
२३ सर्गेषु = प्रेरणेषु = પ્રેરણ પરત્વે.
२४ प्रस्तुभानः = प्रोत्साह्यमान ।
२५ सवित्तये = सवणाय = સવણાર્થે.

२६ प्रदधन्तुः = प्रगच्छन्ति = પ્રયાણ કરે છે
२७ यक्षम् = यक्षम् ।
२८ हुरः = हिंसकस्य = શત્રુના.
२९ दृश = नाशय = નાશ કર.
३० संतरेम = संघर्षयतु = વૃદ્ધિંગત કરો.
३१ अंगिरः अंगति हवींषि प्राप्नोति इति अग्निः = અગ્નિ.
३२ नीयानिः = फलप्रापकानि = ફલપ્રાપક.
३३ निण्या = गूढानि = ગૂઢ.

सूक्त ४.

ઋષિ—વામદેવ. દેવતા—રક્ષોઘ્ન અગ્નિ, છન્દ—ત્રિષ્ટુ.

कृणुष्वपाजः प्रसितिंनपृथ्वींयाहिराजेवामवाँइभेन ।
तृष्वीमनुप्रसितिंद्रूणानोस्तासिविध्यरक्षसस्तपिष्ठैः ॥१॥

प० कृणुष्व । पाजः । प्रसितिम् । न । पृथ्वीम् । याहि । राजाऽइव । आमऽवान् । इभेन । तृष्वीम् । अनु । प्रऽसितिम् । द्रूणानः । अस्ता । असि । विध्य । रक्षसः । तपिष्ठैः ॥ १ ॥

અ० હે અગ્ને ! મૃગયેચ્છુ મનુષ્ય જેમ પક્ષિપકડવાને વિસ્તીર્ણ જાળને પ્રસારે તેમ તું તેજને વિસ્તારિત કર. વળી, તું રાક્ષસોને હણવા આમતઃ પ્રદ્દીપ્તને વિસ્તારિત કર. ગજભય-તેજઃસંપ-પ્રાતન્નૂ, જેમ રાજા અમાત્યસંપન્ન થઇને

યદ્વા, શત્રુઓનો-રોગભૂત-રાજા અજ્ઞુકાન મનો પર પ્રત્યે જાય તેમ રાક્ષસોને દળવા ક્ષિપ્રગામિની પ્રકૃષ્ટ સેનાનું અનુગમન કરતો, યદ્વા ક્ષિપ્ર અનુબદ્ધ-અન્તત ગતિ વડે પરસેનાની હિંસા કરતો. શત્રુઓનો ક્ષેપ્તા છો. અર્થાત્, અત્યંત તપ્ત તેજો વડે તૂં રાક્ષસોને તાડન કર ૧

तवभ्रमासआशुयापतन्त्यनुस्पृशधृषताशोशुचानः ।
तपूंष्यग्नेजुह्वापतङ्गानसंदितोविसृजविष्वगुल्काः ॥२॥

प० तव । भ्रमासः आशुया । पतन्ति । अनु । स्पृश । धृषता । शोशुचानः । तपूंषि । अग्ने । जुह्वा । पतंगान् । असंऽदितः । वि । सृज । विष्वक् । उल्काः ॥ २ ॥

અ० હે અગ્ને ! તારાં ભ્રમણ કરતાં શીઘ્રગતિવાળાં રશ્મિઓ, સર્વતઃ પ્રસરે છે. પુષ્કળ-દેદીપ્યમાન-તૂં, અભિભવસમર્થ તેજઃસંઘવડે શત્રુઓને અનુક્રમે દહન કર. શત્રુઓવડે અનિરુદ્ધ તૂં, તાપક તેજોને, પતનશીલ વિસ્ફુલિંગોને અને નિર્ગત જ્વાલા-રૂપ ઉલ્કાને જ્વાલાવડે સર્વતઃ પ્રસારિત કર. ૨

प्रतिस्पशोविसृजतूर्णितमोभवापायुर्विशोअस्याअदब्धः ।
योनोदूरेअघशंसोयोअन्त्यग्नेमाकिष्टेव्यथिरादधर्षीत् ॥३॥

प० प्रति । स्पशः । वि । सृज । तूर्णिऽतमः । भव । पायुः । विशः । अस्याः । अदब्धः । यः । नः । दूरे । अघऽशंसः । यः । अन्ति । अग्ने । माकिः । ते । व्यथिः । आ । दधर्षीत् ॥ ३ ॥

અ० હે અગ્ને ! અત્યંતત્વરિત–ગતિવાળો–તૂ, પરબાધક રશ્મિઓને વા ચારોને સત્યાનૃતના વિવેકાર્થ શત્રુપ્રત્યે વિશેષ પ્રેરિત કર. કોઇપણ વડે–અહિંસિત–તૂં, તારી અમો આદિ પ્રજાનો પાલક થા. અમારૂં અનિષ્ટ ચિંતન કરનારો જે દૂર વા સમીપ હોય તે ઉભયવિધ શત્રુથી, તૂં અમારો પાલક હો. તારા સંબંધી એવા અમને, કોઇપણ બાધક રાક્ષસ પરિભવ મ કરો. ૩

उदग्नेतिष्ठप्रत्यातनुष्वन्य१मित्राँओषतात्तिग्महेते ।
योनोअरातिंसमिधानचक्रेनीचातंधक्ष्यतसंनशुष्कम् ॥४॥

प० उत् । अग्ने । तिष्ठ । प्रति । आ । तनुष्व । नि । अमित्रान् । ओषतात् । तिग्मऽहेते । यः । नः । अरातिम् । सम्ऽइधान । चक्रे । नीचा । तम् । धक्षि । अतसम् । न । शुष्कम् ॥ ४ ॥

અ० તીક્ષ્ણ જ્વાલાવાળા હે અગ્ને ! તૂં રાક્ષસોના હનનાર્થ તત્પર થા. શત્રુઓ પ્રતિ જ્વાલાસંઘને વિસ્તારાવ. તે તેજઃસંઘોવડે શત્રુઓને નિરન્તર દહન કર. સમિધ્વડે દેદીપ્યમાન હે અગ્ને ! જે પુરૂષ અમારા પ્રત્યે શાત્રવભાવ સંપાદન કરે તેને ન્યગ્ભૂત કરી કાષ્ઠ પેરે દહન કર. ૪

ऊर्ध्वोभवप्रतिविध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्वदैव्यान्यग्ने ।
अवस्थिरातनुहियातुजूनांजामिमजामिंप्रमृणीहिशत्रून् ॥५॥

प० ऊर्ध्वः । भव । प्रति । विध्य । अधि । अस्मत् । आविः । कृणुष्व । दैव्यानि । अग्ने । अव । स्थिरा । तनुहि ।

यातुऽधा॑नान् । जा॒मिम् । अजा॑मिम् । प्र । मृ॒णी॒हि॒ । शत्रू॑न् ॥ ५ ॥ २२ ॥

भा० हे अग्ने ! तुं राक्षसोना हननार्थ उद्युक्त–तत्पर था. अमाराथी अधिक राक्षसोने ताडन कर. दैवीतेजने आविर्भूत कर. राक्षसोनां दृढ धनुष्योने शिथिल कर बन्धुभूत तथा अबन्धुभूत शत्रुओनो प्रणाश कर. ५

इतितृतीयस्यचतुर्थेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

सतेंजानातिसुमतिंयविष्ठ्यईवंतेब्रह्मणेगातुमैरंत ।
विश्वान्यस्मैसुदिनानिरायोद्युम्नान्यर्योविदुरोअभिद्यौत् ॥६॥

प० सः । ते॒ । जा॒नाति॒ । सु॒ऽम॒तिम् । य॒वि॒ष्ठ॒ । यः । ईव॑ते । ब्रह्म॑णे । गा॒तुम् । ऐर॑त् । विश्वा॑नि । अ॒स्मै॒ । सु॒ऽदिना॑नि । रा॒यः । द्यु॒म्नानि॑ । अ॒र्यः । वि । दुरः॑ । अ॒भि । द्यौ॒त् ॥६॥

अ० अत्यंत तरुण, यद्वा देवोने अत्यंत–हव्यान्न–अर्पण–करनारा हे अग्ने ! जे पुरुष कल्याणहेतुभूत–आगमनवाळा परिवृढ–तुं अर्थ स्तोत्रनी प्रेरणा करे छे ते, तारी अनुग्रहात्मिक बुद्धिने प्राप्त करे छे. आ स्तोत्र रचनारा यजमानार्थ, मनोनो स्वामी तुं, गृहोने अभिलक्षी शोभनदिनो, धन तथा द्युतिमत रत्नकनकादिने विशेष द्योतमान कर. यद्वा स्तोत्र करनारा यजमानार्थ अभ्युदयकारक दिनो प्राप्त थाय छे तेने गोधन अने कनकादि पदार्थ प्राप्त थाय छे. कर्मोनो–अनुष्ठाता–ते, पोतानां गृहने विशेष देदीप्त करे छे. ६

सेदग्ने अस्तु सुभगः सुदानुर्यस्त्वा नित्येन हविषा य उक्थैः ।
पिप्रीषति स्व आयुषि दुरोणे विश्वेदस्मै सुदिना सासदिष्टिः ॥७॥

प० सः । इत् । अग्ने । अस्तु । सुऽभगः । सुऽदानुः । यः ।
त्वा । नित्येन । हविषा । यः । उक्थैः । पिप्रीषति । स्वे ।
आयुषि । दुरोणे[१५] । विश्वा । इत् । अस्मै । सुऽदिना । सा ।
असत् । इष्टिः ॥ ७ ॥

अ० हे अग्ने ! जे यावज्जीव म कल्पित–अग्निहोत्रादि–साधनभूत–
हव्यान्नवडे तूने प्रसन्न करवा इच्छे छे, अने जे तूने उक्थो
वडे प्रसन्न करवा इच्छे छे, तेज पुरुष शोभनधनवाळो वा
सौभाग्यवाळो अने शोभनदानोपेत हो. ते कृच्छ्रलभ्य शतायुष्य
पर्यन्त स्थित हो. आ यजनाराओने सर्व सुन्दर दिनो प्राप्त
हो. ते यज्ञफल–साधन–समर्थ हो. ७

अर्चामि ते सुमतिं घोष्यर्वाक्सं ते वावाता जरतामियं गीः ।
स्वश्वास्त्वा सुरथा मर्जयेमास्मे क्षत्राणि धारयेरनु द्यून् ॥८॥

प० अर्चामि । ते । सुऽमतिम् । घोषि । अर्वाक् । सम् । ते ।
वावाता[१६] । जरताम् । इयम् । गीः । सुऽअश्वाः । त्वा ।
सुऽरथाः । मर्जयेम । अस्मे इति । क्षत्राणि । धारयेः ।
अनु । द्यून् ॥ ८ ॥

अ० हे अग्ने ! हुं तारी अनुग्रहकारक शोभनबुद्धिनुं पूजन करुं
छुं पुनःपुनः तूने प्राप्त करती आ वाणी, घोषयुक्त

थाय ते प्रकारे त्वदभिमुख तारी स्तुति करो. अमे पण शोभन अश्वो, शोभन रथो तथा पुत्रपौत्रादिवडे संपन्न सता, तारी परिचर्या करीए. तुं प्रतिदिन अमो विषे धननिधान कर. ८

इहत्वाभूर्याचरेदुपत्मन्दोषावस्तर्दीदिवांसमनुद्यून् ।
क्रीळन्तस्त्वासुमनसःसपेमाभिद्युम्नातस्थिवांसोजनानाम् ॥९॥

प० इह । त्वा । भूरि । चरेत् । उप । त्मन् । दोषाऽवस्तः । दीदिऽवांसम् । अनु । द्यून् । क्रीळन्तः । त्वा । सुऽमनसः । सपेम । अभि । द्युम्ना । तस्थिऽवांसः । जनानाम् ॥ ९ ॥

अ० हे अग्ने ! राक्षसोना हननाख्य कर्मविषे यद्वा आलोकविषे पुरुष, रात्रिदिवस–संदीप्यमान–तुं समीप पोतेज भूयिष्ठ परिचर्या करे छे. अमे पण शत्रुओना धनने तारा प्रसादथी आत्मसात् करता स्व–स्वगृहविषे पुत्रपौत्रादिसह क्रीडा करता, शोभन मनस्क मना, परिचर्या करीए छीए ९

यस्त्वास्वश्वःसुहिरण्योअग्नउपयातिवसुमतारथेन ।
तस्यत्राताभवसितस्यसखायस्तआतिथ्यमानुषग्जुजोषत् ॥१०॥

प० यः । त्वा । सुऽअश्वः । सुऽहिरण्यः । अग्ने । उपऽयाति । वसुऽमता । रथेन । तस्य । त्राता । भवसि । तस्य । सखा । यः । ते । आतिथ्यम् । आनुषक् । जुजोषत् ॥१०॥२४

અ० હે અગ્ને ! જે પુરુષ શોભન અશ્વવડે, યાગયોગ્ય ધનવડે, (વ્રીહિ આદિ) ધનયુક્ત રથ વડે સંપન્ન સતો, પરિચર્યા અર્થ તું-સમીપ ગમન કરે તેને તું સર્વપાપોથી રક્ષક રૂપ છે. જે પુરુષ તારી અતિથિયોગ્ય પૂજાનું સેવન કરે છે, તેનો તું સખા છે. અર્થાત્ ઉચિત ફલપ્રદાનવડે તેનો ઉપકર્તા છે. १०

इतितृतीयस्यचतुर्थेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

महोरुजामिबन्धुतावचोभिस्तन्मापितुर्गोतमादन्वियाय ।
त्वंनोअस्य वचसश्चिकिद्धिहोतर्यविष्ठसुक्रतोदमूनाः ॥११॥

प० महः । रुजामि । बन्धुता । वचःऽभिः । तत् । मा । पितुः । गोतमात् । अनु । इयाय । त्वम् । नः । अस्य । वचसः । चिकिद्धि । होतः । यविष्ठ । सुक्रतो इति सुऽक्रतो । दमूनाः ॥ ११ ॥

અ० હે દેવોના આહ્વાન કરનારા અત્યંત તરૂણ શોભનપ્રજ્ઞ અગ્ને ! સ્તોત્રોવડે સમુત્પન્ન બન્ધુભાવનાવડે હું મહાન્ રાક્ષસોનો નાશ કરું છું. સ્તોત્રાત્મક વચનના ઉત્પાદયિતા ગોતમ ઋષિ સકાશથી હું વામદેવને તે પ્રાપ્ત થયલું. દાંતમનનો, દાન કરનાર મનવાળો, વા શત્રુનો ઉપક્ષપયિતા તું, મારા સ્તોત્રાત્મક આ વાક્યને જાણ. ११

अस्वप्नजस्तरणयःसुशेवाअतन्द्रासोवृकाअश्रमिष्ठाः ।
तेपायवःसध्र्यञ्चोनिषद्याग्नेतवनःपान्त्वमूर ॥१२॥

प० अस्वप्नऽजः । तरणयः । सुऽशेवाः । अतन्द्रासः । अवृकाः ।

अप्रमिष्ठाः । ते । पायवः । सुध्र्यञ्चः । निदसद्य । अग्ने ।
तव । नः । पान्तु । अमूर ॥ १२ ॥

અ० અમૂઢ, સર્વજ્ઞ, મહા અપ્રતિહત ગર્ભવાળા હે અગ્ને! તારાં જાગરૂક–સતત ગમન સ્વભાવવાળાં, વા આપત્તિથી તારક, સુસુખરૂપ, અનલસ–સર્વદા ઉદ્યુક્ત, અહિંસક, અશ્રાંતતમ પરસ્પર સંગત તથા રક્ષક રશ્મિઓ, અમારા યજ્ઞવિષે વ્યાપી થઈ અમારૂં રક્ષણ કરો. ૧૨

*येपायवोमामतेयन्तेअग्नेपश्यन्तोअन्धंदुरितादरक्षन् ।
ररक्षतान्त्सुकृतोविश्ववेदादिप्संन्तइद्रिपवोनाहदेभुः ॥१३॥

प० ये । पायवः । मामतेयम् । ते । अग्ने । पश्यन्त. । अन्धम् ।
दुःदुरितात् । अरक्षन् । ररक्ष । तान् । सुदकृतः । विश्वदवेदाः ।
दिप्सन्त । इत । रिपवः । न । अह । देभुः ॥ १३ ॥

અ० હે અગ્ને! તારા રક્ષક (આ અંધ છે એમ કૃપાદષ્ટિથી જોનારાં) રશ્મિઓએ મમતાના અન્ધપુત્રનું આ આન્ધ્યલક્ષણ પાપથી રક્ષણ કરેલું. વિશ્વપ્રજ્ઞ–તૂં, શોભનચક્ષુ પ્રદાન–આદિ–

*(ઇતિહાસ—મમતા નામની ઉચથ્યની ગર્ભિણી ભાર્યાની કામના ઉચથ્યના અનુજ ભ્રાતા બૃહસ્પતિએ કરેલી ગર્ભસ્થ રેતસે તે બૃહસ્પતિને કહ્યું તુ અત્ર રેત સિંચન મ કર. એ ઉપરથી નિરુદ્ધરેતસક સતા તે બૃહસ્પતિએ, ગર્ભને શાપ આપ્યો કે જાત્યન્ધત્વરૂપ **દીર્ઘતમસ્**ને તૂં પ્રાપ્ત હો. તે ઉપરથી **દીર્ઘતમ** નામ પડેલું. તેણે અગ્નિને સ્તુતિ કરી ચક્ષુ પ્રાપ્ત કરેલી.)

१४ यातुजूनाम् = यातयितुं प्राणिनः क्लेशयितुं ये सर्वं कुर्वन्ति तेषां यातुधानानाम् = રાક્ષસોના.

१५ दुरोणे = दुरवने कृच्छ्रलभ्ये = કૃચ્છ્રલભ્ય

१६ सनाता = पुनः पुनः ।

१७ क्षत्राणि = धनानि = ધનો

१८ सपेम = परिचरेम = પરિચર્યા કરીએ છીએ

१९ पितुः = उत्पादयितुः = ઉત્પાદયિતાનું

२० अमूरः = अमूढः सर्वज्ञः = સર્વજ્ઞ

२१ पायवः = रक्षकाः = રક્ષક.

२२ दिप्सन्तः = दम्भितुमिच्छन्तः = પરિભવ કરવાની ઇચ્છાવાળા

२३ अह्रयाणः = अलज्जितगमनः = અલજ્જિત ગમનવાળા

२४ अवद्यात् = परिवादात् = નિંદાથી

भा० હે અગ્ને ! અમે તૂને આ દેદીપ્ત સ્તુતિવડે પરિચર્યા કરીએ છીએ. અમોવડે શંસન કરાતા આ સ્તોત્રને તૂં ગૃહણ કર સ્તુતિન્ન-કરનારાઓ રાક્ષસોને દહન કર. મિત્રોવડે પૂજનીય હે અગ્ને ! દ્રોહકરનાર નિંદકો તથા પરિવાદીથી તૂં અમારૂ પરિપાલન કર. १५ ॥ २५ ॥

इतितृतीयस्यचतुर्थेपंचविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

इतितृतीयाष्टकेचतुर्थोध्याय ॥ ४ ॥

सूक्त ४.

१ प्रसितिम् = प्रकर्षेण सीयतेबध्यते यया इति प्रसृति वांगुरा = જાળ.
२ आमवान् = अमा राज्ञा सह वर्तते इत्यमात्य । तद्वान् यद्वा रोगवान् = અમાત્ય વા રોગસંપન્ન.
३ तृष्वीम = क्षिप्रगामिनीम् = ક્ષિપ્ર ગમન કરનાર.
४ प्रसितिम् = गत्या = ગતિ વડે.
५ आशुया = શીઘ્રગતિવાળાં રશ્મિઓ.
६ शुशुचा = જ્વાલા વડે
७ असंदित = परै. अनिरुद्धः = શત્રુવડે અનિરૂદ્ધ
८ तपूंषि = तापकानि तेजांसि = તાપક તેજો.
९ स्पशः = रश्मीन् चारान् वा = રશ્મિઓને વા ચારોને
१० व्यथि = बाधक राक्षसः = બાધક રાક્ષસ.
११ ओषतात् = नितरांदह = છેક દહન કર
१२ तिग्महेते = તીક્ષ્ણ જ્વાળાવાળા.
१३ अतसम् = કાષ્ટ.

अ० હે અગ્ને ! અમે તને આ દેદીપ્ત સ્તુતિવડે પરિચર્યા કરીએ છીએ. અમોવડે શંસન કરાતા આ સ્તોત્રને તું ગ્રહણ કર. સ્તુતિ-ન-કરનારા-રાક્ષસોને દહન કર. મિત્રોવડે પૂજનીય હે અગ્ને ! દ્રોહકરનાર નિંદકો તથા પરિવાદીઓથી તું અમારૂં પરિપાલન કર. ૧૫ ॥ ૨૫ ॥

इतितृतीयस्यचतुर्थेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

इतितृतीयाष्टकेचतुर्थोध्याय. ॥ ४ ॥

सूक्त ४.

१ प्रसितिम् = प्रकर्षेण सीयते बध्यते यया इति प्रसृति वांगुरा = જાળ.
२ आमवान् = अमा राज्ञा सह वर्तते इत्यमात्यः । तद्वान् यद्वा रोगवान् = અમાત્ય વા રોગસંપન્ન.
३ तृष्वीम् = क्षिप्रगामिनीम् = ક્ષિપ્ર ગમન કરનાર.
४ प्रसितिम् = गत्या = ગતિ વડે.
५ आशुया = શીઘ્રગતિવાળાં રશ્મિઓ.
६ शुदथा = જ્વાલા વડે.
७ असंदितः = परैः अनिरुद्धः = શત્રુવડે અનિરૂદ્ધ.
८ तपूंषि = तापकानि तेजांसि = તાપક તેજો.
९ स्पशः = रश्मीन् चारान् वा = રશ્મિઓને વા ચારોને.
१० व्यथिः = बाधकः राक्षसः = બાધક રાક્ષસ.
११ ओषतात् = नितरांदह = છેક દહન કર.
१२ तिग्महेते = તીક્ષ્ણ જ્વાળાવાળા.
१३ अतसम् = કાષ્ઠ.

१४ यातुजूनान् = यातयितु प्राणिनः क्लेशयितुं ये गर्वं
कुर्वन्ति तेषां यातुधानानाम् = રાક્ષસોના.
१५ दुरोणे = दुरवने कृच्छ्रलभ्ये = કષ્ટલભ્ય
१६ प्रपाता = पुनः पुन ।
१७ क्षत्राणि = धनानि = ધનો.
१८ सपेम = परिचरेम = પરિચર્યા કરીએ છીએ.
१९ पितु = उत्पादयितु = ઉત્પાદયિતાનું.
२० अमूर = अमूढ सर्वज्ञ = સર્વજ્ઞ
२१ पायव = रक्षका = રક્ષક.
२२ दिप्सन्त = दम्भितुमिच्छन्त = પરિભવ કરનારી